ARCHIEF

VOOR

NEDERLANDSCHE TAALKUNDE.

DERDE DEEL.

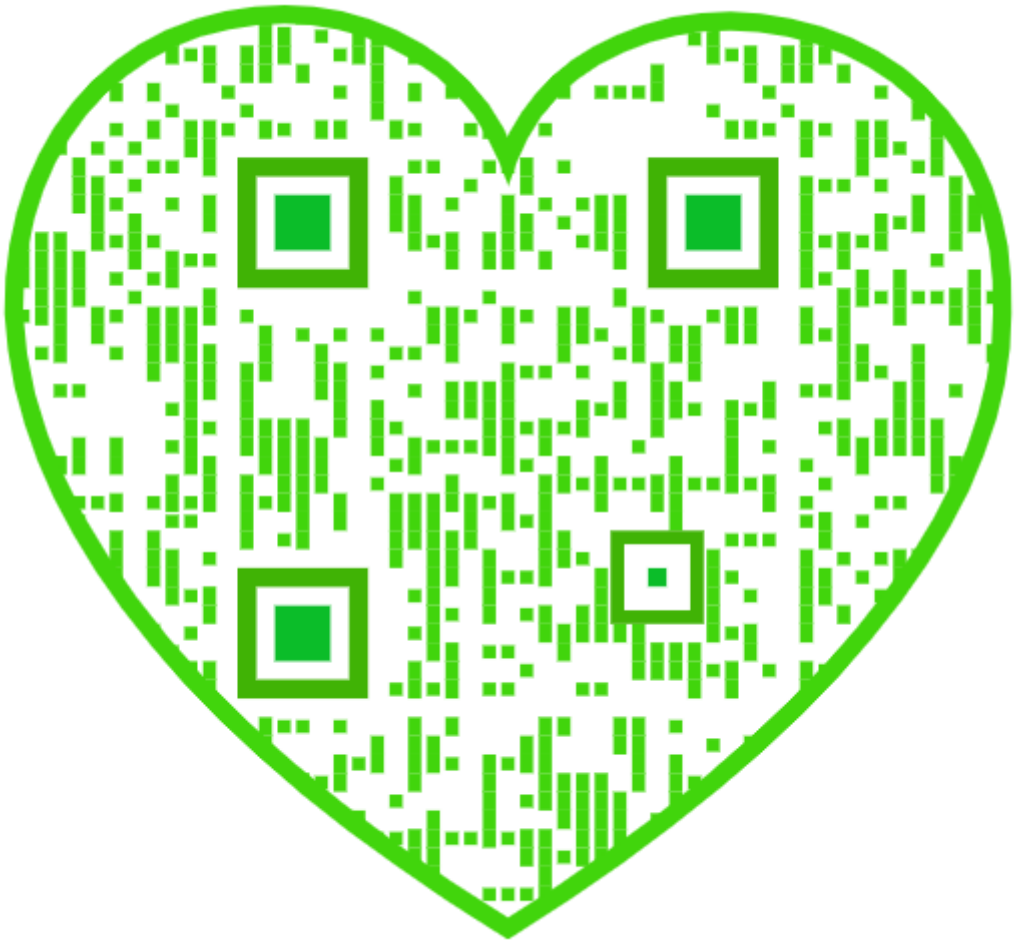

ARCHIEF

VOOR

NEDERLANDSCHE TAALKUNDE,

VERZAMELD

DOOR

Dr. A. de Jager.

Derde Deel.

AMSTERDAM,
G. PORTIELJE.
1851—52.

PROEVE

OVER HET

VERRIJKEN

DER NEDERDUITSCHE TAAL,

DOOR (WIJLEN)

JOANNES LUBLINK, den Jongen.

I.

[De *Proeve*, van welke hier de eerste helft wordt medegedeeld, is overgenomen uit het *Nieuw Algemeen Magazijn van Wetenschap, Konst en Smaak*, 3e Deel, 1e Stuk (Amst. 1796). Zij werd — de reden er van is mij onbekend — niet opgenomen onder de *Verhandelingen van Joannes Lublink, den Jongen*, door J. Immerzeel verzameld en uitgegeven in 2 dln. Rotterdam, 1823].

Onze Nederduitsche taal heeft zoo vele voortreffelijke eigenschappen, zoo menigvuldige haar bijzonder eigene hoedanigheden, die haar tot een zeer bekwaam werktuig in de handen des bedrevenen schrijvers maken, dat zij hierin, mogelijk, voor geene der moderne talen behoeft te wijken. Onder anderen munt zij hierin uit, dat zij zeer geschikt is, om, op allerlei wijzen, woorden van verschillende beteekenis, van onderscheidene taalvormen, bij elkander te voegen, en door die zamengevoegde, of zoogenaamde koppelwoorden, haar fonds op een kunstige wijze te vergrooten, en dus haren stijl, in het algemeen, afwisseling en nadruk, en, inzonderheid, haar poëzij, rijkdom en bevalligheid te geven. Doch, gelijk het geschapen staat met alle werktuigen, die óf gebrekkelijk zamengesteld, óf verkeerd gebruikt worden, zoo is het ook met de taal gelegen. De koppelwoorden moeten op zich zelven naar onwrikbare regelen gevormd, en dan ter regter plaatse gebezigd worden, of zij zullen ons altoos meer belemmeren en verbijsteren, dan van wezenlijken dienst wezen. Een hoofdvereischte daarvan is dierhalve, dat zij oogenblikkelijk, zoo in haar zamenstelling als bedoeling, ten klaarste verstaan worden. Die zamenstelling moet berusten op een goede *analogie;* waar het op tegenstellingen aankomt, moeten de tegenstellingen niet

mank gaan; de zamenhang moet den zin volkomen ophelderen, en wat dies meer is 1). Als Poot, bij voorbeeld, in zijn bruiloftsdichten, spreekt van *Liefdekrijg* en *Bruiloftsvrede:* — als Camphuizen van de hemelburgerij zingt:

» Daar geldt geen gift, geen gaav',
Geen gunstgehuur, geen hofgedraaf."

dan verstaan wij alle die koppelingen zoo goed als ons A. B. C. en dit heet eigenlijk daarvan het regte gebruik maken; dit heet, door wettig en schrander woordensmeden, nuttig taalverrijken.

Door *woordensmeden*, zeg ik, *taalverrijken.* En, deze koppelwoorden zijn het, die, even gelijk de dichters wel eens in een noodzakelijk rijmwoord aanleiding tot een geheele reeks van nieuwe denkbeelden krijgen, ook mij tot aanleiding zullen strekken, om de denkbeelden, welke in deze twee woorden liggen opgesloten, als uit te spinnen, en in deze Proeve wat breeder te ontwikkelen. Hoe kunnen en moeten wij, op de beste wijze, door het vormen van nieuwe woorden, onze taal verrij-

---

1) Het is der moeite waardig, dat wij, in dezen tak van taaloefening, ons om een goede theorie bevlijtigen. Wij kunnen hier, zoowel als bij de taalverrijking, door nieuwe woordvorming, van eigen en vreemde schrijveren nog ongebruikte schatten ontleenen, met vrucht een even zoo aangenaam als nuttig en uitgestrekt veld bearbeiden. Onlangs las ik bij den Hoogduitschen Wieland een' hartelijken uitroep over een verrukkend muzijk: *Das war ein Ohrenschmaus!* (*schmaus* voor een' ruimen maaltijd, een echte smulpartij). Hoe aardig: *ein Ohrenschmaus!* Hoe gaarne had ik op dat oogenblik gewenscht, daarvoor zulk een goed Nederduitsch woord te hebben! Sedert herinnerde ik mij iets van dien aard bij onzen Poot. Zoo zingt hij, in het eerste Deel van zijn Gedichten, bl. 374:

» Het allereerste snarenspel
Schonk blijden wijn voor treurige ooren."

Hier, dacht ik, is de stoffe. Dat men hiervan slechts *oorenwijn* vorme, en wij hebben immers een vrij goed equivalent.

ken? Ziedaar de vraag, die wij ons hadden voorgesteld te beantwoorden.

Mijn eerste aanleiding ter behandeling dezer stoffe, was een Hoogduitsch traktaatje van den Heere J. H. Campe, onder den titel van *Proben einiger Versuche von Deutscher Sprachbereicherung*, in den jare 1791, te Brunswijk, uitgegeven. Dit werd in den jare 1792 gevolgd van een tweede Proeve: *Zweiter Versuch Deutscher Sprachbereicherungen;* en in den jare 1794 van een derde: een uitvoeriger werk *Ueber die Reinigung und Bereicherung der Deutschen Sprache;* zijnde dit laatste een Prijsverhandeling, door de Koninklijke Akademie te Berlijn bekroond. Ondertusschen hadden de Heer Eschenburg en andere Geleerden hierop eenige bedenkingen voorgesteld, hetgeen de Heer Campe deed besluiten, in hetzelfde jaar, hierop nog een bijvoegsel uit te geven, onder den titel: *Nachtrag und Berichtigungen zum ausübenden Theile der Campischen Preisschrift über die Reinigung und Bereicherung der Deutschen Sprache.* Uit deze stukken dacht het mij niet ongevoegelijk, het voornaamste, op de eene of andere wijze, aan mijne taallievende landgenooten mede te deelen. Doch dewijl ik zelf voorheen reeds over dit onderwerp nagedacht, en daartoe eenige stoffe verzameld had, vond ik het raadzamer eene afzonderlijke Verhandeling op te stellen, waarin ik zoo veel van Campe kon ontleenen, (wiens geheele arbeid toch alleen voor Duitschland berekend was) als mij tot mijn bijzonder oogmerk kon te stade komen, zonder telkens naauwkeurig op te geven, wat hiervan aan den Heer Campe, wat aan mij zelven toebehoort: dit toch doet, in een onderzoek van dien aard, weinig ter zake.

Wij verrijken onze taal op tweederlei wijzen. Wij verrijken die, wanneer wij de stoffe daartoe van vreemden

ontleenen; of dat wij die op onzen eigen bodem trachten op te delven, de bronnen daarvan bij ons zelven op te sporen.

Wanneer wij, zeg ik, in de eerste plaats, die van vreemden ontleenen. Het is toch onbetwistbaar, dat wij onze wetenschappen, en ook voor een merkelijk gedeelte onze Litteratuur, van de Ouden, en vervolgens van vreemde volkeren ontvangen, of, ten minste, door hen bearbeid en beschaafd hebben. Natuurlijkerwijze verkregen wij ook, met hunne kundigheden en denkbeelden, te gelijk hunne uitdrukkingen. Onder die uitdrukkingen toch maakten wij ons hunne denkbeelden eigen; onder die uitdrukkingen kwamen zij ons het gemakkelijkst voor den geest, konden wij ze ons het duidelijkst voorstellen. Indien nu onze taal die geschiktheid heeft, om zich, in zoodanige gevallen, waar het haar nog aan gepaste woorden en uitdrukkingen voor zekere zaken of denkbeelden ontbreekt, uit den voorraad van ouden of vreemden te kunnen verrijken, ware het zekerlijk ondankbaarheid, van dit voorregt geen gepast gebruik te maken. En gelijk altoos elke natie, in dát vak, hetwelk zij het meest bearbeidde, ook haar taal het rijkste zal vinden, zien wij dit ook bij ons bevestigd. Zoo ontbreekt het ons, bij voorbeeld, in het vak der Bovennatuurkunde, nog aan een menigte van gepaste woorden en uitdrukkingen, waarin de Duitschers veel bij ons vooruit hebben; hetzij dat die wetenschap in weinig oorspronkelijke opstellen, door onze Vaderlandsche Schrijvers, is behandeld; hetzij dat de vertaling van buitenlandsche werken over de Bovennatuurkunde bij ons niet in de regte handen is gevallen 1); daar wij, integendeel, in de vakken

1) Men zou dit nog uit zekere wetenschap kunnen ophelderen, de Krijgskunde namelijk, en hare onderscheidene takken. Zoodra een man als Simon Stevin er zich op toelei, om een menigte der woorden en spreek-

van poëzij en fraaije letteren, zoowel oorspronkelijk als in vertalingen, veel uitmuntends hebben voortgebragt: en ziedaar de reden, waarom zij juist in die vakken met zulk een fraai koloriet kan schilderen; waarom zij zoo vele treffende kleuren van Fransche geestigheid, Engelsche kracht, Italiaansche zachtheid, op haar palet kan mengen; en hieruit volgt tevens haar bevoegdheid, om die verrijking in alle zoodanige vakken te beproeven, waarin zij, bij de bearbeiding, haar gebrek bespeurt.

Maar ook, ten tweede, wij kunnen, door een nieuwe zamenstelling, verplaatsing, overbrenging en wat dies meer is, uit den voorhanden zijnden voorraad van onze eigen taal, uit ons eigen fonds, die nog telkens verrijken; uit onzen bodem nog genoegzame ongebezigde stoffen opdelven; en waar dit kan geschieden, verdient het zekerlijk de voorkeuze; dewijl alle voortbrengsels van ons eigen klimaat natuurlijkerwijze beter tieren, daar ze reeds aan onzen grond gewoon zijn. Men zou de eerste soort van aanwinst kunnen vergelijken bij een bevolking, door vreemde kolonisten; welke zeker minder geschikt is, om den bestendigen rijkdom van een land te vestigen, dan zulk een volksvermeerdering, welke door de bevordering der huwelijken en derzelver vrucht-

---

wijzen, daartoe behoorende, uit de kunsttaal over te zetten, en bekwame Historieschrijvers, die tevens taalkundigen waren, gelijk de Drossaard Hooft, G. Brand, J. Wagenaar en anderen, in de bearbeiding eener stoffe, die zoo zeer in hun vak viel, bleven aanhouden, kon het niet anders zijn of oefening, niet zelden door een' gelukkigen inval geholpen, moest hier uitmuntende vorderingen maken; en zie daar de reden, waarom wij, vooral in deze wetenschap, zulk een' rijken voorraad van Nederduitsche woorden hebben. Hoe gepast gebruiken wij voor *Revue:* Heir- of Legerschouw (beter dan *monstering*); voor *Cordon:* Grensketen, of, gelijk men heeft voorgeslagen, soldatenburg, volgens analogie van wagenborg; voor *Proviand*: Mondbehoeften; voor *Ingenieur*, Krijgsbouwmeester, wel wat lang, doch beter dan Hoofts vernufteling, enz.

baarheid, onder het bestier van goede wetten, wordt tot stand gebragt. Over de wijze van behandeling, bij zoodanige verrijking der taal, zullen wij in het vervolg spreken. Het komt er nu, onzes bedunkens, voornamelijk op aan, wanneer, en in welke gevallen, dit verrijken noodig en nuttig, of overtollig en ongeoorloofd is.

Vooraf dienen wij iets te zeggen over het zoogenaamde *Purismus*, het zuiveren der taal, en hoe verre dit kan en moet getrokken worden; dewijl wij het wel dienen eens te zijn, waar en wanneer het ons geoorloofd is van basterdwoorden gebruik te màken; daar men hieromtrent zekerlijk zoowel te ruim, als te bekrompen kan denken; en het niet gemakkelijk schijnt, de lijn, den juisten kring te beschrijven, binnen welken men zich dient te beperken. Zie hier onze bedenkingen over de basterdwoorden. Vele van onze werkwoorden hebben een basterduitgang, en zijn daaraan zeer kenbaar; bij voorbeeld: *redeneren*, *banketteren*. Schoei die woorden, zegt Huydecoper, op een' Duitschen leest, en maak er van *redenen*, *banken*; en gij hebt weder die oude zuiverheid, waarin deze woorden bij Hooft, Bredero, Vondel, de Decker en anderen gevonden worden 1). Omtrent de naamwoorden hebben wij aan te merken, dat niet alle woorden, die wij van buiten ontvingen, die onze taal met andere gemeen heeft, daarom juist basterdwoorden zijn; dewijl het zeer wel mogelijk is, dat andere volken die van dezelfde stammen als wij ontvangen hebben, en dan behouden wij daarop, immers, met hen, gelijke aanspraak. Men toetse dit, bij voorbeeld, aan de woorden *neus* (*nasus*); *oor* (*auris*); *kool* (*cau-*

1) In zijn Proeve van taal en dichtkunde. Tweede uitgave, in 8vo. III Deel, bladz. 127.

lis); venster (*fenestra*); *dek* en *dak* (*tectum*); en ontelbare andere. Wie, die eenige kennis van taalafleiding heeft, weet niet, hoe moeijelijk het valt, de afstammelingen, zelfs in het Grieksch en Latijn, tot hunnen oorsprong, in de oudere Gothische, Angelsaxische, Frankische en andere talen op te sporen? Wie zal zeggen of het woord *bal*, in dien zin, als wij door een danspartij verstaan, van de Grieken in de Duitsche, of van de Duitsche talen tot de Grieken is overgegaan? *Danspartij* is zekerlijk bij ons niet goed. Men heeft daartoe voorgeslagen *dansfeest;* doch dit zou alleen gepast klinken in een' meer verheven stijl; en ten dezen opzigte is het mij altoos voorgekomen, dat, hier en in alle gevallen, de verscheiden soorten van stijl ons het best de grenspalen, in het gebruik der zoogenaamde basterdwoorden, afbakenen.

Wij bragten, voorheen, in een afzonderlijke verhandeling over den stijl 1), alles tot deze drie soorten: tot den eenvoudigen, den verheven, en den middelmatigen of deftigen stijl. Gelijk wij ons toen tot den eigenlijken schrijfstijl bepaalden, zouden wij, tot ons tegenwoordig oogmerk, en om het korter onder één gezigtspunt te brengen, kunnen zeggen, dat wij, in het schiften van onze woorden en uitdrukkingen, vooral te letten hebben op den verheven, beschaafden, zwierigen stijl, welke bijzonderlijk den Dichteren en Redenaren eigen is; — op den ligteren prose-boekstijl, welken wij tot onderwijs in de wetenschappen, in eenvoudige verhalen, briefwisseling, enz. gebruiken; — en dan, eindelijk, in den gewonen spreekstijl, waarvan wij ons in den dagelijkschen beschaafden omgang bedienen: hoewel de twee

---

1) In mijn Zevental Verhandelingen (1783) bladz. 105. [Verhandelingen, Rott. 1823, I. 319.]

laatste soorten meer in elkander loopen, en daarom door sommigen in ééne klasse gerangschikt worden. Het valt straks in het oog, dat elk derzelve iets eigenaardigs heeft; dat wij voor één en dezelfde zaak dikwijls verschillende woorden noodig hebben, om ons, in die verscheiden betrekkingen, gevoegelijk uit te drukken; dat hetgeen in den eenen stijl zeer gepast, zeer natuurlijk is, ons in den anderen zeer wanstallig, plat, gemaakt zou voorkomen. Zoowel de zwierige stijl des Dichters, als de deftige des Redenaars, vereischt immers de strengste kieschheid in het gebruik der moedertaal: hij duldt geen bastaarden in zijn gezelschap. In de dagelijksche gesprekken, in den gemeenzamen omgang, zou dit *Purismus* een belagchelijke stijfheid veroorzaken. Laat ik het ophelderen. Zekere zaken worden somtijds door woorden uitgedrukt, die, als ik het zoo noemen mag, iets plats, iets triviaals, met zich brengen. Bij voorbeeld, het woord *pruik*. Misschien ligt dit in den vorm van het ding, in zijn verschillende gedaante, in de jonge herkomst, of wat het ook zijn moge. Omtrent de oudheid gebezigd, wordt het karikatuur. Mij heugt nog, wanneer ik, in mijn vroege jeugd, in Vondels *Faëton*, deze uitdrukking van Vader *Febus* las:

»Kom, laten we onze pruik wat matigen in 't stralen."

dat ik toen zeer nieuwsgierig was, hoe *Febus*, op het tooneel, die kunstbewerking zou verrigten, die, eindelijk, tot mijn groote teleurstelling, daarop uitkwam, dat de Zonnegod zijn flambouw, die hij in de hand droeg, aan een van zijn pagies overgaf. Maar ook, zonder betrekking tot de oudheid: Boileau, die alles, als criticus, zoo naauwkeurig bekeek, was er mede verlegen. Hij bragt, in een gedicht op zijn zeven-en-vijftigsten verjaardag, deze vier regels:

Mais aujourdhui qu'enfin, la vieillesse venue,
Sous mes faux cheveux blonds, déjà toute chenue,
A jeté sur ma tête, avec ses doigts pesans
Onze lustres complets, surchargés de deux ans.

en hij was met deze omschrijving zoodanig in zijn schik, dat hij er aan zijn' vriend De Maucroix over schreef: *Il me semble que la Perruque est assez heureusement frondée dans ces quatre vers.* Misschien zouden onze Nederduitsche Dichters nog meerder redenen hebben voor de kieschheid van Boileau, wanneer zij zich herinneren, dat ons *pruik* alleen een verbastering is van het Fransche *perruque.* De Hoogduitsche Grammaticus Adelung geeft hiervoor een huismiddeltje van de Oude Zwabische Dichters aan de hand. Bij hen droeg een pruik den naam van *hairmuts, hairhulsel.* Ik laat het onzen Nederduitschen Zangbergstichters over, daarvoor een beter woord te stempelen; en merk er nog alleenlijk bij aan, ter bevestiging van hetgeen wij boven stelden, dat soortgelijke woorden, in den gemeenzamen stijl van onze dagelijksche verkeering, niet alleen te dulden zijn, maar dikwerf zelfs den voorrang boven de bestgevormde nieuwe woorden verdienen. Het ware immers louter gemaaktheid, indien ik aan een' lakei om mijn *hairmuts* wilde vragen, en dan tevens vorderen, dat hij mij zou verstaan.

Maar, zal men zeggen, waartoe nieuwe woorden gevormd? waarom niet als Dichter gehandeld, gelijk Boileau, en het door omschrijving uitgedrukt? Eenvoudig dáárom, dewijl men niet alles kan omschrijven, althans niet in den gewonen prosestijl en gemeenzame verkeering, of men loopt gevaar van zoo verschrikkelijk lang te worden, dat het onverdragelijk is. Zie het eens, in een voorbeeld. Wanneer ik, in basterdwoorden zeg: »Menig petitmaître profaneert alleen om ons daarmede, naar de mode, te amuseren"; dan behoef ik niet zeer

in het Fransch geoefend te wezen, om dezen geheelen volzin woordelijk te verstaan. Ondertusschen zou het vrij wat omslag kosten, om dit alles door omschrijving in zuiver Nederduitsch te brengen. Wat zult gij maken van *Petitmaître?* Een klein heertje? dit gaat niet. Een heertje naar den ton, een mannelijke modepop, een saletjonker, een galant heer, een pedante gek? Dit komt meerder bij; maar, ongelukkig, zijn deze meeste woorden zoowel Fransch als *Petitmaître.* Een moesjonker, een baardelooze wijsneus, een opgesmukt, fluitend springertje; zijn altemaal nuances van jonge *Petitmaîtres;* maar wij kennen ook stijve, podagreuze, grijze *Petitmaîtres;* hoe zal men alle die verscheidene soorten onder één' geslachtsnaam brengen? Mogelijk schilderen wij hem best als een ingebeelde, gemaakte, beuzelende, opgesmukte, verwijfde pronker: maar hoe lang wordt dit? — Zulk een knaap, zeggen wij, *profaneert.* Wat is *profaneren?* Den spot drijven met waarheden van het hoogste belang; op een schandelijke wijze misbruik maken van den bijbel; het opzettelijk ontheiligen van gewijde zaken: maar, al weder, welk een omschrijving? — Onze *Petitmaître* doet dit, omdat het de *mode* is. De *mode!* welk een misselijk en bijna onbeschrijfelijk ding! een ingevoerd gebruik, een bijzondere manier en wijze van kleeding, van houding, van onthaal, van studie, van denktrant, van al wat gij wilt: met welk een Nederduitsch woord zult gij dien kameleon schilderen? — Eindelijk, hij doet het om ons te *amuseren. Amuseren* zegt, in zijn eerste beteekenis, iemand ophouden, teleurstellen, om den tuin leiden, van het regte spoor brengen. Dit geschiedt door middel van hem zeker tijdverdrijf te verschaffen, zijn aandacht af te trekken, hem op een aangename wijze bezig te houden. Hoe drukt gij dit met één woord uit? — En nu, behoef

ik mijnen Lezeren niet lastig te vallen, met den opgegeven volzin, door een omschrijving, in zuiver Nederduitsch voor te stellen; zij zou een halve bladzijde beloopen. Genoeg, dunkt mij, is dit, om te bewijzen, dat zich niet alles door omschrijving laat redden; ook genoeg, om te toonen, dat men, omtrent het *Purismus* in de taal, niet al te naauwgezet moet wezen, althans niet in den gemeenzamen stijl: bij Poëten en Redenaars, hebben wij boven gezegd, is het geheel iets anders. Van zulk een te strenge naauwgezetheid heeft men, onder anderen, Johnson beschuldigd, die niet besluiten kon, het woord, dat wij *naïviteit* noemen (misschien bij ons *natuurlijkheid*) en van zijn Landgenooten door *naïvity* wordt uitgedrukt, in zijn uitvoerig en naauwkeurig Woordenboek op te nemen. Dan wordt het eigenzinnigheid, waardoor men zich zelven de handen bindt, in zoo verre, dat men er zelfs de duidelijkheid in het uitdrukken zijner denkbeelden, aan opoffert. Waarom zou men zich van geen hulptroepen bedienen, daar ze ons aangeboden worden, en ons eigen heir te zwak is? Waarom zouden wij ook eenige woorden onder ons niet opnemen, daar zij ons in handel en wandel te stade komen? waarom zouden zij niet onder ons verkeeren, al zijn zij niet door de wetten genaturaliseerd? al zijn het dan ook, gelijk Campe het uitdrukt, nog geen proselieten der geregtigheid, zij kunnen ten minste voor proselieten der poorte gelden. Het spreekt van zelf, dat men, in alle gevallen, behoedzaam moet te werk gaan, en zich ook hier, voor een overtollig gebruik, dat altijd misbruik is, wachten. Ik zal deze algemeene bedenkingen over de vreemde of bastaardwoorden besluiten met een aanmerking van den kieschen Huydecoper, over het woord *lenigen*, afkomende van het Latijnsche *lenire*. »Schoon dit woord (zegt hij) niet oorspronkelijk

duitsch is, ben ik echter niet zoo naauwgezet, dat ik niet een enkele vreemde bloem, voornamelijk van een liefelijken geur, in onzen vaderlandschen tuin zou dulden; hoewel ik anders zeer genegen ben, om daarin niet alleen het schadelijke onkruid, maar ook de reukelooze veldbloemen uit te roeijen 1)."

En nu, dunkt mij, kunnen wij tot het onderzoek overgaan, wanneer, en in welke gevallen, het noodzakelijk of nuttig is, dat wij nieuwe woorden, hetzij uit andere talen of onze eigene vormen, om er onzen taalschat mede te verrijken. — In de klasse dan van volstrekt noodzakelijke, zou ik stellen die gevallen, waarin ons de benamingen ontbreken van zoodanige zaken, waaromtrent wij ons nog met het vreemde woord behelpen, waarvoor wij nog geen eigen woord hebben, en wij dus de behoefte gevoelen, om er een, in onze taal, van zuiver allooi, voor te stempelen. Ik zal deze stelling door eenige voorbeelden trachten op te helderen, en bij dezelve tevens eenige voorslagen van zulk een taalverrijking doen.

Zoo hebben wij, bij voorbeeld, *Aristocraten*, en meenen wel te weten, wat wij er door verstaan. Ondertusschen een eigen woord hebben wij er niet voor. Oorspronkelijk beteekende het de edelste, de aanzienlijkste, de beste menschen, welken, om die reden, het voornaamste bestier der regering wierd toevertrouwd. Doch er zijn meer woorden, die door den tijd een andere beteekenis verkregen, waardoor juist de zaak niet fraaijer is geworden. Zoo beteekende *Idioot*, in het Grieksch, zekere bijzonderheid, eigenheid: in dien zin hebben wij het nog bewaard in *Idiotismus*, met betrekking tot de taal, waarvoor men gewoonlijk gebruikt *taaleigen:* ondertusschen is hetzelfde woord, tot beleediging toe,

1) Proeve van Taal- en Dichtkunde, Deel III. bl. 190.

verbasterd in hetgeen wij thans door een *idioot* verstaan; een sul, een domoor namelijk 1). Als wij derhalve thans voor *Aristocraat* een Nederduitsch woord wilden vormen, zouden wij ook den nu gebruikelijken zin moeten raadplegen. Campe slaat in het Hoogduitsch voor *Herscherling*, volgens analogie met het Hoogduitsche *Dichterling*, zoo als wij het hebben in *leerling*, *hoveling*, *stedeling* en vele andere. Indien het waar is, gelijk Campe gelooft, dat wij door *Aristocraten* ons een menigte van kleine heerschers, in plaats van een' enkelen grooten, voorstellen, zou men misschien, van *Aristocraat* een *heerschertje* kunnen maken, en dus van *Aristocratie*, een bestier van heerschertjes 2). — Wij hebben ook *Coquettes;* maar ons ontbreekt daarvoor een Nederduitsch woord; en ik betuig, dat, na er dikwijls over gedacht te hebben, ik wanhoop van er ooit

---

1) Voorbeelden van dien aard vinden wij in alle talen. *Tyrannus*, dat eertijds een Monarch, in een' goeden zin beteekende, is naderhand tot Dwingeland ontaard. *Kossem* beteekende oudtijds alleen de onderkin van een mensch. Zoo verklaren het Plantijn en Kiliaan; nu is dit woord alleen eigen aan het rundvee. In het bekende opschrift voor ons gewezen Dolhuis: *die met Krankzinnigheid zijn begaafd;* kon zekerlijk *begaafd*, in dien tijd, niets anders beteekenen dan *bezocht*.

2) Bij deze klasse herinneren wij ons nog andere benamingen, die ons dagelijks zoo menigvuldig voorkomen, dat de behoefte van hun overbrenging in zuiver Nederduitsch, niet meer twijfelachtig is. Bij voorbeeld *Despoot*, *Despotismus*. Wij vertalen het laatste door *Alleenheersching*. Deze beteekenis is dikwerf te zacht. Campe sloeg in de plaats van *Despotismus*, voor *Heerschwoede*, (analogisch met *Heerschzucht*,) een soort van razernij, die zich door wettelooze magt doet gelden. Dit vond men te sterk, en alleen goed om het denkbeeld van willekeurige heersching uit te drukken. *Heerschwillekeur* is een te harde zamenstelling. Zou *Dwanggebied* ook beter wezen? — *Democratie. Democraat.* Voor het laatste *Volksvriend*, voor zoo verre hij begeert, dat het volk door deszelfs gemagtigden zal heerschen; dat hem onderscheidt van den *Demagoog*, die dit voor zich zelven bejaagt, en dien men *Volksaanvoerder* zou kunnen noemen; in den schertsenden stijl: *belhamel*.

iets goeds voor te zullen vinden. Buiten betrekking tot de oudste vermoedelijke beteekenis van een *Coquette* (een hen, namelijk, die zich nederlegt om van den haan getreden te worden,) is het zeker, dat er verscheidene soorten van *Coquettes* gevonden worden; ook wanneer wij ons alleen tot de vrouwen bepalen; waardoor het bijna onmogelijk wordt, daarvoor een' algemeenen geslachtsnaam te vinden. Immers zijn er vrouwen, ook in de hoogere standen, die door een' bevalligen tooi ons geslacht zoeken te behagen, en welke tooi al ligtelijk, over het schilderachtige, tot de grenzen van hetgeen wij *indecent* noemen, kan naderen; terwijl ondertusschen de bekende gevoelens van zulk een vrouw haar boven alle bedenking van ligtvaardigheid kunnen stellen. Hierom zeggen de Franschen te regt: *Une femme peut avoir l'air coquet, sans avoir le cœur coquet.* In onze lagere standen zien wij er blijken van, in onze zoogenaamde *brakkinnen*, wier coquette kleeding niet altoos het uithangbord is van bedorven neigingen. Maar hoe zal men nu alle de nuances, van de geoorloofde coquetterie eener hupsche vrouwe, tot het hatelijk misbruik eener wulpsche ligtekooi, alle de graden van behaagziek tot hoerachtig toe, door verscheidene bijwoorden uitdrukken, en hoeveel minder nog een enkel woord zamenstellen, dat dit alles bevat? Ik heb het in Young eens vertaald door *hartelokster* 1); dit was in hoog poëtisch-prose, en de aard van het voorwerp bleek uit den zamenhang; doch dit is niet altoos voldoende. Campes voorslag, om er een *vangster*, *hengelaarster*, van te maken, is meer koddig dan aannemelijk. — Bij de *Coquetterie* moet ons natuurlijkerwijze ook invallen de *Pruderie*, als daarmede meer of min vermaagschapt.

---

1) Nachtgedachten. Tweede uitgave. Deel I. bl. 118.

Wij hebben toch zoowel *Prudes* als *Coquettes*. *Preuts* en *preutsheid* zijn hiervoor in onze taal de gebruikelijkste woorden; doch, worden zij wel genoeg verstaan? zijn ze ook te veel verouderd, of van haar oorspronkelijke beteekenis afgeweken, of verkeerd overgedragen? Het oude Fransche *Preux*, waarvan zekerlijk ons *preuts* afkomstig is, beteekende dapper, moedig, fier: dit laatste is een der nuances bij onze *Prudes* (een fiere vrouw). *Preuts*, *prat*, wierd oudtijds bij ons ook gebruikt voor aanzienlijk, achtbaar, deftig: ook voor trotsch, hoogmoedig, in den besten zin namelijk; en ziedaar de hoofdnuance, waarvan zich de Heer Van Moser in het vormen van een nieuw woord voor *Pruderie* bediende; hij maakte daarvan *Tugendstolz*, gelijk zich de Duitschers van die zamenkoppeling bedienen in *Nationalstolz* (nationale hoogmoed), *Ahnenstolz* (trotschheid op adel), zoo ook hier *trots op deugd*. Deze laatste zin echter schijnt te goed, voor hetgeen wij gemeenlijk, bij de Vrouwen, door *Pruderie* verstaan. *Blooheid* is zeker voor het gangbare denkbeeld te zwak: *gemaaktheid* te algemeen; maar wat dunkt u van Campes voorslag: *mannenvrees;* een walg of afkeer van de mannen, hetzij dan voorgewend, of inderdaad? De Analogie pleit er ten sterkste voor in ons bekende *watervrees*. — Wij hebben ook *sentimentele* dingen van verscheidene soort, sentimentele schrijvers en schriften, dichters, reizen, dramaas, en wat al meer? Maar wat is er het regte woord voor? *Aandoenlijk* is somtijds goed, niet altoos. De Heer Abt vertaalde het door *empfindsam;* misschien komt dit dáár het best te pas, waar wij het woord *gevoelig* zouden kunnen gebruiken. Campe wist er niets voor te vinden. — Maar ook in onze huizen, in ons huisraad, onder de kunsten en werktuigen, die daartoe betrekking hebben, hoeveel dingen zijn er niet, waarvoor

ons eigen Nederduitsche woorden ontbreken? Wij bedienen ons van een *servet.* Campe maakt er van een *vingerdoek* of een *monddoek;* waarom niet liever *borddoek?* dit is, volgens de analogie, zoo goed als *handdoek*, als *vaatdoek* (een doek voor het vaatwerk); en evenwel zal het niet algemeen behagen. Indien het niet naar pedanterie riekte, zou ik ondertusschen gerustelijk, althans in poëzij, voor *tafellaken*, ter onderscheiding van *tafelkleed*, *disch-* of *tafeldoek* durven gebruiken, en men zou mij gewisselijk verstaan. — Wij wandelen ook in een *berceau:* maar hoe beschrijven wij die met een enkel woord in onze taal? Een *overwelfde dreef* is goed voor een dichterlijke omschrijving; doch het is ons hier niet om omschrijving te doen. In een gekoppeld woord zou men kunnen zeggen *loofwelfsel.* — Wij zitten op een *canapé*, een *sofa:* maar hoe dit in het Nederduitsch uitgedrukt? *Rustbed* is hiervoor te algemeen. *Rustbank* is bij ons een ander bekend meubel. Als een Provincialismus noemt men het ergens in Duitschland *Faulbet,* een luibed; een bed om op te luijeren. — Nog een paar voorbeelden van onze gebouwen. Dat gebouw, zeggen wij, heeft een fraaije *façade. Voorzijde* is hier te algemeen. *Voorgevel* is bij ons iets anders. Campes voorslag van *aanzigtzijde* klinkt mij te gemaakt. *Hoofdzijde* zou mij beter behagen, voor zoo verre men hierdoor verstaat de voornaamste sprekende zijde van een gebouw, die naar het verscheiden oogmerk en de ligging, zoowel aan de eene als aan de andere zijde kan plaats hebben. Eindelijk, wij hebben *nissen* in onze muren; wij kennen allen de zaak, doch hebben er geen eigen woord voor. *Muurrond*, *muurvak*, is niet genoeg; *uitgeronde muurholte* is te lang, te omschrijvend, en, misschien, nog te onduidelijk 1). — Zie-

1) Het is niet voldoende, dat men het hoofddenkbeeld van een vreemd

daar eenige voorbeelden van zaken, voor welke ik gaarne goede eigen Nederduitsche woorden zou wenschen, en een gelukkige vorming daarvan onder de noodzakelijke taalverrijking rekenen 1).

---

woord overbrengt; men moet zich ook inzonderheid bevlijtigen om de zaak in haar bijzondere deelen, zoo veel mogelijk, te leeren kennen. Campe had voorgeslagen om voor *maskerade* te gebruiken, *maskerdans*; of, indien men *masker* te onduitsch mogt vinden, *momdans*. Men heeft dit goedgekeurd. Ondertusschen drukt het, mijns bedunkens, niet genoeg uit. Men bedoelt door *maskerade* niet alleen den dans der gemaskerde personen, maar het geheele tooneel, de plaats, met al den opschik en omslag, het gezelschap enz. — *Changeant*, bij zekere zijden stoffe gebruikt, vertalen wij door *met een weerschijn*; of, met een enkel *weerschijnend* taf. Dit is wel voldoende om één denkbeeld, de afkaatsing van een kleur, uit te drukken, maar geenszins het afwisselende, voortloopende der kleuren, naarmate van de beweging, het invallen der lichtstralen enz.

1) Eenige nieuwgevormde woorden, door den Heer Campe voorgeslagen, en die, onzes bedunkens, meer of min, aanprijzing verdienen, bevelen wij ter toetsing. Het zijn de volgende.

Algebra: teekenrekening. — *Arquebusade:* wondwater. — *Banjonet:* roerspiets. — *Barometer:* luchtweger. — *Censuur:* boekgerigt. — *Crisis:* beslispunt. — *Delicatesse:* teêrgevoel. — *Egoïsmus:* zelfzucht. — *Epoque:* tijdtrap. — *Etiquette:* hofdwang, — *Guirlande:* bloemsnoer. — *Honorarium:* eereloon. — *Industrie:* kunstvlijt. — *Intrigue:* listweefsel. — *Lieutenant:* onderhoofdman. — *Lustrum:* vijfjaar, (analogisch met *vijfhoek.*) — *Monopolium:* alleenhandel. — *Palet:* verwbord. — *Patrouille:* loopwacht. — *Pedaal:* voetklawier. — *Peripateticus:* wandelwijze. — *Populair:* volkmatig. — *Pyramide:* spitszuil. — *Subsidiën:* hulpgelden, (analogisch met *hulptroepen.*) — *Trepaan:* schedelboor.

Wij zullen hierbij voegen nog eenige vreemde woorden, waarmede wij verlegen zijn, en waartoe wij gaarne onze taaloefenaren zouden uitnoodigen, om ons voor dezelve gepaste Nederduitsche uitdrukkingen aan de hand te willen geven. *Accessit* — *Accommoderen* — *Aestethica* — *Alternatief* — *Anecdote* — *Archief* — *Articuleren* — *Basrelief* — *Bigot* — *Boudoir* — *Calot* — *Clair-obscur* — *Cliënt* — *Compliment* — *Contrast* — *Degraderen* — *Dialect* — *Emigreren* — *Ephemerisch* — *Espalier* — *Frisuur* — *Ideaal* — *Identiteit* — *Ironie* — *Miniatuur* — *Nuance* — *Scharnier* — *Sekte* — *Urbaniteit.*

Ik weet wel, dat voor sommige dezer woorden reeds Nederduitsche in omloop zijn, gelijk voor *Compliment:* pligtpleging — *Nuance:* scha-

Voor minder noodzakelijk, doch echter ten hoogste nuttig, zou ik erkennen alle zoodanige nieuwe woorden, welke dienen om zekere denkbeelden korter, krachtiger, duidelijker, eigenaardiger uit te drukken, dan de andere woorden, die wij daarvoor in onze taal bezitten: wanneer zij van gemakkelijker en beter gebruik zijn voor de wetenschappen 1), en gepaster voor de verscheidene soort

---

kering — *Urbaniteit:* hoflijkheid, enz. Doch indien men anders onze gelegde gronden in deze Proeve mogt goedkeuren, zal men aan dien toetssteen weldra bemerken, dat ze beter van allooi konden zijn.

1) Het onderzoek, of de kunstwoorden der verscheidene wetenschappen ook vertaald behooren te worden, (gelijk *substantivum* en *verbum* door *naam-* en *werkwoord*) zou hier te breed uitloopen. Wij zullen er alleenlijk dit over aanmerken. De voorstanders van het gevoelen, dat men de kunstwoorden der wetenschappen niet moet vertalen, beweren dat men zich, door dit vertalen, een dubbel werk op den hals haalt; dat men hierdoor een dubbele kunsttaal noodzakelijk maakt; zoowel de vreemde, die tot hiertoe gebruikt wierd, als de nieuwe, die dezelve moet vervangen; de laatste uithoofde van het nieuw-ingevoerd gebruik, de eerste om de vroegere schriften, waarin die oude kunsttaal gevonden wordt, te verstaan; en dat dus bij elk zoodanig voorkomend woord, het verstand zich als moet beraden, en vergelijken in hoe verre een van beiden, het oude of het nieuwe, haar het duidelijkste voorkomt, om, vervolgens, het een door het ander te vertalen. — Hierop antwoorden de voorstanders van het tegengestelde gevoelen, dat dit alleen zoo lang plaats heeft, tot dat de nieuwe vertaling, door het gebruik, genoegzaam in omloop is gebragt, gelijk wij dit door het bijgebragte voorbeeld der vertaling van *substantivum* en *verbum*, door *naam-* en *werkwoord*, kunnen ophelderen. Doch, vooral, zeggen zij, zoo lang wij ons van vreemde kunstwoorden, uit de Grieksche, Latijnsche of eenige moderne taal ontleend, bedienen, zoo lang blijven ook alle de denkbeelden, welke door deze woorden uitgedrukt worden, voor elk, die deze talen niet verstaat, en dus althans voor verre het grootste gedeelte van het volk, geheel nutteloos, zijn het niet dan louter onverstaanbare klanken; en hoe moeijelijk valt het niet voor menschen, die aan geen afgetrokken denkbeelden gewoon zijn, woorden te leeren en in het geheugen te prenten, waarmede zij geen denkbeelden kunnen verbinden, en die dus voor hen, op zich zelven, niets beteekenen! — Wij laten het beslissen, tusschen de beide gevoelens, onzen lezeren over.

van stijl en onderwerpen 1); wanneer zij bevalliger, zwieriger, deftiger klinken voor de poëzij en welsprekendheid; wanneer zij twee denkbeelden, in de plaats van één, beschrijven, en er dus onze taal zoowel als ons verstand bij wint; wanneer zij in onze classificatie, door naauwkeurige onderscheiding, meerder licht en orde brengen 2); eindelijk, wanneer zij, door eenige nieuwe nuance, de *Synonima* vermeerderen, die ons, tot eene naauwkeurige schildering van zeer vele denkbeelden, ten uiterste noodig zijn 3): ja ik zou zelfs durven bewe-

1) Hier moeten ons invallen sommige vreemdklinkende benamingen van eereposten, waardigheden, ambtsbedieningen enz. die een goede overbrenging, vertaling, of verklaring vereischen; doch men gelieve zich te herinneren, dat dit buiten het vak is van den Taalverbeteraar; dat dit eigenlijk behoort tot de wetgevende magt, wier gezag hierin alleen verandering kan maken.

2) Zoo heerscht, bij voorbeeld, zoowel bij ons als in de Fransche en Hoogduitsche taal, een verwarring, ten minste iets gebreklijks, in de rangschikking van de verscheidene trappen der jeugd of jongheid. Ondertusschen is het niets minder dan onverschillig, hieromtrent klare denkbeelden te hebben; is het ten uiterste noodig, dat men zich van dezelfde uitdrukkingen bedient, indien anders de schriften over de opvoeding klaar verstaan zullen worden, en men deswege geen gevaar van misvatting wil loopen. Ik vond onlangs daartoe ergens den voorslag, om zoo te noemen *kinderen*, van 1 tot 7 jaren, *jongentjes* en *meisjes;* de *jeugd*, van 7 tot 13 jaren, *knaapjes* en *maagdekens;* de *jonge lieden*, van 13 jaren tot de huwbaarheid, *jongelingen* en *jonge dochters*. Misschien kan dit nog verbeterd worden.

3) Dit ondervindt zoowel de oorspronkelijke schrijver, die zich duidelijk wenscht uit te drukken, als de naauwkeurige vertaler, bijna op ieder voetstap. Is het wel te verwonderen, dat de Russen in hunne taal zoo weinig kunnen uitvoeren, daar zij, gelijk een geloofwaardig schrijver verzekert, voor de drie onderscheidene zaken en hoedanigheden *rood, schoon* en *kleur*, te zamen maar één woord bezitten? Ongelukkige Dichters, die hier een blozende Aurora moeten schilderen! Maar ook de rijkste talen hebben ten dezen opzigte nog menigvuldige behoeften. In geen der bekende talen laten zich alle onze verscheiden aandoeningen, althans niet hare verscheidene graden en trappen, uitdrukken. Zoo is er geen, zegt Voltaire in een' brief aan Algarotti, die met een enkel woord uitdrukt:

ren, dat het vormen van nieuwe woorden, al drukten zij niet meer of minder uit dan andere, die reeds gangbaar zijn, als een wezenlijke aanwinst voor de poezij zou kunnen aangemerkt worden; dewijl de dichter niet zelden door zijn maat en rijm gedwongen wordt, om zich voor dezelfde zaak van verscheidene woorden te bedienen, die alleen in lengte, klank en nadruk verschillen 1). Men zal mij niet vergen, alle de bijgebragte gevallen door voorbeelden op te helderen; dit zou deze Verhandeling te verre doen uitloopen. Het is tot ons tegenwoordig oogmerk genoeg, kortelijk te hebben aangestipt, wanneer het vormen van nieuwe woorden, ter ware taalverrijking, of noodzakelijk, of nuttig en raadzaam is; terwijl tevens hieruit en uit het reeds boven aangehaalde opgemaakt kan worden, wanneer wij ons tegen het vormen of invoeren van nieuwe woorden moeten verzetten, dan namelijk, wanneer zij alleenlijk dienen om, zonder eenige der bovengemelde voordeelen, de massa te vermeerderen, andere woorden, die in vorm en uitdrukking even goed zijn, te verdringen, en dus de taal, in plaats van dezelve een wezenlijke aanwinst te bezorgen, met een' overtolligen omslag en menigte te belasten.

---

liefde alleen gegrond op achting — op schoonheid — op overeenstemming van karakter — op minbehoefte — enz. Oordeelkundige Schrijvers kunnen hieromtrent veel ter taalverbetering toebrengen. Campe heeft aangemerkt dat Basedow, toen men hem over zijn leer van zoogenaamde *geloofspligt*, had aangevallen, dewijl men meende dat deze zamenkoppeling tegenstrijdige denkbeelden opleverde, in de verdediging van zijn stelsel zeer gelukkig het woord *geloofwillig* (gelijk *goedwillig*) stempelde, dat veel minder aanstootelijk klinkt dan *ligtgeloovig*, en ook iets zachter is; gelijk wij, wanneer *boos* of *goddeloos* ons wat te sterk luidt, liever het woordje *onvroom* bezigen.

1) *Sterkte*, *kracht*, *vermogen*, hoe gelijkbeteekenende ook, (want volstrekte *Synonima* worden van sommigen ontkend) maken hem het werk gemakkelijk: en hij kan zich wel eens van *martelaar* bedienen, daar zich *bloedgetuige* niet in het vers laat plooijen.

BEDENKINGEN EN AANTEEKENINGEN

OP DE

WOORDVERKLARINGEN DER PLAATSNAMEN

DOOR DE HEEREN

J. F. WILLEMS EN A. KREGLINGER,

(Voorkomende in het *Bulletin de la Commission Centrale de Statistique*, Tom. II. p. 287—332 en Tom. III. 209—303)

DOOR

D. Buddingh.

Toen ik voor bijna *drie* jaren het belangrijke ***Bulletin de la Commission centrale de Statistique*** (3 Dln. 4°), uit Brussel ten geschenke ontving, trokken daarin een paar Memories van wijlen den Heer Willems, te Gent, en den Heer Kreglinger, te Antwerpen, betreffende de plaatsnamen van Vlaanderen en Antwerpen, mijne bijzondere aandacht: ik kon mij met alle hunne verklaringen niet vereenigen, en ontdekte bij de toetsing daarvan, dat het beiden, gelijk den meesten vroegeren etymologen van plaatsnamen, aan een vast *systeem* ontbrak, dat eenigzins veilig door den doolhof rondleidt.

Of het mijne zoo veel beter is dan dat van anderen, moge de lezer beoordeelen; maar die bewustheid heb ik, niet zonder systeem en voorzigtiglijk getoetst te hebben, waarbij ik mij menigmaal in vroegere opvatting, soms op eene merkwaardige en treffende wijze, heb bevestigd gezien. Ik zond mijn opstel, zoo als het uitviel, aan de *Commission centrale*, met vrijlating om er, in het ***Fransch*** vertaald, gebruik van te maken, zoo als zij voor de wetenschap goed vond, ter wegneming van dwalingen door het ***Bulletin*** verspreid, waarvan sommige inderdaad al te grof en al te zeer uit de lucht gegrepen

zijn; doch ik behield mij voor, het stuk ook in het *Hollandsch* elders te plaatsen. Daarop ontving ik, na verloop van eenigen tijd, in een vereerend schrijven (in 1848) van den Heer Kreglinger zelven, berigt, dat de Commissie mijn stuk ter vertaling in *zijne* handen had gesteld, en Zijn Edel. gaf mij de »*stellige belofte van de vertaling mijner Bedenkingen binnen zeer korten tijd aan de Commissie te geven, welke dezelve dadelijk in haar Bulletin zou doen verschijnen.*"

Sedert vernam ik er, tot hiertoe, niets meer van; mogelijk is het ter zijde gelegd.

Intusschen ontving ik in 1849 een afzonderlijk afgedrukt verslag over den Heer J. J. de Smet: *Essai sur les noms des villes et communes de la Flandre orientale*, (voork. in Tom. XVI, N°. 11 *des Bulletins de l'académie royale de Belgique*), waarin een betere weg, dan die des Heeren Willems, wordt aangewezen. En in 1850 ontving ik van wege het *Utrechtsch Genootschap*, benevens eene gedrukte Missive (8 Junij 1850) een *Verslag der Commissie belast met het beramen der middelen tot volvoering van het ontwerp* van den Heer Mr. I. da Costa, *betreffende de zamenstelling van een* ANTIQUARISCH-GEOGRAPHISCH WOORDENBOEK *der Nederlanden.* Wie zou zulk een veelomvattend en nuttig ontwerp niet van harte toejuichen? — en niet gaarne zijnen steen aan zulk een waardig antiquarisch gebouw toebrengen, wanneer men er een heeft? Ik althans achtte, dat dit opstel, juist in *dezen* tijd, waarin onze vaderlandsche *plaatsnamen* en *oudheden* bijzondere aandacht trekken, door de openbaarmaking nog eenig nut zoude kunnen doen.

Ik geef het hier, zoo als ik het aan de *Commission centrale* te Brussel heb ingezonden, met slechts eene enkele verandering in dezen en genen volzin onder het

afschrijven en met bijvoeging van een paar noten, waartoe de *Essai* des Hrn. de Smet en het *Verslag* van het *Utrechtsch Genootschap* mij aanleiding gaven.

Het is voorzeker een verblijdend verschijnsel op het gebied der oudheidkundige wetenschap, dat mannen van veelomvattende geleerdheid en oudheidkundige studie, meer dan vroeger geschiedde, de aandacht vestigen op den nog aanwezigen voorraad van gedenkteekenen en overblijfsels uit een verloopen tijdvak. Daardoor wordt menige lichtstraal verspreid over eenen tijd, die anders maar al te zeer in het duister ligt; daardoor ook wordt voor den onderzoeker menige vraag opgelost, die anders, zonder die aangewende poging tot opsporing en opheldering van elk overblijfsel van den grijzen voortijd, bij gebrek aan oorkonden, noodwendiglijk onbeantwoord zou moeten blijven. Niet zelden verspreiden die pogingen licht over de afkomst, onderlinge betrekking, denkwijze en gebruiken dier volken, waarvan de geschiedenis alleen de namen heeft bewaard, en tot ons overgebragt, terwijl zij daardoor meer onzen weetlust gesard, dan dien bevredigd heeft. Zoo wijzen de vele *Tschuden* (grafplaatsen), die men van de *Chinesche* grenzen af, allerwege langs den *Altaï* tot aan de *Wolga* aantreft, op eene vroeger talrijke en tevens beschaafde bevolking (de *Hiognu*) terug, alsmede op hunne gehoudene togten om zich in de *Sarmatische* vlakten van *Rusland* voort te planten; zoo herinneren zelfs vele gedenkteekenen der oude bouwkunde, der hieroglyphen en zinnebeeldige voorstellingen, afgodsbeelden uit basalt, enz., die Von Humboldt in de nieuwe wereld vond, aan eene *Tartaarsche* en *Tibetaansche* afkomst der oorspronkelijke bevolking dier wereld. En zoo hebben ook de onvermoeide nasporingen van andere gedenkteekenen der oudheid tot de overtuiging geleid, dat een

magtige *Indo-Germaansche* volksstam, van *Aziatischen* oorsprong, vermoedelijk van de hooge berglanden van *Tibet*, *Hindostan*, later van de *Zwarte-zee* voortgesproten, de *Germaansche* vlakten het eerst bevolkt hebben. De *Indische* afkomst der *Moeso-gothen*, de *Moeso-gothische* afkomst der *Germanen*, gelijk ook de *Germaansche* afkomst der *Batavieren* en verder vroegere bevolking dezer landen, wordt door beoefenaars der *Indische* talen buiten allen twijfel gesteld; terwijl Tacitus 1), Caesar en Plinius, nopens de afkomst en stamverwante betrekking, ook van de verschillende volksstammen der *Belgische* gewesten, geenen twijfel overlaten. Maar buitendien kunnen de nog aanwezige overblijfsels, zoowel van taal als overleveringen, waar zigtbare gedenkteekenen te kort schieten, allen twijfel dienaangaande wegnemen.

Gelijk wij reeds elders, vroeger meermalen, hebben aangemerkt, en voorzeker door geen mensch zal worden tegengesproken, namen die vroegere volksverhuizers, gelijk ook thans steeds het geval is, overal met zich mede, wat zij niet *konden* achterlaten, hunne meer of min ontwikkelde godsdienst, of beter gezegd goden- of natuurleer en taal. Die natuurleer en de daaruit ontwikkelde goden, waarvan wij de grondtrekken in het *Indo-persische* mythenstelsel terug vinden, die gebruiken en zeden daarop gegrond, — benevens de taal, wier oorsprong men uit de nog overgeblevene fragmenten van het *Moeso-gothisch* (de Bijbelvertaling van Ulfilas) het naast leert kennen, ondergingen evenwel op de verre togten dier volkeren, menigerlei wijzigingen naar de natuur en verschillende voorwerpen, die zij op hunnen weg aantroffen.

Elke voorstelling, die in het oosten met zonnegloed geverwd was, werd in het noorden met eene ijskorst

---

1) *De Mor. Germanorum.*

omgeven; had in het westen van *Europa* zijnen oorspronkelijken morgengloed verloren; maar daar, gelijk hier, was en bleef de natuur de *oude moeder* (*de Edda*) des menschen, van wie hij op zijn kinderlijke standpunt wijsheid leerde, tot dat eene hoogere *Openbaring* ook in deze gewesten doordrong en hem den algemeenen Vader der menschen (door Jezus Christus) leerde kennen en vereeren. Daardoor viel de oude goden- of natuurleer; daardoor verkreeg ook de *taal* eene nieuwe en aanmerkelijke ontwikkeling, eenen nieuwen rijkdom van denkbeelden en woorden, die met het denkbeeld of begrip zelf, dat deze woorden voorstelden, in de taal doordrongen; terwijl van menig vroeger woord, oorspronkelijk vol kracht en beteekenis, de vroegere beteekenis, of althans de kennis daaraan, voor de opvolgende geslachten verloren ging; hoezeer zij hunne ontwijfelbaar *Moesogothische* en *Germaansche* afkomst en karakter ook nog steeds blijven verraden.

De oude *natuur-* of *godenleer*, benevens de taal der *Gothen* en *Germanen*, het oud-duitsch, levert ons dus langs den historischen weg, den algemeenen *sleutel* tot opheldering en verklaring van nog menig gangbaar woord, waarmede eene woordenlijst van oorspronkelijk *Germaansche* namen zou kunnen verrijkt worden. Mannen als Jacob Grimm, Mone, Wachter en anderen, die bij hunne woordverklaringen en woordafleidingen, het *Moeso-gothisch* als de grondtaal raadpleegden, en daarbij de taaltakken van stamverwante volkeren of volksstammen te baat namen, hebben tot opheldering van menig, anders onverklaarbaar woord dien beteren weg ingeslagen, en alzoo menig *mythen*-woord uit het graf der eeuwen opgedolven, dat vóór hen onverstaanbaar was. In dat opzigt volgden zij een beter spoor dan velen hunner voorgangers, ook beter dan onze Hoefft, en wie vóór hem getracht hebben,

sommige Nederlandsche woorden en plaatsnamen op te helderen, gelijk: Becanus, Kiliaan, Alting, Picardt, Smids, — wijders Ypey, en Bilderdijk zelf. Terwijl wij dus alle hulde bewijzen aan eene *historisch-etymologische* school van taalstudie, door onzen Jonckbloet voorgestaan, en voorzeker niet te verwerpen, in zoo verre zij op geschrevene oorkonden steunt, kunnen wij toch ook de *mythisch-linguistische* woordverklaringen niet voorbijzien, waar geene geschrevene documenten meer toereiken, en in zoo verre dit stelsel op den algemeenen grondslag der historie, niet op toevallige of meer recente overeenkomsten van oude en nieuwe woorden, steunt.

Die *overeenkomsten* zijn inderdaad eene gevaarlijke klip, waarop vele van onze taalvorschers hebben schipbreuk geleden, omdat zij niet langs den historischen draad tot in de grondtaal waren doorgedrongen, waarin het te verklaren woord te huis behoort. Van de vele misvattingen, waaraan men zich op die glibberige baan van woordverklaringen steeds schuldig maakte, leveren alle vroegere schrijvers, als, behalve de genoemden, ook Le Roy, Butkens, Sanderus, Gramaye, Schriekius, Marchantius, — en onder de lateren Heylen, Lansen, maar ook de verdienstelijke Willems en Kreglinger zelven, vele bewijzen, door onderlinge tegenspraak in de afleiding en verklaring van één zelfde woord; zoodat er in den doolhof der verschillende opvattingen zelfs twijfel ontstaat, of wel een hunner de ware beteekenis uit het graf der eeuwen heeft opgedolven. De Heer Jonckbloet, die den historischen weg volgt, levert mede verscheidene keurige staaltjes van woordverklaring uit de opheldering van middeleeuwsche (*Dietsche*) dichters enz. ontleend, die ten bewijze dier misvattingen strekken. Zoo gispt hij den uitgever van den spreekwoordelijk bekend geworden Ferguut (Visscher), naast den ouden Van Loon; ook Bilderdijk

zelfs en een beroemden naam (Van Lennep) op het woord *Teisterbant;* vooral het *Woordenboek* van Terwen, en de geleerde bombast van De Grave, ontgaan zijne berisping niet. »Het valt hier ondoenlijk — zegt hij — een vasten bodem te winnen, en niet geheel en al in de steppen der phantasie of der hypothese te verdwalen, zoo men niet met de grootste behoedzaamheid aan de hand der *geschiedenis* voortschrijdt." 1)

Niemand, die zich op dit gebied van *etymologische* taalstudie bewogen heeft, of hij heeft er dan ook de eigenaardige moeijelijkheden van ondervonden. Wij zonderen er ons zelven niet van uit; maar geleerde beugelsprongen, gelijk van genoemden Visscher, Van den Bergh, De Wal, Ab Utrecht Dresselhuis enz. zonder systeem of vasten grondslag, verdienen bijzondere onderscheiding. Zoo ziet Van den Bergh in den zeeuwschen *Magusanus*, nog altijd een phoenicisch *Macusa* (eigenlijk volgens Van Lynden van Blitterswijk), of een keltisch *Mac' Usen;* terwijl Visscher er een' *Moerasdrooger*, en Ab Utrecht Dresselhuis, »*zeekinderen*" van maakt, volgens het tegenwoordige zeeuwsch, waarin *gus*, *guus*, kinderen zijn. Niet gelukkiger slaagde De Wal, met omhaal van talen, om van de *Nehalennia's* »naaisters," — »*spinsters*" te maken, terwijl wederom Ab Utrecht Dresselhuis dien naam tot *watertempel* (een *Eeënhal*) verkneedt. — Zulke woordverklaringen, waarbij men zelfs *Persisch*, *Hebreeuwsch*, *Phoenicisch*, *Gallisch*, *Keltisch*, *Latijn*, en wat niet al, te baat nam of nog neemt, om onze oude plaatsnamen op te helderen, leiden veeleer van den waren *historischen* weg af, en voeren in eenen doolhof van allerlei gissingen, verwarring en tegenspraak, waaruit men zich ten laatste naauwelijks kan redden.

1) Prof. Jonckbloet, Intreêrede: *over de wetensch. beoefening der Nederl. taal.* Deventer, 1848.

De meest zekere weg is de *historische*, en, waar geene geschrevene documenten bestaan, de *mythisch-linguistische* manier van woordafleiding en woordverklaring, volgens welke de vroegere volksstammen dezer landen, die hunne plaatsnamen ons hebben nagelaten, van *Germaansche* afkomst, onder den invloed hunner goden- of natuur-leer gedacht en gesproken hebben. Natuurlijk dus, dat men om hunne woorden, zoo verre zij in plaatsnamen, of later als afgeleide, in schriftelijke oorkonden nog aanwezig zijn, te verklaren, hoofdzakelijk zijne toevlugt zal moeten nemen, niet tot het *Phoenicisch*, *Gallisch*, *Keltisch* of *Latijn;* maar veeleer tot het *Moesogothisch* en *Germaansch* of *Oud-Duitsch* zelf, benevens het daarmede verwante *Angel-Saksisch*, waarin Molhuysen den weg heeft gebaand. Indien men daarenboven in den geest en denkwijze, in zeden en gebruiken, zoo naauw met de taal verwant, heeft trachten door te dringen, zal men er ook veelal in slagen, uit de eigen taal der voorgeslachten op te helderen, wat te verklaren is: plaatsnamen enz. Daarom verwerpen wij dien geleerden omhaal van ver verwijderde talen, waarvan men de historische verwantschap met het te verklaren woord niet kan aantoonen.

Dien *historischen* en *mythisch-linguistischen* weg heb ik trachten te volgen bij de verklaring van een groot aantal Nederlandsche plaatsnamen in mijne *Verhandeling over het Westland, ter opheldering der Loo- en, Woerden en Hoven, benevens de natuurdienst der Friezen en Batavieren* enz. Leiden 1844. — Ik meen mij bij dit stelsel wel bevonden te hebben; hoezeer ik ook geenszins ontveins, dat niet alle ophelderingen en verklaringen evenzeer gemotiveerd, sommigen zelfs, aan degelijken twijfel onderworpen zijn; terwijl daarentegen de bedenkingen van een onzer geleerden in den *Konst-en*

Letterbode, n°. 47, 1844, en die van Simrock, *Jahrb. des Vereins für Rheinl. Alterthumsfreunde*, XI. s. 223—234, mij bij de nadere toetsing derzelve te vaster in mijne opvatting bevestigd hebben, dat alleen de *historische* en *mythisch-linguistische* weg eenigzins veilig in den doolhof rondleidt, waarin vroegere etymologen bij hunne verklaringen zijn verdwaald geraakt. En ook dan nog blijft hier bij menigen naam de moeijelijkheid bestaan om een helder licht over zijne beteekenis te verspreiden; ook dan nog, met dien meer veiligen *sleutel* in de hand, blijven er zwarigheden, die zich voor alsnog niet volkomen bevredigend laten oplossen. Verblijdend intusschen, dat ook de Heer Willems, door de historie voorgelicht, dien weg is beginnen in te slaan, als hij zegt: »*A entendre certains Archéologues, on devrait voir partout des stations des* Celtes *et de* Romains *dont ils prétendent que toutes nos communes gardent le souvenir; mais ces savants-là ont cédé à des chimères créées par leur propre imagination. Les* Celtes *où* Gaulois *et les* Germains *n'ont jamais habité ensemble sur le sol de la* Flandre, *comme cela s'est vu chez nos voisins du Midi, où la langue romane et les municipes romains sont restés longtemps florissants. On trouvera donc difficilement dans la Belgique flamingante, des noms de lieux qui ne soient d'origine teutonique. Chez nos ancêtres* Germains *les noms propres étaient tous* significatifs. — *Les appellatifs qui nous occupent sont donc évidemment d'origine germanique, comme le témoignent aussi leurs formes.*"

Zoo was dan die geleerde zelf op den beteren weg geplaatst, dien anderen, dien zijne voorgangers (Hoefft enz.), en tegenwoordige etymologen maar al te zeer uit het oog verloren hebben, gelijk ook uit de aangehaalde voorbeelden van de HH. Visscher, Van den Bergh, Ab Utrecht

Dresselhuis, De Wal, Van Lennep blijkt; wij kunnen er ook nog Hermans en Acker Stratingh bijvoegen, wier verdiensten wij evenwel in zoo menig ander opzigt hulde doen. Ontwijfelbaar is het, dat men daarbij op de locale ligging der plaatsen moet acht geven, welker namen men alzoo uit het *Germaansch* (Oud-Duitsch), of bij opklimming uit het *Moeso-Gothisch*, ook wel uit het *Angel-Saksisch*, tracht op te helderen. Ook Willems heeft die aanmerking teregt gemaakt: »*Si les noms propres, comme nous venons de le voir, ont été autrefois des noms significatifs, il faut en inférer que la désignation la plus naturelle est celle qui se rapporte á l'aspect physique du lieu, une montagne, un bois, une rivière, un ruisseau, voire même un arbre ou une plante. Nous trouvons effectivement que cette classe est la plus nombreuse. En conséquence, je me suis demandé d'abord si le nom que j'avais devant moi pouvait être considéré sous ce point de vue, et je me suis toujours arrêté à ce genre d'interprétation.*"

Niet slechts beamen wij dit gestelde op grond van eigen onderzoek ten volle, maar hier, juist hier, had Willems, onzes erachtens, eenen stap verder moeten doen. Onze *Germaansche* voorouders leefden onder den invloed der natuurleer, ontleenden daardoor hunne denkbeelden van deze oude moeder (de *Natuur*) en drukten de woorden, waarin hunne mythische denkbeelden vervat waren, ook wederom onwillekeurig op hetgene hen omringde, op deze en gene *localiteit* af, die naar hunne godenleer eene bijzondere opmerking verdiende: daardoor ontstond eene veel talrijker klasse van *mythologische* eigennamen dan Willems, bij de rangschikking zijner woorden in *klassen*, in zijne laatste klasse, door het enkele, en nog twijfelachtige woord »*Elversele*" heeft aangeduid. Maar ook met betrekking tot de vroegere natuur- of godenleer

zelve (een ruim tijdvak van ten minste *zes* of *zeven* eeuwen in deze gewesten, waarin vrij wat namen gegeven zullen zijn) ontvangen sommige der door Willems en Kreglinger opgegevene woordwortels of uitgangen eene andere beteekenis, en wijzen zelfs op die heidensche natuurdienst terug. Sommigen bewaren ook nog wel den naam van een of ander hunner natuurgoden, even als onder het Christendom menige plaatsnaam aan den naam van den schutspatroon ontleend is, waarvan eenigen zelfs tot onder het Heidendom opklimmen, en anderen als plaatsvervangers van vroegere natuurgoden moeten aangemerkt worden. Offerplaatsen, heilige berg- of heuveltoppen, waterkolken, bronnen, bedevaartplaatsen, heilig geachte boomen, gewijde wouden, overvaarten, enz. droegen ook bij den *Germaan* hunne beteekenende namen, en daardoor wordt onze *historische* etymologie, waarvan Willems en Kreglinger, door het raadplegen van oude *Charters* en geschrevene documenten, den weg hebben ingeslagen, van zelve, waar deze ophouden, eene *mythologisch-linguistische*, gelijk wij hoofdzakelijk in onze bovenvermelde *Verhandeling* met een aantal noord-Nederlandsche, ook *Vlaamsche* en *Antwerpsche* plaatsnamen beproefd hebben. Waar wij *a priori* te werk gingen, zijn wij niet zelden *a posteriori* door de juiste opmerking der localiteiten in onze opvatting bevestigd.

Zoo hebben wij in gemelde *Verhandeling*, behalve hoofdzakelijk de *loo-en*, de *woerden* en *hoven* onzes lands, ook in oogenschouw genomen de *Holten*, *Wolden* of *Wouden*, en hunne toewijding; — de *Terpen*, *Thorpen* of *Dorpen;* — de *wijken* (vici) of *wijk*plaatsen; — de *Gauen*, *Gooijen* of landschappen; — de *hem-*, *heem-* of *heim*plaatsen; — de *Hlara* of *Laeren* (fana) en de verandering van dezen in *Kirika* of *kerken*, benevens *Mond*-plaatsen, voorts *Hune-* of offerplaatsen, H.

bergkruinen enz. Daarbij hebben wij menigvuldiglijk de gelegenheid gehad, aan te toonen, hoe vele dezer namen aan vroegere natuurdienst, gebruiken, zeden enz. ontleend zijn, of althans daarmede in verband moeten opgevat en verklaard worden. Nog menige plaats bewaart, gelijk ons op dezen weg van onderzoek gebleken is, de herinnering aan vroegere heiligheid en bestemming, den naam eens natuurgods of plaatselijken beschermgeest, waaraan zij gewijd was, hetzij dan *zon*, *maan* of *aarde;* — Woens (Wodan), Thor, Thunaer, Frau, Frowa, Bal, Baldr of andere minbekende godheden, eenmaal door den landzaat vereerd.

De menigvuldigheid der bewijzen hebben dit stelsel boven allen twijfel verheven, hoewel dan ook enkele *détails* of min belangrijke bijzonderheden (bijv. de *horst*-plaatsen) mogen betwijfeld worden, of deze wel met *hors, ros* (d. i. paard) in verband staan.

Met dien sleutel in de hand acht ik mij bevoegd, de gegevene woordverklaringen van de HH. Willems en Kreglinger aan hetzel e ter toetse te brengen, waartoe wij ons te gereeder gevoelen opgewekt, omdat zij beide der wetenschap de onschatbare dienst hebben bewezen, dat zij uit Charters en andere documenten met onbegrijpelijk geduld de meest oorspronkelijke namen hebben aan het licht gebragt, 1) en omdat ook door den Hr. Kreglinger een mythische oorsprong van sommige woorden gegist is, welke *gissingen* door onze toelichting te meerder grond zullen verkrijgen. Zoo zegt hij bijv. op: *Berlar, Ballar, Balder:* »*Balder et Baldag* (jour de Bal), *sont des dieux germains et il est possible que cette commune en tire son nom.*" (*Bulletin*, III. 254). Men vergelijke hiermede, wat ik in mijn *Westland*, bl. 163,

1) Gelijk in 1843 Mr. D. J. van Lennep beproefde, zie *Instituut* enz. 1843 nº. 4 bl. 365 enz.

over *Bal-lar*, en op blz. 280 over Bal en Balder zelven gezegd heb. Het eene bevestigt het andere. — Ook de Hr. Kreglinger is evenwel op de grens van het mythologisch-linguistische terrein blijven staan, als hij zegt: »*Pour la partie étymologique, je me suis imposé la tâche d'assigner une valeur à chaque nom de commune en prenant principalement pour point de départ la situation topographique ou bien l'histoire et les* traditions." Deze *traditions*, waaraan hij met regt eenig gewigt hecht, en vooral Jacob Grimm, wiens *Deutsche Grammatik* hij aanhaalt, hadden hem op dat veld kunnen binnenleiden. Moge nu onze poging hem welgevallig zijn! 1)

---

1) Met uitstekend genoegen zagen wij, sedert dit schrijven, dat ook de Hr. de Smett, in zijn *Essai sur les noms de villes etc.* (*Bull.* nº. 11, *de l'acad. roy. de Belgique*, Tom. XVI.) op dezen beteren weg van *taal*-studie, op de werken van Bopp, Becker, Hamaker; — Grimm, Schmithenner en Bilderdijk opmerkzaam maakt, gelijk ook het *Verslag* van de Commissie van het *Utrechtsch Genootschap* voor de zamenstelling van een *Antiquarisch Geographisch woordenboek der Nederlanden*. Zoo zegt Nijhoff in gemeld verslag teregt: » dat men volstrekt eene grondige kennis van het *Angelsaksisch*, *Moesogothisch* en verwante taaltakken behoeft, om, bij het toetsen van vroeger geuite meeningen, waarheid van dwaling te ziften." — De waarheid dezer woorden volkomen beamende, zouden wij dezen volzin slechts zoo wijzigen: » dat men volstrekt eene grondige kennis van het *Moesogothisch*, *Germaansch* of Oud Duitsch, *Angelsaksisch* en verwante taaltakken, vooral het *Noordsch*, benevens genoegzame kennis der *Mythologie* der voorgeslachten, derhalve eene *linguistisch-mythologische* oudheidkennis behoeft, om waarheid van dwaling te schiften." Verblijdend ook dat de Commissie op dit laatste gedeelte opmerkzaam maakt op bl. 17 van haar Verslag, waar het heet:

» 5e. Zoo de naamsafleiding op oude sagen, godsdienstige gebruiken of Mythologie wijst (verlangt zij) eene aanduiding der gevolgtrekkingen, die daaruit voor den toestand en het karakter des voorvaderlijken Heidendoms, en de beteekenis van overlevering of instelling zijn te maken." — Die Commissie bestaat uit de Heeren Mr. J. de Wal, Dr. H. J. Rooijaards, Dr. S. Karsten, Mr. G. W. Vreede, Dr. P. J. Vermeulen, Mr. C. van Marle. — Deze allen erkennen dus het door ons aangenomen beginsel.

Hoofdzakelijk bepalen wij ons vooral tot een *drietal* woordbeteekenissen, nl. *loo*, *woerd* en *laer*, waarin mijne opvatting niet slechts van de verklaring der HH. Willems en Kreglinger, maar ook genoegzaam van alle vroegere etymologen, verschilt, als daar zijn: Becanus, Kiliaan, Alting, Picardt, Smids, onder de vroegeren; — Ypey, Bilderdijk, Hoeufft, onder de lateren; — Westerhoff, Van den Bergh, Visscher, en Acker Stratingh onder de tegenwoordigen. — Ook Gramaye, Kannegieter, Ducange, Heylen en Lansens (door den Heer Kreglinger aangehaald (*Bull.* T. III. 216) verschillen van onze, en zoo wij vertrouwen, wel bewezene opvatting. De menigvuldige *loo-en* onzes lands, zoowel in *Belgie* als *Noord-Nederland*, tot zelfs verre in *Duitschland*, hebben wij uit de water-cultus der voorgeslachten trachten op te helderen, — gelijk de *woerden* ten deele uit de vuurdienst en de leer der *tijdgodinnen;* terwijl wij de *Laeren* (*Hlara*) als heidensche tempels (*fana*) of *leer*-plaatsen hebben beschouwd. Eene en andere plaats werd in het Heidendom als heilig geacht, en ook bij naauwkeurig locaal onderzoek bleek ons, dat alle sporen van vroeger aanzien, waarin die plaatsen, even als de *ding*-plaatsen en *werven*, bij den voorzaat stonden, nog niet geheel verloren zijn.

I. *Lo*, *Loo*. In onze *Verhandeling* zelve, (*Westl.* bl. 49—52) hebben wij alle vroegere meeningen dienaangaande in oogenschouw genomen; verder dit *Lo*, *Loo*, eenvoudig door *water* (aqua) verklaard (*Westl.* bl. 52); waarna wij de *Loo-* of *water*-cultus zelf, met vroegere gebruiken, die daarmede in verband stonden, hebben trachten toe te lichten (ib. bl. 58, 72 enz.). Eene verklaring en etymologische afleiding, zoo lijnregt strijdig met zulk eene rij van deftige namen, als wij hebben laten voorafgaan, bleef natuurlijkerwijze niet zonder tegenspraak of twij-

fel. (Zie *Konst- en Letterb.* nº. 47, 1844). Maar juist die twijfel heeft tot nieuw onderzoek aanleiding gegeven, en, zoo wij meenen onze zaak te meer bevestigd, die ook later door den twijfelenden Simrock te *Bonn* (*Jahrb.* XI. 225 enz.) een nieuw bewijs van waarheid heeft verkregen.

Zoowel aan Simrock als aan Willems en Kreglinger, schijnt onze oudheid- en taalkundige opheldering, (*Konst- en Lettb.* 1844) onbekend te zijn gebleven, hetwelk anders op de woordverklaringen door deze beide laatsten, (1845, 1847) ontwijfelbaren invloed had kunnen uitoefenen.

Wij zijn te min egoïstisch, maar uit liefde voor de *waarheid* wetenschappelijk genoeg, om niet de geheele kwestie vóór en tegen, benevens onze nieuwe bewijzen hier ter sprake te brengen, opdat ook de Hr. Kreglinger de zaak zelve moge overwegen, en andere *Belgische* plaatsverklaarders daarvan bij voorkomende gelegenheid gebruik kunnen maken. Zoo hadden wij, t. a. pl. bl. 53, geschreven: »Bij stamverwante volkeren in het noorden, beteekent het *rune*-teeken *laugr*, *water*, en is verwant met *lögr* = zee, meer, Oudhgd. *lache*, *lauge*, ons *lag*, *lage* in *Maars-lag*, zee of moer (*moeras-water*), Lat: *lacus*, Fr. *lac*, *l'eau*, van welk laatste Roquefort (*Lang. Rom.* in voce) niet minder dan 28 verschillende dialecten en woordvormen opgeeft. 1) Deze *rune* nu stemt (in de *Heraldie*) overeen, met den zoogenoemden paal of balk, zijnde een *stroomend water*, in de wapens van onderscheidene steden, als *Delf* (het oude *Theolf*, *Alfinum*), den *Briel* (*Brie-lo*), *Dortrecht* (*Thuretrecht*) enz., welke balk almede met de waterdienst der *Germanen* kan zamenhangen. Even als *au* in *laugr*, zoo beteekent ook

1) Als *aau*, *aie*, *eeue*, *eawes*, *iaue*, *iawe*, *iauwe*, *aye*, *aife*, benevens een aantal anderen; ook het Goth. heeft *ahva*, Oudhd. *aha*, Angels. *ea*, Oudn. *a*, zelfs *la* voor water, Lat. *aqua*.

a, *aa*, *aha*, *ach*, *ac*, *aade*, *adda*, volgens Hoeufft (*Taalk. Bijdr.* 1816, 29) niet anders dan *water*. (Goth. *ahva;* Oudhd. *aha,* Lat. *aqua*), in verscheidene riviernamen onzes lands. (Men vindt er een aantal genoemd bij Smids, *Schatk.* in voce). In andere tongvallen gaat de *a*, enz. over in *e*, *ee*, *ea*, bijv. de *Ee*, *Ea*, *Lea* (waarvan de *L* het lidwoord is) in *Friesland;* — *Frisi-a-bones* kunnen dus Friesche water-bewoners, water-boeren zijn; men denke verder aan *E-dam*, *Bommen-ee*, en een aantal anderen bij Hoeufft, t. a. pl; — de *i* in *I*, (de rune van dien naam) gelijk in *Is-la*, (schijnt *ijs-water*); *i* in het Fr. woord *île*, *isle*, Hgd. *Insel;* — de *ei* of *y* in ons woord *ei-land*, (met het voorgaande verwant) dat is: *water*-land; de *Lei* nabij *Leiden*, hetzelfde als *Lee*, *Leede*, *Lie;* de *Y* bij Amsterdam, de *Ys-sel* (schijnt *Ys-lo*). Wijders de *o*, *oo*, in ons *Lo* *Loo*, Fr. *l'eau* (zijnde de *l* weder het daarmede zamengesmolten artikel), als in *bac-lo*, *bac-laos*, d. i. beek-water, *La-beki* (9e eeuw) water-beek; *Ven-lo*, veen-water; *Lo-ven*, water-veen; *Wt-la*, *wit-la*, aan den mond van de Maas, = uit-water; *Marlo* = zee-, moer-, moeras-water en eene menigte anderen. Dit *Lo*, *Loo*, gaat wederom over in *oi*, *io*, als *Liora*, in het Westland, *Loire* in Frankrijk; — in *oe: Loe-ven-stein*, *Loe-nen*, *Ans-loe* (aan het water); in *eu: Leu-ven;* — *ai: Laisden;* — *oy*: in *Loysden;* in *u* = *oe*: *Utrecht*, (overtogt over het water) gelijk in *Atrecht*, en verklaart ook *Loos-drecht* (overtogt over het water), *Loos-duinen*, *Los-dunum*, *Lug-dunum*, (water-duinen), volkomen in overeenstemming, zoowel met de ligging van het *Lugdunum Batavorum*, als het nabij gelegene *Los-dunum* in het Westland."

»Uit deze verschillende vormen, wijzigingen en dialecten van hetzelfde grondwoord, en nog meer uit deszelfs algemeene verspreiding blijkt alzoo, onzes inziens, de al-

gemeene *Loo*-dienst of *water*-cultus in ons land; terwijl dit *laugr* tevens met *leygr*, *logi*, welke de *vuur*dienst aantoont, schijnt zamen te hangen."

Op deze gronden nu, heb ik, t. a. pl. bl. 58—72, de *loo*- of *water*dienst breedvoeriger uiteengezet, en een aantal *Loo-en* als vroeger heilige plaatsen in oogenschouw genomen, doch tegen deze *woordverklaring* kwam een geacht leerling van Bilderdijk op: Recens. wilde namelijk *Loo* van *Locus*, Fr. *Lieu*, afleiden. Zie hier zijne bedenking: »Ons heeft de geleerde Schrijver van de richtigheid zijner verklaring geenszins overtuigd. Er is toch geene enkele plaatsnaam, met *loo* zamengesteld, waar die uitgang *noodzakelijk* water beteekent (in *Waterloo* zou dit zelfs eene tautologische overtolligheid zijn), en de afleiding laat zich onzes inziens, etymologisch, naauwelijks regtvaardigen. De Schrijver vindt zich dan ook genoodzaakt, om bij zijne afleiding niet het eenvoudige woord *eau*, *ea*, *ee*, *y*, maar dat woord met een fransch lidwoord zamengevoegd te gronde te leggen; eene wijze van etymologizeren, die bezwaarlijk bijval zal vinden."

— Antwoord:

»Wij hebben, op bl. 53 van ons werk, niet van het eenvoudige *a*, *aa*, *aha*, *aau* enz. en van het Fransche *l'eau*, als grondslag afgeleid; maar wij hebben het Noordsche *laugr*, *lögr*, Oudhd. *lache*, *lauge*, ons *lag*, *lage*, Lat. *lacus*, Fr. *lac*, *l'eau*, geciteerd, die allen *zee*, *meer*, *moer*, *water*, aanduiden, en waarin ik dan de water-beteekenis in *a*, *au*, *ac*, *acus*, (aha) enz. gelegen acht; zoo is mijne afleiding, en om deze tweede meening duidelijk te maken, heb ik het Fr. *lac* (meer) en *l'eau* (water) geciteerd, waarin ik meen dat *ac* en *eau* dezelfde water-beteekenis hebben. Ik leid dus niet van *l'eau* af, maar van het boven genoemde *laugr*, *lögr*, *lache*, *lauge*, waarvan men de verwantschap en *zee*-,

meer- en *water*-beteekenis wel volstrekt niet ontkennen zal. — Daarmede nu, acht ik in de eerste plaats en het allernaast ons *laus*, *laos*, *la*, *lea*, *lo*, *loo* verwant (niet met *locus*, *lieu*). Ik vat dus die woorden en uitgangen, gelijk ik deed, in de *water*-beteekenis, als bron, put, kolk, in allen gevalle, en in de meer ruime beteekenis als *water* op, een woord, dat zich zelfs op de *zee* laat toepassen, als *Oceaan* = groot water.

»Nu had ik ook het Friesche riviertje *Lea*, *Lee*, geciteerd, waarvoor later gebruik geeft *de Ea*, *de Ee*, en daaruit besloten, dat in *Lea*, *Lee* = de *Ea*, *Ee*, de *L* (even als in *l'eau*) slechts lidwoord is. — De afscheiding toch der lidwoorden heeft nergens, of althans hoogst zeldzaam, in onze oude HSS. plaats, evenmin als in het oud Fransch, (Frankisch van Germaansche afkomst); zoo geldt bijv. de *l* als lidwoord in: *lachief*, voor *l'achief; laim* = *l'aim; laitre* = *l'aitre* (*atrium*); *lancis* = *l'ancis*, *lazur* = *l'azur*, en verscheidene anderen, allen bij Roquefort uit de *Lingua Romana* (deels uit het Frankisch ontsproten), ontleend, waar men ook vindt *leau*, *lau*, *leave*, voor het latere *l'eau* (het water); en zoo lezen wij ook het gemelde riviertje *Lea* = *L'ea* of *de Ea*, *Ee*, het water, waarin de water-beteekenis dus in *eau*, *ea*, *ee*, ligt. Het volle bewijs levert de *Roman de la Rose*: *leave* = *l'eave* (aqua).

»In Nederd. Handschr. heeft die zamensmelting van lidwoord en zelfst. nw. of met een ander rededeel evenzeer plaats. Zou dit niet het *leye*, *loye* = *l'oye*, bij Huydec. II. 508, kunnen ophelderen, waarin nog een oud Fr. lidw., met een oud Fr. subst. te herkennen zijn, gelijk in *Lea* enz., en bij nazoek ligt ook in andere woorden van dezelfde afkomst en verwantschap? gelijk in ons *laus*, *laos*, *loos*, *loo* enz. — Het latere of althans meer Angelsaksische lidwoord is *the* = *de*, *t* = *het*.

Zie hier ook voorbeelden van dergelijke, »*Anlehnungen*" zeggen de Duitschers, in onze HSS.: *dbisschopdoem*, *dweder*, enz. (bij Huydecoper); *dammirael*, *distorie* (in *Floris* en *Blanchefloer*). — Van de *t* (voor *de*, het latere *et*, *het*) in *tachterst*, *tfolck* (bij Huydec.), *teten*, *tfingherlijn*, *tfolk*, *tfonesse*, *tghebet*, enz. enz. in *Fl.* en *Bl.*), om er geene meer uit andere HSS. te ontleenen.

»Wat is nu *twello*, *twickeloo?* Naar onze opvatting: *t'wel-lo*, *t'wicke-lo*, d. i. het wel-water, het wigchel-water; de bron, put, kolk, die door het *wellen*, opwellen, opborrelen, ontstond, en de andere, waar men wigchelarijen (*wicke*) pleegde. In het eerste woord zou ik zeggen, dat *wel* (voor *opborrelen* in Gelderland nog zeer gebruikelijk 1), de verklaring van *lo*, door water, bron, put enz. inderdaad *noodzakelijk* maakt; en *Borcu-lo?* Meer noodzakelijk nog, onzes erachtens, het geciteerde *bac-laos* (bl. 55); *bac*, *bach* is beek, echt Germaansch, Zw. *baeek*, Oudn. *beckr*, Deensch: *bäk*, Angels. *bece*; zal men nu dit Germ. *bac* = beek, met een afgeknot Latijn *locus*, willen verbinden, en dus lezen *bac-locus*, beek-plaats, of niet liever, gelijk dat *bac* gebiedt, *bac-laos* = beek-water? Mij dunkt, deze laatste verklaring kan als noodzakelijk beschouwd worden, — om het voorgevoegde Germ. subst., dat ook eene Germ. zamenstelling vereischt. Mogt er evenwel bij iemand nog twijfeling bestaan, dan geven wij *La-beki* (9e eeuw) in overweging. Zal men hierdoor *locus-beki* (d. i. plaatsbeek) en dan nog wel het eerste Latijn, het laatste oud-Duitsch kunnen opvatten? Voorzeker niet, maar eenvoudig zoo als de zaak in het oud-

1) *Wel*, *wellen*, voor opborrelen des waters, en alleen van water of vloei-stof gezegd, heeft Hgd. *quelle*, Angs. *weal*, Eng. *well*, voor bron, bron-wel; dit zal wel niet betwijfeld worden; — terwijl *wicke*, *wiche*, in *wichel-roede*, *wigchelarij*, *wicken*, enz. nog de oude beteekenis behoudt.

Duitsch of Germ. voorkomt *la*, *lo*, *laos* enz. met *beki* zamengesteld, als *water-beek* opvatten. *La* = *lo*, *loo*, bewijzen een aantal plaatsnamen. (En wat hier opmerking verdient, *la*, *laus* enz. is overal de oudere vorm, *laos*, *loo* enz. de latere daarvan afgeleid.)

»Verlangt men nog een woord, waarin de zin het, onzes erachtens, noodzakelijk gebiedt, *lo* door *water* te verklaren: het is *Chime-lo-fara*. Wat *fara* is, blijkt uit *fara til helja*; zoo had men een *Hel-varen-beek* (zie bl. 134), en als tegenstelling ook een *Chime-lo-fara*. Zal men hier niet *volstrekt* aan eene Germ. zamenstelling in *alle* deelen des woords moeten denken, en *lo* in verband met *fara* (varen) door water *moeten* verklaren? *Chime*, *chimel*, *gimle*, is Germ., later *hemelum*, *hemel*; *fara* evenzeer (in *fara til helja*); zal men nu, in weerwil van dit *fara*, en tusschen twee Germ. woorden, waarvan de beteekenis in het tegenwoordige *Hemelumervaart* is bewaard gebleven, een afgeknot Lat. *locus* kunnen denken? En dus *Chime-locus-fara* lezen? — De eenvoudige, onze vertaling is: *Hemel-water-vaart*.

»Mij dunkt, het onhoudbare van *locus* in al deze voorbeelden, blijkt evenzeer als de volstrekte noodzakelijkheid, om *la*, *lo*, *loo*, *laos*, *laus* enz. door water te verklaren, waarvan dan de water-beteekenis in *a*, *o*, *oo*, *aus*, *eau* enz. gelegen is. Maar dan bevat, volgens Rec. *water-lo* eene »tautologische overtolligheid." — Geene zwarigheid: wij nemen gaarne terug, waar wij, bij nader onderzoek, tot de overtuiging kwamen, gedwaald te hebben.

»De oudste vormen leveren *wadra-loch*, *wadre-loe*, *wader-loe* (9e eeuw); waarin *wadra*, *wadre*, *wader* van het oud-Duitsch *uuaton*, *watan*, Angels. *wadan*, Hgd. *waten*, Eng. *to wade*, Zw. *wada*, Deensch *vade*, IJsl. *vada*, de beteekenis heeft van ons *waden*, *baden*,

en aan het oude *Vada* (Wageningen?) en onze Groninger *Wadden* herinnert. — *Wader-loe*, of door zeer gebruikelijke verscherping van *d* tot *t*, *Water-loe*, is dus *waadbaar*, *doorwaadbaar water*. Zoo vervalt de tautologie, maar wij verkrijgen tevens een bewijs van *noodzakelijkheid* te meer, om aan *lo*, *loe*, de beteekenis van *water* (aqua) toe te kennen.

»Wij zouden hier nu nog bij kunnen voegen, dat ook de *localiteit* der ons bekende *loo*-plaatsen, het zij men door *loo* op een meer, put, kolk, bron of rivier heenwijst, die verklaring allezins wettigt. — *Trie-lo* (Driel) is niet, en kan niet zijn, *trie* (tres) en *loci* (drie-plaats!) maar echt Germ. *Trie-lo*, drie waters, die er nog werkelijk zijn aan te wijzen. (Overbetuwe) *Ut-la*, *Vit-la*, het oude *Wit-la* (*Wit-lam* zeggen de Westlanders) is *uut*, *uit-water*, en ligt aan den mond van de Maas, waar men soms, bij laag water, nog fondamenten aantreft. Het tegenover gelegene *Briel* (*Brie-lo*) naar de oude vormen *Brah-*, *Brie-*, *Bree-lo*, is het breede water, geheel overeenkomstig de locale ligging dier beide plaatsen." 1)

»En nu nog een woord, eene loo-plaats, die langs dezen weg van Germ. etymologie volkomene opheldering ontvangt, maar in ons werk, bl. 55, alleen slechts was aangehaald, nl. *Budilio*, *Budi-lo* (779). Wat kan dit *Bude* wezen? Men heeft in Drenthe ook een *Budding-'er-wold*, waarover men vooral zie *Verh.* 43, 228. Een en ander schijnen ons te merkwaardig, dan dat wij die ter dezer gelegenheid zouden voorbijgaan. Het Germ. of oud Hgd. heeft *bud*, *bod*, Neders. *bute*, *bote*, Zw. *bot*, Deensch *bod*, *boed* (u = oe), in den zin van ons *boet*, *boete*, Hgd. *Busze*, voor verbetering, vergelding, straf, berouw wegens bedreven kwaad of misdrijf. Zoo heeft

1) Zie ook Budd. *Gesch. en Lettk. Archief*, 1e St. 1850, bl. 8 en 9.

ook Mr. De Wal dat *boete* in den *Gids* (Jan. 1845, naar aanleiding eener *Kwelderkwestie*) doen kennen. Zoo had men ook in de oude regtspleging een *bud-ding*, *bud-thing*, *bod-thing*, zijnde eene buitengewone *thing*- of *regtsdag*, waarop men *boete* deed (onze Dings- of regtsdag), wegens vergrijp of misdaad: (de regter heette *Budding-her*, bij abreviatie *Buddingh'* d. i. boete-regt-heer of regter): het woud, waarin die regt-doening plaats had, is een eigenlijk *boete*-, *straf*- of *regts-woud*, in de oude taal een *Bud-ding'er-wold* (*bot-thing*), en het water, de bron, de kolk, waarbij of waarin die *boete*-doening of strafpleging plaats had, kan dus niet anders heeten, dan *Budilo*. — Een en ander bevestigt dan ook volkomen, wat Mr. Gratama, nopens de oude strafwouden, en de *Baller-kule* (de kolk van *Balder*, waarover zie *Verh.* 70, 282 en 283) gegist en medegedeeld heeft, ter gelegenheid dat ZEZG. (in den *Dr. Volks-Alm.* 1845) over de *ding-spillen* spreekt: de naams-beteekenis zegt het ons, dat *Bud-dinger-wold* zoodanig een straf- of geregtswoud was." —

Zoo verre ons nader betoog (*Kunst- en Lettb.* nº. 23 en 24, 1845), dat Simrock (*Jahrb.* XI. 230) niet schijnt gekend te hebben, even als Acker Stratingh (*Aloude Staat- en Gesch. des Vaderl.* II. D. Ie St. 1849) toen hij (gelijk Van den Bergh) *lo*, *loo*, enz. van het nog minder houdbare *lucus*, wilde afleiden. Wij nemen ook die plaats van Simrock hier geheel over, om daarop ten slotte nog eenen beproevenden blik te werpen: »*Doch*, zegt hij, *steht allerdings das isländische lâ* (fem.) *bei* Biörn (Lex. isl.) *dem Verfasser zur Seite, aus dem aber unser loo schwerlich herzuleiten ist. Das mit jenem lâ verwandte in deutschen Dialecten vorkommende fem. lôhe bedeutet auch höchstens eine sumpfige Stelle im Boden; in Venloo wäre diess aber, da Venn* (*fango*,

fange) schon Sumpf ist, ein Pleonasmus wie es Waterloo sein würde, wenn die aufgestellte Erklärung richtig wäre. In den meisten angeführten Ortsnamen ist aber an jenes weibliche löhe wohl nicht zu denken, sondern an das männliche und neutrale lô für lôch (lucus), *dem wir in Hohenlôhe, Heiligenlôh* (Perz, II. 362) *begegnen, welches* Grimm, Myth. II. A. 65 *für Holz nimmt und das in Dornlôh* (Schmeller II. 460) *wiederkehrt, wo es unmöglich Wasser bedeuten kann. Einen Uebergang in den Begriff von Aue oder Wiese, deren Verwandtschaft mit dem Wasser nicht bestritten werden kann, giebt* Grimm, R. A. p. 794 *allerdings zu, aber die vielen met* lô *zusammengesetzten Waldnamen, deren er aus* Kindlinger *gedenkt, machen es unstatthaft, loo geradezu für Wasser auszugeben. Zum Schluss stehe hier noch eine Stelle aus* Folcuinus gesta abbatum Lobiensium (2 Hälfte des 10 Jahrh.), *welche unsere Erklärung urkundlich belegt*: »Locus ille eorum lingua *Lobach* dicitur, et »*lo*" quidem vocant obumbrationem nemorum, »*bach*" autem rivum, quae duo, si componantur, faciunt: obumbraculi rivium." — Zoo verre *Jahrb.* XI. S. 230.

Het is duidelijk, dat Simrock hier ons betoog der *noodzakelijkheid* onzer verklaring van *loo* door water (aqua) niet gelezen heeft. Daar echter bestreden wij de gemeende afleiding van *locus* Fr. *lieu*; hier geldt het, het nog minder houdbare *lucus*, waarop mede het geheele betoog toepasselijk is; bijv. *Chime-lucus-fara!* enz. Wij behoeven dus hier niet veel ter opheldering der nog aangehaalde plaatsnamen bij te voegen. *Ven-lo* en *Water-lo* zijn reeds boven genoegzaam verklaard en juist daaruit bleek ons almede de noodzakelijke waterbeteekenis. *Water-loo* heeft ook *wadra-loch;* zijnde dus *loch* niet *lucus*, maar *aqua*. *Hohen-lohe* is zeker-

lijk naar zijne ligging op eene hoogte, naar eene waterkolk of bron op eenen berg aldus genoemd. Men heeft meer dan één *Hohenlohe* in den *Jaxt-kreis* in *Wurtemberg: Hohenlohe-Kirchberg*, *Hohenlohe-Langenberg* enz.; dit laatste nu, ligt »*auf einem hohen Berge, unter welchem im Thale die Jaxt fliesst. In der Nähe liegt das Lustschloss Linden-bronn*" enz. (Cannabich, *Geogr.* 1842. 532). Mij dunkt dit *Linden-bronn* (bronn = *source*) op eenen berg, dus hoog gelegen, heldert *Hohenlohe* reeds genoegzaam op. Ook *Hohen-lohe Kirch-berg* ligt op eenen *berg*. Met *Heiligenlôh* in *Hoya*, insgelijks door ons aangehaald (*Westl.* 57), vergelijke men *Heilo*, *Heilgalo* (bij M. Stoke), *Heiliglo* (bij Beka), *Heiligelo* (bij Van Mieris), waarbij aan geen *lucus* te denken is, hoewel de *loo - en* dikwijls *in* of in de nabijheid van vroegere wouden voorkomen. *Dorn-loh* bij Schmeller schijnt meer zwarigheid op te leveren; doch dit is evenzeer slechts *schijn*, als het gemelde bewijs uit Folcuinus. Van toewijding der *Loo-en* aan goden hebben wij meer dan één bewijs verzameld, bijv. *Woenselo*, aan den *Woens* of *Wodan* der *Germanen; Bal-lo*, *Baller-kulle*, een lo, eene kolk, kuil (*Kule*) aan *Balder; Fraulo*, aan *Frowa*, en een *Tinaer-lo*, *Tunaer-lo*, aan den God *Thunaer*, *Donar*. Zoo achten wij ook hier *Dorn* niet *doorn* (*Ulex*), naar de hedendaagsche beteekenis van dit woord; maar *Thorn* (d. i. *Thunaer, Donar*) naar den ontwijfelbaar vroegeren woordvorm; want zoo gaan ook bij ons de zachtere *Dorn-spil*, *Doorn*, *Dor* en vele anderen, in de vroegere woordvormen *Thorna*, *Thorn*, *Thure*, *Thor* enz. terug. Wij zien dus in *Dorn-loh*, een loo aan *Thor* (*Donar*) gewijd, geen *doorn-bosch*. De omstandigheid dat de *Lo-bach* = waterbeek van Folcuinus, door hout of woud omschaduwd zal zijn geweest, gelijk niet zelden met beken

het geval is, kan hem tot de verkeerde vertaling van »*obumbraculi rivum*" geleid hebben, en, zoo is het ontwijfelbaar ook met de »*Waldnamen*" van Kindlinger gesteld, waarvan, tot ons leedwezen, hier niet één genoemd is. Maar Simrock zeide boven ook, van *La*, *Loo* sprekende: »*Einen Uebergang in den Begriff von* AUE (eine Wiese), *deren Verwandtschaft mit dem Wasser nicht bestritten werden kann, giebt* Grimm *allerdings zu.*" Wij maken hierop bijzonder opmerkzaam; — en eenige regels vroeger heet het: »*Allerdings steht das isländische* lâ *dem Verfasser zur Seite, aus dem aber unser* loo *schwerlich her zu leiten ist.*"

Nadat wij de afleidingen van *locus* en *lucus* beide onder de rebuten gesteld hebben, willen wij ook hier nog zien, of die afleiding van *Lâ* wel zoo moeijelijk (*schwerlich*) is, als de schrijver meent. Zoowel als *IJsland* hebben ook wij *lâ* in de waterbeteekenis, en juist in de *oudste* woordvormen, bijv. *La-beki* heet ook *Lo-bach* (misschien hetzelfde van Folcuinus), voorts *Grol-la* = *Grol-lo*, *Heyla* = *Heilo*; *Bac-laos* = *Bac-lo*; *Stabulaus* = *Stabu-lo*, in welke allen de overgang van *lâ*, *laos*, *laus* in *lo*, *loo* voldingend bewezen is; terwijl daarenboven de verwantschap van *laus* (water) met *aue* (beemd) enz. wel duidelijk in het oog valt. Men had ook nog *Urthuns-la*, *Thie-la*, *Hoffla*, *Bemela*, *Tho-la*, *Braco-la*, *Bladella* enz., die, zoo verre de ligging bekend is, allen waterplaatsen zijn.

In velen ging later de *a* en *o* in *e* over, of deze bleef geheel weg: *Thiel*, *Arkel*, *Bladel*, *Rumel* ook *Ruimel* en vele anderen. Ook de Hr. Willems geeft in dê beteekenis van water, waterloop: *a*, *ade*, *ee*, *ak*, *ake*, *ay*, bij zamentrekking van *ade*, *eede*, *ede*, *oos*, *ous*. (Zie *Bull.* T. II. 293, 294.)

Toetsen wij nu aan deze, zoo wij meenen, wel bewe-

zene etymologie eenige door Willems en Kreglinger opgegevene plaatsnamen, dan kenmerken zich de navolgende als *loo*-plaatsen:

Bull. II. p. 298: *Eec-loo*, Lat. *Ec-loa*. Is *eek* = eik (*chêne*), dan beduidt de naam een eik aan of in de nabijheid van een *Loo*. Over den heiligen *eik* bij de Germanen, zie *Westl.* bl. 215. — aldaar: *van ere eyken, die men anebede.* Van Velthem.

p. 298. *Lokeren*, eene Loo-plaats.

p. 304. *Loo-Christi*, *Lo Sancti Christi*, een *Loo* toegewijd aan Christus. Over de toewijding van vroeger heilige bronnen, kolken enz. aan goden, later aan sancten en sanctinnen, zie *Westl.* bl. 64 en 69 enz.

ald. *Loo-ten-hulle.* Indien *hulle* = heuvel (*colline*) beteekent, dan vertaal ik *Loo*, *Lho bij den heuvel* (*Loo près de la colline*); maar de vraag is of *hulle* en *pouke* (*Lo juxta Pouke*) heuvel beteekenen?

ald. *Lovendegem*, de variant is duidelijk *Lovendeghem*, *hem* of *heim* aan het *water-veen.*

p. 306. *Nevele*, *Nivella* = Nieuwe la, loo.

p. 307. *Poesele.* Is *Polen* = poelen, dan lees ik hier *poel-water.* »*On trouve plusieurs étangs dans cette commune*". Willems.

ald. *Ronsel*, *Rondeslo*, *Ronslo: rons*, *runs*, Hgd. *rinnen*, stroomen, dus: *stroomend water; rons* = *petit ruisseau*, zegt Willems.

p. 315. *Moorsel*, *Morzlethe*, *Morcele* enz. herinnert aan *Mortesela*, *Mortsela.* Is *mort*, *moor* = *mur*, moer, dan zou het heeten *moer-*, *moeras-water;* een *Mur-lo* lag op de Veluwe. (*Westl.* 227) Eigenlijk *Mu-lo*, doch de weglating der *r* is zeer gebruikelijk, dus *Ma-lo* = *Marlo*, *Mulo* = *Murlo*, *Ma-lines* = *Maris linea* enz.

p. 319. *Wanzele*, *Wansele*, herinnert aan *Woensel*, *Woenseloo; loo* toegewijd aan den god *Warns*, *Woens*

(*Wodan*). *Westl.* 69, 263. In allen gevalle is *Wansele* eene loo-plaats.

p. 322. *Neder-* en *Opbrakel*, *Brakel*, *Brakelo*; wat is *brake?* ook wij hebben *Braco-la*, en lezen: *brak-water;* de locale ligging kan dat misschien nog uitmaken.

p. 327. *Basele*, *Barsele*, *Belsele* zijn *loo*-plaatsen, waarvan de beteekenis duister is; tenzij *Bel*, als *Bal*, *Baldr*, moet geacht worden?

ald. *Calloo*, ook *Colloo* = koude water. Zie *Westl.* 110.

p. 352. *Zeele*, = *See-lo?* althans de zamentrekking uit *zedele* kan ik niet aannemen.

Bezien wij nu na deze aanteekeningen, waarbij wij ook nog *Alost*, *Aalst*, als *Loo*-plaats kunnen voegen, de opgaven, afleidingen en verklaringen van den Hr. Kreglinger, wiens aanteekeningen doorgaans meer uitgewerkt zijn, en die de verdienste heeft, dat hij ook de verklaringen van vroegere auteurs (Gramaye, Ducange, Kiliaan enz.) mededeelt.

Bullet. T. III. p. 225: *Austruweel*, *Austruwele; le* = *la*, duidt hier eene loo-plaats aan; — *weel*, *wel*, Hgd. *Quelle*, is nog genoegzaam bekend; *Austru* = oosten, dus: het *Oostelijk wel-water;* zie over *wel* boven bij *Twello* = het welwater.

p. 234. *Halle*, *Holle*, als loo-plaats eene tegenstelling van *Bal-lo*. Zie over *Hal* en *Bal*, *Haldr* en *Baldr*, *Westl.* 280—290; *Halle*, ald. 282.

p. 236. *Lillo*, *Linlo* = *l'île et lo;* dezelfde naam als Rijssel (*Lille*) in Frankrijk. Zie *Westl.* bl. 388.

p. 237. *Loen-hout*, een of meer Lo-en door hout bosch omgeven of daaraan gelegen, *hout*, *holt* = bosch, dus *Lo en bosch;* hier vooral zal men *Lo* niet door *lucus*, maar wel door water (*aqua*) kunnen vertalen.

ald. *Mortsel*, zie boven wat wij op dat woord bij

Willems aanteekenden. Indien hier aan een hof of regtsplaats, *aula contrita*, moet gedacht worden, dan is het in allen gevalle toch eene *loo*-plaats, waar misschien ter dood (*mort*) werd gebragt: een *Budi-lo*.

p. 239. *Niel*, *Nyele* = Nieuwe lo.

p. 240. *Oostmalle*, *Ma-los* = Oost-mar-lo. Zoo ook *West-malle* = West-mar-lo.

p. 241. *Pulle*, *Pul-la* = Poel-lo (u = oe).

p. 245. *Schelle*, *Schel-la*, loo-plaats; maar wat beteekent *Schel? Schelde?*

p. 246. *Wesel*, *Wesele* = *Wese-lo;* maar wat is *Wese?*

p. 248. *Viersel*, *Viersele*; *Vier* = veer (*passage.*)

p. 249. *Waer-loos*, is *waer*, *wa-er* van *wadra*, *watan* = waden, of van *waer*, *weer* = weren? In het eerste geval *waadbaar water*, in het laatste ter verdediging (*défense*).

p. 253. *Zoerselo*, *Soerselo*, *Suersele:* het zuidelijke water, van *sue*, *soe*, *sud* = zuid, (oe = u) *Zuid-lo.*

ald. *Beersel*, *Beër-lo;* zie over *Bede-loën*, *Westl.* 388. Men had ook een *Better-lo* (bede-lo), *Bever-lo* (bede-vaart-lo), waarvoor ik zou houden *Beve* = *Beve*(*r*)-*lo*, Kreglinger, *Bull.* T. III. 255; vgl. *Westl.* 69.

p. 257. *Duffel*, *Duffla*, *Duffle*, *Duffele* = *Duffe-lo:* Wat is *duffe? duvel?* — Over *Duivelskolken*, waarin men vroeger heilig geachte loo-bronnen herdoopte, zie *Westl.* 61.

ald. *Gestel*, *Ghastella:* wat *geste*, *gast*, is, verklaart Hoeufft: (Kregl. p. 214) »*terrain sec, élevé, sabloneux et peu fertile*,") dus het *Lo van het geestland.*

p. 261. *Kessel*, = *Kesse-lo:* wat is *kesse?*

p. 262. *Lippelo:* wat heet *lippe?*

p. 271. *Bouwel* = *Bouwe-lo:* wat is *Bouwe? Bouve? Boeve*, *Boven?*.....

ald. *Caster-le* = *Kaster-lo* schijnt een lo, nabij een *castrum* of legerplaats aan te duiden: ook N. Nederland bezit een *Kesteren*, *Kastricum* (van eene Rom. legerplaats, *castrum*) bijv. in *N. Holland* en in de *Betuwe*. *Westl.* 146. 171.

ald. *Dessel* = *Desse-lo:* kan eene zamentrekking wezen van *De esse-lo*. *Ese-lo*, *Hese-lo* enz. heeft men almede in N. Nederland. *Westl.* 70.

p. 272. *Gheel* = *Ghe-lo:* wat is *Ghe? gehen* = gaan? water dat voortgaat, stroomt? en wat is *Gier* in *Gier-lo?*

p. 278. *Meerle*, *Meer-lo*. Men heeft in de N. Nederlanden: *Mar-lo*, *Maar-lo*, *Meer-lo*, *Mier-lo*. Zie *Westl.* 54, 56, 67, hetzelfde als *Ma-lo*, *Ma-los* (zie boven) meer-water. De Hr. Kreglinger geeft: »*passage par le marais, traduction corroborée par la circonstance que quatre ruisseaux parcourent la commune.*" De beteekenis was dus nabij getroffen.

p. 280. *Mol* = *Mo-lo*, *Mor-lo?* mogelijk, *Mor* = moer.

p. 281. *Oevel* = Hoeve-lo, komt mij het waarschijnlijkst voor.

p. 282. *Poeder-le*, *Poder-lo:* wat is *Poeder*, *poder*, of oe = u: *Puder?*

p. 283. *Poppel*, = *Poppe-lo*: wat heet *Poppe? — Poppel? peuplier?* is mogelijk.

ald. *Ravels*, *Ravens-lo:* wat is *Rave*, *raven?* nl. in de vroegere taal.

p. 285. *Tonger-loo:* over deze merkwaardige Loo-plaats, die aan den *Donar* (*Thunaer*) schijnt te herinneren, zie *Westl.* 70, 271. Ook *Drenthe* bezit een *Tinaer-*, *Tunaer-loo*, waarbij een *Hunebed* of *offerbank*, waarschijnlijk aan *Thunaer* gewijd.

p. 286. *Veer-le*, *Veer-lo*. Dit woord verklaart misschien ook het bovengenoemde *Vier-le*, *Vier-lo: Ver*,

Veer, *Vier* (passage), dus: *overvaart over 't water;* onderscheiden van *trecht*, overtogt.

p. 289. *Wester-loo* is duidelijk, gelijk *Ooster-lo;* eene enkele bron, put enz. is reeds een *loo.*

p. 290. *Wortel*, *Worte-lo*, *Wurte-la*, *Vuerthe-le* = Woerd-lo. Maar wat is hier *Woerd*, *Wurt* enz.? Voor dat wij onze nalezing verder voortzetten, moeten wij bij deze merkwaardige woorden een' oogenblik stilstaan, waaraan wij in ons *Westl.* 120, 124 enz., meer dan éene aanteekening hebben toegewijd. Dit brengt ons tot

II. *Woerd*, *Wurt.*

Willems (*Bull.* II. 294) geeft *waerde*, *warde* = *enclos;* de Hr. Kreglinger (*Bull.* III. 218) zegt: »*weert*, *waard*, *weert*, *woerd*, *terrain endigué*, *île dans une rivière. En allemand un étang*, *une digue.* » *Wear*" *en anglais une digue pour retenir et faire monter l'eau; quelquefois on le trouve écrit* »*weir* et *wier*". »*Weert*" *vient de* wuurt, warpen, *jeter*, *amonceler.*" — Wij onderscheiden deze woordvormen *Woerd*, *Wurt*, van *Waard*, *Waerd*, *Warde*, *Weert* enz., die misschien veeleer met het Eng. *wear* dan met *warpen* verwant zijn. Ons staan hier te verklaren: *Urt*, *Vurth*, *Vuerthe*, *Wurd*, *Wuard*, *Worte*, (ook N. Nederland kent Worte-lo), *Weurt*, *Woerd*, (u = oe) en *Vyrd*, *Wird*, *Wierda*, zelfs *Werth*, *Voorde*, allen verschillende vormen van een zelfde grondwoord, waarvan het Germ. *Wurth* enz. het Angels. *Vijrd* enz., dezelfde beteekenis hebben. Zooverre ons onderzoek strekt, hebben beide eene gemeenschappelijke afkomst en beteekenis, wezenlijk van *waard* enz. onderscheiden.

Wij leiden die beteekenis af uit de kennis aan de *Nornen* of *Norni* (tijdgodinnen): deze waren ook bij de Germanen *Urdr* of *Urda*, *Verdandi* en *Skulda;* de eerste werd bij de *Germ.* en *Saksers: Wurth*, *Wurdh*,

en bij de *Angel-Saksers* werd dit drietal de »*three Vyrd-sisters*" geheeten (dezelfde als de *Vierd-sisters* in Shakespeares *Macbeth*). Nu komt *Wurth*, *Wurdh*, of *Vyrd*, overal als doodsgodin voor, en is in naamsbeteekenis verwant met het perfectum van het Duitsche verbum *werden*, nl. *Wurd* voor *geworden*, derhalve de verleden tijd, terwijl *Verdandi*, den tegenwoordigen, *Skulda*, den zullenden of toekomenden tijd voorstelt. Zoo verklaart Grimm, *D. Myth.* 1835, 288, 289; *Westl.* 121, 122. Ook hebben wij overal, waar wij *Woerden* bezochten, eene bijzondere soort van zwarte aarde, houtskolen en urnscherven, zelfs onderscheidene stukken van half verbrande beenderen, op sommige *woerden* zelfs geheele *Urnen* of aschkruiken van een geel of blaauw maaksel gevonden, die ons geenen twijfel overlieten (welke bedenkingen men ook moge willen inbrengen) of zij wijzen ons de dooden-akkers aan, waarop de stof der verbrande lijken der voorgeslachten rust; terwijl de naam der *Wurd-*, *Woerd-*, *Wort*-plaats wel het naast met dien der doodsgodin zelve verwant is. De lijkbrand van den *Germaan* (*Westl.* 136), die bij de invoering van het Christendom door het begraven der lijken is vervangen, heldert dan ook het gevondene genoegzaam op.

Daarenboven heeft de toetsing van vele *Woerd-*, *Werth-* of *Wierd*-plaatsen aan die opvatting ons tot volle overtuiging geleid; zoo bijv. *Doyin-wirth* in Friesland, (dooden-Wierd); *Dyt-wirth* in Gelderland, van het Angels. *to dy* = sterven, *dijt* = dood; — *Rasq-werth*: *rasc* in *Hrasvelgur* = lijkenverzwelger is *lijk*, dus: lijkenwerth. Zoo had men ook een *Bever-veurde* in Overijssel, een *Bade-voort* in Gelderland, een *Bever-woert* in Utrecht, d. i. bedevaart-woerd, die ons aan de bedevaarten naar de dooden op de woerdplaatsen, de doodenfeesten der voorgeslachten, het »*sacrilegum super*

defunctos," herinneren; *be-ver* is *bé-ver*, elders lezen wij duidelijk *bé-vert*, d. i. bede-vaart.

T. III. p. 290: *Wortel*, *Worte-lo*, *Wurte-lo*, bovenvermeld, achten wij zulk eene woerdplaats nabij een *loo*, en meestal vindt men deze beide, benevens een *hof* of *laer*, in elkanders nabijheid: nabij een *Loo* ligt veelal ook eene *Woerd*, hoezeer de naam daarvan dikwijls is verloren gegaan, kan men ze, bij onderzoek, aan de vele urnscherven herkennen. *Westl.* 129 enz.

Bull. II. p. 325: *Wortegem*, *Wortinghem*, kan aldus een *hem*, of *heim* wezen aan of op zulk een *Worte (Woerd)*. Meer vonden wij er in *België* niet; terwijl *N. Nederland* er rijk aan schijnt, althans als plaatsnamen. *Voorde*, bl. 318, durven wij echter niet door *vaert* verklaren, eerder door *Woerd*. In *N. Braband* zijn de woerden reeds meer op zich zelven staand: zoo vermeldt Hermans, behalve andere *Germaansche* dooden-akkers (want wij kennen daarvoor geen gepaster naam), aldaar ontdekt, als de *Woerd* te *Baarle-Nassau*, waarvan eene afbeelding door de Hrn. De Geer en Cuyperus bestaat, de navolgenden: de woerd te *Genderen*, de woerd te *Engelen*, de groote en kleine woerd te *Heren* bij *Megen;* voorts vindt men er: *Kromvoirt*, *Helvoirt*, ligt ook nog anderen. Wij mogen er zelfs niet aan twijfelen, of men zal ook in *België*, prov. *Antwerpen*, *Vlaanderen*, enz., als men dit spoor van onderzoek volgt, *woerd*-akkers ontdekken, bij meer dan eene loo-plaats. Spokerijen als den *Weêr-* of *Woerd*-wolf (Hgd. *Vere-vulf*, Fr. *Loup-garou*) hebben ons dikwijls den weg aangewezen. (*Westl.* 124 enz.).

III. *Lar*, *Laer*.

Meer *Laeren* merkten wij, zoo wel reeds vroeger als ook nu, in *België* op. De Heer Willems verklaart, onzes inziens, verkeerd: »*Lare*, *laer*, *leerne*, *terrain*

inculte, terrain vague" (*Bull.* II. 294). Er is niets dat hier bevredigt: de Hr. Kreglinger (*Bull.* III. 215) zegt: »*Je crois qu'il faut traduire: commun, paturage commun;*" maar voegt er ook de gevoelens van anderen, na Kiliaan, Schilter, Grimm, Lansens, Warnkoenig, Geldorf en Heylen geraadpleegd te hebben, bij: »*d'après quelques uns, il viendrait du latin* lar *ou* ler, *doctrina.*" Zoo ook De Grave en Hoeufft. Intusschen hebben wij het in het *Westl.* 158 duidelijk trachten te maken, dat *Hlara*, *Laer*, *Lar*, *Hleri*, *Leri*, »fanum" beteekent, en dat dus de *Laeren* te houden zijn voor de tempelhutten der *Germaansche* voorgeslachten, verwant met het Noordsche *Hlader*, *Hledra*, het Angels. *Ler* (*doctrina*). Al die opgenoemde woordvormen zijn ons voorgekomen en vele daarvan in *België*, waar ze beter dan de *woerden* bewaard schijnen. De *drie Laeren* (*tres Lares*) reeds bij de *Romeinen* bekend, zoo het schijnt, in *Drenthe* (*Thrianta*), bestaan nog. De *Lex Frisionum* zegt: »*qui fanum effregerit — immolatur diis, quorum templa violavit.*" Daaruit nu blijkt, dat de *fana* (*Laeren*) aan verschillende goden geheiligd waren, en dat hij, die tempelroof pleegde, »ten zoenoffer moest sterven voor die goden, wier heiligdommen hij geschonden had." Bij den Hr. Kreglinger blijkt (*Bull.* III. 215) dat men zelfs geene beesten mogt hoeden, op eenige *Vroente*, *Laeren* enz. *Vroenten* nu zijn die akkers of landen (*vroonlanden*), die tot de *Laer*, *Lar*, behoorden. *Lar* als tempel of tempelhut (*fanum*) beschouwd, (»*de casulis id est fanis*") verklaart het ook, waarom de eerste Evangeliepredikers in deze landen zich veelal in den omtrek der *Laeren* ophielden: Wilehad, Liudger, de beide Ewalden, ook Willebrord enz. Bewijzen van toewijding der *Laeren* aan goden hebben wij vroeger (*Westl.* 160 enz.) medegedeeld; later zijn die oude goden door *sancten*

vervangen en de *Laren* in *kiricka* (kerken) veranderd; ald. 167. —

Toetsen wij nu weder de Belgische *Laeren* aan deze verklaring. Willems geeft

Bull. II. p. 300: *Botte-laere, Bote-lar.* Wat *bote, bute* is, leert ons *Bot-thing, Bud-ding, Budilo* (Hgd. *Busze*) ons boet, boete, dus een *Boete-laer*, waarheen men zich ter boetedoening begaf. —

p. 303. *Knesselaere, Knes-lair, Knes-lar.* Wat is *knes, knesse*? aan *kneuzen* (*broyer, briser, piler*) valt wel geenszins te denken.

ald. *Leerne* schijnt later aan *Sanct-Martin* gewijd, over wien men zie mijne *Drinkplegtigheden*, 's Grav. 1842; vooral Schotel, *Tilb. Avondst.* 1850.

p. 307. *Saffelare;* ongetwijfeld eene *Laer*, maar wat beteekent *Saffe? Sauve?...*

p. 309. *Vosselare*, almede eene *Laer*, maar wat heet *vosse* in de oude taal? Geen *vos* (*renard*), gelijk in de tegenwoordige: misschien leidt *Vur, Vurs, Vor, Vort* enz. op den weg; althans de *kikker, vorsch* (*grenouille*) van Willems, misschien van Gramaye oorspronkelijk, laten wij hier springen.

p. 311. *Aspelare, Hasplar, Asplar:* wat is *Asp?* Laat men de *p*, als overgangsletter, weg, dan heet het *As-laer. As, Ase* is de heidensche gemeen-naam der *goden.* Ook kan *Aspe, Espe* een h. boom zijn; beide heeft bij *Laer* een' zin; — maar de *haspel* (*dévidoir*) van Willems bewijst alleen, hoe men, zonder oude taal-studie, oud en nieuw dooreen en verkeerd *haspelt.* —

p. 315. *Nederboelare, Bou-lare, Bun-lare, Boen-lara;* eene *Laer;* wij vragen, is *bou, boe* (een wortel, dien men dikwijls aantreft) ook Frankisch *bo*, thans *beau*, of is het boe, = boet, (u = oe)? In het eerste geval zou het zijn eene Schoone-laer, in het laatste eene *Botte-, bude-*

laer, waar men *boete* deed. Zie ook *Over-boe-lare.* (p. 317).

p. 317. *Pol-laere, Pul-laer, Poul-lare*, daarin heeft Willems den zin, onzes erachtens, gevat: *Pol*, *Poul* = poel en Laer; (men heeft in het Westland ook een Poel-lo); eene *Laer* aan een *poel* of *bron.*

p. 321. *Lierde* (St. Marie) en *Lierde* (St. Martin); van beide is te weinig bekend om er eene etymologie op te gronden: misschien *Lier*, *Laer*, waar *St. Marie* en *St. Martin* als plaatsvervangers van heidengoden voorkomen.

ald. *Edelaere*, *Ede-lar: Ede* (water). Men had ook op de Veluwe *A-lar*, en aldaar insgelijks *Eede.*

p. 331. *Mespe-laere*: Wat is *Mespe*? Ik twijfel aan de *mispels* (*néfliers*): woordspeling van Willems, gelijk aan de *kikkers*, enz. enz.

Duidelijker is bij Kreglinger, tot wien wij hier overgaan (*Bull.* III. 225):

Aertse-laer, ook *Serlaer*, doch in de meeste vormen *Aertse*, *Artze.* N. Nederland bezit *Ar-lar; Ar*, *Ear*, *Aert* enz. verklaart Grimm als *Erda*, *Ertha* (*terra*). Daaraan herinneren ook de »*Herdganghe van Herlaer*", Mr. Ackersdijk (in De Jagers *Taalk. Mag.* III. 307) over *Hertha* (*Westl.* 255, *Kunst- en Lettb.*, n°. 48. 1848.)

p. 254. *Berlaer*, *Berlar*, *Ber-laere*, ook *Bal-lar;* eene der merkwaardigste *Laeren*, die wij in dit opstel aantreffen: *Ber*, *Béer-laer* is *bede-laer; Bal-laer*, herinnert, zonder eenigen twijfel, aan den God *Bal, Baldr,* die ter dezer plaatse ook nog in den mond des volks voortleeft. »*On l'appelle vulgairement* BALDER" zegt Kreglinger, dus toewijding van eene *bede-laer* aan den god *Balder.* Zie over dezen *Westl.* 280, *Kunst- en Lettb.* n°. 48. 1848. 1)

1) Nieuwe bewijzen voor *Bal, Balder* (ook *Phol* geheeten) zie men me-

p. 287. *Vorselaer*, om het van een tweede te onderscheiden *op 't zand* bijgenoemd »*ce qui est assez contraire au séjour des grenouilles*", zegt Kreglinger, met terugzien op de *kikkers* (*rana*) of *vorschen* (*grenouilles*) van Gramaye en Willems; maar wat is dan *Vorsse*? en wat beteekent dit en nog een ander *Vosselaer*, *Voster-laer Voirse-laer* (*Bull.* III. 288)? toch ook geen »*pré commun des renards*"! Laat ons zien:

Le Roy, Ferraris enz. noemen ook deze plaats *Vorselaer*, en wat *Vorst*, *Vorsta*, *Vuerst* (Hgd. *Forst*) is, heeft de Hr. Kreglinger wel gevat »*forêt*".

Met voorbijgaan dus van *kikkers* en *vossen* (gelijk de beeren in *Bé-er-laer*), lezen wij eenvoudig eene *Laer in of aan een woud*. Zoo bezat men ook eene *Wal-* of *Wald-lar*.

Uit deze onze aanteekeningen blijkt reeds genoegzaam, hoe weinig waarde wij hechten aan de categorie van namen, die Willems (*Bull.* II. 296) uit het *dieren*-rijk ontleent, — en daarom hechten wij ook volstrekt niet aan zijn *mannetjes eend* (*Anser mas.*) ter verklaring der stad *Gent*. — Zou dit *Gand-a* (811), *Gaent* (880) niet een geheel anderen oorsprong hebben? Men had ook in Overijssel een *Gannita*, zelfs een *Gent* bij Nijmegen. Tot bewijs voor den dwazen *eenden*-naam brengt Willems de stad *Goes* bij: »*la ville de* Goes *en Zelande*, *se nomme aussi Oie* (*en anglais* Goose, *en Anglo-Saxon* Gose) *et* Goes *est également flamend*". — Willems had hier ook *Valenciennes* (*Cygnorum vallis*) kunnen noemen, dat evenveel bewijst. Maar noch de eene, noch de andere

---

degedeeld in Budd. *Gesch. en Letlk. Archief*, 1850, 1 St. bl. 12—14, nl. van *Balderes volon*. De daadzaak, dat *Balder* daar ook als *Phol*, of *Pol* voorkomt, geeft, onzes erachtens, regt eene bijzondere aandacht te vestigen op plaatsen als: *Pol-laere*, *Polpel*, *Pollanen*, en misschien nog anderen, door ons nog niet genoeg onderzocht.

dezer zoogenoemde *dier-steden* ontleenen haren naam aan het pluimgedierte, evenmin als *Vinckt* aan eene *vink* (*pinson*); *Ever-gem* aan een *ever* (*sanglier*) en *Leeuwergem* aan een' *leeuw* (*lion*)! Dat zijn woordspelende vernuftelingen, waartoe ook het raadplegen der plaatswapens (*Westl.* 208) zoo ligtelijk verleiden kan, en waartegen alleen het doordringen in *de vroegere taal* kan behoeden. *Goes* heeft in den ouden vorm des woords *Gus-aha: aha* is oud Hd., Goth. *Ahva* = water; *Gus*, dat wij in *Magus* = *margus* terugvinden in dezelfde taal, is *stroom*, *Gus-aha* dus *Stroomwater*, of *Goes* (oe = u) alléén *Stroom* (*Westl.* 300.) — 1)

Doch beschouwen wij ook nog eenige andere zijner plaatsverklaringen: zoo zouden wij p. 297, gelijk reeds gezegd is, *Alost*, *Aelst*, *Alostum*, veeleer tot de *Loo*-plaatsen betrekken, dan er een *Elstboom* (*aune* = *alnus*) in zien, evenmin als in *Asper*, *Haspra* een mispelboom (*néflier*).

p. 298. Over *Grammont*, *Termonde*, *Tir-le-mont*, en andere *mond*plaatsen, die allen nog niet genoeg zijn op-

1) Maar wat is dan *Gent*, *Ganda* (811), *Ghent* (879), *Gaent* (880) enz? Wij wagen daarvan nog geene *stellige* verklaring: ook zelfs na hetgene De Smet (blijkens *Bullet.* 11, T. XVI, *de l'Acad. roy. de Belgique*) gesteld heeft, niet. De poging om *Gent*, *Ghent* met *Wente (étranger)* en deze met *Vlaming* en *Vlaenderland* (*fugitif, pays des fugitifs!*) in verband te brengen, achten wij al te gezocht; al steunt men daarbij ook al op een *vlinder* (Vlaender = *Vlinder!*) en een *Gent* als *oiseau errant!* (t. a. pl. bl. 7). — *Gus-aha*, *Gus-a*, is stroom-water, Oud-hgd.; wij vragen dus nog eens: wat is *Gand-a?* (want het *oudste* woord hebben wij te vertalen) en dan denken wij veeleer aan het Oud-hgd. verbum *gan*, Angels. *gan*, ons en het Deensch *gaan*. Dit duidt eene beweging, loopen, aan. *Gand-a* kan dus zijn: *loopend* (gaand) *water*, dat zich ook op *Gent* bij Nijmegen laat toepassen. — Wij geven deze eenvoudige opvatting boven den *oiseau errant* in overweging en geven er zelfs de voorkeur aan boven het verzonnen *Venta*, *Venda* (van De Smet) voor *vent-placts (lieu de marché.)*

gehelderd, heb ik een en ander gezegd naar aanleiding der *mond-* of *maan*-vereering, *Westl.* 242: *Tir*, *Tyr* was de maan als strijdgod, ald. 253.

p. 301. *Gotthem*, *Gut-dingahem* is niet »*demeure de Gutdinga*"; *Gott*, *Gut* is duidelijk God (*Deus*), *ding*, *thing* (nog gebruikelijk in *dings*-dag, *ding*-spil = regtsdag, regtspraak) is *regt*, geregt; dus eene plaats, een *hem* waar Gode regt werd geoefend, misschien aan het water = *a* gelegen; wij ontleden: *Gott-ding-a-hem.*

p. 303. *Hansbeke*, *Hansbeka* »*ruisseau consacré à Dieu*" zegt Willems, en dan zou *Hans* = *Dieu* moeten zijn. Daarin verschillen wij: *Hanselaer* (*Westl.* 326), is hetzelfde als *Honse-laer*, afgeleid van *Hun*, *Hon*, *Hoen*, enz., dat is *offer*. Goth. *hun-sla* = offer-slagt, *hun-sla-stath* = offer-slagt-plaats. Wij vertalen dus ook hier *Hans-beka* = offer-beek; men had ook *Huns-loën* (*Westl.* 342) »*On recevait à Gand un droit d'issue sous ce nom de* hanse". (Willems) Dit *droit d'issue* is dus eene *hanse* = offer.

p. 307. *Peteghem*, waarschijnlijk hetzelfde, wat wij *Westl.* 160, van oude kaarten als *Pedec-hem* opteekenden, en met *Pat-chem*, *Pat-hem*, *Pad-hem* in Kennemerland, en *Bede-hem* (thans *Bedum*) in Friesland, vergeleken. Alle Bedehuizen: *Bede-hem* is duidelijk *Westl.* 155.

p. 308. *Severgem*, *Sewaringahim*, *Sewerghem*; — kan zoowel *zee-weering-hem* zijn, als *See-ver*, *veer* = overvaart, dus eene overvaart beteekenen: locale ligging moet dit beslissen.

ald. *Seven-eecken* (*Septem Quercus*). Zeven is een heilig-tal, *Westl.* 314. ald. *over de heilige of Symbolische getallen.*

p. 311. *Ouden-hove*, over de *Olden-* en *ouden-hoven*, *hoven* en *höfkens*, zie *Westl.* 181; over de toewijding aan heiligen (hier *St. Marie*, *St. Gorix*) later nog een woord.

p. 313. *Godverdaghem*, olim *Godefordeghem*, heldert elkander op. *God*, *Gode* = (Deus), *vér*, ook *for*, *fiort* = overvaart, en *hem*. Dus een *hem aan eene Gode gewijde* (over)-*vaart*, of wel *goede overvaart*. Wat zegt de localiteit? *Goef-fér-dinge* verschilt weinig in beteekenis, alleen in spelling; maar *dinge* = *thing* kan tevens eene regtsplaats aanduiden.

p. 314. *Hillinghem;* niet » *demeure de Hillen*" (Willems). *Hil*, *Hill* schijnt Angels. en is heuvel; zoo ook in *Hille-gom* (*Hillechem*) in Holland; *Hil-voorde*, *Piers-hil*, *Fikkers-hil* enz. *Westl.* 147.

p. 315. *Meerbeke* » *legitur in diplomatibus Marlebeca*"; dit geeft bij de ontleding *mar* (meer) *le* (lo) *beca* (beek), dus *meer-water-beek*, bij verkorting *Meerbeek.*

p. 316. *Neyghem*, *Ney*, *Ni* = nieuwe hem.

p. 317. *Sa-lar-dinge*, Sa, Sae, See = *Zee-laer-thing* zoo heeft men ook *U-laer-thing* (Vlaardinge).

p. 318. *Voorde*, kan ook *Woerde* zijn. Dit zou bij onderzoek moeten blijken.

p. 319. *Auwegem*, *Oudenghem* = Oudehem, heim.

p. 320. *Bevere* = be, bede-vaart, zoo ook *Beveren*, p. 327.

ald. *Westerbocla*, *bacla* = Wester-beek-water.

p. 321. *Hemelverdeghem*, herinnert aan ons oude *Chime-lo-fara* (Hemelumervaart), waaraan hier een hem of heim. —

ald. *Hundelgem*, geeft bij de ontleding: *Hundlochem* of *hem*, zijnde een *hem*, *heim aan een offerwater.* Zie boven *Ham*, *Hund* enz. = offer, over de *Hunebedden*, *Westl.* 320—329.

p. 323. *Peteghem*, bede-huis. (zie boven).

p. 325. *Adegem*, *Addingahim;* — *Ade*-werth in Groningen is = *oude* Werth, dus misschien hier ook: *oud hem;* maar het Lat. geeft: *Ad-dinga-him* en doet dus ook aan eene regts-plaats denken. —

p. 326. *Lembeke: Lo*, *Le*, *Lem*, gelijk in *Harlo* = *Haarlem*, is en blijft water; dus even als p. 331. *Lebecca*, *Liebeke*, *Lebeke* = waterbeek. —

p. 327. *Kiel-drecht*, drecht = overtogt (trajectum), gelijk in *U-trecht* en *A-trecht* = overtogt over het water; *Kiel-drecht* in Z. Holland, *Maas-tricht*, *Dor-trecht*, *Loos-drecht*. Bestaat daar een water *Kiel* geheeten? Of is *kiel* = keel een smalle stroom? — Zoo ook p. 329: *Zwijn-drecht*, *Zuin-drecht*, overtogt over de *Suin*? het *Zwin*. Althans het *zwijn* (*porc*) van Willems is weder gelijke woordspeling, als zijn *bever* (*castor*) boven bij *Beveren*, zijn *vos* (*renard*) zijne *vorsch* of kikker, de *ever* (*sanglier*) de *leeuw* (*lion*), benevens zijn *mannetjes eend*, en de *vink*, in de aangehaalde woorden. En zoo dan vervalt zijne *geheele* categorie van plaatsnamen van dieren en vogelen. — *Bull.* II. p. 296.

Zoo verre eenige nalezingen en aanteekeningen op Willems; veel, wat ons twijfelachtig en onhoudbaar, maar ook onverklaarbaar voorkwam, lieten wij liever onaangeroerd, dan door gissingen den *chaos* van onzekerheden te vergrooten. Volgen wij thans ook den Hr. Kreglinger nog op gelijke wijze. *Bull.* III. 220.

Anvers, *Antwerf*, *Antwerp*. De beteekenis is bij de ontleding niet onduidelijk: *aan-t-werf;* ten zij men *Anvers*: aan-t-ver, veer, zou willen lezen. Wat vroeger *werven* in de regtspleging waren, heeft mijn jeugdige vriend, wijlen Roelants, *Verh.* bl. 79, doen opmerken.

p. 224. *Turnhout*, *Turnholt* enz. (*Silva Thoraldi*) is het *hout* (*silva*) van *Thurn*, *Thor*, de god *Thunaer*. Over de toewijding van holten, wolden enz. in ons land, en de mij bekende heilige wouden, waaronder ook *Thurnhout*, zie *Westl.* 222. *Tournouter-voerde* doet aan een *Woerd* denken in de nabijheid van het woud aan *Thunaer* gewijd.

p. 226. *Berendrecht*. Heeft hier eene gebruikelijke let-

terverzetting plaats: *bré-en?* = *breede drecht*, *trecht* (overtogt): of is er een riviertje *Baren*, *Beren* genoemd? In allen gevalle stellen wij de *beeren* (*ours*) van Gramaye, en de *beeren* (*sangliers*) van Kreglinger, met de *zwijnen* (*porcs*) van Willems gelijk. —

p. 227. *Berchem*, evenmin eene woning (*hem*) van *beeren;* maar *berg-hem:* Gramaye heeft wel vertaald: » *quasi montanum domum diceres.*"

p. 235. *Hoboken*, *Hobuechen*, *Hoboeken*, is duidelijk: hooge beuken (*hêtres*); *ho* = hoog, zoo ook in *Vollen-ho.*

p. 241. *Pulle* (u = oe) is Poel, daardoor is ook *Pulder*-bosch, *Poelder*-bosch opgehelderd; het eerste, zoo het schijnt van ouder, het tweede van later oorsprong.

p. 243. *Rumpst*, *Rume-sta.* Men heeft in N. Braband, ook *Rume-lo* = d. i. ruime water (Goth. *rums* = ruim); *Sta*, *Stath*, is stee, plaats, dus: *ruime plaats*, nl. aan de vereeniging der Nethe, Senne en Dyle. —

p. 256. *Bornhem*, *Burneheim.* De verplaatsing der letter *r*, even als de geheele weglating in sommige woorden, is zeer gebruikelijk, (*gras* = gars, *hors* = ros enz.); zoo ook hier *born*, *burn* = bron, brun; dus: *Bron-heim*, waarvan de beteekenis duidelijk is. Zie *Westl.* 199 in de noot. De letter *r* is een ware springer, die soms geheel wegspringt.

p. 281. *Nordrewic*, *Noorderwijck.* Ook wij hebben in Holland een *Noordwijk:* over de oude wijkplaatsen (*vici*) en den ouden vorm *wic*, *wich*, *wig* (vicus), zie *Westl.* 45. —

Zoo verre onze aanteekeningen op de beide opgaven van de Heeren Willems en Kreglinger, waardoor wij eenige meer zekere misvattingen hebben uit den weg geruimd, die veelal ontsproten waren uit het verlangen om *alles* te willen ophelderen, wat voor als nog ondoenlijk is;

andere dwalingen ontstonden door aan *oude* woorden eenen *nieuwen* zin te geven. Meermalen zagen wij bij de opheldering van een en anderen naam door den sluijer der eeuwen heen op hetgene vroeger bestond en den voorgeslachten voor heilig gold. Hier leerden wij meer dan ééne heilige *loo*-bron kennen, ginds een dooden-akker der voorgeslachten, dan weder hunne heilige *Hlara* of *Leer*-plaatsen; — nu eens zagen wij eene *offer*-plaats, dan weder ontdekten wij een *bede*-huis, eene regtplaats, waarvan de herinnering en beteekenis zelfs verloren was. En bij dat al, was het ons vergund bij deze en gene dier heilige plaatsen van den voortijd eenen blik te werpen, hier op den lichtgod *Balder*, daar op *Wodan*, en ginds op den donderaar *Thunaer*. Wij zien uit dit een en ander, van hoe veel belang derhalve eene juiste kennis der *oude* taal, en eene voorzigtige verklaring der plaatsnamen is. Doch de natuurgoden zijn van hun voetstuk afgerukt: de heilige loo-bron, vroeger veelal aan een dier goden gewijd, werd bij het doordringen des Christendoms aan *Christus* en *Sancten* geheiligd (*Loo-Christi*). Bij een laatsten terugblik op de beide stukken is het dan ook niet onopgemerkt bij ons gebleven, hoe vele plaatsen, vooral in *België*, naar eenen Schutspatroon genoemd zijn; zoo in *Vlaanderen: St. Nicolas, Maria-Leerne, Denis St. Westrem*, Laathem (*St. Martin*), Leerne (*St. Martin*), *Maria-kerke* (938), *St. Antelinckx*, Audenhove (*St. Marie*), id. (*St. Gorix*), Essche (*St. Lievin*), Hautem (*St. Lievin*), Boucle (*St. Blaise*), Hoorebeke (*St. Cornil*), Laethem (*St. Marie*), Lierde (*St. Marie*), id. (*St. Martin*), *St. Jan in Eremo*, *St. Laurens*, *St. Marguerite*, *St. Gilles*, *St. Pauwels*; — minder in Antwerpen: *St. Job in 't Goor*, *Maria*-kerke (1228), *St. Amand*, Wavre, *O. L. vr. Wavre*, id. *St. Catharine*. Wat moeten wij ten slotte van al deze heilige namen

denken? Even als in onze *Verh. over 't Westl.* bl. 381, en *Mirakelgeloof*, ('s Grav. 1845, 14, 15) zouden wij ook hier nog een aantal *Lieve vrouwen* kunnen bijvoegen, als: O. L. vr. van *Hanswijk*, O. L. vr. van *Labbeke*, O. L. vr. van *Halle* enz.; doch wij merken hier slechts in het algemeen aan, wat wij ook t. a. pl. genoegzaam hebben bewezen, dat de vroeger heidensche *Freya-*, *Frau-* of *Frowa*-dienst (*Westl.* 275) ongemerkt in eene O. L. vr. dienst is overgegaan, en dat deze eerst later bij het doordringen des Christendoms door *Maria* is vervangen. Die *Maria*-dienst drong van het zuiden noordwaarts door: *Maria-kerke* in Vlaanderen dagteekent 938, *Maria-kerk* in Antwerpen 1228, en eerst in 1303 viel ook de *Frowa*-dienst aan het *Frau-lo* of *Vrou-lo* te Vroonen in N. Holland, waar men bij eene *Maria*-kapel een kruis plantte met het opschrift: » *Ecce cadit Mater Frisiae.*" Hetzij men nu *Frisiae* of met sommigen *Frigiae* (*Friga*) leze: de vroegere *Moeder* van den landzaat en daarmede ook de vroegere godenleer viel en werd door de leer der Openbaring vervangen. Toen traden ook voor de oudere goden (*Asen*), die van hunne zetels nedervielen, *Sancten* en *Sanctinnen* in hunne plaats. Onder dezen nu zijn er, die wij reeds in het schemerlicht van het heidendom bij name hebben leeren kennen. Het Heidendom bezat zijne *licht*feesten, gelijk de doordringende kerkleer nog hare *licht*-missen; de heiden-god *Vali* werd door *St. Valentijn;* hun *Thor* (*Tyr*) en *Hnikudr,* dat is Overwinnaar, door *Tyburt* en *St. Victor*, insgelijks Overwinnaar, vervangen, even als *Svante Vit* door *Sanct Vitus;* veelal slechts loutere naamswijziging. Op het *Loo* onder Voorburg werd een *St. Lou* (Laurens) vereerd: kan ook *St. Laurens* in Vlaanderen op eene *Lau-*, *Loo*-plaats terugwijzen? En is *St. Lievin*, die ons nimmer vroeger voorkwam, niet eene andere *Lieve*,

Leva, aan wie het *Levae fanum*, zelfs eene geheele maand, de *Leva-manod* was toegewijd? — Locaal onderzoek zou ook dit moeten ophelderen. Intusschen was onder deze plaatsvervangers en plaatsvervangsters van vroegere goden, geen naam zoo algemeen en zoo hoog vereerd als *St. Martin*, van wien ook in Vlaanderen een *drietal* plaatsen haren naam ontleenen. Men had zelfs St. Martins-tienden, St. Martins-vuren, St. Martins-vogels, St. Martins-minni (drinkinstellingen, toasten), St. Martins-feesten en St. Martins-liederen. Zie ten slotte over hem Gabriel Peignot, *Sur la Philotésie* etc. Dyon 1836, mijne *Drinkplegtigheden* enz. 's Grav. 1842, benevens de feesten en feesttijden *Verh. over 't Westl.* 1844, 336—365; Simrock *Martinslieder*, Bonn, 1846, en het volledigste, wat ik over *St. Martin* ken, in Schotel, *Tilburgsche Avondstonden*, Amst. 1850. —

DE AFLEIDING DER WOORDEN

ZIEL EN *GHETES*.

I.

Onlangs zijn mij van Hollandsche geleerden twee meeningen voorgekomen omtrent de oorspronkelijke beteekenis en de afleiding van het woord *ziel*. De eene verklaart *ziel* door *trek, ademtocht*, en schijnt dus te denken aan het Hoogd. *ziehen* (*trekken*). Doch volgens de wet der klankverschuiving is dit *ziehen* ons Hollandsche *tijgen* (*trekken*), en kan geen woord, dat in het Hollandsch eene *z* (zachte *s*) tot stamklank heeft, vergeleken worden met een Hoogduitsch woord, waarin ter zelfder plaatse in den stam eene *z* (geassibileerde, oorspronkelijk geaspireerde *t*) voorkomt. Misschien meent de bedoelde geleerde zich ter staving van zijn gevoelen te kunnen beroepen op het woord *zucht* (vrouwel.), dat ook als *trek naar iets* zou kunnen verklaard worden; doch dit *zucht* behoort, om de opgegeven reden, niet tot het Hoogd. *ziehen*, maar tot het Nederd. *zoeken*, dat men wel niet met *ziel* in verband zal willen brengen. Veellicht ook acht hij zijn gevoelen aangeprezen door *zucht*, stam van *zuchten*, dat men ook als *ademtocht* zou kunnen meenen te mogen uitleggen; doch *zuchten* wordt door Graff (*Althd. Sprachschatz*,

VI. 173) te recht gebracht tot het Goth. gasvôgjan (ons *zwoegen*), dat *zuchten* beteekent, en hetwelk wederom niemand met *ziel* zal willen vergelijken.

De andere geleerde meent, dat *ziel* zamenhangt met *zalig*, hetwelk *geheel vol* zou beteekenen. Deze beteekenis heeft men aangenomen, omdat men geen weg wist met de woorden *armzalig* en *rampzalig*. Om deze woorden, die men als zamengesteld met het adjektief *zalig* beschouwde, te verklaren, leende men aan dit woord eene zoogenaamde *significatio media*, zoodat het zoowel voorzien van iets kwaads als van iets goeds kon beteekenen. Naar mijn gevoelen ten onrechte. *Armzalig* is, mijns bedunkens, afgeleid van *armsal* en dit van armjan, armên (*misereri*), van waar *erbarmen* (d. i. *er-be-armen*). Aldus is *armsal* een woord van dezelfde vorming als *Trübsal*, van waar *trübselig*. *Rampzalig* is voorts, naar ik meen, uit metathesis voor *armpzalig* (met epenthet. *p* voor *armzalig*) te verklaren.

Alzoo is de beteekenis van *zalig*, die tot het aannemen van zamenhang tusschen *zalig* en *ziel* verleid heeft, niet gestaafd. Maar beschouwen wij den oorspronkelijken vorm van de woorden *ziel* en *zalig*, zoo vervalt de schijnbare overeenkomst tusschen die beide geheel. *Ziel* luidt in het Gothisch *saivala:* het staat dus voor *zeewel* of met gewone letterverwisseling *zeejel*, waaruit het is zamengetrokken, als: *tien* uit *tejen*, Goth. taihun. *Zalig* daarentegen is afgeleid van eenen stam *zal*, in het Goth. sêls, van waar het Oudduitsche *salig* en *salida* (*heil*, *salus*).

Geene dier beide meeningen aangaande den oorsprong des woords *ziel* is derhalve aannemelijk. Alle afleiding van dit woord moet uitgaan van den Gothischen vorm saivala. Dit nu is een regelmatige afleidingsvorm van een werkwoord *seivan*, praeter. *saiv*, partic. *sivans*, waar-

toe ook het woord saivs, *zee*, behoort, reeds door J. Grimm (II. 99, en III. 390) met *ziel* in verband gebracht. Wat nu is de beteekenis van dat uit den stamvorm saivs en het afgeleide saivala opgemaakte werkwoord seivan? Reeds het woord saivs (*zee*) geeft eenig licht, daar het ons aan *schuimend vocht* doet denken 1). Doch wij behoeven hier niet te raden, want het woord seivan bestaat in het Oudduitsch onder de gedaante *sîhan*. Men werpe het verschil niet tegen, dat er bestaat tusschen de *v* (onze *u*) in het Gothische, en de *h* (als slotklank eens verbuigbaren stams, onze *g*) in het Oudduitsche woord. Dezelfde verwisseling toch van *v* en *h* (d. i. van *w* en *g*) komt meermalen voor; men vergelijke slechts het Goth. hneivan met ons *nijgen*, *spuwen* met *spuigen*, *dreigen* met het oude *druwen* of *drouwen*, *ruw* met *ruig*, en *touw* met *tijgen*, waartoe het behoort. En bovendien sîhan zelf heeft eenen vorm sîwan (*zijven*) nevens zich gehad, want sîhan is ons *zijgen* (colare), waartoe *zeef* behoort benevens het Hoogd. *Sieb* (d. i. *Sieu*, als *hieb* voor *hieu* van *hauen*). De oorspronkelijke beteekenis van *zijgen* (sîhan), hetwelk Graff (VI. 133) tot den Sanskr. wortel *sic*, *humectare*, brengt, is *doordruppen van een vocht*, *gieten*: een *vergiettest* is een aarden vat met gaten ter doorzijging van vocht, even als eene zeef. Zoo zou dus *ziel*, zoowel als *zee*, *drop*, *fijne vloeistof*, vervolgens *damp*, *adem*, beteekenen. — Van hetzelfde *zijgen* of *zijwen* komen nog verscheidene woorden af, die dezelfde grondbeteekenis verraden, te weten het Oudhd. seihjan, *smelten*, en seihjan, mingere (*zijken*), voorts *zever* (saliva) en *zeem*, in *honigzeem*, dat tot *zijwen*

1) Misschien is ook het Grieksche πόντος met πνέω en dus, met πνεῦμα verwant. Daartoe zou men nevens πνέω eenen vorm πέν𝜔 moeten aannemen, van welken πόντος even zoo zou afkomen, als - φόντης van φένω, dat in den vorm ἔπεφνε overig is.

staat, als *zoom* tot het Oudhd. siwian, Goth. siujan, Eng. *to sew* (*naaijen*), en dat in den door Van Hasselt op Kiliaen aangeteekenden vorm *seeuw* nog de *w* van den stam laat erkennen. Niemand ergere zich aan de onedele verwantschap van het edele woord *ziel:* in de begripsbenoeming, die ons de taal oplevert, is niets onedel.

II.

Dr. de Jager handelt in zijne *Taalk. Verscheid. bladz.* 274 over het woord *ghetes*, dat en als substantief en als adjektief voorkomt. Als substantief beteekent het *verpleging* en komt het zelfs nog bij Cats voor; als adjektief wordt het schaarscher gebruikt, en waar het als zoodanig optreedt, hecht Dr. de Jager er de beteekenis *gewoon, gemeenzaam,* aan. Mij dunkt te recht. Dr. de Vries, in zijne *Woordenlijst* op de door hem uitgegeven *Leken Spieghel*, schrijft aan het adjektief *ghetes*, op twijfelachtigen toon, de beteekenis *goedgunstig, genegen,* toe. De plaats evenwel in *d. Lek. Sp.* (I. 45, 48):

> *... een heylich Jode, hiet Moyses,*
> *Dien God was also* ghetes,
> *Dat hi sprac in menigher stont*
> *Jeghen hem, mont jegen mont.*

duldt, meen ik, de beteekenis *gemeenzaam* beter dan eenige andere.

Wat de afleiding van dit woord aangaat, De Vries waagt geene gissing; doch De Jager brengt het in verband met *tes*, *tets* (*Tatze*), dat is *hand.* Het lijdt geen twijfel, of het adjektief *ghetes* is het Gothische adjektief gatass, dat met het negatieve voorvoegsel verbonden voorkomt I Thess. 5, 14, en bovendien, van den adverbialen uitgang voorzien (ungatassaba), II Thess. 3, 6 en 11. In die drie bijbelverzen beantwoordt het aan het Grieksche

ἄτακτος en ἀτάκτως, en beteekent dus *ongeordend*, *ongeregeld*. Bij gevolg moet gatass, *ordelijk*, *geregeld*, beduiden. De overgang van deze beteekenis tot die van *gewoon* en *gemeenzaam* ligt voor de hand 1).

[1) Het substantief *ongetes* is mij voorgekomen in den Lancelot, B. II. vs. 11200 :

Verdriet, vernoi ende ongetes
Hadde die joncfrouwe omden here.

en B. III. vs. 26710 :

Oec verteldi dat ongetes
Ende die valscheit mede,
Die hem keye nu ende echt dede.

Blijkbaar geeft het woord hier te kennen : *ongerief*, *leed*, *onaangename bejegening* of *ontmoeting* ; het tegendeel alzoo van *getes*, dat een tegenovergesteld denkbeeld aanduidt. Voorts mogen de onderstaande voorbeelden van *getes*, ter nadere opheldering en vergelijking, hier nog eene plaats vinden. Belg. Mus. X. 55 :

Dit dochte hem wesen quade treken
Om van hure te hebbende goet ghetes.

d. i. goede *behandeling*. Van Velthem, Spieg. Hist. fol. 342 :

So vast was oec dese steen,
Dat elken wonderen mochte des,
Haddense van spise haer getes.

d. i. hun *behoefte*, wat ze ter hunner *voeding* of *verpleging* behoefden, welken zin het woord nog thans in Zeeland heeft, zie Archief, II. 163. Als adjectief, bij denz. fol. 400 :

Mer ic hore nu secgen, dat
Die Coninc van Vrancrike derwerd es,
Om te maken hem getes
Den Paus; ende dat hi wille,
Dat hi oec doe lude ende stille
Dat die Coninc eyschen sal.

d. i. zoo als Le Long aanteekent, *gedwee*, *handelbaar*, *naar zijn zin en wil*; *getes maken* is dus wat we noemen : *naar zijn hand stellen*. — Het woord *tits* voor *trant*, *manier*, *handelwijze*, bezigt Hooft, Brieven, fol. 368 : *gelijk het de* tits *onder dat volk is*, *ongenastelt te loopen*. Fol. 508 : *om verschikt en opgetooit te worden, naar de* tits *van 't Hof*. Van daar ook bij denz. *titsigheid*, zie het Woord. des Instituuts. — A. D. J.]

Von Gabelentz en Loebe vergelijken den stam tass met het Grieksche τάσσειν, doch niet zonder reden twijfelachtig. In de gelijkheid toch van de consonant des aanvangs bij beide woorden zien wij juist een hinderpaal, die ons schroomen doet de woorden te vergelijken. Volgens de wet der klankverschuiving, namelijk, beantwoordt de weeke *d* in het Grieksch aan de harde *t* in het Gothisch, en wat de dubbele *s* in beide (tass en τάσσειν) aangaat, in dezen klank is in het Grieksche woord de ware stamvokaal γ (*g*) versmolten, en eene dergelijke versmelting van sommige stamklanken vóór de σσ (*ss*) is bijzonder aan het Grieksch eigen, waar zij bovendien tot den praesensvorm der werkwoorden bepaald is. Niettemin kan ook in het Gothische woord eene syncope van den eigenlijken slotklank des stams (*g* of *k*) vóór de *ss* worden aangenomen, en J. Grimm, die in de door hem geschreven voorrede van het *Goth. Glossar* van E. Schulze onder anderen over gatass handelt, vermoedt zulk eene syncope. Hij vergelijkt het Goth. knussjan (*kniebuigen*), hetwelk tot kniu moet gebracht worden. Kniu nu, dus redeneert hij, staat voor knigu, bij gevolg staat knussjan voor knugsian, en biedt dit werkwoord een voorbeeld aan van syncope der radicale *g* vóór *ss*. Even zoo verklaart Grimm de betrekking van ons *kussen* (osculari) tot het Goth. kukjan: door afleiding, namelijk, zou eerst van kukjan, kuksian, vervolgens, door syncope der *k*, *kussen* ontstaan zijn. Op deze voorbeelden steunend brengt hij nu (ga-) tass tot têkan, eenen vorm, die volgens hem ten grondslag ligt aan het werkwoord têvjan, hetwelk *ordenen* beteekent, waarvan ungatêviths (II Thess. 3, 8.) afkomt, dat met visan (*wezen*) verbonden, het Grieksche ἀταχτεῖν teruggeeft. De syncope der *k* heeft geene groote zwarigheid. Nog lichter evenwel zou eene *g* of *ch* (Goth. *h*) hebben kunnen wegvallen, zoo als in ons *deesem* van

deeg, en *toonen* voor *toogenen*, en in verscheidene woorden, waar de *ch* (*h*) door eene *s* wordt gevolgd, als *was*, Hoogd. *Wachs; wissel*, Hoogd. *Wechsel: zes*, Goth. saihs; *os*, auhsus; *mest*, maihstus; *wassen*, vahsan. Deze bedenking brengt te weeg, dat ik, om den stam van gatass te vinden, liever eenen vorm tah zou aannemen, die een ongelijkvloeijend taihan, tah, tauhans, veronderstellen zou, en, volgens de wet der klankverschuiving aan den Griekschen wortel δεκ zou beantwoorden. Tot dit δεκ staan in het Grieksch δέκα en δείκνυμι in dezelfde betrekking, als taihun (*tien*) en teihan (*toonen*, Hd. *zeigen*, Eng. *to teach*) tot tah. Maar met δείκνυμι in het naauwst verband staat δέχομαι, van waar δεξιός, hetwelk weder hetzelfde woord is als het Goth. taihws, van teihan. Wat de beteekenis van den stam tah aangaat, deze was, blijkens de afgeleide woorden 1), *toereiken*, en leverde gemakkelijk die van *bestellen*, *bezorgen*, *verplegen*, *verordenen* (χειροτονεῖν, welk woord Ulfila door het boven vermelde (ga-)têvjan, eigenl. *handreiken*, vertaalt). De beteekenis *verplegen* vinden wij in het substantief *ghetes*, die van *ordelijk*, *gewoon*, in het gelijkklinkend adjektief terug.

Januarij 1851. W. G. Brill.

---

1) δέκα, *tien*, heet dus naar het getal der *vingers*. De Latijnsche naam *digitus* toch staat kennelijk met (*in-*)*dico* en dus met δέχομαι en δείκνυμι in verband, en wij noemen de vingers der voeten *tenen*.

GEWANT.

Indien men de vele plaatsen, waar van dit woord gebruik wordt gemaakt, aandachtig met elkander vergelijkt, en elke afzonderlijk aan den samenhang der bijkomende begrippen toetst, dan merkt men al zeer spoedig, dat de reeds gegevene verklaringen der taalgeleerden onvoldoende zijn, om de grondbeteekenis dezes woords te kunnen vaststellen, en de bijbeteekenissen daaruit af te leiden.

Vele uitleggers hellen over tot het denkbeeld, dat *gewant* niets anders dan *kleed* te kennen geeft, en waarschijnlijk is de oorzaak hiervan, dat men zeer toevallig een aantal plaatsen gevonden heeft, waar het woord *kleed* de juiste beteekenis aangeeft, zoo als in de volgende voorbeelden:

I. Caerl ende Elegast vs. 104 en v.:

Nochtan haddic liever vele,
Dat mi God name ghemene,
Dat ic van hem houde te lene,
Beide borch ende lant,
Sonder mijn ridders ghewant,
Ende ic mi moeste gheneren
Metten schilde ende metten spere.

II. Id. vs. 1284 en v.:

Scone met siere rechter hant
Seghende hi sijn ridders ghewant.

III. Achte personen wenschen, vs. 92 en v. Belg. Mus. II. 434 :

Ic wille den wiele (sluier) *mijn*,
Ende mijn nonne ghewant
Ende cloester al te male
In gloede ware verbrant.

IV. Die Bedied. van der Missen, vs. 179 en v. :

Nu trect hi ane .I. *linen* ghewant
Dat .I. *alue is ghenant.*

Wanneer men echter dit woord in eene geheel andere beteekenis en betrekking te rug vindt, is het de taak van den taalvorscher, zoo vele plaatsen mogelijk, waarin dit verschil zichtbaar is, te verzamelen, om daardoor tot eene nieuwe vergelijking te geraken. In de volgende aanhalingen vindt men deze afwijking.

I. Brab. Yeesten, D. I. bl. 701 :

Voert dat elc goet cnape, die binnen Machelne woonachtich es, gewant *maken moge, dat goet ende gave si.*

II. Id. id. bl. 725 :

Die gone, die in dese gulde niet en sijn, mogen maken alrehande gewant, *sonder alleen scairlaken, lingde ende geverwet.*

III. Der Leken Sp. B. III. cap. 18. vers 30 en v. :

Die coopman, sijts ghewes,
Die tgoet van lande te lande vuert
Ende hem dicke daer omme avontuert;
Hi halet tgoed daer ment wint,
Ende voeret daar mens niet en vint
Ende daer mens niet hebben en mochte,
Waert dat ment daer niet en brochte
Daer sonder men niet en mach sijn,
Ist ghewant, *coren of wijn.*

De Heer Willems verklaarde in zijn glossarium op bl. 895 van de Br. Y. het woord *gewant* in de beide plaatsen door *kleeding*, aan den voet van bl. 701 door *kleed* en aan dien van bl. 725 door *kleedergoed*. Men ziet hieruit, dat die taalgeleerde het woord *kleed* gestadig voor den geest had, en dat hij tusschen *kleed*, *kleeding* en *kleedergoed* wankelde, en het denkbeeld, dat *ghewant* niets dan *kleed* kon beteekenen, sloot natuurlijk alle verder onderzoek uit.

De glossator van der Leken Spieghel begreep te recht, dat *ghewant* in het derde hier boven aangehaalde voorbeeld, evenmin *kleed* of *kleederen* kon beteekenen, als in de beide plaatsen, uit de Brab. Yeesten aangehaald, en verklaarde het woord door *kleedingstof*. Deze verklaring komt de waarheid veel meer nabij, maar ook hier hecht de glossator zich aan het denkbeeld van *kleed* vast, en of zij de juiste is, hieraan vermeen ik te mogen twijfelen, want elders treft men weder plaatsen aan, waar dit woord in geenen deele de beteekenis heeft van kleeding*stof*, maar van *gewevene garen*, *wollen* of *zijden stoffen* in het algemeen, dienende of strekkende om voorwerpen *te versieren*, *op te tuigen*, *te bedekken* of *te bekleeden*. Zoo lezen wij in den Staten-Bijbel, Ezech. XXVII vs. 20: *Dedan handelde met u met kostelick* gewant *tot wagens*, en zulks beteekent niets anders dan *doek*, *laken*, *stoffen* in het algemeen, en zou mijn vriend Dr. de Jager wel genoeg op het woord *wagens* gelet hebben, toen hij in zijne Taalkundige Handleiding tot de Staten-overzetting des Bijbels *gewant* door *kleederen*, en *wantsnijder* door *kleermaker* verklaarde? 1)

---

1) [De verklaring van *gewant* door *kleederen* werd mij in de pen gegeven door de kantteekenaars, die, dacht mij, in de eerste plaats bevoegd waren, hunne eigene woorden uit te leggen. Dat *wantsnijder* voor *kleêrmaker* is gangbaar geweest, schijnt mede uit Kiliaan voldoende te blijken.

Uit een en ander is op te merken, dat bij vele taalgeleerden en uitleggers het denkbeeld van *kleed* voor *ghewant* zoodanig de overhand had, dat men dit woord als een integreerend deel van het verklaringswoord beschouwde. Ik voor mij vermeen te moeten gelooven, zoo lang mij het tegendeel niet bewezen wordt, dat de oorspronkelijke beteekenis van *ghewant* niets met *kleed* gemeen heeft en dat ook *wantsnijder*, bij Weiland »*iemand, die de plunje voor de zeelieden maakt en verkoopt*," oorspronkelijk geen *kleêrmaker* kan beteekend hebben.

Naar mijn gevoelen is *ghewant* eene gewevene stof of doek in het algemeen, en om zelfs uit te drukken, dat dit doek of deze stof uit vlas was vervaardigd, zeide men vroeger *lijnwant* (zie Kiliaan), dat later tot *lijnwaet* is overgegaan.

De plaats uit Ezechiël wordt dan ook duidelijk, en niemand kan er, dunkt mij, aan twijfelen, dat *Dedan handelde met u met kostbare stoffen ter versiering van wagenen* de ware interpretatie zij.

In het Oosten maakten het prachtig geverwde doek, kostbare stoffen en tapijtwerken van allerlei aart, in één woord *ghewant*, een zeer gewichtigen, zoo niet den gewichtigsten tak van handel uit, waarom het niet onwaarschijnlijk is, dat men, bij uitbreiding, *ghewant* somtijds ook voor andere handelsartikelen zal gebezigd hebben. Aanleiding tot deze vooronderstelling meen ik te vinden in een paar plaatsen van Floris ende Blancefloer, welke zijn als volgt:

I. vs. 1747 en volgg.

Doe dede die verman roepen in die port,
Ofter eneghe coman waren,
Die te Babylonien wilden varen
Dat si ter havenen voeren daden
Haer ghewant, *men soude die schepe laden.*

Dat intusschen de eerste of eigenlijke beteekenis van *want, gewant*, niet is die van *kleed*, geef ik mijnen vriend gereedelijk toe. — A. D. J.]

II. vs. 1800 en volgg.:

Daer seide die schipman over waer,
Ware Floris met sinen ghewande *daer,*
Hi mochte binnen viertech daghen vort
Te Babylonien varen in die port.

Dat het woord *ghewant* hier in de algemeene beteekenis van *koopmanschap*, *goederen*, en niet in de bijzondere van *doek* of *stoffen* voorkomt, is, dunkt mij, zeer klaar, en ik word in deze gedachten versterkt, doordien, volgens vs. 1669, Floris zich voor een koopman had uitgegeven, en een veerman, van kooplieden sprekende, zal niet in de stad laten omroepen of deze hun *doek* of hunne *stoffen*, maar wel of zij hunne *koopwaren* of *handelsartikelen* ter inscheping aan de haven willen doen brengen. Indien men ook vs. 1820 en 1821 met de vier laatst aangehaalde regels in verband brengt, ziet men ook, waarin dat *ghewant*, bij de ontscheping, bestaan heeft, namelijk in *orse*, *someren*, *scrinen* en *malen*.

En welke verklaringen geven ons de Duitsche Woordenboeken van dit woord? Ziemann zet als hoofddenkbeeld vooruit, » *das womit man sich umwindet*," en daarop volgt niet alleen *kleidung*, maar ook *wollnes tuch* en verder *zeug*, *rüstung* en *panzer* 1), waaruit men ziet, dat het denkbeeld van *kleed* ook bij hem de overhand heeft. *Das womit man sich umwindet* is zeer juist, mits op de Oostersche Landen toegepast; want werkelijk werden aldaar (en zulks is veelal nog tegenwoordig het geval) *doeken* of *stukken stof* van eene geschikte grootte vervaardigd, ten einde om het lijf geslingerd of gewonden te worden, om als gekleed te voorschijn te komen,

1) Wij schrijven deze woorden met kleine voorletters, dewijl Ziemann ze aldus schrijft.

zonder dat echter zulke doeken of stoffen tot de kleederen, in den zin zoo als wij bedoelen, kunnen gerangschikt worden.

Friedrich Schmithenner schijnt mij omtrent de verklaring van dit woord juister te zijn. Hij noemt *Gewand*, »*Bekleidung*, *Einhüllung*", maar laat er op volgen: *Gewändhaus, ein Gebäude, in welchem an Jahrmärkten Tücher, Leinwand und andere Zeuge verkauft werden;* en verder leest men ter zelfder plaatse: *Gewändschneider ist ein Tuchkrämer, der das Tuch ellenweise verkauft.*

Johannes Ebers verklaart in zijn Duitsch-Engelsch Woordenboek het zelfde woord door »*cloth, every work of silk, of wool or of thread; a stuff*"; en als eene nadere aanwijzing voor eene daarvan afgeleide beteekenis zegt hij daarna: *also a garment, a raiment, a habit.*

Door al het hier boven aangehaalde meen ik genoegzaam te hebben aangetoond, dat de hoofd- of oorspronkelijke beteekenis van *ghewant*, in het oud-Duitsch *kiwant*, niets anders is dan *stoffen*, *doek* of *tapijtwerk*, ter bedekking, inwikkeling, bekleeding of versiering van iets, en dat *kleed*, *kleederen*, *kleederstof* slechts als beteekenissen bij uitbreiding te beschouwen zijn.

A. C. Oudemans.

PROEVE

VAN EEN

BRABANDSCH IDIOTICON.

In het Nederlandsch Congres van 1849 en 1850, heeft men eenpariglik erkend hoe wenschelik het ware een volledig Nederduitsch Woordenboek te bezitten, en de Commissie, uit Noord- en Zuidnederlanders samengesteld, die met het onderzoek der zake belast is geworden, laat ons toe de hope te koesteren, dat wy eens die gaping zullen gevuld zien. Doch zulk een gewichtig werk zou, onzes dunkens, zeer moeijelik, zoo niet onmogelik zijn, indien het door bezondere *provinciale Idiotica* niet voorafgegaan wierd. Wil men uit de volkstale putten, zoo moet men eerst dien schier onuitputbaren bron gadeslaan, en eer men beslissen kan welke volkswoorden de lettertale kunnen verryken, moet men natuurlik den geheelen woordvoorraad des volks voor oogen hebben. Tot nu toe bezitten wy dergelyke Idiotica — en wel nog onvolledig — alleen voor Friesland, Groningen, Overyssel en Gelderland. In Belgiën kennen wy geenen anderen arbeid van dien aard dan dien van Dr. Snellaert over het taaleigen van Kortryk; noch Braband en de Kempen, in

welker volkstale menige vorm en uitdrukking van het middeleeuwsch dietsch zich terugspiegelen, noch Westvlaanderen met zyne saksische bevolking, noch Limborg met zyne gemengde doch zoetvloeijende sprake, hebben tot den hedigen dag de aandacht der taalvorschers op zich getrokken.

Zou de Commissie niet wys en nuttiglik handelen, indien zy heuren arbeid aanving met het uitgeven der verscheidene nederlansche provinciale Idiotica? Iedere provincie, die een bezonder taaleigen bezit, zou een boekdeeltjen opleveren, en de vereeniging van alle in hetzelfde formaat gedrukte deeltjens, zou een gansch, een volledig werk uitmaken.

De verdeeling zou omtrent volgenderwijze kunnen aangelegd worden:

1. Holland en Utrecht.
2. Westvlaanderen en Zeeland.
3. Oostvlaanderen.
4. Braband, Antwerpen en Noord-Braband.
5. Limborg.
6. Gelderland, Kleefland en de Nederrhyn.
7. Overyssel en Drenthe.
8. Friesland.
9. Groningen met Oostfriesland.

Wilde men dezer onderneming een grooter belang byzetten, zoo konde men de medewerking van eenige noordduitsche geleerden inroepen, en den anderen tak onzer gemeenzame moedertale, het oost-nederduitsch of plat-duitsch, in de verzameling opnemen. Deze dialekten konden in vijf deelen begrepen worden:

1. Westphalen. 2. Hannover en Brunswyk. 3. Brandenborg en Oostpruissen. 4. Mecklenborg en Pommeren. 5. Hamborg, Holstein en Zuid-Sleswig.

Ieder Idioticon zou door eene schets van spraakleer

voorafgegaan worden, waarin de punten, die van de lettertale afwyken, zouden ontwikkeld worden.

Sedert vele jaren hebben we ons bezig gehouden met het verzamelen van een Brabandsch Idioticon. Ingeval het voorgestelde plan door de Commissie aangenomen wierde, zouden wy volgeerne onzen arbeid tot heure beschikking stellen 1). Om het belangryke van het brabandsch taaleigen te toogen, halen we voorderhand er eenige woorden uit aan:

Amper (fr. âpre), scherp van smaak; bitsig, knapaf; en nauweliks, ter nauwer nood. Zie Kiliaen.

Achterwaresse of verwaresse, kraambewaarster, baker, ook *goei-vrouw* (goede-vrouw), fr. garde-couches. Kil. achterwaerster, verwaerster.

Breem, z. n. vr., ook *yzeren breem* (met zachtlange *e*), is eene poort of omheining van yzeren spillen. »*De breem van het kasteel staat open.*" Hgd. Gitterwerk, Gitterthür, verwant met *pramen*, *priem*, braam of breem (struik). Kil. *Bremme*, *bremse*, repagulum; *breme*, *braeme*, pastomis (muilprang). Alle deze woorden sluiten eene gedachte in zich van hinderen, wederhouden.

Bundel, bunsel, bussel (das Wickelband, fr. maillot), in Noordnederland luijers, luren, feitel. *Een kind bunselen.*

Dek, dekkes, dik, te Maastricht, in Gelderland *duk*, in Holstein *dik*, *dikke*, te Neurenberg in Beyeren *dic-*

1) [Ik durf verzekeren, dat de uitgave van het *Brabandsch Idioticon* van de Hn. Vandenhove en Stallaert, niet alleen door de hier bedoelde commissie, maar door alle hoogschatters onzer moedertaal, met verlangen wordt te gemoet gezien. Tevens neem ik deze gelegenheid waar, de aandacht te vestigen op eene zeer grondige en belangrijke verhandeling, onlangs door één der beide vermelde belgische geletterden aan 't licht gebragt. Zij is getiteld: *De verbuigingen der Oud-, Middel- en Niew-Nederduitsche Sprake. Brief aen Professor Bormans, door Dr. V. H. Vandenhove.* (Brussel en Gent, by C. Muquardt, 1850) 76 pagg. 8vo. — A. D. J.]

kisch; dikwyls; in 't fransch *souvent*, in 't hoogduitsch *oft;* — is eigentlik niets anders dan *dik* in eenen overdrachteliken zin genomen. Die vorm biedt dit voordeel aen, dat ze trappen van vergelyking aenneemt: men zegt *dekker* en *dekst.* Kiliaen geeft deze vormen op; zy waren ook oudtyds in gebruik. Zoo leest men in den *Troyaenschen oorlog:*

»Ai! vrouwe, *dicker* dan nu
Heeft men gheseit te menegher stont:
Dat es in den moede, dats in den mond."

Zie overigens Weiland op het woord *dik.*

Derren, dèren, teèren, dörren, dören, praet. *ik dorst* (*tust*, *töst*), durven, hgd. dürfen, fr. oser. Het is het oud werkwoord *dorren* of *derren;* ik *dar*, *du dart*, *hi dar*, *wi dorren*, 'twelk, gelyk *zullen*, *mogen*, en eenige anderen, de vorm van het praet. in het praesens aenbieden. Zie Bormans, Verslag, bl. 616 en volgg.

Delter, denter, z. n. m., zolder, in de omstreken van Brussel. Te Löven heet *denter* de gang der eerste of tweede stagiën; die van den grondvloer alleen heet *de gang.* Het is het middeldietsch *dormter* (Beatrijs, vs. 851), dat van *dormitorium* komt, gelijk *refter* van *refectorium.*

Dietsch, dutsch (somtyds *plat dietsch*) te Löven *doitsch;* dat is de oude en echte naam onzer tale, die ongelukkiger wyze in Vlaanderen en Holland uit de volk- en schriftsprake verdwenen is. Dezelve leeft nog in geheel Braband, Limborg en Oost-Kempen voort. In Oost-Braband ten platten lande, noch ergens in Limborg, hoort men het woord *vlaamsch*, en wy twyfelen zeer of het overal zou verstaan worden. Al de schryvers van de 13.e tot in de 17.e eeuw, het zy in Vlaanderen, Braband, Holland of Gelderland, noemden hunne taal *de*

dietsche tale. In de 16e. eeuw schreef men byna altyd *duitsch* en dus is het onderscheid ontstaan tusschen *nederduitsch* en *hoogduitsch.* In den mond des volks beteekent *dietsch* het vlaamsch en *doitsch* het hoogduitsch; te Brussel klinken beide *disch* en *dosch* (*sch* op zyn hoogduitsch, dat is, gelijk de fransche *ch*, uitgesproken).

Dit onderscheid is aloud. Reeds vindt men by Maarlant, die altijd *dietsch* voor ons vlaamsch bezigt:

> Men moet, om de rime, soeken
> Misselike tonghe in boeken,
> Duutsc, Dietsc, Brabantsc, Vlaemsc, Seeusc,
> Walsc, latijn, griex ende Hebreeusc.

Misselike tonghe soeken beteekent verscheidene talen of tongvallen zoeken. *Duutsc*, 't welk hier tot *dietsc* tegenover gesteld wordt, bediedt, ons dunkens, het hoogduitsch en het oost-nederduitsch, welke laatste de tale van geheel Noord-Duitschland is, ten onrechte *plat duitsch* genoemd en die, op eenige afwykingen na, vooral in de uitsprake, niets anders is dan onze moedertale. De Noord-Duitschers noemen hunne tale *duutsch*, en zoo wordt ook het vlaamsch in Oost-Braband, Limborg, een deel van de Kempen, enz. genoemd.

De Engelschen kennen slechts het woord *dutch*, om de Hollanders en Vlamingen en hunne gemeenschappelike tale aan te duiden. *The dutch tongue* beteekent by hen de nederduitsche tale, dat is het hollandsch zoowel als het vlaamsch.

Van het woord *dietsch* had men eertyds in België het fransche woord *thiois* gevormd, welk men in eenige kroniken en handvesten, en namelik in het bekende *Edit perpétuel* van Albert en Isabella van het jaar 1611 aantreft. De vorm dezes woords schynt in de provincie Luik *tixhe* (spreek *tich*, met onze geaspireerde *ch*) geweest

te zyn. Daar vindt men aan Limborgs grenzen twee gemeenten, *Heur le tixhe*, waar men dietsch, en *Heur le romain*, waar men waalsch spreekt.

Wy zouden het woord *dietsch* liever dan *vlaamsch* moeten gebruiken om onze taal te benoemen; dit zou het beste middel zyn, om de zoo ongepaste benamingen van *vlaamsch* en *hollandsch* te doen verdwynen. Wy zien met vergenoegen dat eenige onzer schryvers, en namelik prof. Bormans, hetzelve van tyd tot tyd gebruiken. Onlangs heeft Conscience het ook gebezigd in de voorrede van zynen *Artevelde*. Zyne zinsnede luidt aldus: »Artevelde was het, die, eerst en vooral, de verbrokkelde *dietsche* gewesten tot een magtig Belgenland wilde maken." Ook Blommaert bezigt hetzelve in zyne voortreffelike *Aloude Geschiedenis der Belgen*, onder anderen bladz. 8 der voorrede:

Dan drukte een zeedlyk juk *het Dietsche* volk ter neder. Enz.

Deze *autoriteiten* zullen, onzes dunkens, toereikend zyn, om het vooroordeel uit te roeijen, dat voornamelik in de steden heerscht tegen deze echt nationale uitdrukking. Daer ze namelik van den volke alleen gebezigd wordt, gelooven vele dat zy slechts het plat, het gemeene vlaamsch beteekent.

Destag, dysdag, in de middeleeuwen en nog thands in Westvlaanderen *disendag*. *Dis* was by de Oud-Nederlanders de oorlogs-god. Wij hebben nog, onder anderen, twee mylen van Brussel, *de disdelle*, of het dal van Dis; er was in de XVIe. eeuwe te Antwerpen een *Disveld* 1). *Dispargum* of volgens de jongere tale *Disbergen* by Gregoor van Tours aangehaald, is het *fanum Martis* der Romeinen, heden *Famars*, in het fransche Hene-

1) Gesch. d. Stad Antwerpen, I. 54.

gauwen 1). Het is dus verkeerdelik dat de hedendaagsche Noord-Nederlanders den derden dag der week *dingsdag* schrijven, gelyk de heer Van den Bergh het bewezen heeft 2).

Eiver, eivers, eivel (spr: *äver, ävers, ävel*), nogtans, echter; identisch met het hoogd. *aber;* te Keulen en op den Nederrhyn *ävver;* in Westphalen en Hannover *äver, aver, averst.* In Westbraband wordt er meestentyds het woordjen *al* bygevoegd: *al-eiver;* in de Kempen en te 's Hertogenbosch: *èvel.*

Flauskens, te Brussel voor leugenen, bullen, valsche verschooningen. In 't fransch *des contes. Flauskens vertellen*, débiter des contes, des sornettes. — Holstein: *flausen, Flausen maken,* en Nurenberg: *flôsen* (flausn), *lügen, Schwänke machen.* Die *Flosen* (Flausn), *Schwänke, unrichtiges Vorgeben.* In Glossen door Schmeller, Bayer. Idiot. aangehaald komt voor: *flosari, caflaosari*, falsiloquus, mendax (leugenaar); *kiflosida,* prestigia; *kiflos,* susurratio, fallacia.

Gâore, in Oost-Braband, in Limborg *gaat*, voor *gaarde;* dat is bloem- of boomgaard. Te Hoegaerde heeft het de beteekenis van het fransch *enclos* of park, en ook die van lattewerk, hetgeen met *gheerde,* by Kil. *virgo*, eene roede, schynt in verband te zyn. Te Hoegaerde vertelt men dat de naam van het dorp niets anders is dan *hoerengaarde;* dat er oudtyds eene soort van *Parc aux cerfs* door eenen heer, — misschien eenen hertog van Braband? — aldaar ingericht was; het geen tot den naam des oords aanleiding zou gegeven hebben!!

Dit woord wordt thands door eenige vlaamsche schryvers in de beteekenis van *hof* (mann.), fransch *jardin,* gebezigd.

---

1) Grimms Deutsche mythol. bl. 1209.

2) Woordenb. d. nederl. myth. v°. *Dis*, bl. 22.

Degene, die het woord *hof* niet zoeken te gebruiken, (wellicht omdat het ook paleis en hoeve (het hof) beteekent), zouden, niet ten onrechte, den voorkeur kunnen geven aan *gaarde:* immers het hollandsch tuin, in den zin van bloemhof, is by ons teenemaal onbekend. *Gaarde* komt met het hoogduitsch *Garten* en het engelsch *garden* overeen; *tuin* daarentegen, in deze beteekenis, is een hollandsch provincialism en wordt buiten Holland niet verstaan. Oudtyds was het, wel is waar, in onze provinciën bekend, doch alléén in zijne echte beteekenis, dat is *hage*, *heining*, *une haie*, gelyk het hoogd. *Zaun.*

Gaven, z. n. wd. de kinderstuipen.

Momboor (hoogd. Vormund, fransch tuteur) in de tegenwoordige hollandsche sprake en by vele onzer vlaamsche schryvers, die de inlandsche uitdrukkingen stelselmatig verwerpen: *voogd;* bij Kil. *momboir*, *momboor.* Dit woord komt reeds in het oudste gedenkstuk der nederduitsche tale, het gedicht *de Heliand* voor, welk van de 9.e eeuw dagteekent. Daar vindt men *mundboro*, protector, tutor, *mundburd*, protectio, tutela. In de oude frankische wetten komen beide woorden eensgelyks voor. Het wortelwoord is het oude *mundon*, dat is helpen, mid.-hoogd. *munt*, hulpe, schut. Die wortel is in verbinding met het latyn *munio* (ik verdedig, beschut) het eene en het andere komen van 't sanskritsch wortelwoord *man*, hemmen, beschutten. Volgens Willems aanteekeningen op Van Heelu, bladz. 8, zou *bore* of *bar* heer of man bedieden; wy meenen met Schmeller dat het eerder van het oud werkwoord *baren*, dragen, voortkomt; *mondbore* is dus *hulpdrager.*

Het woord wierd op landen gelyk op menschen toegepast, gelyk de hollandsche benaming *voogd.* Zoo lezen wy by Van Heelu, v. 410:

Dat hi mondbore ware bleven van Brabant.

In de Kinder van Limborch, II, v. 410:

> In biddu Echites, dat ghi siit
> Momboere van minen lande.

Dit woord is by ons het meest in gebruik. In alle waalsche provinciën zegt het volk eensgelyks *mamboar*, vooral op het platte land. Het was ook dit woord dat in onze oude costumen gebezigd wierd.

In de costumen van Henegauwen had, wel is waar, *mambour* eene beperkte beteekenis: het duidde eenen geveinsden persoon aan, dien men als eigenaar aanstelde, om een onroerend goed uit der hand des verkoopers in die des koopers met beding te doen overgaan, maar deze bezonderheid liet de algemeene beteekenis staan.

Uit dit alles trekken wy dit gevolg, dat momboor of liever *mondboor* een echt dietsch en echt belgisch woord is, en dat wy hetzelve zoo goed als *voogd* zouden moeten bezigen.

Med hoort men overal, niet *met*. Men zegt b. v. *med eenen anderen, med eene d, ni-med-al;* het is ook de *d*, die in *mede* voorkomt. Dat de *d* oorspronklik is, getuigt de *Heliand*, waar, op eenige uitzonderingen na, *mid* geschreven wordt; en wel in de beide handschriften, die van dit oud gedicht bestaan: ook vindt men er *thar midi* voor *daarmede*. Kiliaen schryft *med* en *met*. Men zou dus *med* moeten schryven, gelyk de Denen en Zweden; *met* is een illogisch overblyfsel der middeleeuwsche schryfwyze, volgens welke de scherpe medeklinker altyd op 't einde der woorden wierd gebezigd, b. v. *hont*, *dach*. Daar wy, met veel recht, van die schryfwyze zyn afgeweken, zoo moeten wy ook het nieuw stelsel daar toepassen waar het behoort en de zachte letter in *med*, *mede*, zoowel als in *hond*, *honden*, *dag*, *dagen* enz., gebruiken.

Meideken, mädeken (west-brabandsch: *meireken*) in 't fransch vierge, jeune fille, wordt te Brussel uitsluitelik gebruikt voor de tien-à twelfjarige meiskens, die in de processie gaan. De *Meidekens-straet* te Brussel, wordt in 't fransch *la Rue des Vierges* vertaald. Merkweerdig is het dat in het Hartzgebergte in Duitschland, 120 uren van Brussel, hetzelve woord *meideken* of *mädeken* ook een meisken onder de 12 jaren beteekent, terwyl een ouder *meiken* of *meidjen* heet.

Morgend; *le matin*, *la matinée*. *He zal in den morgend komen*. *Morgen* daarentegen beteekent altyd *demain*, lat. *cras*. Deze hier voorkomende *d* is geen bloot plaatselike grille; *morgend* is met *avond* in verband en beide zyn klaarblykelik participia praes. of deelwoorden. *Avend* komt van het oude werkwoord *aven*, uit het voorzetsel *af*, *ave*, gevormd en bediedende *eindigen*; *avend* of *avond* is dus *de avende dag*, dat is de eindigende dag. De afleiding van *morgend* is zoo gemakkelik niet, omdat geen werkwoord *morgen* in de oude duitsche talen voorkomt; doch Grimm vergelykt het deensch *mærk*, (donker) met het gothisch *gamaurgjan* (afkorten) en met andere woorden, en vermoedt met recht dat er een oud werkwoord *morgan*, aanbreken beteekenende, zal bestaan hebben; *de morgende dag* zou dus de aanbrekende dag zyn. — *Morgen* in de beteekenis van *demain* zou in verband zyn met het latyn *morari*, toeven, laat komen, *murcus*, lui.

Hoe het ook zy, meenen wy dat het onderscheid tusschen *morgend* en *morgen*, het welk reeds door eenige schryvers, namentlik door Mr. Vankerkhoven, in de boekensprake ingevoerd is, moet behouden worden.

Gemorgend is *te morgend*, gelyk men *'t avend* of *'t avond* zegt.

Noen, mann. subst., middag, by Weiland als een

brabandsch woord aangeteekend, is ook in Noord-Duitschland gebruikelik. Ons brabandsch *achternoen* voor namiddag leeft in de engelsche tale onder de vorm *afternoon*. Men zegt in Holland ook gelyk by ons: *noenmaal, noenslaap*.

Nyg, zeer, straf, fel, hard. *Ik was nyg verwonderd*, j'étais très-étonné. Is het niet een samentrekking van *nydig?* In Gelderland zegt men *nysch arbeiden* voor zeer driftig, met sterkte, den arbeid doen. (Zie Weiland.)

Nues, nus, en biais; by Kiliaen *nuesch* en *noesch* (*obliquus*), by Weiland en te Kortryk *noesch*, als schuinsch, scheef. Hy teekent het aan als een verouderd woord; men hoort het al ever dageliks by ons. *Nuesover*, in 't fransch diagonalement; *nueskant*, talus. Te Kortryk bezigt men het spreekwoord: »'t gaat *aver en noesch*," wanneer het ergens overhoop gaat. (Snellaerts Bydragen tot het taeleigen van Kortryk) waarby op te merken valt, dat *aver* hier met het brabandsch *èver* gelyk staat.

Och, ochte, in de boekensprake *of*, *ofte*, in 't fransch *ou*. Dat is de eenigste uitdrukking in gebruik in Braband, West-Limborg en in een gedeelte der provincie Antwerpen: *Een frank och twee; is hen groot och klein, dik och dun?* De oude vorm *ochte* wordt nog in zekere gevallen gehoord; b. v. *vraagd hem, of dat hen wil komen ochte niet; 'k en weet niet, of da'k moet blyven ochte gaan*. De brabandsche volksprake onderscheidt dus de beide voegwoorden: *of*, in 't fransch *si*, van *och*, *ochte*, in 't fransch *ou*. De hoogduitschers onderscheiden ook: »fraget ihn, *ob* er kommen wil *oder* nicht; ich weiss nicht *ob* ich bleiben *oder* gehen muss." — Dit woord *och*, *ochte*, is de oudste en echte vorm des woords; het komt reeds onder de vormen *ohtho*, *ettho*, *eftha* in den *Heliand*, voor; het goth. luidde aiththau, het angels. o$\eth\eth$e. Het is het corrélatief of tegenhanger

van *noch*, oudtyds *nochte*. Zóó zegt men: *het eene och 't andere*, *noch 't eene noch 't andere*. Het staat dus met *noch* in dezelfde betrekking als *iet* met *niet*, *ooit* met *nooit*, *ergens* met *nergens*, *iemand* met *niemand*, enz. Zoo hebben ook de Engelschen die twee voegwoorden in betrekking: *or* en *nor*, (brab. *och* en *noch*) en de Italianen *o* en *no*. Door de groote overeenkomst die tusschen *cht* en *ft* bestaat (vergelyk *stichten* en *stiften*, *achter* en *after*, *lucht* en het hoogd. *Luft*) wierden die oorspronkelik verscheidene woorden *ochte* en *of* in sprake en schrift verwisseld. Nogtans vindt men het onderscheid by de meeste middeleeuwsche schryvers, en degene die volgens hun plaatselik dialekt *ofte* schreven, gelyk de dichter van *Reinaert de vos*, bezigden hetzelve alleen voor het fransch *ou;* by v. in Reinaert, v. 266:

> So wetic wel, dat hine dede
> Dinc negene, dan of hi ware
> Hermite *ofte* clusenare.

En by Floris en Blancefloer, v. 667:

> Moraet, clareit *ochte* wijn.
> Penninge van silvere *ochte* van goude,
> *Ochte* so wat men kiesen woude.

En *of* daarentegen voor het fransch *si:* Floris en Blancefloer, v. 2023:

> Her wert, ic biddu, *of* ghi eneghen vrient
> Te Babilonien hebt in die stat,
> Die dor u soude doen iet wat....

By Reinaert, 1462:

> *Of* gi iet wilt, spreect jegen mi
> In dietsche, dat ic 't mach verstaen.

Omtrent dit laatste vers zullen wy hier terloops doen opmerken, dat onze oude schryvers meer *conséquent* waren

dan de hedendaagsche, die den tweeden persoon *enkelvoud* in den imperatief of gebiedende wyze altyd bezigen, terwijl zy in alle andere tyden den tweeden persoon *meervoud* gebruiken: »als gy iets *wilt*, *spreek* tegen my" hetgeen in 't fransch hoogst belachelik luidt: »si *vous voulez* quelque chose, *parle* moi" eene taalfout waarop de Franschen spottender wyze antwoorden: »qui *vous* a fait *ta* queue?" Onze Brabanders zyn redekundiger; ze zeggen gelyk de ouden: »*spreekt*, *schryft*, *doet* uwen plicht, enz."

In de 15e. en 16e. eeuw bleef het onderscheid duren tusschen *ofte* en *of*, en het is eerst in de 18e. eeuw dat het teenemaal verloren ging. Dat het heden in Braband *niet altyd* wordt waargenomen, is natuurlik, dewyl het volk door de schriftsprake niet kan geregeld worden, doch men hoort meestentyds *och* voor *ou* en *of dat* voor *si*. In 't oost of *mich*-kwartier, schynt al ever dit onderscheid niet gevoeld te worden; men hoort er, by v. te Diest en te St. Truijen, *och* voor beide beteekenissen.

Is het niet te betreuren, dat twee zoo zeer verschillende begrippen in de boekensprake verward worden? Zou het niet mogelik zyn, dit onderscheid wederom in te voeren? Eenige schryvers bezigen wel hier en daar *ofte*, maar dit woordjen, door zynen klank, past niet overal; men mag by v. niet zeggen: *een ofte twee*, maar *een och twee*, *twee och dry* is vloeijender. Met *och* in de beteekenis van *ou* te gebruiken, zou men daarby een passend voegwoordjen als tegenstuk van *noch* in de letterkundige tale invoeren.

Elsene, *by Brussel*,
April, 1851.

V. H. Vandenhove.
K. Stallaert.

G- EN *CH-*

GESCHIEDENIS.

De keelklanken, aan het hoofd van dit opstel te lezen, hebben in den laatsten tijd zekere vermaardheid verkregen. Zij zijn ter sprake gekomen op het letterkundig Congres te Amsterdam; verschillende dagbladen en tijdschriften hebben, niet altijd met de gewenschte naauwkeurigheid, het daar gesprokene overgenomen; zij hebben zelfs het dichtvuur van een' onzer zangers doen ontbranden, en elders aanleiding gegeven tot hervatting van een' spellingoorlog, die men reden had te meenen, dat nu eenmaal voor goed geëindigd was. Ik achtte het niet ongepast, de lezers van het Archief eenigermate op de hoogte van die zaken te houden, en hun eenige denkbeelden deswege mede te deelen. Persoonlijk in de zaak betrokken, hoop ik nogtans zoo onpartijdig mogelijk te blijven: in ieder geval alles te vermijden, wat, ook maar in de verte, beleedigend zou kunnen schijnen. Voor veel jaren meen ik reeds het bewijs te hebben geleverd, dat het grootste verschil in spelling niet in staat is, mijne hoogachting voor personen en talenten te doen verminderen.

Op de »orde der werkzaamheden," van de Commissie tot regeling van het Tweede Nederlandsch Letterkundig

Congres ten vorigen jare uitgegaan, stond vermeld, dat Mr. I. da Costa, op »dingsdag, 17 September" zou spreken »over het wenschelijke van een gemeenschappelijk overleg tusschen Zuid- en Noord-nederland op het stuk van spelling." Ik mag niet ontveinzen, dat het genoegen, waarmeê ik deze aankondiging las, met eenige bevreemding was gemengd. Men weet toch, dat in Noord-nederland zelf niet alle schrijvers »op het stuk van spelling" eenparig zijn; dat die oneenparigheid in den laatsten tijd eer af- dan toegenomen is, en dat Mr. I. da Costa behoort tot hen, die de zoogenoemde »bilderdijksche spelling" voorstaan en vasthouden. Aan het »gemeenschappelijk overleg tusschen Zuid- en Noord-nederland" behoorde dan wel, om tot eenig doel te geraken, een overleg vooraf te gaan tusschen hen, die in Noord-nederland onderling verschillen; en een' eersten voorslag tot zoodanig »gemeenschappelijk overleg" zou men weinig hebben verwacht van de zijde dergenen, die vaak beweerden, met eenparigheid in de spelling weinig op te hebben, en in hunne geschriften toonden, in dit opzigt liever op zich zelve te staan, dan zich aan hen aan te sluiten, die men met de benamingen van *eenparigheidsmannen*, *mannen van het behoud*, *nivelleurs* en dergelijke bestempelde. Hoe dit intusschen ook moge zijn, in een' tijd als de tegenwoordige, die ons zoo menig ongewoon of onverwacht verschijnsel ter beschouwing aanbiedt, leert men, zich eindelijk over niets meer te verwonderen, en de behandeling van het aangekondigde onderwerp op het amsterdamsche Congres kon mij persoonlijk niet dan welkom zijn, en dit te meer, juist omdat ze door Mr. I. da Costa zou geschieden.

Deze behandeling evenwel heeft geene plaats gehad. De heer Da Costa zag van het woord af op een' grond, waarin de vergadering moest berusten, maar die, mij althans, wei-

nig voldeed; uit hoofde, namelijk, van »de benoeming van eene Commissie, die over het gansche grondgebied der taal uitspraak zal doen." De hier bedoelde Commissie is die, welke belast werd met het ontwerpen van een plan voor een Algemeen Nederlandsch Woordenboek; zij bestaat uit drie Noord- en even zoo vele Zuid-nederlandsche leden. Een der moeijelijke vraagpunten, welke zich, hetzij aan die Commissie, hetzij aan de vervaardigers van het Woordenboek, zullen voordoen, is ongetwijfeld de spelling, van welke zij, te midden der verscheidenheid, ja zelfs der verwarring die tegenwoordig op dat gebied heerscht, zich zullen te bedienen hebben. En daarom dacht mij, dat eene aanwijzing van het wenschelijke, dat de vertegenwoordigers der verschillende heerschende stelsels met elkander in overleg traden, om zoo mogelijk nog vóór de ten uitvoerlegging van het te beramen plan der Commissie, althans in de voornaamste bijzonderheden, tot eenheid te geraken, niet dan zeer gepast kon voorkomen; en bij een spreker als de heer Da Costa zou het te dier gelegenheid niet aan wenken en inzigten ontbroken hebben, waarmede de Commissie haar voordeel had kunnen doen.

Vond zich de vergadering alzoo te leur gesteld: de Spreker heeft haar dit eenigermate vergoed. Eenmaal aan het woord en op de spreekplaats zijnde, sprak hij op zijne gewone, dat is onderhoudende en boeijende, wijze over de spelling »uit het standpunt des dichters." Hij beklaagde zich over »den staat van petrificatie," waarin onze Noord-nederlandsche spelling was gekomen. Hij wenschte dat er aan die versteening op de eene of andere wijze een einde mogt worden gemaakt, en riep daartoe de Vlamingen te hulp. Tot de punten, welke de Spreker in de »versteende" spelling wenschte gewijzigd te zien, behoorde de verdubbeling der *ch* in *ligchaam*, *kagchel* enz., en het gebruik der *g* voor de *t* in *magt*,

bragt enz. Eerstgemelde schrijfwijze werd vooral door hem met vuur bestreden als »eene onuitstaanlijke spelwet", aan welke onze dichters, »oude en jonge, meest allen zich niet hebben kunnen onderwerpen."

Ik moet verklaren, dat de wijze, waarop Mr. I. da Costa het woord voerde, de hoorders in eene aangename, ja opgeruimde stemming bragt. Na de langdurige, zeer prozaïsche debatten over het Taalkundig Woordenboek kon der vergadering niets meer welkom zijn dan de dichterlijke verpoozing, die haar ten deel viel. Ik zelf deelde in dat genoegen. En toch was ook dat genoegen wederom voor mij niet gansch onvermengd. Niet lang te voren was ik in een onzer tijdschriften als verdediger opgetreden van de verdubbeling van de *ch*, boven vermeld; of, om juister te spreken, als bestrijder van een' grond, welke tegen die verdubbeling door Mr. J. van Lennep in 't zelfde tijdschrift was aangevoerd 1). En nu hoorde ik door Mr. I. da Costa diezelfde spelwijze als ondragelijk, als vooral voor onze dichters onuitstaanbaar uitkrijten, en de hulp der vlaamsche letterkundigen inroepen, om het onding te helpen vernielen. Dat hoorde *ik*, die gaarne met ieder op den voet van vrede en vriendschap blijf en allermeest met onze dichters; die elken oorlog liefst ontwijk, en niet het minst tegen mijne vlaamsche vrienden. Ik besloot, van mijn benarden toestand met een enkel woord aan de vergadering kennis te geven, met uitnoodiging aan mijne tegenstanders, om de door mij publiek gemaakte bedenkingen te toetsen, en mij hunne tegenbedenkingen niet te onthouden. De vergadering vernam ook dit met eene toejuiching, die mij bemoedigde. Ik heb van achteren bemerkt, dat er ook nog wel buitendien het een en ander was, dat mij almede had kun-

1) Magazijn van Taalkunde, IV. 144 en III. 129.

nen bemoedigen. Onder »onze dichters" waren en zijn er nog, wie de verdubbeling der *ch* niet zoo afschuwelijk voorkwam, b. v. Kinker, Loots, Van Hall, Staring, Tollens, Bogaers, Ter Haar enz. enz. Onder de belgische taalgeleerden zijn er welligt meerdere, doch is er althans zeker één, die, zoo het op een' *ch*-verdubbelingsoorlog aankwam, mijn bondgenoot zou zijn: en wel de geduchtste van hen allen: de luiksche Hoogleeraar, die, toen Mr. I. da Costa sprak, juist tegenover hem zat, en die de hevigste is onder de *gch*-verdedigers, die ik ken. Dan, ik dacht aan dit alles niet, hetzij door de inofte wel meênemende wijze, op welke de Dichter sprak, of door de nieuwheid der gronden, die hij aanvoerde.

Niet lang na het sluiten van het Congres verscheen een »Nagalm" in 't licht, zijnde een *Brief van de letter G aan de CH, (Amsterdam, M. Schooneveld en Zoon,* 1850), in welken de eerstgemelde letter zich beklaagt over hare verschopping door de laatste. Het is opmerkelijk, dat door geen »onzer dichters," die de niet-verdubbeling voorstaan, die Nagalm is beantwoord.

Mijne uitnoodiging op het Congres bleef niet zonder alle gevolg. In het meergemelde tijdschrift verscheen een opstel van den heer K. Wijbrands, ter wederlegging van de door mij aangevoerde gronden, van 'twelk ik te dezer plaatse alleen zal zeggen, dat het mij nog niet heeft overtuigd.

Eigenlijk gesproken houd ik het er voor, dat men de debatten over de verdubbeling der *ch* wel voor goed kon sluiten. Wie bij elkander voegt wat aan de eene zijde door Abr. de Vries 1), Bilderdijk 2), David 3) en Alber-

1) Taalkundig Magazijn, I. 109 vlgg.

2) Ned. Spraakleer, bl. 52.

3) Belg. Museum, III. 135 volgg.

dingk Thijm 1), aan de andere door Siegenbeek 2), Kinker 3) en Bormans 4), is in 't midden gebragt, zal het vraagstuk voor en tegen genoegzaam toegelicht vinden, om zijne stem te kunnen uitbrengen. Daarenboven acht ik het geschilpunt niet van zeer groot gewigt. Het betreft alleen een woord vijf, zes. De Hoogl. Siegenbeek heeft zich dan ook voor verscheidene jaren op dit punt zeer rekkelijk getoond 5), en voor mij zou het mede geen zwarigheid opleveren, om bij een gemeenschappelijk overleg, ter invoering van meerdere eenparigheid in onze spelling, mijne toetreding te schenken. Eene volmaakte, zelfs onberispelijke spelling houd ik in onze taal voor onbereikbaar; het toepassen van een eenmaal aangenomen beginsel in allen deele voor onmogelijk. *Ik* zet de afleiding, *gij* de welluidendheid, mijn buurman de regelmaat, de uwe het gebruik op den voorgrond, en ziedaar eene rijke bron van geschilvoering zonder einde, eene geschilvoering, die, zoo men de ervaring raadpleegt, netelig schijnt bij uitnemendheid, en meestal tot geene gewenschte uitkomsten leidt.

Ik stem den heer Da Costa volkomen toe, dat de eenparigheid in de spelling op wetenschappelijke gronden kan rusten, doch blijf tevens beweren, dat de wetenschap verscheidenheid van gronden genoeg bezit, om verschillende schrijfwijzen te wettigen, en dat het haar eigen tuighuis niet aan wapens ontbreekt, om hare beoefenaars elkander met wederzijdsch voordeel te doen bestrijden. Hoe stellig men het ook moge weêrsproken hebben: eene

---

1) De Nederd. Spelling, bl. 123 volgg.

2) Verhand. bl. 188; Voorberigt voor de vierde uitgave, bl. 6, en Taalk. Bedenk. bl. 66.

3) Beoordeeling van B's Spraakleer, bl. 10.

4) Verslag van Verhandelingen enz. bl. 374 vlgg.

5) Taalk. Bedenk. t. a. p.

eenparige spelling zal voor een gedeelte altijd het werk *moeten* zijn van onderlinge overeenkomst, van afspraak, ook onder de mannen der wetenschap zelve.

Op grond van het aangevoerde zie ik de nuttigheid of noodzakelijkheid niet in, dat het geschilpunt van de verdubbeling der *ch*, nopens 't welk ik reeds vroeger mijne meening deed kennen 1), thans weder op nieuw door mij volledig worde behandeld. Ik acht het alleen niet ongepast, kortelijk eenige gronden op te geven, die mij, ook na het in den jongsten tijd weder ter baan gebragte, nog het gevoelen doen aankleven, dat, wat consequentie betreft, naar de regelen onzer tegenwoordige spelling, de schrijfwijze van *lagchen*, *ligchaam*, enz. boven die van *lachen*, *lichaam* enz. de voorkeur verdient. Men kan dan ten minste zien, dat mijn gevoelen op overtuiging, en geenszins op versteening of »immobiliteit" berust.

Men heeft zich, ter bestrijding van de verdubbelde *ch*, hoofdzakelijk beroepen op drie zaken: op de *letter zelve*, op de *uitspraak* en op het *gebruik*.

Wat de *letter zelve* betreft: de *ch* (heeft men gezegd) heeft geene verdubbeling noodig, omdat zij zich aan wederzijde mededeelt; zij is eene adspiratie, die reeds uit twee letters bestaat en alzoo uit haren aard ter wederzijdsche mededeeling geschikt is, en kan ook niet tot het aanvangen, wel tot het sluiten eener lettergreep worden aangevoerd. — Al geef ik toe, dat de *ch* oorspronkelijk twee geluiden vertegenwoordigt (de *k* en eene adspiratie), dan meen ik, dat dit letterteeken, hoewel zamengesteld, voor ons de afbeelding is van slechts één enkel geluid; een geluid, van dat der *g* alleen door meerdere scherpte onderscheiden. Ofschoon het teeken tweeledig is, de klank, dien het vertegenwoordigt, is enkel. Dit teeken staat dus

---

1) Verscheidenheden, bl. 39 vlgg. Mag. van Taalkunde, IV. 144.

bij mij gelijk met alle andere medeklinkers, en de regel, die thans voor de verdubbeling van de laatsten pleit, geldt volkomen voor het eerste. Voorheen verdubbelde men de *ch* niet altijd, het is zoo; doch de regels ter verdubbeling der medeklinkers in 't midden eens woords van voorheen, zijn niet dezelfde als thans. Men liet de herhaling van denzelfden medeklinker dikwerf na, waar het maar eenigzins met de duidelijkheid en de uitspraak kon bestaan. Zoo schreef men bijv. *heiloos*, *zieloos*, *elende* 1), waar wij eenparig oordeelen, de *l* moeten verdubbelen. Zoo schreven zij *valscheid*, *kuisheid*, zoo *vischen*, *bischop*, *tuschen*, met vermijding eener herhaling, die wij thans noodig keuren, en het blijft mij steeds eene onverklaarbare inconsequentie, dat zij, die om het dubbele teeken *ch* de verdubbeling in *lagchen* onuitstaanbaar achten, het niet minder dubbele teeken *sch* in

---

1) De spelling *elende* wordt (zoo ik mij niet vergis) nog gebezigd door Mr. J. van Lennep, bij voorb. Acad. Idyllen, bl. 114 en 157, en Gedichten, bl. 4. Zoo ook *halstarrig*, bl. 17 aldaar, waar onze tegenwoordige schrijfwijze *halsstarrig* zou vereischen, als zijnde *starrig van hals*. Een' consonant te veel meen ik daarentegen te bespeuren in *juichtte*, bl. 13 en 20; *perstte*, bl. 22 van denzelfden bundel.

Onlangs in een anderen bundel van den genoemden, in mijn oog voortreffelijken, dichter het woord *lagchen* ontmoetende, verklaarde ik (Mag. van Taalkunde, IV. bl. 148) dit voor eene vergissing te houden, daar ik in goeden ernst meende, dat zijne gewone schrijfwijze *lachen* was. Meerdere plaatsen uit 's dichters werken hebben mij sedert overtuigd, dat de vergissing aan mijne zijde was, en dat Mr. J. van Lennep bij dit woord niet bilderdijkte, maar siegenbeekte. Doch, nu mag ik dan ook mijne bevreemding niet verbergen, dat dezelfde spreker, die *lagchen* volmaakt goed weet uit te brengen — ik zelf had meermalen het genoegen Mr. J. v. L. te hooren, en meen dat ook bij *lagchen* zijne echt hollandsche uitspraak niet werd gemist — dat dezelfde spreker (zeg ik) den heer Bomhoff de spelling van *egchel* betwist, omdat de *g* vóór de *ch* niet of hoogst moeijelijk zou zijn uit te spreken; zie Mag. van Taalkunde, III. 129. Mij dunkt, *egchel* zal door den heer Bomhoff op dezelfde wijze worden uitgesproken, als de heer Van Lennep jaren lang *lagchen* heeft gedaan.

visschen, *bisschop*, *tusschen*, in overeenstemming met het tegenwoordige gebruik, getrouwelijk herhalen. Ik stem voorts toe, dat in onze taal geen woord, en eigenlijk gesproken, ook geene lettergreep met *ch* aanvangt. Men heeft dit beweren gestaafd met aanhaling van de Spraakleer van Dr. Brill, doch daarbij over 't hoofd gezien, wat die Geleerde op dezelfde bladzijde zegt. Onze taal kent geene *ch* (zoo min als *f*) aan het begin eener lettergreep, in dien zin, dat de *ch* tevens een wezenlijk bestanddeel van die lettergreep uitmaakt; maar, naar onze wijze van greepscheiding voor 't gezigt, wel degelijk. Dr. Brill doet opmerken, dat *oefenen* eigenlijk *oefnen*, en de *e* slechts epenthetisch is; maar dat neemt niet weg, dat het werkwoord door ons wordt afgebroken *oe-fe-nen*. Ieder zal *spelen* afbreken *spe-len*, maar de *l* behoort daarom toch tot den wortel, en niet tot den uitgang. Die wijze van afbreken kan men nu prijzen of laken 1),

---

1) Een zeer verschillend oordeel is inderdaad hierover uitgesproken. Bilderdijk zegt (Spraakl. 51), na van de latijnsche (of fransche) en engelsche wijze van afbreken gesproken te hebben: » Het derde stelsel is by ons aangenomen, en deelt de twee middelkonzonanten gelijkelijk, als in *mun-ting*, *stel-len*, *stil-te*, *kwis-ting*, voor 't overige de enkele konzonant tot de volgende vokaal brengende. Zekerlijk is onze wijze van afbreken wel de verstandelijkste of verstaanbaarste, en dus de verkiezelijkste der drie." — De heer Wijbrands daarentegen verklaart (Mag. van Taalk. IV. 320): » Van daar ook de verschillende systeems, op dit punt, by de Engelschen, by de Franschen en by ons, waarvan dat der eersten, in mijn oog, het meest logische is." Ook hier zijn derhalve de geleerden het niet eens.

Dat voorts onze tegenwoordige wijze van afbreken van ouds her bij ons in gebruik was, weten allen, die in onze oude schriften te huis zijn. Voor wie dit niet zijn, acht ik het niet ondienstig, het bij deze gelegenheid te staven. Ik kies daartoe de twee oudste proza-werken, die ik bezit; voor-eerst den Bijbel, gedrukt te Delft in 1477, en vind er, op de 24 eerste bladzijden van het eerste Deel, de volgende lettergreepscheidingen: *bren-ghen*, *rekenin-ghen*, *mees-te*, *vercierin-ghe*, *ac-kers*, *heb-ste*, *beesten*, *tus-schen*, *sin-ghen*, *tses-tich*, *tach-tich*, *men-schen*, *arc-ken*, *bren-ghen*, *bees-ten*, *eers-ten*, *bovens-te*, *ionc-heit*, *tus-schen*, *wonin-ge*,

zij is eenmaal de onze, en wie ze als regel aanneemt en volgt, mag, zonder tot willekeurigheid te vervallen, haar

---

ton-ghen, doch-teren, seg-ghen, versinc-ken, aenghin-ghen, rug-ghen, tus-schen, anx-teliken, geslach-te, wonin-ghen, vonnis-sen, gherechtighen, veyns-de, spelunc-ke.

Op de 24 laatste bladzijden van hetzelfde Deel: *bis-te, men-schen, volc-ke, haes-telic, genoech-de, tel-gheren, seg-ghen, menschelic-heden, suls-te, bees-ten, vin-gheren, men-schen, bis-te, verwec-ken, seg-ghen, scrif-ture, mees-ters, rekenin-ghe, ghevanc-nisse, aensich-te, was-ser, hoer-ne, ton-ghen, sanc-tuarie, woes-ten, ghewas-sen, saech-ste, sanctuarie, twintich-sten, tas-te, overdec-ken, trec-ken, starc-heit, prin-ce, tes-tament, din-ghen, blinc-ken, lach-teren, rech-ters, gherech-tich, ghis-teren, menich-te, ion-ghelinc, val-sche, mor-ghen, ghin-ghen.*

De Passionael, druk van 1505, levert mij de volgende voorbeelden, op de 24 eerste bladzijden van het Winterstuck: *elc-ken, ontfan-ghen, ghedenc-kenis, maec-te, cranc-heit, ghehoech-nis, mach-telic, vonc-ken, sonderlin-ghe, bis-te, Augus-tinus, men-sche, kerstelijc-ken, bis-te, tus-schen, menich-te, bap-tista, danc-ken, ar-moede, gerech-ticheyt, vis-schers, vin-ghen, dien-ste, droef-felijcken, boec-ke, sterc-ke, peyns-de, brug-ghe, donc-keren, gin-ghen, pries-ter, biech-ten, pries-ter, bar-nen, dertich-ste, sonderlin-ghe, leeu-wen, heilic-heyt, gedwon-ghen, priesteren, ontfan-ghen, sonderlin-ghe, bis-scop, denemerc-ken, welc-ke, din-ghen, bren-ghen, cris-tum, men-sche, kerc-ken, welc-ken, bis-schops, ker-sten, toornic-heyt, ontfermhertic-heyt, wonin-ghe, mees-ters, wac-ker, volc-ke, cris-tum, dien-sten, wroech-den.*

En het Somerstuck, op de 24 eerste bladzijden: *lich-ame, heilic-heit, wis-ten, merc-ken, gherechtic-heit, ontfermhertic-heit, cri-stus, pries-ter, cri-stus, cri-stum, wis-te, hys-torie, danc-ket, ontfermhertich-heyt, ghemen-ghet, donc-kerheden, seg-ghen, starc-kelyck, naer-stelyck, begon-ste, lich-aem, ion-ghelinc, trec-ken, Jus-tina, kerc-ken, gheher-ber-ghet, haes-telyck, bis-schop, lich-aem, begon-ste, weer-scap, ey-schede, kerc-ken, godlijc-ke, sonderlin-ghe, haes-telick, star-kelick, drinc-ken, pries-teren, bren-ghen, toor-nich, gheherber-ghet, dor-sten, bis-scop, trec-ken, wis-ten, lich-aems, lich-aem, bis-scoppen.*

Men ziet, hier is reeds, zeer enkele mistellingen of afwijkingen uitgezonderd, een vaste regel, overeenstemmende met het nog heerschende gebruik. Zij, die dus thans met *ding-en, breng-en* enz. pronken, hebben niet eens de oudheid voor zich, maar zijn bloot anglomanen; en verwerpen daarenboven een regel, dien Bilderdijk den verstandelijksten, verstaanbaarsten en verkieslijksten noemde.

niet beurtelings toepassen en verwerpen. Zij mag dan ook, naar de juiste opmerking van Bilderdijk, niet overgebragt worden op het lezen of uitspreken der woorden. Eene lettergreep van een woord staat niet op zichzelve, maar is in de uitspraak met de volgende vereenigd; en het is de consonant tusschen de twee vocalen, in welken die vereeniging rust 1). Om welke reden zal dan nu de *ch* eene uitzondering maken op den regel, algemeen, zoowel bij prozaschrijvers als bij dichters, in het afbreken der woorden bij ons aangenomen? Moge *juichen*, naar de oorspronkelijke kracht der letterteekens al door *juikhen* voor te stellen zijn, zoo als men schijnt te willen: die afbeelding voldoet thans niet, en zou aanleiding geven tot eene verkeerde uitspraak. *Juich-en* derhalve, of *juichen:* het eerste is onhollandsch, het laatste alleen bestaanbaar en in volkomene overeenstemming met onzen regel 2). Ook de *sch*, van welke ik boven sprak, getuigt tegen mijne bestrijders, en doet zien, dat zij, die beweren, dat een lettergreep met geene *ch* kan aanvangen, woord en lettergreep met elkander verwarren. De *sch* is, naar Bilderdijks opmerking 3), alleen ingevoerd om de vermenging met de zachte *s* te verhoeden. Zij

1) Spraakl. bl. 52.

2) Dat Bilderdijk (Beg. der Woordvorsching, bl. 61) *loochenen* met de dubbele *o* verkiest, opdat men 't woord niet *logchenen* uitspreke, is, naar zijn systeem, juist; maar zoo men mogt meenen, dat de heerschende spelling om *die* reden de dubbele *o* heeft aangenomen, vergist men zich. Inlichting deswege is te vinden achter de Verhand. van Prof. Siegenbeek, bl. 316. Dat voorts dezelfde Bilderdijk den bloedzuigernaam *echel* spelt (zie Verlustiging, bl. 6), is dit wederom consequent: de *e* in dat woord is kort en de oude spelling was *ecchel;* maar dat onze dichter voor de lies *echenis* schrijft (Ovidius, bl. 169), strijdt met zijne leer, want de *e* is hier lang en de vroegere schrijfwijze was *eechenis*. *Echenis* kan naar de bilderdijksche spelling slechts *egchenis* zijn. Zie mede de Verklar. Geslachtlijst, I. 175, waar e c h e l en e c h e n i s juist onder elkander staan.

3) Verhand. over de Gesl. bl. 92.

behoort dus als *s* (naar de tegenwoordige uitspraak dier letter) te worden uitgebragt, en is alleen sluitklank; waar de *sch* een woord aanvangt, klinkt zij geheel anders, als in *schip*, *schaap* enz. Ondertusschen wordt diezelfde sluit-*sch* de aanvangsletter der tweede lettergreep in *vis-schen*, *was-schen* enz.

In de *uitspraak* heeft men verder nieuwe zwarigheid gevonden, om de spelling van *lagchen*, *pogchen* enz. aan te nemen. De *g*, een zachte keelklank zijnde, kon (naar men meende) zich in de uitspraak onmogelijk met de scherpe *ch* verbinden. Al kon men ook overigens toegeven, dat de consonant *ch* moest verdubbeld worden, de verdubbeling kon op die wijze nimmer geschieden. — Ik heb reeds vroeger erkend, dat welligt de spelling van *lachchen* de regelmatigste kan heeten, hoewel geen ander dubbelledig letterteeken onzer taal geheel herhaald wordt, en anderen, met een fijner gehoor begaafd dan ik, oordeelen, dat, om naar eisch een overgangsgeluid uit te drukken, 't welk zacht aanvangt en allengs tot scherper overgaat, de *gch* niet gansch ongeschikt is. Ik laat dit in het midden, doch beweer, dat de bedenking, die men aangaande de moeijelijkheid der uitspraak van *lagchen* enz. heeft in het midden gebragt, van zoo weinig wezenlijke waarde is, dat zij bijna geene ernstige wederlegging verdient. Ik vraag slechts aan ieder, die in staat is, onze taal te lezen: hoe klinkt de *g* aan het einde eener lettergreep? en geloof, dat men mij zal moeten antwoorden: zij gaat tot *ch* over. De dissenters onzer spelling bevestigen dit telkens zelve, als zij, weifelende en dobberende als ze steeds zijn tusschen het tegenwoordige taalgebruik en dat der ouden, willekeurig en afwisselend schrijven *gezag* en *gezach*, *ik plag* en *ik plach*, en wat dies meer zij. Bij onze ouden, ja! werd de *g* te zacht gekeurd, om eene syllabe te sluiten, doch bij ons niet, en in de uitspraak wordt de

slot-*g* nagenoeg, en als zij door een scherperen medeklinker gevolgd wordt, volkomen gelijk aan de *ch*. Op de vraag derhalve, hoe de eerste lettergreep in *lagchen* wordt uitgesproken, volgt het antwoord: even als het werkwoord *lag*, bijv. in: *hij lag ter rust:* en wie er zich op wilde toeleggen, om in dit *lag* den zachten keelklank te doen hooren, zou, naar ik meen, in de oogen (ik wil zeggen in de ooren) mijner tegenstanders even onnatuurlijk spreken, als in de mijne. De spelling van *lagchen* levert dus in dit opzigt geen voldoend bezwaar op om haar te verwerpen, veel min om haar als afschuwelijk uit te krijten, zij het ook, dat het woord nog op andere, misschien wel op nog betere, wijze ware af te beelden. Het gebruik, de opperste wetgever in de talen, kan hier, naar mijn oordeel zonder groot gemoedsbezwaar, wel geëerbiedigd worden.

Ik noem daar het *gebruik*, en ook dat, heeft men beweerd, pleit tegen *lagchen*, enz. Men heeft het doen voorkomen, dat onze ouden van geene verdubbeling der *ch* wisten. »Mijn hart gaat open (zeide de heer Da Costa) wanneer ik in die geschriften van den ouden tijd nergens die *g* vind." Om het genoegen van den heer Da Costa niet te verstoren, had ik het liever gezwegen; maar ik mag, nu het in de reden te pas komt, niet nalaten te verzekeren, dat die *g* wel degelijk hier en daar in onze oude geschriften voorkomt. Ik neem het laatste geschrift, dat ik gelezen heb, het beste: den *Roman van Lancelot*, en vind daar niet zelden de *ch* verdubbeld, en wel met *g*, en nog wel met de *g* achter de *ch* 1), b. v. *lachgen*,

1) Ik vermoed, dat de oorzaak der verdubbeling *chg* eensdeels zij toe te schrijven aan het vasthouden aan den regel, om de lettergreep met geen *g* te sluiten, en anderdeels aan den afkeer, om hetzelfde letterteeken te herhalen. Tegenwoordig zou die spelling zeker niet voldoen. Evenwel moet ik zeggen, dat zij niets ongerijmder is, dan wanneer men

B. II. vss. 19914, 27807; B. III. vss. 23315, 23323, 23396, 25332; en B. IV. vs. 2220; — *lichgame*, B. II. vss. 32501, 34298, 34301, 36019, 36124, 36464, en B. III. vs. 21658. De veertien voorbeelden zullen volstaan kunnen, anders zou ik de moeite doen van meer schrijvers te raadplegen, bij wie ik mij zeer goed herinner, dezelfde verdubbeling te hebben aangetroffen, zonder dat ik juist de plaatsen heb opgeteekend. Van onzen Maerlant zelfs, den vader der dietsche dichters, zou ik aan de voorstanders van *lachen* niet onbepaald de lezing durven aanbevelen, daar ik meen, dat ook hij van de smet der *ch*-verdubbeling gansch niet vrij is. Bij toeval viel mijn oog op *achgelen* (voor *hagelen*) Spieg. Hist. D. I. bl. 399; en op *schachgen* (d. i. *schaterend lagchen*) II. 400, ja zelfs op *lachghen*, driemaal te lezen op bl. 399 van hetzelfde Deel. Dat zijn nu »onze ouden." En nu de volgende tijdperken? Ook zij verdubbelen niet zelden, hoewel op andere wijze. Kiliaan heeft *lachen, lichaem, prachen* zonder-; doch *ecchel, acchel* met verdubbeling; onze Statenbijbel *lichaem* overal, doch daarentegen *lacchen* insgelijks overal, zie Trommius; *pocchen* Jez. X. 15, *poccher* Spreuk XXI. 24; en *ecchel*, randteek. op Spreuk. XXX. 15. Van andere werken spreek ik maar niet. Ook de verdubbeling met *ch* vond hare voorstanders, b. v. *schachchelen* bij Oudaen (Voorschad. bl. 66), *lachchen* bij Pluimer (Ged. bl. 165), *prachchen* bij verschillende schrijvers, zie Huydec. Proeve, II. 113 en 114; enz. enz. te veel om te noemen. Dit wankelen tusschen *ch*, *cch* en *chch* duurde voort tot voor omtrent

---

thans, tegen het volstandig gebruik aan, den zachter medeklinker achter den scherpen plaatst, zoo als Bilderdijk wel eens, b. v. *hy ontaartde* (Kenschets onzer Voorvaderen, bl. 108), *rechtgeaartde zonen* (Verlustiging, bl. 111), *kwaadaartdig* (ald. bl. 23), *boosaartdig* (ald. bl. 29), en *hy aartde* (Rotsg. II. 59).

eene eeuw, toen, naar een geloofwaardig schrijver verzekert »de beste taalkenners" de voorkeur aan de *gch* begonnen te geven 1), die sedert dien tijd meer en meer in zwang kwam, waartoe niet weinig zal hebben bijgedragen, dat zij door de Spraekkunst van het Leydsche Genootschap (in 1770) uitdrukkelijk werd aanbevolen.

Uit het medegedeelde blijkt, dat er nimmer een tijdvak in onze letterkunde is geweest, of men heeft de *ch* in *lagchen* op de eene of andere wijze verdubbeld. Er ontbrak eenparigheid en vaste regelmaat, maar van de dertiende eeuw af heeft men toch een besef gehad, dat de enkele *ch* niet in overeenstemming was, hetzij met de uitspraak, hetzij met de spelling van andere woorden in onze taal. Het blijkt voorts, dat de *gch* geen teelt is van siegenbeekschen grond, en ietwat langer dagteekent dan 45 jaren. In 't algemeen acht ik de aanmerking niet overbodig, dat de spelling van Siegenbeek zich even weinig kan beroemen, schrijfwijzen uit de oudheid te hebben opgerakeld, als nieuwe van eigen vinding te hebben aan 't licht gebragt. De Hoogleeraar heeft — en mijns inziens te regt — uit de meest gezaghebbende schrijfwijzen van zijnen tijd slechts eene keuze gedaan. Ik ben van oordeel, dat men den vorm *cch* in de vorige eeuw wel had kunnen behouden. Hij wijst de verdubbeling van de *ch* bij verkorting aan, door alleen de *c* te herhalen. Wij schrijven nog tegenwoordig dus den eigennaam *Bacchus;* en op gelijke wijze *Sappho*, met herhaling alleen van de *p*. Ook in *visschen*, *wasschen* enz. doen wij iets dergelijks: wij herhalen alleen het eerste teeken van den driedubbelledigen lettervorm. De spelling van *lac-chen* voldoet, ik erken het, aan de uitspraak niet letterlijk, maar dat doet *ton-gen* en *den-ken* evenmin en toch zijn

---

1) Zeydelaar, Regelmaatige Ned. Spelkonst (Amst. 1769), bl. 106.

wij er aan gewoon geworden, deze woorden dus te schrijven en af te scheiden. De *chch*, waarvoor de *cch* plaats maakte, voldeed zeker volkomen aan de uitspraak, en was onberispelijk naar onzen regel der consonant-verdubbeling; doch haar gebruik was lastig, en zelfs voor 't gezigt min bevallig; zoodat ik voor mij het niet zoo vreemd vind, dat men al dra de voorkeur gaf aan de *gch*, welke vorm voor de uitspraak niet de moeijelijkheden opleverde, welke men later daarin heeft willen vinden, zoo als ik meen boven te hebben aangetoond.

Ik moet nog een oogenblik stilstaan bij een woord, dat men tot de nu behandelde rubriek pleegt te brengen: bij *ligchaam*. Mr. I. da Costa heeft op het Congres van dit naamwoord eene afleiding medegedeeld, die zeer dichterlijk, maar tevens zeer onwaar is. Gemelde heer noemde *ligchaam* afkomstig van *liven*, *liften*, aan *leven* verwant; en ook Bilderdijk heeft in dien geest gesproken 1). 't Is niet zoo. *Ligchaam* is een zamengesteld woord, en zegt eigenlijk — het klinke zoo log en ondichterlijk als 't wil — *vleesch-omkleeding*. Onze voortreffelijke Ten Kate heeft dat reeds voor meer dan eene eeuw geleerd 2), en wie een oog heeft geslagen in de werken van Jacob Grimm 3)

1) Zie Verklar. Geslachtl. op 't woord. Hoewel het na de lezing van dat artikel moeijelijk zij, de eigenlijke beteekenis en afleiding van *ligchaam* op te geven, blijkt toch zooveel, dat de Schrijver in 't woord geen zamenstelling zien wil. Zie ook eene dergelijke afleiding in zijne Brieven, III. 111, en vergelijk er mede de gissing van Carolus Tuinman, die ook aan een uitgang dacht, maar de eerste lettergreep beter verstond. Bilderdijk is een oogenblik in 't regte spoor geweest, toen hij naar aanleiding van eene plaats uit Huygens gissend vroeg: »Zou *lichaam* misschien, *lijf* of *lijk* één woord zijnde, *lijf-* of *lijkhem* kunnen zijn, en dus eigenlijk de *lijk-* of vleeschomkleeding des menschen uitdrukken?" Korenbl. V. 130. 't Is volkomen juist gegist, en des Dichters spotten alzoo met *haam* in *ligchaam* (zie Perzius, bl. 10 en 68) ongepast.

2) Aenl. II. 644.

3) Grammatik, II. 496.

en Graff 1), zal er geen oogenblik meer aan twijfelen. Te regt zeide dan ook, voor bijna vijftig jaar, de achtingwaardige Abr. de Vries, na over de verdubbeling der *ch* in *lachen* gehandeld te hebben: »Ten aanzien van *lichaam* is de zaak van eene geheel andere natuur. In dit woord kan de *g* met geene mogelijkheid te pas komen. Het woord zou eigentlijk, als zamengesteld uit *lich* voor *lik* of *lijk*, en *haam*, aldus moeten geschreven worden: *lichhaam*" 1). Ik stem deze redenering volkomen toe, en voeg er zelfs nog bij, dat de voorgang der ouden, in het weglaten van de tweede *h* in 't woord, voor ons geen reden mag zijn om hen daarin na te volgen, dewijl zoodanige weglating (gelijk ik boven reeds opmerkte) bij hen regel was. Zij schreven zoo b. v. in *valscheid*, ééne *h*, waar wij er twee noodig keuren. Indien dus onze anti-siegenbekers *lichhaam* schreven of voorstonden, zou men hun den lof niet mogen onthouden, althans bij dit woord in hun goed etymologisch regt te zijn. Maar tot nog toe is bij niet één hunner die spelling door mij aangetroffen, door hoe veel vreemds en zonderlings of (om met den heer Da Costa te spreken) door hoe veel onvergeeflijke licenciën ik ook van tijd tot tijd wierd verrast. Zij staan dus in dit opzigt met de meest versteende siegenbekers gelijk, dat zij het woord *lichaam* bederven, door het over één kam te scheren met *lachen*, *pochen* enz. *Lich-aam*, zoo als zij afbreken, is een *vleeschvat*, dat men nevens den *hemel-stokvisch* van Bilderdijk gevoeglijk eene plaats zou kunnen verleenen. Ware het mij te doen, om eene vonkelnieuwe spelling te maken, ik zou op grond van het bijgebragte voorslaan: *lich-haam*. Daar ik evenwel zoodanige roeping nog niet in mij heb

1) Sprachschatz, IV. 933.

2) Taalkundig Magazijn, I. 112.

bespeurd, is mijn bescheiden gevoelen, dat men niet kwalijk doet, bij de schrijfwijze van Siegenbeek te blijven, en even als in *lagchen*, *pogchen* enz. ook in *ligchaam* de *ch* maar op gelijke wijze te verdubbelen; en dat wel om de volgende reden:

Ligchaam kan gerekend worden te behooren tot die woorden onzer taal, welke, oorspronkelijk zamenstellingen zijnde, het karakter daarvan door den tijd verloren hebben, en hetzij in de uitspraak, hetzij in de schrijfwijze en het afbreken der lettergrepen, met afgeleide op ééne lijn worden geplaatst, b. v. *dorpel*, *kerspel*, *armoede*, *kleinood* enz. In de uitspraak van *ligchaam* is thans niets meer van *haam* hoorbaar; en dat moet het reeds niet geweest zijn voor zes honderd jaar, blijkens de vroeger bijgebragte plaatsen uit den Lancelot, welks schrijver geen onderscheid maakte tusschen de spelling van *lachgen* en *lichgaam*. Wie derhalve tegenwoordig deze beide woorden naar denzelfden regel spelt, zal voorwaar van geen nieuwigheidsbejag te beschuldigen zijn.

Mei, 1851. A. D. J.

PROEVE

OVER HET

VERRIJKEN

DER NEDERDUITSCHE TAAL,

DOOR (WIJLEN)

JOANNES LUBLINK, den Jongen.

II.

Het wordt tijd, dat wij, met wat meerder uitvoerigheid, onderzoeken, welke eigenlijk de mijnen zijn, waaruit wij het begeerde metaal moeten opdelven, en hoedanig wij de spetie moeten bearbeiden, dat is te zeggen, naar welke regelen wij moeten te werk gaan, willen wij ons anders verzekerd houden, dat de woorden, die wij munten, van goed allooi zullen bevonden worden.

Eene der eerste bronnen zou, onzes bedunkens, zijn, het weder opdelven en invoeren van zoodanige verouderde of verlorene woorden onzer taal, welke onze tegenwoordige behoeften zouden kunnen vervullen. Alles wat gezocht en gemaakt is, wordt door de wetten van oordeel en goeden smaak van zelven verbannen: dit geldt ook omtrent het veelvuldig gebruik van verouderde woorden. Doch men moet hieromtrent ook niet te vies wezen. De oordeelkundige Pope zegt ergens 1) te regt, dat oude woorden, op zijn pas gebruikt, somtijds den stijl zekere deftigheid bijzetten, gelijk wel eens de steenen van eene oude abtdy aan een gebouw zeker eerwaardig aanzien geven, zonder de algemeene houding van hetzelve te benadeelen. Ik zal mij thans van weinige en korte opheldérende voorbeelden bedienen, die men ligtelijk bij

1) *In the Notes upon the Odyssea.* Postscript. 267

eene uitvoeriger bearbeiding kan vermeerderen. Wij zijn, bij voorbeeld, verlegen om eene anders fatsoenlijke vrouw, die slordig in gewaad en alles is, met een enkel woord te beschrijven. Een van onze oude dichters noemde haar een *Jufferslet* 1); en ik vind niet, dat er iets aan hapert. — Dikwerf weten wij de beelden van het mannelijk geslacht zeer wel door een enkel woord uit te drukken, maar geenszins van het vrouwelijke. Hoe zullen wij eene vrouwlijke Centaurus, die wij echter in de Mythologie ontmoeten, met één woord beschrijven? Vondel noemde het eene *Centaurin;* en dit is immers even zoo goed als *Godin*, *bodin*, en anderen. Op dien grond noemde van Haren, in zijne *Geuzen*, de vrouwelijke arend ook eene *arendin* 2). — Bij soortgelijke opsporingen uit de oude taal, heb ik ook wel eens gedacht, of men niet weder zou kunnen herstellen en invoeren eenige buigingen en tijdwijzen van zoodanige werkwoorden, die als verloren zijn gegaan, en waarvan nog alleen het deelwoord (*participium*) is overgebleven. Van dien aard herinneren wij ons, bij voorbeeld, het participium *verwaand*, *verwoed*, *vermaard;* die ten getuige strekken, dat de Infinitiva *verwanen*, *verwoeden*, *vermaren*, waarvan zij afstammen, verloren zijn; gelijk wij, aan den anderen kant, nog een Infinitivus *wezen* (voor *zijn*) en het participium *geweest* over hebben; terwijl ons de buigingen in den tegenwoordigen tijd: Ik *wees*, gij *weest*, enz., ontbreken.

Eene tweede bron van taalverrijking, op onzen eigen bodem, zou ik zoeken in het vormen van nieuwe woorden, het zij door zamenstelling, of wel door een nieuw verband van andere reeds bekende en gebruikelijke woorden; en hiervoor is onze taal zoo vatbaar, als misschien

1) Zie Huydecoper, Proeve enz. II Deel. bladz. 370.
2) XV. Zang.

eenige andere. De zamenstelling is bij ons zoo rijk, zoo vruchtbaar, dat wij bijna elk woord als huwbaar kunnen aanmerken, en bekwaam, om, door verbinding, één of meerder echte kinderen voort te brengen. Hoe nieuw ook, worden zij, indien anders maar wettig uit hunne stamwoorden afgeleid, evenwel uit hunne bestanddeelen ten eerste genoegzaam verstaanbaar. En deze nieuwe zamenstelling zouden wij, tot beter overzigt, onder de vier volgende klassen brengen.

1. Wanneer wij van gebruikelijke naamwoorden vervolgens werkwoorden vormen. Zoo maakte men immers van zekere naamwoorden zoodanige werkwoorden, die er de werkzaamheid van uitdrukken; van *akker-akkeren;* van *ploeg-ploegen;* van *orgel-orgelen* 1); van *vlag-vlaggen;* van *klad-kladden;* enz.

2. Wanneer wij van bekende verba nieuwe substantiva, adjectiva of adverbia maken. Wij onderscheiden deze vorming daarom van de voorgaande, dewijl het bij ons niet altoos blijkt, of het verbum of substantief het oudste, welk van beide het afgeleide is. Wij verbeelden ons wel, en het schijnt ook natuurlijk, dat er altijd eerst het werktuig moet wezen, eer wij de werking er van kunnen beschrijven; dat de ploeg vóóraf gaat aan het ploegen, de zaag aan het zagen, enz. Dit is ondertusschen niet altijd het geval. Huydecoper heeft overtuigend aangetoond 2), dat zoo, bij ons, komt, *zog* van *zuigen;* niet omgekeerd; *slag* van *slaan;* iemand *een lak aanwrijven*, van *laken*, *misprijzen*, enz.

3. Onze derde woordvorming dezer klasse is, wanneer wij een verbum met een substantief, het zij geheel of met eene kleine verandering of weglating, zamenvoegen; zoo maken wij van het verbum *schieten* en het substan-

1) Waarom ook niet *harpen*, voor *op de harp spelen?*

2) Proeve van Taal en Dichtkunde, 1 Deel, bladz. 168.

tief *geweer - schietgeweer;* van het verbum *koelen* en het substantief *oven*, *koeloven.*

4. Wanneer wij nieuwe werkwoorden vormen, enkel door er nieuwe voorzetsels bij te voegen; en in dit vak is er nog verbazend veel met vrucht te doen. Onze voorzetsels *ont* (kennen, ontkennen), *mis* (vatten, misvatten), *ver* (achten, verachten) kunnen den zin der verba op ontelbare wijzen veranderen. Om dit door een paar fraaije voorbeelden op te helderen. Roemer Visscher, die geleerd had, dat het voorzetsel *ver* dikwijls eene te groote hoeveelheid beteekende, maakte er gebruik van, om een kind te beschrijven, dat door te veel zog werd overstelpt (*zogen* werd in zijn' tijd uitgedrukt door *minnen*) en nu maakte hij er van: het knaapje werd *vermind.* En, nog eens, om het overdadig, onstichtelijk kussen met zekere fijnheid uit te drukken, zeide hij van eene wulpsche maagd: het meisje was *verkust.* Ik zal deze klasse van woordvorming met eene aanmerking besluiten, welke een' regel behelst, waarvan mij nog geene uitzondering is voorgekomen. Het is deze. In de zamenstelling van twee woorden, neemt het laatste altijd den zin aan van het eerste 1), het moge een goede of kwade zin zijn, hetzij dat er het tweede woord door veredeld, verergerd of verlaagd wordt; veredeld, bij voorbeeld, in *liefdedienst*, daar het tweede woord *dienst*, door het eerste *liefde*, wordt veredeld;

---

1) Even gelijk dit plaats heeft bij onze voorzetsels, die, wanneer wij twee naamwoorden van verschillend geslacht gebruiken, altijd gebogen worden naar het geslacht van het eerste woord. Bij voorbeeld in de uitdrukking: *tot hunnen ondergang of ontkoming*, geschiedt de buiging naar het eerste mannelijk woord *ondergang*, niet naar het tweede *ontkoming*, van het vrouwelijk geslacht. Zoo ook omgekeerd, *ter bestemder plaatse en tijd;* alweder de buiging naar het geslacht van het eerste, niet van het tweede woord.

verergerd, integendeel, in *Judaskus* en *apenliefde;* daar de goede woorden *kus* en *liefde*, door de voorgaande verlaagd worden.

Als eene derde bron van taalverrijking, zoude ik aanmerken het gebruik van reeds bekende eigenlijke woorden, in een' nieuwen oneigenlijken zin; en zoo omgekeerd, van oneigenlijke in een' nieuwen eigenlijken zin. Ik zal het ophelderen. Ik bedoel in het eerste geval het overbrengen van zinnelijke beteekenissen op onzinnelijke voorwerpen. Zoo spreken wij immers van ons een *denkbeeld voor te stellen*, eene *zaak in te zien*, een *gezegde*, eene *spreuk te bevatten*, *te begrijpen;* van vatten, grijpen, en wat alle diergelijke werkingen van het verstand meer zijn, die wij door zinnelijke werkingen uitdrukken. Ziehier nog een voorbeeld, dat misschien nog duidelijker is: »Ik zal dien knaap wel drillen." Hierdoor verstaan wij maar alleen: ik zal hem wel te regt zetten, (in een' oneigenlijken zin namelijk) hem tot staan brengen, het hem beduiden. De eigenlijke zin, weten wij, is door heen en weder draaijen een gat te drillen; en van dit *drillen*, dit heen en weder draaijen, ook de bekende kunstterm in onze wapenoefening. Overheerlijk is het gebruik van dergelijke overdragten, in de taal der Poëzij. Het eigenlijke *huwen*, de echtverbintenis van man en vrouw, hoe fraai wordt dit niet door onze dichters oneigenlijk gebruikt, waar paring, vereeniging van twee verscheiden voorwerpen moet aangeduid worden? Zoo zong onze Drossaard Hooft 1):

Hij huwde met de stem de weêrklank van zijn' luit.

Vondel zingt 2):

---

1) In zijne Gezangen, bladz. 645.

2) Poëzij, 1 Deel, bladz. 59.

Op, Zanggodin! en huuw uw heldenluit,
Aan 't zegespel der koninglijke fluit.

Harmen Dullaart 1) gebruikt er het *paren* voor, en zegt tegen den Landbouwer:

Gij paarde 't sappig lot aan eenen vetten grond.

Eene menigte van dergelijke dichterlijke voorbeelden ontmoeten wij overal.

Eene vierde bron, die ik voorsla, is het vormen van nieuwe woorden, door middel van vertaling. Hiertoe is ons de weg door genoegzame proeven gebaand. Zoo is *beschuit* eene verbastering van het Fransche *biscuit;* dat weder een bastaard is, zamengesteld uit *bis* (tweemaal) en *cuit* (gebakken), dat wij onverbeterlijk vertalen door *tweebak* 2). Zoo komt het verbasterde *bankroet*, *bankroetier*, onbetwistbaar van het Italiaansche *banco-rotto* (eene gebroken bank). Dit hebben wij vertaald door *bankbreuk.* Campe echter maakt hierop eene gegronde bedenking. *Bank*, zegt hij, zoo als wij het hier in dien zin overnemen, voldoet zeer wel aan den gebrui-

1) Gedichten, bladz. 28.

2) Men kan zich somtijds bedriegen in het opsporen van den waren zin, bij het afleiden der bastaardwoorden. Zoo heeft men gemeenlijk ons bastaardwoord *porcelein* afgeleid van het Italiaansche *Pozzolano,* eene soort van aarde, waarvan men zich inzonderheid te Rome bedient, om, in de plaats van zand, onder de metselkalk te mengen; terwijl het ondertusschen veel waarschijnlijker afkomt, van het Portugesche *Porcellana,* hetwelk niet beteekent eene bijzondere aardstof, maar alleen den vorm, de gedaante namelijk der kopjes, welke de Portugezen, als het eerste Oost-Indische porcelein, uit China medebragten. Mij schiet hierbij nog een voorbeeld te binnen, hoe ligtelijk men op de klanken af, door naamsafleiding kan bedrogen worden. Men zou immers, door de benaming van *kemelshaar*, vermoeden dat het haar van kemels of kameelen bedoeld wordt. Ondertusschen beteekent het niets anders dan het haar van zekere Angorische bokken, die, volgens sommigen, in het Arabisch den naam van kemels zouden dragen.

kelijken zin van het Italiaansche *banco*, namelijk, voor de publieke bewaarplaats van aldaar vertrouwde gelden, ook nog voor de zamenhooping van penningen op de speeltafels; maar *bank* beteekent nergens de *kas* van bijzondere personen. *Bankbreuk* is derhalve op zichzelven onverstaanbaar voor elk, die geen Italiaansch verstaat, en dus naar dien zin de verklaring van het woord bepaalt. *Kasbreuk* zou derhalve meer voldoen en beter verstaan worden. — Door middel van dergelijke vertalingen, verrijken wij ook onze taal met nieuwe beelden, waarvan de dichter, die gaarne met bevallige woorden als zijne eigenaardige kleuren schildert, een nuttig gebruik maakt. Zoo bedient hij zich, voor het Grieksche *nectar*, van *godendrank*, zoo keurig als gepast. Een ander voorbeeld. *Zefyrus*, in het Grieksch, gelijk *Favonius* in het Latijn, voor den westenwind genomen, is eigenlijk de omschrijving van een' wind, die het leven veroorzaakt, aanbrengt; dewijl, gelijk men zegt, Isidorus geloofde dat sommige dieren door het inademen van den westenwind bevrucht werden. Zonder ons bij den fabelachtigen grond van dat geloof op te houden, is het zeker, dat wij door de vertaling van *Levenwekker*, in de taal der Poëzij een fraai woord hebben aangewonnen, dat voor geen' lezer van dichten meer onverstaanbaar kan wezen. Even zoo is het gelegen met het Grieksche woord *Hippocrêne*, om de bron of beek te beschrijven, welke door den hoefslag van het bekende ros op den Pindus, den Pegasus namelijk, volgens het aloude verdichtsel, werd geopend. Zij is bij ons de vertaling van de *hoefbron*, de *hengstebron*, genoeg bekend. Ik kan mij niet weêrhouden hier eene anecdote bij te brengen, van den wiskundigen Kaestner, ook beroemd door de geestigheid en scherpte van zijne Hoogduitsche Puntdichten. Deze geraakte met eenige Fransche Officieren in gesprek over

den betrekkelijken rijkdom der Fransche en Hoogduitsche talen. Een der Officieren beweerde onder anderen, dat de Hoogduitsche, even zoo min als de Fransche, het gebruik van woorden uit het Grieksch afgeleid, of zelfs wel geheel Grieksche woorden, kon missen. Kaestner verzocht, dat men het met een voorbeeld wilde ophelderen. Men noemde hem het Grieksche *Hippocrêne*. Wij hebben er een uitmuntend Hoogduitsch woord voor, zeide Kaestner. En welk? *Rosbach*, gaf hij ten antwoord 1). Misschien werd er nooit een Grieksch woord gelukkiger, en bijtender had ik schier gezegd, in het Hoogduitsch overgebragt. Ramler heeft het ook reeds overgenomen, en in de dichterlijke taal zijner Natie ingelijfd 2).

Als eene vijfde bron, om stoffe voor nieuwe woorden op te doen, zou ik beschouwen, eene zakelijke verklaring van den inhoud dier vreemde woorden, waarvoor onze taal nog geene eigene woorden heeft. Weinige voorbeelden zullen genoeg ophelderen, wat ik hier bedoel. Zoo verklaren wij het beroemde *Mausoleum*, van Artemisia gesticht, door *praalgraf*. Zoo verklaren wij een *Centaurus*, door *menschpaard*, of *paardmensch*; *Almanak*, door *tijdwijzer*. Zoo slaat Campe, in plaats van *Diploma* voor, *magtbrief*; voor *Chicane*, een *advokatenkneep*; voor *Menagerie*, een *dierhok*, (analo-

---

1) *Ros* beteekent in het Hoogduitsch ook een *paard*, en *Bach*, eene *beek* of *bron*.

2) Omtrent het vertalen of de woordelijke overzettingen heeft Campe te regt aangemerkt, dat, wanneer het woord in de taal, waaruit wij het ontleenen, eene oneigenlijke of overdragtelijke beteekenis heeft, men daarvoor geen woord moet gebruiken, dat, door den eigenlijken zin, in onze taal reeds eene beteekenis heeft, welke verwarring zou kunnen veroorzaken. Hij heldert het op door de Fransche benaming van zekere vrouwenkleeding, *une chemise*. Dit door *hemd* te vertalen, zou zoo belagchelijk als onverstaanbaar wezen. In zulk een geval dient het naauwkeuriger bepaald te worden, bij voorbeeld: *hemdkleed*.

gisch met *duivenhok*); voor *Fanatismus*, *geloofswoede*, voor *Fontanel*, eene *kunstzweer*; beter dan het voorgeslagen *afleider*; dewijl dit te veel gelijkheid heeft met den afleider, gebruikelijk in de proeven der *Electriciteit*; voor welk laatste woord (opdat ik dit in het voorbijgaan aanmerke) ik gaarne een Nederduitsch wenschte, dat de zaak zelve beter, dan het oorspronkelijke *Electriciteit*, uitdrukte 1).

Eene zesde bron, hiermede als vermaagschapt, is de historische afleiding; dat is te zeggen: omtrent zekere zaken, waarvan de oorsprong of stichter bekend is, kan men dikwerf voldoen, met die zaak door een woord uit te drukken, hetwelk van de zaak zelve niets te kennen geeft. Men kookte, zegt Campe, in vroegere eeuwen, de ketters in boter of olie; sedert noemde men (gelijk hij bewijst) iets in olie of boter te koken: *abketzeren*. Schlözer, een politiek schrijver in Duitschland, bij sommigen onzer landgenooten ook bekend, door zijne breedvoerige deductie voor den gewezen hertog van Brunswijk, wordt algemeen beschuldigd wat los over de dingen heen te loopen, wat stout te beslissen. Onlangs las ik een stukje, welks schrijver zoodanig eene luchtige en stoute manier van schrijven den naam gaf van *zu Schlözern*. Zoo zouden wij, om het mijn Nederduitschen lezers, die geen Hoogduitsch verstaan, op te helderen, de bijzondere manier waarop de Heer Hering, in onze Amsterdamsche Courant, de nieuwstijdingen plagt aan te kondigen of met zijne aanmerkingen te verrijken, kunnen noemen te *Heringen*. Doch, dat het nog klaarder

---

1) Zoo gebruiken wij ook, voor het Fransche *tête à tête*, de uitdrukking *onder vier oogen*; en hiermede zou ik mij liever behelpen, dan met Campes voorslag van *zelf-ander*: *(Ik zou gaarne met u een zelf ander hebben.)* Hoe waar het ook zijn moge, dat het gebruik ons welhaast het vreemdklinkende zou doen vergeten.

zal maken, als wij vóór of aan den disch, elkander aansporen tot het gebruiken van een *Campertje* of *Dokter Snel*, verstaan wij er immers allen door een weinig kina op genever, of een glaasje rooden wijn, zonder dat er van die ingrediënten zelven, in de gemelde woorden, eenig gewag wordt gemaakt.

Wij zouden nog meerder *hulpbronnen* (zou dit woord ook goed zijn voor *ressources?*) kunnen aan de hand geven, indien wij niet vreesden te uitvoerig te worden; en tevens, indien wij ons niet verzekerd hielden, dat elk, die zich met dezen tak van taaloefening bezig houdt, nog nieuwe en onbekende wegen, op de voorlichting van oordeel en verstand, zal kunnen inslaan. Wij zullen nog twee of drie als met den vinger aanwijzen. Zoo weten wij immers door de eene of andere benaming, bij wijze van equivalent, een opgegeven beeld of persoon in goed Nederduitsch uit te drukken, om ons een ander beeld, uit eene vreemde taal, waarvoor wij in de onze geen eigen woord hebben, voor te stellen. Herinner u zekere klasse van *Pedanten;* en ik vraag, of zij u onder de gedaante van *schoolvossen* niet volkomen kenbaar zijn; even zoo goed als *oproerige aanvoerders* onder die van *belhamels?* Een' *Kastraat* noemen wij een' *kapoen;* en dit zou ik niet gaarne verruilen tegen Adelung, die er een *logenaar* van maakt; dit is zekerlijk te algemeen. — Zoo leeren wij, in de tweede plaats, door het nabootsen der geluiden van menschen, dieren of andere voorwerpen, nieuwe woorden smeden. Eén voorbeeld voor velen. Aan deze nabootsing oefenden zich, omtrent het vreemd geluid of gezang der kikvorschen, onze bekwaamste dichters. Antonides laat ze *borrekikken.* Six van Chandelier spreekt, in navolging van Aristoteles, van hun *gebrikkekik, kaak, kaak.* Huisinga Bakker, in zijn' fraaijen Lentezang van Higt, misschien nog het

allerbest, van hun *gerikkekik*. In dit vak is nog veel te doen. — Wij weten, eindelijk, ook door middel van tegenstelling, nieuwe woorden te vormen. Een *boezemvriend* is bij ons zeer gebruikelijk. Onlangs vond ik in het Engelsch een beschrijving van de verwaande Eerzucht, onder de benaming van 's menschen *boezemvijand*. Zoo maakten de Ouden van *liefkozen*, een woord dat mede van zijn' oorspronkelijken zin is afgeweken, door tegenstelling, *argkozen* 1); en zoo zouden wij meer kunnen vormen. — In deze en alle andere gevallen, komt het er voornamelijk op aan, dat wij ons in het vormen van nieuwe woorden, waartoe wij de stoffe uit de verscheiden opgegeven bronnen ontleenen, met de strengste naauwkeurigheid gedragen naar vaste en onfeilbare regelen, indien wij anders onze geheele taal niet op losse schroeven willen stellen; en van deze regelen zullen wij nu, ten besluite, nog een enkel woord zeggen.

De eerste, gewigtigste, noodzakelijkste, en overal te pas komende regel, die bijna alle anderen in zich bevat, is deze: dat men, bij het vormen van nieuwe woorden, altoos in het oog houde, dat zij nimmer met het ingevoerde, aangenomen en erkende spraakgebruik strijden; dat zij, in den vorm, altoos op de wetten der analogie

---

1) Het stamt af van het oude Ang. Sax. *Cosan*, waarvan later ons *keuzelen* (praten); en bij het vriendelijke, lieve keuzelen is naderhand gekomen het streelen, kussen, en wat dergelijke handelingen meer zijn. Maar in tegenstelling van den eersten zin, vinden wij bij de oude Duitsche Schrijvers ook *argkozen*, van Adelung en Frisch vertaald door *kwaadspreken* (*maledicere*) gelijk Stosch aanteekent (in zijn *Kleine Beyträge zur nähern Kenntniss der Deutschen Sprache*, III Theil, s. 86) dat hij zoo reeds bij Notker vertaald vindt de plaats van Psalm XXXV. v. 26 in den Statenbijbel. Laat ze met schaamte en schande bekleed worden, *die hem tegen mij groot maken: zij die mij argkozen* (die mij lasteren) of, gelijk het Scheller in het Latijn vertaalt: *Induanter pudore et referentia qui maligna loquuntur adversum me.*

gegrond, met de eigen taalgelijkheid overeenkomstig zijn. Deze beide zuilen zijn het, waarop de éénheid, de regelmatigheid, de schoonheid, het algemeen verstaanbare eener taal berust. Wat het eerste betreft, het taalgebruik, weet ik zeer wel, hoe dit gezag bij sommigen te veel, bij anderen te weinig geldt. Zonder over dit geschil te beslissen, welks onderzoek eene geheele Verhandeling zou vereischen, willen wij er hier alleen datgene door verstaan hebben, wat als onbetwistbaar algemeen in de taal gebruikelijk is, en waaromtrent vooral de beste en kieschte schrijvers met elkander overeenstemmen. — Het tweede, eene stipte onderwerping aan de wetten der analogie, der taalgelijkheid, schijnt de eenige waarborg, om het willekeurige bij de taalverrijking en nieuwe woordvorming te keer te gaan, en de vergelijking van den stempel onzer nieuwe woorden met andere echte van hetzelfde allooi, het beste bewijs, om te beslissen, of wij gewettigde, dan of wij valsche munters zijn.

Laat ons nu de proef van onzen regel op eenige nieuwe woorden nemen. Eerst van eenige Substantiva. Vondel maakte van de *agmina pilata*, bij Virgilius (Aen. XII. 121.) *schichteniers*, in plaats van het gebruikelijke *piekdragers;* beter dan *piekeniers*, en zoo goed als *hellebaardiers* (dragers van hellebaarden); gelijk, op zijn voorbeeld, Huisinga Bakker, door *zegeldrig*, den *zegeldrager* van onze stad invoerde, met hetzelfde regt als Vondel den Bisschop van Utrecht noemde den *mijterdrig* van 't Sticht, dat, analogisch, even goed is als *vaandrig* voor *vaandrager*. — De Physionomiekunde verdient bij ons wel een Nederduitsch woord. Volgens Samuel van Hoogstraten, in zijne Inleiding tot de Schilderkunst, zou dit moeten heeten: *Kroostkunde*, doch dit was gegrond op den zin, dien men toen algemeen aan

het woord *kroost* hechtte, en dit verwisselde met *gelaat* en *gelaatzweeming;* gelijk het ook in dien zin door Hooft, Vondel, Moonen en anderen werd gebruikt; waarover men Huydecoper kan nazien 1). Ik zou geene zwarigheid vinden, om er van te maken *aanzigtskunde*, liever dan *gelaatkunde*, of iets dergelijks. Men vergunne mij, ondertusschen, hier een' korten dubbelen uitstap. Mijn eerste betreft de noodzakelijkheid tot het vormen van nieuwe woorden voor bijzondere wetenschappen, bij voorbeeld, voor de *Physionomie*, voor de *Litteratuur* (dat wij misschien ook al verkeerd *Letterkunde* noemen) en anderen. Maar; zijn wij dan juist genoodzaakt, voor al die woorden andere in onze taal te vormen? Campe heeft hieromtrent eene aardige bedenking. Ja, zegt hij, zekerlijk, wanneer het aankomt op de kennis van nuttige wetenschappen, en de klaarheid van denkbeelden, inzonderheid in zoodanige schriften, welke geschikt zijn voor het volk, dat, over het algemeen, verstoken is van die kundigheden en oefening in vreemde talen, welke wij bij Geleerden mogen vooronderstellen. Maar er zijn ook vreemde begrippen en denkbeelden, die ons als ongemerkt op het lijf komen, en even zoo schielijk voorbijsnellen, waardoor het onmogelijk is, zoo aanstonds daarvoor gepaste uitdrukkingen te vinden. Van dien aard, zegt hij, was het onlangs opgekomen *Magnetiseren*. Men was wel genoodzaakt om dat kunstwoord, en alle de daarmede vermaagschapte, als *manipuleren*, in *rapport* stellen, *exaltatie*, *desorganisatie*, en anderen, over te nemen: gelukkig bleek het van achteren, dat de zaak zelve niet der moeite waardig was, om er nieuwe woorden, ter verrijking onzer taal, voor te zoeken. — Mijne tweede bedenking betreft ons gewone aanhangsel van *kunst* of *kunde*, bij de benaming van ze-

---

1) Proeve van Taal- en Dichtkunde, I Deel, bladz. 316.

kere wetenschap (meetkunde, schrijfkunst, enz.) Hieromtrent wordt het gebruik onzer taal, bij uitstek, door alle schrandere vreemdelingen geroemd. Dit was misschien nog te verbeteren. Campe slaat voor, dat men, als eene nuttige netheid, die de denkbeelden in een klaarder licht plaatst, een onderscheid zal maken tusschen eene kunst en wetenschap op zichzelve (*subjective*) en de wetenschap, voor zoo verre zij het instrument is, waarmede de mensch arbeidt, in betrekking tot zichzelven (*objective*). Zoo wil hij, bij voorbeeld, de Astronomie, als kunst op zichzelve, de *sterreleer*, en Astronomie, voor zoo verre zij door den mensch als eene wetenschap beoefend wordt, *sterrekunde* genoemd hebben. Op dien grond zouden wij dan onze meesters in de Regten, niet *regtsgeleerden*, maar *regtskundigen* moeten noemen 1). De voorslag, dunkt mij, verdient wel overweging. — *Mathesis* is bij ons *wiskunst*. Sommige Critici vonden de uitdrukking wat stout 2); zij is ondertusschen zoo natuur-

---

1) Ter bevordering van een dergelijke naauwkeurigheid en gelijkheid in onze uitdrukkingen dienen alle regelen van eene ongezochte onderscheiding. Zoo verwarren wij niet zelden *zelfliefde* met *eigenliefde*, of gebruiken het *promiscue*. Zou men dit niet voorkomen, indien men *zelfliefde* alleen in een' goeden, *eigenliefde* (voor *eigenbaat*) in een' kwaden zin bezigde?

2) Zoo schreef de Heer Burja, te *Berlijn*, in eene Verhandeling over de Hoogduitsche kunstwoorden welke tot de Mathesis betrekking hebben: »Het komt mij voor, dat *weten* en *kunst* zich eenigermate tegenspreken; ook klinkt mij *wiskunst* te hoogdravend, naardien ook andere Geleerden wel iets weten, hoewel zij zich niet eeniglijk met de grootheden der dingen bezig houden." Doch nog onlangs heeft een zijner landgenooten hierop te regt aangemerkt, dat ons Nederduitsch *wiskunst* niet is zamengesteld uit het substantief *kunst* met het verbum *weten* (Hoogd. *wissen*); maar uit het eerste, *kunst*, met ons adverbium of adjectivum *wis*, voor *gewis*, *zeker*; en dus alleenlijk beteekent de *zekere*; *gewisse kunst* (de kunst van het zekere en gewisse), welke beschrijving geene verdediging behoeft.

lijk, dat Leibnitz die reeds, in zijn' tijd, heeft voorgeslagen. Evenwel heeft men naderhand in het Hoogduitsch een ander woord gevonden: *Grossenlehre* (de leer der grootheden). Dit behaagt mij beter. Ik wenschte dat wij het, in een enkel woord, duidelijk, en niet te hard, konden uitdrukken. Niet te hard, zeg ik; want zoo is er bij mij iets hards, iets stootends, in het woord dat Pels, in zijne Dichtkunst van Horatius, gebruikt voor *reciteren, deklameren;* hij noemt het de *opzegkunst:* het is anders analogisch goed. — Voor *Botanie* hebben wij aangenomen *kruidkunde.* Was het niet beter, dat wij er iets algemeener voor zochten? dat wij er *plantkunde* van maakten, voor zoo verre immers ook boomen, heesters en andere gewassen, binnen het bereik dier wetenschap liggen? — Eindelijk, wij gebruiken, voor de *Historia Naturalis*, de uitdrukking *natuurlijke historie;* en zijn hiertoe door de Latijnsche benaming verleid. De beroemde Wijsgeer Kant heeft ondertusschen gemeend, dat er een onderscheid is tusschen eene Geschiedenis (Historie) en eene Beschrijving. De Beschrijving legt de dingen ons voor oogen, zoo als ze zijn: de Historie verhaalt ons hare opkomst, veranderingen, lotgevallen, en wat dies meer is. Wij zouden dus de *Historia Naturalis* niet meer *natuurlijke historie*, maar *natuurbeschrijving* moeten noemen. Men vergeve mij dezen dubbelen uitstap. Ik ga voort met nog een en ander naamwoord op te geven. Voor *Individuum*, elk eenvoudig wezen, van welke soort ook, op zichzelven, heeft een kundig Geleerde, zoo mij dunkt met regt, gemunt het woord *éénling;* dat immers even zoo goed is, als *tweeling*, of *drieling*. Wij spreken dikwijls van een *inpromptu*, een schielijk gereed antwoord of gezegde voor de vuist: waarom zouden wij dit niet zoowel een *snelwoord*, als het *Epigram* een *sneldicht* kunnen

noemen 1)? waarom niet *bonmot*, door *zinwoord*, volkomen analogisch met *zinspreuk*, kunnen overzetten? *Veelwijverij* gebruiken wij voor *Polygamie;* (eigenlijk moest het volgens het Grieksch zijn, *veelhuwelijk;* een huwelijk uit meer dan twee personen bestaande) maar waarom ook niet omgekeerd, daar het bij vrouwen plaats heeft, voor *Polyandrie*, *veelmannerij?* Op denzelfden grond van tegenstelling is er ook geene zwarigheid, om de vrouwen van den voortijd onze *Voormoeders*, even gelijk de mannen onze *Voorvaders* te noemen. Eindelijk, als men het Opperwezen in een' te groven zin menschelijke hartstogten en bedrijven toeschrijft, is dit bekend onder den naam van *Anthropomorphismus;* dit zou men kunnen vertalen door *vermenschlijking;* en dan schijnt dit, analogisch, even zoo goed als het tegengestelde *vergoding.* — Nu een voorbeeld van een werkwoord. Van onze adjectiva kan men somtijds aardig als verba gebruik maken. Van *scheel*, hebben wij, in een enkel geval, *hij scheelt*, voor *hij ziet scheel;* van *blaauw — blaauwen* (het gebergte blaauwt); van *groen — groenen* (het land groent). *Grijzen* heb ik nergens gevonden; echter durfde ik het, op dien zelfden grond, in de Nachtgedachten van Young gebruiken. »Onze uitzigten groenen nog, schoon reeds onze schedels grijzen" 2). En, dat ik dit in het voorbijgaan aanmerke, men moest altoos trachten, bij het invoeren, of eerste gebruik van een nieuw woord, hetzelve in zulk een' zin of verband te doen voorkomen, dat men alleen uit den zamenhang niet aan den zin kan twijfelen; liever, dan het vreemde of bastaardwoord tusschen haakjes er bij te voegen, het eenige middel dat ons anders overblijft om wel verstaan te worden. Om-

1) Misschien ook zoo, voor het Fransche *Diligence*, snelpost; gelijk voor *Courier* of *Expresse*, snelbode.

2) Nachtgedachten, II Deel, bladz. 173.

trent onze adjectiva is er, vooral door zamenstelling, nog een rijke oogst voorhanden. Dit behoeft geen bewijs. Onder het opstellen van dit vertoog, kwamen mij, onder anderen, twee voor, die ik nog moet aanhalen. *Zilverstom*, voor omgekocht, bij iemand die door klinkende munt tot zwijgen wordt gebragt; dit was mij in den beginne niet klaar; echter dacht ik naderhand, waarom is het niet even goed als *sneeuwblind?* — Het tweede, voor *Orthodox.* Hiervoor is zeer gebruikelijk *regtzinnig*; maar, ook dit woord is, helaas! in onze dagen, even gelijk het ging met het woordje *Aristocraat*, bij velen, die wat ruimer denken, het tegendeel van regtzinnig geworden. Campe sloeg derhalve voor, en dit ging volgens zijne Hoogduitsche taalbuiging goed, *oudleerig*, voor *orthodox;* gelijk *nieuwleerig*, voor *hetorodox*, of *kettersch.* In den gemeenzamen stijl, zou men het nog al ver kunnen brengen met *dikgeloovig*, zoo als wij anders zeggen *dikhuidig*.

Ik heb mij, met opzet, bij dezen eersten en algemeenen regel van Analogie of Spraakgelijkheid wat langer opgehouden, dewijl hij mij voorkwam, wegens zijne doorgaande bruikbaarheid, met nadruk te moeten worden ingeprent. Twee of drie andere regelen behoeven wij slechts even aan te roeren. Zij zijn deze. Vooreerst dat men altoos in het oog houde, om, bij het vormen van nieuwe woorden, te zorgen, dat de stamwoorden, waaruit wij dezelve zamenstellen, oorspronkelijk, zoowel in hunnen grond als buigingen, van goede echt Nederduitsche afkomst zijn. Men herinnere zich, wat wij boven, bij het woord *bankbreuk*, in deszelfs eersten Italiaanschen zin, aanmerkten. — Ten tweede, dat wij bij onze vorming en zamenstelling, ons altoos bevlijtigen, zooveel mogelijk, op zachtvloeijendheid en welluidendheid te letten, om daardoor de taal zelve, van tijd tot tijd, aange-

namer en bevalliger te maken. Hierom behaagde ons het aangehaalde *opzegkunst* van Pels in geenen deele. — Ten derde, dat wij in het zamenstellen bovenal vermijden tegenstrijdige denkbeelden bijeen te voegen, of zoodanige woorden te vormen, welke nuttelooze nevenbegrippen aan de hand geven. Tot het eerste behooren alle uitdrukkingen, waarmede zich de gezonde reden niet, zonder afzonderlijke verklaringen, kan vereenigen, dewijl zij haar te onnatuurlijk voorkomen. Campe geeft daarvoor ter toetsing op, het woord *Godmensch.* Wij zouden er bijvoegen: *Heiligmaking.* Welk een ongerijmd denkbeeld toch, iemand *heilig maken! Heiliging, heilig te zijn, zich te heiligen,* is iets anders, doch de oude scholen der Godgeleerdheid stempelden eene menigte van zulke woorden. Tot het tweede behooren alle zoodanige zamenvoegselen, waarin zekere denkbeelden, als van ter zijde, worden gewekt, welke of tot de zaak zelve niet behooren, of ze met iets nutteloos overladen. Twee bekende woorden in onze moedertaal kunnen ons gezegde volkomen ophelderen. In *handschoen* en *vingerhoed* zijn de beschrijvingen der bekleedselen van hand en vinger, door het bijvoegen der afzonderlijke bekende dekselen van voet en hoofd, zekerlijk verkeerd zamengesteld, of baren ten minste door overtolligheid van denkbeelden verwarring; en een Franschman, die hiervoor de niet zamengestelde woorden van *gand* en *dé* gebruikt, zou ze, om die reden, niet gaarne tegen de onze willen verruilen.

Om te eindigen. Wanneer wij van de aangewezene bronnen een voorzigtig en oordeelkundig gebruik maken, zullen wij hierdoor genoegzame aanleiding vinden, om ons in vele moeijelijke en verbijsterende gevallen, ook omtrent de grilligste vreemdelingen, te kunnen redden, en op die wijze, als onmerkbaar, onze fraaije taal ver-

rijken en haar meerdere volmaaktheid bijzetten. Nog meer. Wij zullen ons ook hiervan kunnen bedienen, om ingeslopene en lang verjaarde gebreken te herstellen, en dus niet alleen taalverrijkers, maar ook taalverbeteraars worden. Dat ik het, ten slotte, met nog een en ander woord en spreekwijze opheldere. Voor *Insekt* is bij ons aangenomen bloedeloos of *gekorven* dier. Ondertusschen Plinius heeft reeds aangemerkt, dat dit dier zijn' naam heeft van de *kerfjes* of insnijdingen in zijne huid; niet dat het *gekorven* of *doorkorven* is; waarom dan niet liever *kerfdier*, analogisch met *kerfstok?* — Wij noemen altoos het bekende balsemkruid, de *mentha crispa, kruis en munt;* dit is alleen eene verbastering van gekronkelde, *kroese munt* (oudtijds *kruise*) 1), dus *kruise munt*, niet *kruis en munt* 2.) — *Heilzaam* is goed voor alles wat nut en dienstig is; maar wij zeggen ook, een *heilzaam kruid;* doch dan, zegt Huydecoper, moet het *heelzaam* wezen; en met die naauwkeurigheid werd het ook door Vondel, Huygens, Oudaan en de Branden gebruikt. — Wij noemen een' lakei, een' knecht, onzen *bediende.* Dit is eigenlijk de man, die bediend wordt; het is eene verbastering van het participum activum, *bedienende;* en zoo moest het eigenlijk zijn. — Wij spreken van *geloften.* Onze oude dichters Hooft, Oudaan en Vondel, schreven *Bédeloften;* en dit drukt de zaak veel beter uit. *Bedeloften* zijn zoodanige beloften, die men biddende doet, en waartoe men zich verbindt, indien men de weldaad, om welke men bidt, verkrijgt. — Wij noemen menschen en dieren, die verdroogd, verzwakt, vermagerd zijn: *uitgemergeld.* Dit is verkeerd. Het

1) Bij Kiliaan *kruys-hayr, ghekrolt hayr (cincinnus, capillus intortus, crispus: vibrati crines.) Kruys-munthe, (mentha cruciata.)*

2) Van denzelfden aard is onze verkeerde benaming van *Poelepetaat*, zeer verbasterd van het oorspronkelijke Fransche *Poele-peintade.*

komt niet van *mergel* (*marga*), zekere kalkachtige aarde; maar van *merg* (*medulla*). Wij moesten zeggen *uitgemergd.* Alleen wanneer wij van een' akker spreken, die van alle mergel ontbloot is, kunnen wij zeggen: dat land is *uitgemergeld* 1). Voor eene bekende kwaal, de *Epilepsie*, gebruiken wij het woord *vallende ziekte;* men gevoelt straks dat dit verkeerd is. De ziekte immers valt niet, maar wel de persoon, die er aan onderhevig is. *Valziekte* was ongelijk beter, en volmaakt analogisch met *slaapziekte.* — *Horizon.* Dit woord schijnt bij ons genaturaliseerd. Onze beste dichters gebruiken het, doch *gezigteinder* is beter. Maar, wij zeggen ook vrij algemeen: dit of dat gaat *boven mijn horizon;* om te beteekenen: dat gaat boven mijn inzigt, mijne bevatting. Dit is immers verkeerd. Wat *boven* onzen gezigteinder is, zien wij; maar niet wat nog *beneden* de kimmen, wat nog niet binnen het bereik van ons gezigt is. Wij moesten dus zekerlijk zeggen: dat is *beneden mijn horizon.*

Doch genoeg, daar wij voorgenomen hadden alleenlijk van de Taalverrijking, niet van de Taalverbetering, te handelen.

---

1) Als eene verbetering, of ten minste opheldering, moet ik nog aanstippen zekere spreekwijs, bij ons niet ongewoon· *dat is een molen met een gigauw*, om uit te drukken: dat is eene draaijerij; dat kan dus en zoo genomen worden; ook figuurlijk: dat ding heeft twee handvatsels. Ik heb van deze spreekwijs nergens den grond kunnen opsporen. Mogelijk is het deze. Het voor ons onverstaanbare woord *gigauw* komt zeer nabij het Engelsche *gewgaws*, met een' uitgang in het meervoudige; en beteekent allerlei snuisterijën, of kinder-speelgoed, waaronder zekerlijk behooren de molentjes, waarmede onze kinderen spelen, en die, door een' draad getrokken, in het afloopen naar beide zijden draaijen. Men zou het dus verstaanbaarder uitdrukken: *een kindermolentje.*

OVER HET WERKWOORD

B E R E N

EN ZIJNE

VOORNAAMSTE AFSTAMMELINGEN,

DOOR

L. A. te Winkel.

Onder de beweringen der taalkundigen, die eenigzins wonderspreukig klinken, behoort ook, dat de uitgang *baar*, in *vruchtbaar*, *schijnbaar* en andere van een substantief afgeleide woorden, dezelfde is als het *baar*, dat achter den stam eens werkwoords wordt gevoegd, gelijk in *eetbaar*, *kenbaar*, enz. plaats heeft. Het eerste *baar* toch heeft eenen actieven, het laatste eenen passieven zin; het eene geeft een voort- of medebrengen, het andere een lijden of ondergaan te kennen, en niet iedereen ziet bij den eersten oogopslag in, hoe twee zoo ver uiteenloopende en schijnbaar tegenstrijdige begrippen zich uit één zelfde hooger begrip hebben kunnen ontwikkelen, gelijk toch plaats moet hebben gehad, indien zij werkelijk door hetzelfde woord uitgedrukt worden. Evenwel, hoe ongerijmd deze stelling der taalkundigen ook moge schijnen, zij is met de waarheid overeenkomstig; eene beschouwing van den aard der bijvoegelijke naamwoorden en van de beteekenis van het werkwoord *beren*, het wortelwoord van *baar*, zal dit buiten tegenspraak stellen.

Hiertoe wilde ik mij aanvankelijk bepalen; doch toen ik onder het opsporen, schiften en ordenen der beteekenissen van *beren* begon in te zien, dat verscheidene

zijner derivaten tot nadere bevestiging der verkregene resultaten strekken konden, besloot ik, de grenzen dezer bijdrage wat ruimer te stellen, en aan te toonen, hoe talrijk het kroost is, dat *beren* in onze taal achtergelaten heeft. Om hierin geregeld te kunnen voortgaan, zal ik genoodzaakt zijn, vooraf iets betreffende de natuur der bijvoegelijke naamwoorden te zeggen.

A. Wanneer wij de beteekenis der bijvoegelijke naamwoorden, die afstammen van werkwoorden, welke bij ons of onze taalverwanten nog in gebruik zijn, of het voorheen waren, in oogenschouw nemen, dan onderscheiden wij twee soorten, die men ten opzichte van elkander actieve en passieve noemen kan.

I. Wanneer de laatstgenoemde bijvoegelijke naamwoorden, waarbij men vooral niet te sterk op het woord passief drukken moet, van intransitiva afstammen, die eene verandering in den toestand des onderwerps te kennen geven, dan drukken zij de nieuwe, ten gevolge dezer verandering ontstane, hoedanigheid uit; doch is het stamwoord een transitivum, dat eene verandering van het voorwerp aanduidt, dan is het adjectief de naam van den in het voorwerp bewerkten toestand. De volgende bijvoegelijke naamwoorden behooren tot deze passieve soort:

dik van *dij(h)en*, *dijgen*, goth. *theihan*, oudd. *dihan*, toenemen;

diep » *duiken*, angels. *dyppan*, (Brill, § 17, B. 2);

groot » ang. *growan* = *groeijen*;

koel, *kil*, *koud* (*kald*,) } van het oudnoordsch *kala*, koud worden, bekoelen;

krank van angels. *crincan*, *cranc*, enz., zwak worden;

los » (*ver*)*liezen*, zich afscheiden, losgaan;

mul van *malen*, *moel*, *gemalen;*
rood » oudn. *rioda*, *raud*, *rudum*, *rodinn*, met bloed bezoedelen, cruentare;
scheef » *schuiven*, hoogd. *schieben;*
schuw » oudhd. *sciuhan*, bevreesd worden;
stijf » *stijven;*
stom » middelh. *stemmen*, verhinderen;
slank » *slinken*, *slonk*, *geslonken*, dun worden;
zwoel » oudhd. *suelan*, ang. *swelan*, *swael*, *swolen*, warm worden, obcalescere.

Deze bijvoegelijke naamwoorden hebben dus groote overeenkomst met de verledene deelwoorden hunner wortelwoorden: *slank* is bijna hetzelfde als *geslonken*, *dik* als *gedijd*, *stijf* als *gesteven; mul* verschilt niet veel van fijn *gemalen*, *groot* weinig van sterk *gegroeid; scheef* is zoo veel als *verschoven*, in het duitsch heet een scheve neus *eine verschobene Nase.* Het onderscheid bestaat hoofdzakelijk daarin, dat de deelwoorden duidelijk te verstaan geven, dat de hoedanigheid de uitkomst is eener werking, terwijl bij de adjectieven de oorzaak geheel in de schaduw treedt. Hiervan is een natuurlijk gevolg, dat de beteekenis der adjectiva veel algemeener is dan die der participia, en dat de eerste ook oneigentlijk kunnen gebezigd worden van hoedanigheden, die slechts overeenkomst hebben met de hoedanigheden, verkregen door de werking, welke het stamwoord aanduidt, maar die niet door deze werking zelve ontstaan zijn. Zoo is b. v. *mul zand* geen zand, dat, als mul, fijn *gemalen* is; een *groot huis* is geen huis, dat, gelijk een groote boom, sterk is *gegroeid,* maar de eigenschappen van *mul zand* en van een *groot huis* komen overeen, met die van het fijn gemalen meel en den sterk gegroeiden boom.

II. De bijvoegelijke naamwoorden der tweede soort kunnen den naam van actief dragen, omdat hunne betee-

kenis overeenkomst heeft met die van het bedrijvend deelwoord en den actieven vorm van hun wortelwerkwoord. Zoo is b. v. een *blank zwaard* hetzelfde als een *blinkend zwaard*, als een *zwaard dat blinkt;* eene *wrange vrucht* is eene *wringende vrucht*, eene *vrucht*, *die* den mond *wringt*. Het onderscheid evenwel bestaat doorgaans niet alleen hierin, dat het werkwoord zich onmiddellijk aan het subject aansluit, terwijl het adjectief, predicatief gebruikt, daarentegen het koppelwoord *zijn* behoeft; maar het werkwoord geeft te kennen, dat het subject in eenigen tijd dadelijk werkzaam is, terwijl het bijvoegelijke naamwoord, waaraan bovendien de uitdrukking van den tijd ontbreekt, veel meer het vermogen om te werken dan het werken zelf aanduidt. Deze adjectieven stellen dus eenen persoon of een ding doorgaans voor als in het bezit van eene sluimerende kracht, die slechts opgewekt en in de gelegenheid behoeft gesteld te worden om zich te openbaren. Eene *wrange vrucht* toch wringt alleen, als zij gegeten wordt; iets dat *week* of *glad* is, is niet iets, dat dadelijk *wijkt* of *glijdt*, *wijkende* of *glijdende* is; maar hetgeen bij genoegzame drukking *wijkt*, en in beweging gebracht zijnde *glijden* kan. Tot deze soort behooren, behalve *blank*, *wrang*, *week* en *glad*, van *blinken*, *wringen*, *wijken* en *glijden*, nog:

bekwaam, (oudtijds welgevallig), van bekomen, bevallen (Gloss. o. d. Lek. Sp.);
bleek van *blijken*, angels. *blican*, *blac*, enz. schijnen, schitteren;
broos » *brijzen*, stamw. van *(ver)brijzelen;*
dol = *dwal* van *dwalen* (Brill, § 8, 5);
hol van *helen*, angels. *helan*, dekken, beschermen;
rad » *rijden;*

ras van *rijzen;*
rijk (oudt. *machtig*) van oudhd. *(ga)rihhan, (ga)reich,* enz., heerschen;
schoon van *schijnen;*
vlot » *vlieten;*
vlug » *vliegen;*
vroed » goth. *frathjan, froth, frothum, frathans,* denken, verstaan, verstandig zijn;
wreed » angels. *wridhan, wradh.* enz., verdraaijen, wringen, en zoo ook pijnigen;
zwak » *(be)zwijken;*
zwaar » *zweren,* oudhd. *sueran,* pijnlijk, moeijelijk zijn;
braak » *breken;*
gaaf » *geven;*
aangenaam » *aannemen;*
taai (hoogd. zäh) van *tiegen, toog,* enz., hoogd. *ziehen.*

De genoemde woorden beduiden de geschiktheid, d. i. de reëele mogelijkheid, of de geneigdheid, d. i. de moreele mogelijkheid, om eene werking te verrichten, de vier laatste uitgezonderd, die de geschiktheid hebben om *gebroken* (voor de eerste maal geploegd), ten geschenke *gegeven*, als iets goeds *aangenomen* en *getoogen*, uitgetrokken, uitgerekt, te worden.

Na deze tweeledige onderscheiding der adjectieven, die tot het rechte verstand van het volgende noodzakelijk is, kunnen wij tot de beschouwing van het werkwoord *beren* overgaan.

B. Het werkwoord *beren* (ik *bar*, wij *baren*), *geboren;* goth. *bairan, bar, berum, baurans;* angels. *beran, baer, baeron, boren* of *geboren;* oudsaks. *beran,*

bar, *giboran;* oudhd. *piran* of *biran*, *par* of *bar*, *parumes* of *barumes*, *giporan* of *giboran;* eng. *to bear*, *bore*, *born*, komt in vorm en hoofdzakelijk ook in beteekenis overeen met het latijnsche verbum *ferre* en het grieksche φέρειν. Immers volgens de wetten der klankverschuiving is de grieksche en latijnsche aspirata in de gothische media overgegaan; de F en Φ moesten dus in de goth., angels., saks. en nederlandsche B veranderen, terwijl de R als liquida gebleven is, vermits de liquidae niet aan klankverschuiving onderworpen waren. In het hoogduitsch, dat later nog eene schrede verder verschoven is, en waarin dus de nederduitsche media in de tenuis overging, moest het woord met eene P beginnen; en inderdaad in het oudhoogd. treft men vaker *peran*, *par* enz. dan *beren*, *bar* enz. aan, ofschoon het nieuwhd., dat uit opper- en nederduisch bestaat, aan den nederduitschen vorm *beren*, *geboren*, de voorkeur heeft gegeven.

I. 1. De beteekenis van *beren* kan het best uit het engelsch, waarin dit werkwoord nog in vollen bloei is, gekend worden; want de engelschen bezigen het in al die verschillende opvattingen, waarin wij het te onzent en bij onze taalverwanten aantreffen. Zijne beteekenissen zijn tweederlei: *transitief* en *intransitief*, doch laten zich bij al hun verschil ongedwongen uit een eenig begrip afleiden, hetwelk bij gevolg als de oorspronkelijke beteekenis aan te zien is. Voor dit grondbegrip moet natuurlijk de algemeenste intransitieve beteekenis van *beren* gehouden worden 1), en deze is die van *zich bewegen*,

1) Wanneer een werkwoord te gelijk transitief en intransitief is, zoo als bij *beren* plaats heeft, dan is het in de transitieve beteekenis doorgaans het causativum van het intransitivum, en in dit geval is de intransitieve beteekenis zeker de oorspronkelijke. Zoo is b. v. *eenen stok breken* (transit.) zoo veel als: *veroorzaken, dat de stok breekt* (intrans.); *zijnen hoed aan een' knop hangen* (trans.) is hetzelfde als:

zich verplaatsen in het algemeen, dus komen, gaan, varen, enz. In dezen zin treft men het in het engelsch aan. Volgens Johnson, Walker en anderen toch is *to bear* onder andere *to tend*, *to be directed to any point*. Zoo is b. v. *to bear away*, weg gaan, de vlucht nemen; *to bear up*, zich verheffen; *to bear out*, vooruitsteken; *to bear up to a ship*, op een schip aanzeilen; *to bear towards the coasts*, op de kust aanzeilen. Ofschoon ik nu wel geene plaatsen uit nederlandsche schrijvers kan aanvoeren, waar *beren* in dezen zin gebezigd wordt, zoo zal het evenwel later uit afgeleide woorden genoegzaam blijken, dat het geenen twijfel lijdt, of *beren* heeft oudtijds ook bij ons hetzelfde begrip uitgedrukt.

---

maken, dat de hoed hangt (intrans.); *een kind Christiaan heeten* is: *veroorzaken, dat het kind Christiaan heet.* Tot deze soort van verba met dubbele beteekenis behooren ook: *trekken, de Franken trokken naar het Zuiden* (intr.), *het paard trekt den ploeg* (trans.); *rollen, een bal rolt* (intr.), *men rolt een vat* (trans.); *koken, als het water kookt, zal men de visch koken;* alsmede *braden, branden, smelten, bederven, droogen, drijven, jagen, schuiven, keeren, storten, steken, scheuren, rijten, veranderen, zijgen.*

Dat het intransitieve *immediativum* ouder is dan het transitieve *causativum* is natuurlijk, want het eerste begrip is eenvoudiger dan het laatste, hetwelk het eerste steeds in zich bevat. Zeg ik b. v. *de boter smelt* (immediativum), dan heb ik slechts eene voorstelling van ééne substantie, *boter*, en van ééne werking, *smelten;* doch wanneer ik *smelten* causatief gebruik, en zeg; *de keukenmeid smelt boter*, dan stel ik mij twee substantiën, *keukenmeid* en *boter*, en twee werkingen *smelten* (intrans.) en *veroorzaken, maken*, dat iets geschiedt, voor. Het causativum onderstelt dus het bestaan van het immediativum. De vorm bevestigt dit bij die causativa, die door klankwisseling van immediativa gevormd zijn; de eerste behooren dan tot de zwakke, d. i. afgeleide, verba: terwijl de laatste altijd sterk conjugeren, en dus oorspronkelijk zijn. Men denke slechts aan *vellen*, ik *velde*, van *vallen*, ik *viel;* aan *zetten*, ik *zettede*, van *zitten*, ik *zat;* aan *voeren*, ik *voerde*, van *varen;* aan *zoogen* van *zuigen;* aan *leggen* van *liggen; leiden* van *lijden; slepen* van *slijpen; drenken* van *drinken;* (*ge*)*hengen* van *hangen*.

2. Eene tweede intransitieve beteekenis van *beren*, die in eene bloote wijziging van het oorspronkelijke begrip bestaat, is die van zich aanstellen, zich gedragen, d. i. op de eene of andere wijze zich bewegen. In het engelsch is *to bear* = *to behave*, en *to bear hard upon one* beduidt: *zich te hard, te streng tegen iemand betoonen.* — In het nederlandsch is *beren* mij, voor zoo veel ik mij herinner, slechts eenmaal in deze beteekenis voorgekomen, namelijk in het gedicht V. d. L. o. H. vers 2885:

»Nu begonsten si (de krijgsknechten) op hem te *berne*
Fellijc."

d. i. nu begonnen zij zich tegen Jezus wreed te betoonen 1).

Het compositum *geberen*, waarvan wij beneden zullen handelen, heeft dezelfde beteekenis, en komt dikwijls voor; en in het hedendaagsche landfriesch is dit *beren* nog zeer gebruikelijk in den zin van den schijn aannemen, zich houden alsof: *hij beerde te slapen, hij beerde dat hij sliep, alsof hij sliep.*

3. Het causatieve begrip van zich bewegen, zich verplaatsen, is geleiden, wanneer het voorwerp een levend wezen is, dat zich zelf in beweging kan stellen; brengen, wanneer het levenloos is. De beteekenis van *beren*, *to bear*, die zich onmiddellijk aan de primitieve aansluit, is derhalve die van geleiden, to convey, en van brengen, to carry, d. i. *maken*, dat

1) Het voorzetsel *op* heeft hier den zin van *tegen*, zoo als in het middelnederl. menigmaal; b. v. Lek. Spiegh. I. 26, 136:

»Kaerle Marteel voer striden
*Op*tie heydene."

Bij het adjectief *boos* heeft het deze beteekenis nog: *boos op iemand zijn*, zegt men.

Fel beduidde oudtijds wreed, en was het tegengestelde van *goedertieren*; b. v. Esopet, in de Inleiding, vs. 6: Deene soe es *fel*, dander *goedertieren*.

iets zich beweegt, zich verplaatst, in welken zin het woord bij de Gothen, Angelsaksen en Nedersaksen zeer in gebruik was. Zoo leest men in de gothische bijbelvertaling, Marc. 7, 32: »*jah berun du ïmma baudana stammana*" » en zij *brachten* (geleidden) tot hem eenen dooven stamelaar;" Marc. 8, 22 heet het: »*jah qemun ïn bethaniïn, jah berun du ïmma blindan*" »en zij kwamen te Bethanië, en *brachten* tot hem eenen blinde," en in het volgende hoofdstuk wordt *beren* van het geleiden van eenen bezetene gebezigd.

In de beteekenis van het brengen of dragen van hetgeen zich zelf niet verplaatsen kan, treft men *beren* aan Luc. 7, 14, alwaar het van het dragen van den dooden jongeling te Nain gebruikt wordt: »*jah duatgaggands attaitok hwilstrjom, ïth thai bairandans gastothun*" »en toetredende raakte hij de baar aan, de *dragenden* nu stonden stil." De dichter van den oudsaksischen Heliand verhaalt dit voorval in de volgende bewoordingen: »*Tho sahun sie thar en hreo dragan. enan liflosan lichamon. thea liudi forien. beran an enaru baru. ut at thera burges dore magu iungan man*" »toen zagen zij daar een lijk dragen, een levenloos ligchaam; de lieden gingen *dragen* op eene baar uit der stad poort eenen jongen man." Marc. 6, 55, gebruikt Ulfila het van het dragen van zieken: »*birinnandans all thata gawi dugunnun ana badjam thans ubil habandans bairan, thadei hausidedun, ei ïs wesi*" »doorloopende al die gouw (land) begonnen [zij] op bedden de [een] euvel (eene kwaal) hebbende [te] *dragen*, waar [zij] hoorden, dat hij was." De angelsaks. vertaler bezigt terzelfder plaats insgelijks *beran*: »*And eal thaet rice befarende, hig on saeccingum baeron tha untruman, thar hig hine gehyrdon*" »en al dat rijk (land) doortrekkende *droegen* zij op bedden de onsterken (kranken), waar

zij hem vernamen." Ook drukt *bairan* het dragen uit van eenen *geraakte*, Marc. 2, 5; van het *kruis*, Luc. 14, 28; van eenen *last*, Gal. 6, 5; van eene *kruik* waters Marc. 14, 3. — In eene angelsaksiche vertaling der Gesta Romanorum zegt de dochter eens konings tot hare dienaren: »*Beradh thas thing mid eów the ic behét, Apollonio minum láreowe.*" »*Brengt* deze dingen met u dien, wien ik ze beloofde, aan Apollonius mijnen leermeester."

4. Het dragen, overbrengen van iets onderstelt het ondersteunen van dit iets; daarom beteekent het woord *dragen* soms niets meer dan ondersteunen, in de hoogte houden, ophouden. Zoo *dragen* pilaren een gebouw, een voetstuk eene zuil, enz. Het is dus niet te verwonderen, dat *beren* soms eenvoudig ondersteunen uitdrukt, b. v. Rom. 11. 18: »*ni thu tho waurts bairis, ak so waurts bairith thuk*," »niet gij *draagt* den wortel, maar de wortel *draagt* u;" even als *to bear* omschreven wordt door *to support*, *to keep from falling*. Hieraan grenst wederom het begrip van het aan of bij zich dragen, het aan zich hebben van iets, als van kleederen, wapenen, enz. Ook dit werd door *beren* te kennen gegeven, b. v. in het angels. gedicht van Beowulf, cant. 27. vers 3772:

Cwom tha to flode	*Toen kwamen aan den vloed*
fela modriga	*vele fiere*
haeg-stealdra,	*jongelingen*,
hringnet *baeron*,	(*die*) *ringpantsers droegen*,
locene leodhasyrcan.	(*wel*) *geslotene borstharnassen.*

In de goth. bijbelvertaling wordt *bairan* gebruikt van het dragen der doornen kroon, Joh. 19, 15; van het dragen of voeren van het zwaard door de overheid, Rom. 12, 14; van het aan zich dragen eener beeltenis, 1 Cor. 15, 49, en had dus dezelfde beteekenis als *to bear* = *to carry as a mark of authority, of distinction.*

5. Het lijden van wederwaardigheden en ongemakken wordt in de taal dikwijls als het dragen van, het gebukt gaan onder eenen zwaren last voorgesteld. Op deze voorstelling zinspelen de uitdrukkingen: *dragen, verdragen, ferre, subferre, sustinere, premi, tolerare* van *tollere, subire, βαστάζειν, supporter*, enz. Ook is *ondergaan* even als *subire* niets anders dan het gaan onder eenen last, die ons op het hoofd of op de schouders ligt: *uithouden* is het houden of dragen van iets tot het einde toe. Omgekeerd is de beteekenis van het adjectief *zwaar*, hetwelk thans bijna uitsluitend gebezigd wordt van de eigenschap, die maakt, dat een last moeijelijk te dragen valt, eigentlijk pijnlijk, moeijelijk, als zijnde afkomstig van *zweren, zwoor, gezworen*, hetwelk eigentlijk pijn lijden beteekent 1); *laborare* is zoowel pijn en ongemak lijden als zwaar werk verrichten, en het oudnoordsch *thraut*, hevigheid des strijds, afmattende arbeid, is afgeleid van (*ver*)*drieten*, goth. *thriutan*, smartelijk zijn. Zijn deze begrippen, zoo als men ziet, zoo na verwant, dan kan het niet bevreemden, dat *bairan, beran*, reeds in het goth. en angels. voor het dragen, het ondergaan van lijden gebezigd werd; b. v. Gal. 5, 10: »*sa drobjands îzwis sa bairaith wargitha*" »die u ontroert, zal het oordeel dragen;" en in eene angelsaks. zamenspraak tusschen Saturnus en Salomo vraagt de eerste: »*Saga me hwaetys hefogost to berenne on eordhan?*" »Zeg mij, wat is het zwaarste te *dragen* op aarde?" waarop Salomo antwoordt: »*Ic the secge, mannes synna; and his hlafordes yrre*" »ik zeg u, des menschen zonde en zijns Heeren toorn."

1) Zoo heet het in een oudduitsch gedicht van Maria: »*Sie nicht en swar, do sie Christum gebar*" »zij *zwoor* niet (leed geene pijn), toen zij Christus ter wereld bracht."

6. Het algemeene dragen, het *beren* van allerlei, van eenen doode, van kranken, wapenen, kleederen enz. omvat natuurlijk ook het dragen van vrucht, gelijk dit bij boomen, dieren en menschen plaats heeft. Zoo zegt men, dat een boom veel of weinig *draagt*, dat eene koe of merrie *drachtig* is. Langs dezen weg verkrijgt *beren*, *to bear*, door eene overdracht, de beteekenis van *voortbrengen*, *to produce*, *to bring forth*, in welke men het aantreft Marc. 4, 28: »*silbo auk airtha akran bairith*" »de aarde zelve *draagt* ook vrucht;" en Joh. 15, 4: »*swe sa weinatains ni mag akran bairan af sis silbin*" »gelijk de wijngaardrank geene vrucht kan *dragen* van zich zelven," hetwelk Tatiaan in het oudduitsch aldus uitdrukt: »*So thaz uuinloub ni mac beran uuahsmon fon imo silbemo.*" Het is in deze beteekenis, dat *beren* in zijn verleden deelwoord *geboren* bij ons nog overig is; en ook in dit opzicht komt het met *dragen* overeen, hetwelk insgelijks per metonymiam (antecedens pro sequente) van het voortbrengen van vruchten, en voorheên ook van menschen gebruikt werd 1).

II. Nu wij de verschillende begrippen, die door *beren* uitgedrukt worden, hebben leeren kennen, zullen wij de voornaamste zijner afstammelingen, die in onze taal nog overig zijn, in oogenschouw nemen. Daar dit hoofdzakelijk moet dienen om het verhandelde nog meer te staven, zoo zullen wij ons houden aan de orde, waarin de beteekenissen van *beren* op elkander volgen, ofschoon wij daardoor genoodzaakt zullen zijn soms, strijdig met de regels der etymologie, composita vóór derivata, derivata met suffixen vóór derivata met klankwisseling te behandelen.

1. *Beren* heeft zich in zijne transitieve beteekenis zich

---

1) Lev. v. Jez. Cap. 2: »ende dijn wijf Elisabet sal di enen sone *draghen.*"

bewegen, gaan, komen, geleend ter vorming van het zamengestelde werkwoord *ontberen*, hetwelk voorheên, even als het simplex *beren*, sterk of ongelijkvloeijend was, maar door verloop zwak is geworden. Zoo treft men het sterke imperfectum *ontbaren* aan bij M. Stoke, VI. 1328:

»*Ontbaren* sijs, dat waer mijn raet."

d. i. *lieten* zij het, dan handelden zij naar mijn inzicht; en het verleden deelwoord *ontboren* bij Dirc Potter, I. 2747:

»Opdat hi niet en doe in toern,
Dat veel nutter waer *ontboren*."

d. i. dat beter *nagelaten* was.

Volgens de heeren Siegenbeek en Weiland is dit werkwoord bedrijvend, omdat het tegenwoordig met den vierden naamval verbonden wordt, doch voorheen beheerschte het den tweeden; b. v. in der Lek. Spiegh. II. 4, 6:

»Doe si (Maria) was van drie jaren,
Ende *melks* mochte *ontbaren*."

Wel is waar, men vindt het reeds in het middelnederlandsch soms met den accusatief: daar echter de oudduitsche schrijvers, zoo als Notker en Otfried, bij *beren* alleen den genitief bezigden, zoo mag men gerust aannemen, dat de accusativus hier, zoo als in ontelbare andere gevallen, een wisselcasus van den genitivus is, en dat *ontberen* eigentlijk tot de intransitiva behoort. Uit de boven aangehaalde plaatsen blijkt voorts, dat *ontberen* oudtijds ook in den zin van laten, nalaten, gebruikt werd, iets, dat reeds voorlang door Huydecoper, Lelyvelt, Clignett en anderen is opgemerkt; doch voor zoo verre mij bekend is, heeft nog niemand het verband tusschen deze en de hedendaagsche beteekenis, missen, en haar beider za-

menhang met *beren* aangetoond. Dit is echter niet moeijelijk, wanneer men slechts bedenkt, hoe de taal het missen en laten doorgaans voorstelt.

Is *bezitten* eigentlijk *bij-zitten*, in de nabijheid zijn, dan is het natuurlijk, dat het tegenovergestelde van bezitten, het missen, door woorden, die eene scheiding of verwijdering te kennen geven, uitgedrukt wordt. Zoo is *missen* zelf niets anders, dan niet treffen, ter zijde afgaan: *zijn doel missen*, zegt men; en in het angels. is *missian* aberrare, afdwalen. *Mangel* en *mangelen* zijn afgeleid van een werkwoord, dat in het oud-duitsch *mengjan* of *mengan* luidde, en in de oudd. vertaling van Boethius de consol. philosophiae dient om *abesse*, afwezig zijn, te vertolken; en wat beteekenen *gebrek* en *ontbreken* anders dan het afbreken, het afscheiden van iets? Daarom regeren deze woorden meestal den tweeden naamval van scheiding (genit. separat.), aan welken de latijnsche ablativus separativus beantwoordt, dien de werkwoorden van gemis, b. v. *carere* 1), doorgaans beheerschen.

Maar ook het laten, nalaten, wordt als eene scheiding beschouwd. Daarom wordt laten in het latijn door *mittere*, wegzenden, en *fugere*, vluchten, uitgedrukt: *mitte sectari*, *fuge quaerere;* en dat *laten* zelf wegzenden, van zich verwijderen, te kennen geeft, blijkt duidelijk genoeg uit de composita *toelaten*, *inlaten*, *uitlaten*, *oplaten*, *neêrlaten*, waarin de voorvoegsels *toe*, *in*, *uit* enz. blootelijk de richting der beweging aanwijzen, en wordt bevestigd door de uitdrukking *(ader)laten*, en door de wijze, waarop wij *crepitum ventris emittere* vertalen.

---

1) Dit werkwoord geeft eigentlijk ook eene verwijdering te kennen: » *caret libens patria*" » hij heeft zijn vaderland vrijwillig verlaten."

Beide missen en laten worden dus als verwijderen opgevat, en kunnen bij gevolg zeer goed door een zelfde woord, dat verwijdering te kennen geeft, uitgedrukt worden; en juist dit is de oorspronkelijke beteekenis van *ontberen*. Immers *ont* drukt in dit woord, even als in *ontvluchten*, *ontnemen*, eene scheiding uit, en *beren* geeft, zoo als wij boven gezien hebben, eene beweging te kennen; *ontberen* is dus eigentlijk een synoniem van *ontgaan*. Dit wordt bevestigd door de volgende plaats uit der Lek. Sp. III. 3, 211:

»Ist dat u vrient dinc doet;
Die hem oorbaerlic en is no goet,
Dat so suldi hem blameren;
Ende al wil hijs niet *of keren*,
Nochtan en staat niet of des,
Ghine castijtten alst tijt es."

In een ander handschrift leest men *ontberen* in de plaats van *afkeeren*, waaruit blijkt, dat *afkeeren* en *ontberen* voor woorden van gelijke beteekenis gehouden werden. — De zin der drie laatste verzen is blijkbaar: »en al wil hij het niet *nalaten*, *houd* nogtans niet *op*, *laat* niet *na* hem te berispen, als het tijd is"; zij bevestigen dus hetgeen boven is gezegd, dat het laten als een verwijderen wordt opgevat. De tweede naamval bij *ontbreken* is derhalve een genitivus separativus.

Vervolgens heeft *beren* in zijne oorspronkelijke beteekenis het aanzijn gegeven aan het werkwoord *beuren*, evenire, contingere, hetwelk met klankwisseling gevormd is, en bij Hooft onder anderen dikwijls voorkomt, doch tegenwoordig meestal het praefix *ge* voor zich heeft. De eigentlijke beteekenis van *gebeuren* is wederom zich bewegen, zoo als duidelijk blijkt uit het gebruik, dat de oudsaksische dichter van den Heiland

(bl. 112, reg. 18) van dit woord maakt, als hij den plechtigen intocht des Heeren in Jeruzalem beschrijft: »*streidun.... that feld mit fagaron palmun. also is fard geburide that the godes sunu gangan uuelde.*" »(Zij) bestrooiden.... het veld met fraaije palmtakken, zoo als (in de richting die) de weg *liep*, dien de Godszoon gaan wilde." Geheel overdrachtig, maar duidelijk met eene beteekenis, aan de voorstelling van beweging ontleend, komt *ghebueren*, *gheboeren*, voor in der Minnenl. I. 1427:

»Doe die jaren omme quamen,
Ende men ten lote soude versamen,
So *ghebuerdet* des coninex sone."

(zoo *viel* het lot *op*, zoo *kwam* het *aan* 's konings zoon), en vers 1451:

»Die viere ghecreghen des dodes slach
Elc bisonder op enen dach;
Ten vijften daghe *gheboerdet* dan
Theseus, den edelen man."

(op den vijfden dag *kwam* het aan Theseus). In deze gevallen kan men zeggen: *de beurt kwam aan Theseus*, waaruit met genoegzame zekerheid besloten kan worden, dat *beurt* een derivaat van *beuren*, *gebeuren*, is. *Gebeuren* is dus een werkwoord van beweging, en daarom geschikt ter uitdrukking van het begrip, dat te kennen gegeven wordt door *voorvallen*, *zich toedragen*, *wedervaren*, *overkómen*, *geschieden* 1), *ontmoeten*, *evenire* eigentlijk *uitkomen*, *accidere* eigentlijk *toevallen*,

1) Dat *geschieden* eigentl. *geschihen*, met eene epenthetische D, die ook in *wijden*, *vlieden*, *naderen*, enz. (Brill. § 22, A, c,) gevonden wordt, inderdaad een verbum movendi is, blijkt uit de woorden *schicht*, *schichtig*, die zich niet van *schieten*, maar wel van *schihen* laten afleiden.

arriver eigentlijk *aankomen*, die allen insgelijks eene beweging, en wel meest, even als *contingere* (eig. *aanraken*) eene nadering te kennen geven. Aan dit laatste is het waarschijnlijk toe te schrijven, dat *gebeuren* doorgaans het praefix *ge*, hetwelk vereeniging beduidt, voor zich heeft.

Ook het werkwoord *verbeuren*, verliezen, schijnt hier verklaard te moeten worden, althans, wanneer het intransitief gebruikt en met den genitief verbonden werd, zoo als b. v. L. v. Jez. cap. 112: »ende die maledijt sinen vader ochte sire moeder, hi heeft *des lijfs verbort*". Ongetwijfeld moet deze tweede naamval als een gen. separat. opgevat, en *verbeuren* met *ontberen* en *missen* op ééne lijn geplaatst worden. Intusschen treft men *verbeuren* reeds in het middelnederlandsch veel vaker met den accusatief aan, zoodat men het er voor houden moet, dat de transitieve beteekenis even oud is. In dit geval kan men *verbeuren* als verdragen, wegdragen, wegbrengen, beschouwen, en dan onder No. 3 stellen. Dat *verbeuren* ook op deze wijze opgevat kan worden, blijkt genoegzaam daaruit, dat in Friesland voor verliezen, te zoek maken, de uitdrukkingen *wegbrengen*, *wegslepen*, zeer in zwang zijn.

2. Van *beren* met de tweede intransitieve beteekenis, *zich aanstellen*, komt het evenzeer verouderde *geberen*, hetwelk meer dan het eenvoudige *beren* in gebruik schijnt geweest te zijn. Het beteekende insgelijks handelen, dat is zich bewegen, maar met het oog op de wijze, waarop zulks geschiedt, derhalve zich aanstellen, zich betoonen. *Ge-beren* beantwoordt dus letterlijk aan *gedragen*. De wijze, waarop men *gebeert*, wordt door een adverbium of door eenen adverbialen bijzin uitgedrukt, gelijk in het gedicht V. d. L. o. H. vers 3052:

»Op Jhesuse *lelijc* si *geberen*;"

en in Karel d. Gr. fragm. 1, vers 4263:

»..... Ritsarde, die hem wel vermach,
Ende hem crachtelike werde,
Ende recht *als een lew geberde.*"

Heeft *geberen* geene bepaling van wijze bij zich, dan kan het door *begaan*, *geworden*, d. i. handelen naar verkiezing, vervangen worden, als Lek. Sp. I. 6, 13:

»Maar alse wi lude ende stille
Algader onsen wille
Den duvel consenteren,
So laet hi (onze beschermengel) ons *gheberen.*"

Aan dit *geberen*, of aan het simplex *beren* No. 2, hebben wij het nog gebruikelijke *gebaar*, gestus, gesticulatio, te danken, hetwelk in het laatste geval in vorm overeenkomt met *gezang*, *gedrang*, *geklank*, van *zingen*, *dringen*, *klinken*.

Ook *effenbaar* schijnt hier verklaard te moeten worden. Is *fellijc beren*, zoo als wij gezien hebben, zich fel, wreed betoonen, dan zal *effen beren* zoo veel zijn als zich effen, gelijk, steeds op dezelfde wijze gedragen; een *effenbaar gemoed* is dus een gemoed, dat onder alle omstandigheden zich zelf gelijk blijft.

3. In zijne derde beteekenis, die van geleiden en brengen, is *beren* het stamwoord van het substantivum baar, drager, dat in *ooijevaar*, bij Kiliaan *odebaer*, *odevaer*, *oudevaer*, *ouber*, oudhd. *odebero*, *udebero*, schuilt. Het eerste deel van dit woord is waarschijnlijk hetzelfde *ood*, *oode*, dat wij bij eene andere gelegenheid, toen over *kleinood* gehandeld is, hebben leeren kennen, en hetwelk rijkdom, voorspoed, geluk, beteekende. Indien dit werkelijk het geval is, dan is *ooijevaar* zoo veel als heil-, gelukaanbrenger, voor welk gevoelen de

geldersche en overijselsche benaming *heileuver* en het bijgeloovig begrip, dat het verjagen van eenen ooijevaar ongeluk veroorzaakt, sterk pleiten. Ook de friesche benaming *earebarre* bevestigt dit. Ik waag het althans dit woord te verklaren als bestaande uit *barre*, *baar*, drager, en het oudfriesche *ara* 1), oudnoordsch *aurar*, vruchten, bezittingen, rijkdommen. Immers de oudfriesche lange A, in het nieuwfr. EA geworden, beantwoordt aan den oudnoordschen tweeklank AU of aan deszelfs klankverzachting EY, en aan de hollandsche OO. Zoo luiden b. v. oudfr. *âre*, *brâd*, *nâth*, *tâm*, *sâm*, in het nieuwfr. *ear*, *brea*, *nead* of *need*, *team*, *seam;* in het oudn. *eyra*, *braudh*, *naudr*, *taumr*, *saumr;* in het nederl. *oor*, *brood*, *nood*, *toom*, *zoom*. Een *earebarre* is dus ook een geluk-, een rijkdomaanbrenger.

Bij eene vroegere gelegenheid (Archief, I. bl. 217) hebben wij gezien, dat de namen van werkende subjecten dikwijls ook als benamingen van werktuigen gebezigd worden. Dit heeft ook hier plaats: *baar*, drager, is tevens de naam van een werktuig, dat dient om te dragen, en ook *berrie* genoemd wordt.

Drie adjectieven, waarin *baar* met de passieve beteekenis gebracht achter *bijwoorden van plaats* gevoegd is, en welke dus eigentlijk te kennen geven, waarheen

---

1) Het woord komt voor in § 135 van den Brokmerbrief, welk artikel handelt van aanklachten tusschen bloedverwanten, en aldus luidt: »Hwersar lidsze daddel ieftha lemethe, sa ne mota under tha forma nauwet baria fon eider sida, hit ne se that him alle sine *ara* of berned se, sa ne meyma thet mith na nene dadele aien tia." »Wanneer er ligt (d. i. gevallen, voorgevallen is) moord of verminking, dan mogen in den eersten graad niet klagen van beide zijden; indien hem niet alle zijne *vruchten* of *goederen* afgebrand zijn, zoo mag men dit met geenen doodslag vergelden."

iets is *gebracht*, waar iets zich bevindt, zijn *zonderbaar*, *middelbaar* en *voorbaar*. Het eerste beteekende oorspronkelijk ter zijde gebracht of gesteld, afzonderlijk, zoo als blijkt uit een latijnsch handschrift des bijbels met oudhoogduitsche glossen, alwaar in het eerste boek der Makkabeën *sequestra* door *sonderbare* geinterpreteerd wordt. *Sequestra* of *sequestrum* nu beteekent, gelijk bekend is, het in bewaring geven eener betwiste zaak bij eenen derden persoon; dus in den grond het afzonderen, het *ter zijde brengen van iets*. Deze verklaring van *zonderbaar* vindt hare bevestiging in hetgeen gelezen wordt in eene metrische vertaling van het eerste boek van Mozes (Diut. III. pag. 107); aldaar heet het van Jozef en zijne broeders:

» *Er saz sunter, sunter sine bruodere.*
zu einer anderen wente, sazzen die landliute,
want iz widerzame duhte, azzen iuden mit heidiniskme liute.
Nach ir altere si sazzen. sunterbar azzen."

» Hij zat afzonderlijk, afzonderlijk zijne broeders,
aan eenen anderen wand zaten de lieden van het land;
want het scheen onbehoorlijk, dat joden met heidensche lieden aten.
Naar hunnen ouderdom zaten zij; *afzonderlijk* aten zij."

Sunter is hier niet het tegenwoordige voorzetsel *zonder*, sine; maar een bijwoord van plaats, even als in den eersten der boven aangehaalde regels: *er saz sunter*, en gelijk het goth. *sundro*, angels. *sunder* of *sundor* en oudsaks. *sundar*. Een *zonderbaar* man is derhalve een man, die uithoofde van zekere hem onderscheidende hoedanigheden onder geene soort kan gebracht worden, die eenig in zijne soort is, die alleen staat, *een aparten een*, zoo als men in Friesland zegt 1).

1) Men spreekt daar ook van *een goeden een*, *een dikken een*, enz.

Is *zonderbaar* hetgeen *zonder*, d. i. ter zijde gebracht is, *middelbaar* is hetgeen *in het midden gebracht* is, want *middel* of *midden* is een adverbium, waarvan *middelste*, even als de andere bijvoegelijke naamwoorden, die aanduiden, op welke plaats zich iets bevindt: *achterste*, *benedenste*, *bovenste* enz. van de adverbia *achter*, *beneden*, *boven*, gevormd zijn, Immers is *middelbaar onderwijs*, hetgeen midden tusschen het hooger en lager onderwijs in staat, als het ware geplaatst is; de *middelbare tijd*, de tijd, die het midden houdt tusschen den nu eens snelleren dan trageren waren tijd.

Even zoo is *voorbaar* (bij Kiliaan *veurbaer*, praestans, d. i. letterlijk vooraan staande) gevormd van *baar*, gebracht, en het bijwoord *voor*. *Voorbaar* beteekent dus de vooraan geplaatste, de voorste in rang, de voornaamste. Dat *voorbaar* op deze wijze verklaard moet worden, bewijst het oudhd. *frambari*, inclytus, beroemd, aanzienlijk, hetwelk blijkbaar gevormd is van *framberan*, oudnoordsch *frambera*, proferre, voorbrengen, vooraan zetten. Deze beteekenis blijkt uit de volgende plaats in der Lek. Sp. III. 23, 96, waar van Lucifer gezegd wordt:

» Want doe hem God hadde doen wesen
Van den engelen den claersten
Ende den alre *voerbaersten.*"

Van *voorbaar*, dat zelf verouderd is, hebben wij, doch met wijziging der beteekenis, *voorbarig* gevormd, overeenkomende met het oudhd. *egisbarig*, *lasterbarig* enz. van *egisbari*, *lastarbari* enz.

4. De volgende beteekenis, die wij bij *beren* gevonden hebben, was die van dragen, ondersteunen, met zich voeren, waarbij het begrip van bewegen geheel op den achtergrond treedt. In dezen zin heeft *beren*

een derivaat in het tweede lid van de reeds eenigzins verouderde, doch in de geschiedenis dikwijls voorkomende benaming *momber*, tutor, protutor; bij V. d. Schueren *mumber*, bij Kilaan *momber*, *momboor*, *mamboor*, *mamboer*, *mondboor*, *mondbaar*; in Kar. d. Gr. II. 2358, *montbore*; bij M. Stoke, IV. 7, *mombaer*. Het nederl. bezat dus twee vormen, *mondbaar* met de vocaal van den verleden' tijd, en *mondboor* met die van het verleden deelwoord. Het eerste lid *mond* is niet het hedendaagsche *mond*, os, bouche, maar een woord dat hand beduidde, en hier in de overdrachtige beteekenis van bescherming genomen is. De angelsaks. vorm *mundbora* stelt dit buiten alle bedenking, daar *mond*, os, in die taal *mudh*, *muodh*, en in het oudnoordsch *mudhr*, *munnr*, geschreven wordt, terwijl het angels. en oudn. *mund* hand beteekent, en per metonymiam (causa pro effectu) de beduidenis van hulp, bescherming, verkrijgt. Dat *mond* werkelijk hand beteekent, bewijzen vooreerst het ijslandsch, waarin dit woord nog in dezen zin gebruikelijk is, en de angels. uitdrukkingen *mundgripe*, handvatsel; *mundleowe*, handwaschbekken, en het adverbium *mundum*, manibus, handig; vervolgens het oudd., waarin *mund* eene handbreedte, eene palm, beteekende 1). Een *mondbaar* of *mondboor* is derhalve iemand, die handen aan zijn lijf draagt, die zich zelven en anderen verdedigen kan. Doch alsdan is een *onmondige* ook niet iemand, die geenen mond bezit, die nog niet

1) Reeds het oudfriesche *nedmond*, een rechtskundige term, waardoor sommige daden van geweld, b. v. verkrachting, aangeduid werden, en waarin *mond* blijkbaar de beteekenis van os niet hebben kan, bewijst genoegzaam, dat er nog een ander *mond* moet bestaan hebben. Dat het friesche *hond*, hand, bij overdracht even als *mond*, bescherming en geweld beteekende, strekt ter bevestiging van het gezegde.

voor zijne eigene rechten spreken kan ; maar iemand, wien het nog aan genoegzame kracht, en dus ook aan het recht ontbreekt, om zijne zaak met de vuist te verdedigen. En inderdaad mondig worden heette oudtijds *zijn schild bekomen*, b. v. in de reis van St. Brandaen, vs. 546:

»Doe d'oudste te sinen schilde quam."

Tot deze zelfde rubriek van derivaten moet ook gebracht worden een adjectief *baar*, dat tot de tweede klasse van bijvoegelijke naamwoorden behoort, welke wij boven met den naam van actieve bestempeld hebben. Het duidt derhalve de geschiktheid om te dragen aan. Ik bedoel het tweede lid van *manbaar*, welk compositum volgens de juiste verklaring van Wachter de beteekenis heeft van quae viro ferendo est, *die eenen man dragen kan.* Achter andere zelfstandige naamwoorden gevoegd, geeft het veelal te kennen, dat de persoon of de zaak, van welke het geprediceerd wordt, de zaak door het zelfstandig naamwoord aangeduid aan zich heeft, met zich brengt; b. v. in *wonderbaar*, *blijkbaar*, *schijnbaar*, *zichtbaar*, *gangbaar*, *vloeibaar* 1), *dierbaar* 2).

Het *beren*, dragen, van iets gaat noodzakelijk met het opheffen van dit iets gepaard ; van daar een verouderd

---

1) Wil men *vloeibaar* niet tot een onorganisch woord, tot een wanschepsel, maken, dan moet men met Dr. Brill. (Sprl. § 67, 3, a) aannemen, dat *vloei* een substantivum en wel de verbale stam van *vloeijen* is. Prof. Lulofs (Gr. d. Ned. Woordafl. bl. 117) gist, dat *vloei* voor *vloed* te houden zij, zonder te bedenken, dat *vloed* het werkende subject, datgene wat vloeit, en niet, zoo als *gang* in *gangbaar*, de werking zelve te kennen geeft.

2) Het eerste lid van *dierbaar*, oudt. *duerbair*, *duerbaer*, bij V. d. Schueren *durber*, houd ik voor het zelfst. naamwoord *duur*, den stam van *duren*, hetwelk ook het gevoelen van den heer Tideman schijnt te zijn, daar hij in het Gloss. op DBoec van den Houte zegt: »Duerbaer,

derivaat *bore, beur* (Kiliaan) elevatio, verhevenheid 1), waarvan wederom het zwakke verbum *beuren*, bij Kil. *boren*, opheffen, oplichten, optillen, is afgeleid. De uitdrukking *geld beuren* ziet dus eigentlijk op het opnemen van het geld, dat men ontvangt, en heeft dus wel eenige overeenkomst met *toucher de l'argent*, dat aan het eerste aanraken is ontleend. *Borrelen* is wederom een derivaat, een frequentativum, van *boren, borren, beuren;* gelijk *baar*, golf, als zijnde eene *bering*, *opbeuring*, verheffing van het water, een afleidsel van *beren* is.

5. De volgende beteekenis van *beren*, die van het dragen van moeijelijkheden en bezwaren, het lijden van eenen van buiten komenden invloed, heeft ook het compositum *geberen*, dat ik slechts eenmaal aangetroffen heb, namelijk in het gedicht V. d. Lev. o. Her. vers 3122; aldaar zegt de verstokte moordenaar tot Jezus:

---

eig. *duurzaam*, *hard*, vervolgens *edel*, *kostbaar.*" Duurzaamheid, onverslijtelijkheid toch is eene eigenschap, die de waarde der dingen grootelijks verhoogt; het kan dus niet bevreemden, dat *duurbaar* de beteekenis van kostelijk had, zoo als blijkt uit der Minnenloep, I. 237:

»*Duerbair* cleynoot, silver, goudt,
Gesteynten, paerlen menichfout;"

alsmede uit den Teuthonista, waarin bij *durber* naar *costel*, pretiosus, verwezen wordt, en anderen. Eerst later schijnt *duurbaar*, *dierbaar*, de hedendaagsche beteekenis van lief, waard, te hebben gekregen. — Doch bezwaarlijk kan men aannemen, dat dier hier een bijv. naamw. is, vermits een adjectief, *baar*, onmogelijk door een ander adjectief, *dier*, bepaald kan worden. Of, de gansche beteekenis zou in het eerste lid liggen, en *baar* maar een beteekenislooze uitgang moeten zijn, hetwelk men bij den hoogen ouderdom van *duerbaar* niet onderstellen kan.

1) Dit woord treft men misschien bij M. Stoke, IX. 636, aan als synoniem van teeken:

»Doe dede men teyken ende *boer*,
Dattie porters mochten sien."

» Du *gebeers* al, oft ware dijn wille."
» *Gij verdraagt alles, als of het uw wil ware.*"

Maar vooral openbaart deze beteekenis zich in het bijvoegelijke naamwoord *baar*, dat, achter den stam van transitieve werkwoorden gevoegd, de mogelijkheid van te lijden uitdrukt. Zoo noemt men *eetbaar*, *hoorbaar*, hetgeen *gegeten*, *gehoord* kan worden, hetgeen geschikt is om de werking van *eten* en *hooren te beren*, *te dragen*. Deze woorden geven derhalve de geschiktheid om iets te doen, (het *dragen* namelijk), te kennen en behooren dus tot de tweede klasse der bijvoegelijke naamwoorden, die wij actief genoemd hebben.

6. De laatste beteekenis van *beren* was die van dragen, voortbrengen; het heeft in dezen zin een passief adjectief *baar*, *bar*, opgeleverd. Het *beren*, voortbrengen, eindigt bij menschen en dieren met het aan het licht brengen, het ontblooten van het *geborene*, gedragene, dat te voren in den schoot der moeder verhuld was. Het passieve *baar* nu, even als de andere adjectieven der eerste klasse, de hoedanigheid te kennen gevende, welke door de werking in het voorwerp is veroorzaakt geworden, beteekent derhalve onthuld, bloot, naakt, kaal; b. v. in *barrevoeter*, *het barre Noorden*, d. i. het naakte, van vegetatie verstokene, Noorden. Van dit adjectief *baar* is gevormd het zwakke verbum *baren* op dezelfde wijs als *witten*, *sterken*, *warmen*, *dooden*, van de adjectiva *wit*, *sterk*, *warm*, *dood*; *baren* is dus eigentlijk *baar maken*, bloot maken, aan den dag brengen, aantoonen, zoo als blijkt uit het ged. V. d. Lev. o. H. vs. 4732:

» Als dit gesciede waest sondach,
Dat wi nu heten paesdach,
Dat Jhesus hem Marien *baerde*."

d. i. zich aan Maria *vertoonde*. Even zoo in hetzelfde rijmwerk, vs. 4740:

»Jhesus onse here van paradijs,
Baerde hem saen in menegher wijs
Sinen Apostelen, sinen vrienden,
Die hem vleiden ende dienden".

d. i. *vertoonde* zich spoedig. De hedendaagsche beteekenis, parere, ter wereld brengen, is dus slechts een bijzonder geval van de algemeene, vertoonen. Gelijk nu *sterken*, *warmen* en de meeste overige van adjectiva gevormde werkwoorden, doorgaans het voorzetsel *ver* aannemen: *versterken*, *verwarmen*, zoo had dit ook bij *baren* plaats; zelfs schijnt *verbaren*, dat steeds in den algemeenen zin vertoonen voorkomt, meer dan *baren* in gebruik geweest te zijn. Men treft het onder anderen aan in het Lev. v. Jez. cap. 16: *Alsi quamen opten wech, so* verbaerde *hare die sterre;* in Maerlants Boec v. d. H. vers 234:

»Daeraf selen comen drie gherden,
Ende *verbaeren* hem even groet;"

en vers 314:

».... Moses was ververt,
Doen hi die roeden sach *verbart*."

Maerlant, Spieg. Hist. D. II. bl. 161:

»Ende dewangelie doet verstaen
Dat .x. waerven, sonder waen,
Hem *verbaerde* oec hier binnen
Sinen vrienden, diene minnen:
Twee waerven, alse ghi mi doet scriven
So *verbaerdi* hem den wiven."

Maerlant, Sinte Franciscus Leven, bl. 311:

»Nachts, daer hi wiec, heeft hem *verbaerd*
Sinte Fransoys te hem waerd."

d. i. »des nachts, daar hij waakte, heeft zich Franciscus aan hem *vertoond.*" Leven van Sinte Amand, D. I. bl. 13:

»Heere God, voort bi huwer duecht
Stont in die Scrifture ghescreven,
Dat die sterre eerst soude gheven
Claerheit ende *haer verbaren*
In orienten, als men t' waren
De waarheit wel heeft bevonden."

Van ditzelfde *bar* zijn nog gevormd *baarlijk*, bij Kil. manifestus, evidens, *baarblijkelijk* en *openbaar*, waarover Brill, Sprl. § 35, 2, 2), a en § 67, 4 Aanm.

Ook het verouderde mannelijke en onzijdige zelfstandige naamwoord *oorbaar*, nut, voordeel, behoort hier te huis, als zijnde datgene, dat *uitgeboren*, opgeleverd, voortgebracht, wordt 1), dus eigentlijk opbrengst. *Het* of *de oorbaar* is derhalve passief, en verschillend van het adjectief *oorbaar*, dat actief is, en het vermogen van te *beren*, vruchten voort te brengen, beduidt. Dit *baar* behoort dus tot de adjectieven der eerste klasse, en is hetzelfde, dat achter zelfstandige naamwoorden gevoegd wordt, b. v. in *vruchtbaar*, *dienstbaar*, *kostbaar*, *feilbaar*. Van het adjectief *oorbaar* komt weder *orberen* of *verorberen*, even als *baren* en *verbaren* van *baar*.

Eindelijk waag ik het ook, *misbaar* van *beren* af te leiden, als zijnde, door voorvoeging van *mis*, gevormd van den stam van het verouderde werkwoord *baren*, bij Kil. *baeren*, *beren*, *ghebaeren*, baritam edere, ferociter clamare, schreeuwen. Mijns inziens is dit *baren*, *beren*, hetzelfde als *baren*, *beren*, ter wereld brengen, hetwelk per metonymiam (subjectum pro adjecto) de beteekenis van schreeuwen gekregen heeft.

1) Over de beteekenis van *oor* = *uit*, zie Brill, Sprl. § 52, 6.

Is namelijk in het hoogduitsch *eine kreischende Frau*, eene krijschende, schreeuwende vrouw, hetzelfde als eene vrouw in barensnood; wordt *schreeuwen* voor *baren* genomen (adjectum pro subjecto), dan kan *baren* ook omgekeerd zeer goed de beteekenis van schreeuwen hebben gekregen.

Behalve de opgenoemde woorden, kunnen nog verscheidene andere met meer of minder waarschijnlijkheid van *beren* afgeleid worden; daar de behandelde echter voor ons oogmerk meer dan voldoende zijn, zullen wij er ons bij bepalen, doch eer wij eindigen, nog eenige aanmerkingen betreffende de adjectieven op *baar* in het midden brengen.

Wanneer wij het in B. II verhandelde nog eens doorloopen, dan treffen wij adjectieven op *-baar* eindigende aan in:

N°. 2 onder *beren*, zich gedragen: *effenbaar;*
N°. 3 » » , brengen, geleiden: *zonderbaar, middelbaar, voorbaar;*
N°. 4 » » , dragen, aan zich hebben: *manbaar, schijnbaar, blijkbaar, zichtbaar* enz.;
N°. 5 » » , lijden, verduren: *eetbaar, hoorbaar* enz.;
N°. 6 » » , voortbrengen, veroorzaken: *vruchtbaar, kostbaar, feilbaar.*

Wij bevinden dus, dat *baar* in de adjectieven vijfderlei beteekenis heeft, en omschreven kan worden door: zich gedragende, gebracht, dragende, lijdende, voortbrengende of veroorzakende. Die in N°. 2, 4, 5 en 6 hebben derhalve eenen actieven, die in N°. 3 eenen passieven zin. De woorden in N°. 5

geven, wel is waar, te kennen, dat het voorwerp, waarvan zij geprediceerd worden, eene werking ondergaan kan, en worden daarom niet ten onrechte gezegd passief te zijn; maar alsdan beschouwt men het afgeleide, of, zoo men wil, zamengestelde woord, in zijn geheel: *eetbaar*, *hoorbaar*, doch de uitgang *-baar* op zich zelven geeft te kennen, dat iets zekere werking, het eten, hooren, lijden kan; dit *baar* op zich zelf is dus actief, en behoort tot de adjectieven onder A. II behandeld. In de onder N°. 4 verklaarde bijvoegelijke naamwoorden *zonderbaar*, *middelbaar* en *voorbaar* daarentegen beteekent *baar* zooveel als gebracht en is dus *passief*.

Van sommige woorden is het twijfelachtig, hoe zij opgevat, en dus ook, tot welke soort zij gerekend moeten worden. *Nutbaar* b. v. dat bij Weiland voorkomt, kan men beschouwen als nut aanbrengende (N°. 6) en als genut kunnende worden (N°. 5); eene *strafbare* daad is zoowel eene daad, die straf veroorzaakt, als die gestraft kan worden. Andere moeten nu op deze wijze, dan weder anders verstaan worden. Zoo is een *eerbaar persoon* iemand, die geschikt is om geëerd te worden; een *eerbaar gewaad* echter een gewaad, dat eer aanbrengt of veroorzaakt.

Geeft men op den vorm acht, dan bevindt men, dat *baar* in de beteekenis van zich gedragen gevoegd wordt achter een *bijwoord van wijze;* in den zin van ergensheen gebracht, achter een *bijwoord van plaats;* in den zin van dragen, aan zich hebben en voortbrengen, achter een *zelfstandig naamwoord*, dat het lijdende voorwe p aanduidt; eindelijk in de beteekenis van lijden, achter den stam eens werkwoords. Deze werkwoorden zijn in den regel allen transitief 1), omdat

1) *Strijdbaar*, ofschoon met het zelfstandige naamw. *strijd*, of het onzijdige werkwoord *strijden* zamengesteld, behoort evenwel tot N°. 5;

het bijv. naamw. te kennen geeft, dat de persoon of het ding, waarvan het geprediceerd wordt, eene werking verduren kan, die door iets anders op hem wordt uitgeoefend. Doch *lijden* wordt, inzonderheid in de noordelijke gewesten van ons land, ook wel gebruikt om toelaten in het algemeen, ook van iets, dat ons niet direct treft, uit te drukken. Men zal daar b. v. tot een kind zeggen: »gij moogt dat niet doen, uw vader wil het niet *lijden*" 1). Ten gevolge eener zoodanige uitbreiding van beteekenis is het woord *reisbaar*, van weg en weder gesproken, onberispelijk; *reisbaar weder* en een *reisbare weg* zijn weder en een weg, die het reizen toelaten. (Huydecoper, Proeve, III. 373). De werking van reizen wordt dan natuurlijk niet verricht door het ding, waaraan de reisbaarheid toegeschreven wordt, maar door iets, dat van den weg en het weder verschillend is. Om deze reden kan ik vrede hebben met Bilderdijks *blijfbare haven*, d. i. eene haven, die het blijven toelaat. Onverklaarbaar zijn daarentegen *verdorbaar*, *verwelkbaar* en soortgelijke, vermits hier noch het veroorzaken, noch het toelaten, noch het verduren eener werking aangeduid wordt. Deze en dergelijke woorden zijn daarom ontegenzeggelijk af te keuren.

Evenzeer te verwerpen is het, dat men aan een bijv. naamw., met een bedrijvend werkwoord zamengesteld,

---

want een *strijdbaar man* is niet een man, die werkelijk strijdt, den strijd aanbrengt of veroorzaakt, maar een, die de gevaren en vermoeijenissen van den strijd dragen kan.

1) In nagenoeg denzelfden zin komt *lijden* reeds voor in het gedicht V. d. Lev. ons Her. Aldaar zegt een Jood tot Pilatus, toen deze den Heer wilde loslaten:

2639 »Hier en is no jonc no out,
Hi en wane dat ghijs hebt gout,
Dat ghi hem dus ghenadig sijt,
Dat ghi dus sinen wille *lijt*."

eenen transitieven zin toekent, zelfs dan, wanneer zulk een woord zich vrij goed verklaren laat, en juist geene ongerijmdheid bevat. Zoo kan men b. v. *bedriegbare hoop* opvatten als hoop, die bedrog of bedriegen medebrengt, aan zich heeft, *verkwikbare waterstroomen* als stroomen, die verkwikking aanbrengen; en echter moet men zich wachten deze adjectiva aldus te bezigen, ofschoon sommige dichters, vooral Bilderdijk, zich zulks veroorloofd hebben. Vooreerst toch is het geheel onnoodig deze woorden transitief te gebruiken, daar wij ter uitdrukking van eene overgankelijke werking andere uitgangen bezitten: *bedriegelijke hoop*, *verkwikkende* of *verkwikkelijke waterstroomen*. Deze nieuwigheid, die gelukkig nog niet in het dagelijksche gesprek is doorgedrongen, strekt derhalve niet tot verrijking onzer taal, vermits de ware rijkdom eener spraak niet is gelegen in den overvloed van uitdrukkingen voor dezelfde begrippen, maar in het vermogen om ook de geringste wijzigingen der begrippen en voorstellingen door verschillende woorden en woordvormen onderscheiden voor te stellen. Doch wie ziet niet klaar in, welke nadeelige gevolgen het voor de duidelijkheid, dat hoofdvereischte van eenen goeden stijl, hebben moest, indien men zich gewende om aan hetzelfde woord steeds twee lijnregt tegenover elkander staande begrippen, het vermogen van te werken en dat van te lijden, te verbinden? Wel is waar, meestal zou de ware zin van zulke woorden uit den zamenhang kunnen blijken, doch er zijn gevallen genoeg denkbaar, waarin dubbelzinnigheid niet te vermijden zou wezen. Inzonderheid zou dit te vreezen zijn in de kunsttaal der wetenschappen, waarin het een noodzakelijk vereischte is, dat iedere term, b. v, *deelbaar*, *ondoordringbaar*, één bepaald, niet licht te verwisselen begrip

vertegenwoordigt. Den dichters moge dit gebruik dan vrijstaan, het is verre van wenschelijk, dat het algemeene navolging vinde. Men vergelijke hetgeen over dit onderwerp gezegd is door Dr. A. de Jager, in zijne bekroonde Verhandeling over den invloed van Bilderdijks dichtwerken op onze taal, bl. 30 en vv., en door Professor Lulofs, Gronden der Nederl. Woordafl. § 42.

DERDE TWAALFTAL

NEDERLANDSCHE

SPREEKWOORDEN,

DOOR

P. J. Harrebomée.

I. *Hij gelijkt hem op een' duit.*

Sedert Mr. Z. H. Alewijn heeft aangetoond, dat men zijn' broeder niet *op een' duit* gelijken kan, maar wel *op ende uit* 1), twijfelt men niet meer aan de verbastering van het spreekwoord: *Hij gelijkt hem op een' duit*, en hebben ook, op zijn voorbeeld, Martinet, Lublink en Koning *op ende uit* voor *op een' duit* in de plaats gebragt. En inderdaad, Alewijn betoogt op eene wijze, als men dat van den geleerde mogt verwachten. De achter zijne verbasterde spreekwijzen gevoegde Bijlage II van Hinlópen stelt echter deze verbastering, mijns inziens, niet buiten bedenking; ook zou de vraag nog dienen opgelost te worden, waarom men het spreekwoord in *op een' duit* en niet in *op eene tuit* verbasterd hebbe.

Bestaat er verbastering, dan is de vinding vernuftig; want iemand op en uit gelijken, kan gewis niet anders beteekenen dan naauwkeurig, volmaakt, geheel, wat men door het spreekwoord wil te kennen geven. Maar is het werkelijk onverstaanbaar: *Hij gelijkt hem op een' duit?* Men weet, dat meermalen kleinigheden gebruikt worden,

1) Werken van de Maetschappy der Ned. Letterkunde te Leyden, D. I (Leyden 1772) bl. 101.

om eene gelijkheid van twee voorwerpen aan te duiden, die bijna volkomen mag heeten. Zoo zegt men: *die twee dingen gelijken elkander op een prik, op een haar* en dergelijke. *Iets op een draad weten* is eene gelijksoortige spreekwijze, die bij vroegere schrijvers niet ongewoon was; b. v. Westerbaen, Ged. I. 549:

Ulyssis doolingen die weet ghy op een draedt.

Zoo kan men, om aan te duiden dat twee personen of zaken eene groote gelijkheid met elkander hebben, zich zeer wel bediend hebben van de *duit*, gedurende langen tijd de kleinst bestaande koperen munt. Is in deze verklaring iets gedwongens? en zoo niet, waarom moet het spreekwoord dan verbasterd heeten, als men vóór Alewijn sprak en schreef van iemand *op een' duit te gelijken* (zie Winschooten), wat beide in onze dagen nog geenszins is vreemd geworden? Of zou men voorbeelden kunnen aantoonen van vóór den tijd van Alewijn, waaruit het tegendeel bleek? Zoo lang die voorbeelden ontbreken, blijf ik het altijd betwijfelen, dat men hier aan verbastering hebbe te denken.

Dat de duit, ook in een ander opzigt, als voorwerp van vergelijking gebezigd wordt, kan het spreekwoord bevestigen: *Je bent zoo plat niet als een mannetjes duit*, welk beeld, volgens Tuinman, »speelt op die oude duiten, waarop een mans hoofd met een klapmuts gemunt was."

II. *Dat vrouwen weten, blijft gesloten Als melk, in eene zeef gegoten.*

Men geeft der vrouwen na, dat ze niet kunnen zwijgen, maar alles moeten oververtellen, ook wat haar onder geheimhouding was toevertrouwd. En gelijk de zeef

geen melk behouden kan, maar alles laat doorvallen, even zoo handelt de vrouw met hetgeen haar is medegedeeld. Gruterus zegt: *Dat vrouwen weten blyft gesloten, gelyc melc in sye gegoten.* Meijer geeft ons, voor *sey, dsye* te lezen, en verklaart dit door *de zee* 1); doch dat hier, al leest men ook *dsye, de bal is misgeslagen,* is door den heer De Jager aangetoond in zijne *Verscheidenheden uit het gebied der Ned. Taalk.*, bl. 283 in de noot. Bij De Brune lezen wij:

Wat vrouwen weten blijft ghesloten,
Als water in een zift ghegoten.

welke schrijver derhalve almede de boven gegeven verklaring bevestigt.

III. *De koestal is beter dan de koebrug.*

Dat er vele spreekwoorden zijn, aan het dierenrijk ontleend, heeft de heer Sprenger van Eijk door zijne *Handl. tot de kennis van onze vaderl. Spreekw.* ten duidelijkste door voorbeelden getoond. En echter is daar nog de helft niet bijeengebragt van 'tgeen onze taal bezit. Als voorbeeld mogen dienen de spreekwoorden van de koe, van welke de heer Sprenger van Eijk er in zijne Handl. 31 opneemt. Bij dit getal heeft de heer De Jager er later 9 gevoegd 2), waarvan er in de *Nalezingen en Vervolg* op genoemde Spreekw. 4 zijn overgenomen en 2 andere bijgevoegd. Dit maakt te zamen een getal van 42 spreekwoorden van de koe, en echter zijn

---

1) Oude Nederlandsche Spreuken en Spreekwoorden, (Gron. 1836), bl. 71. Aangaande de spelling van *dsye*, voor *de zee*, voegde de Hoogl. er de opmerking bij, dat men ze » slechts nu en dan bij de oude schrijvers ontmoet."

2) Taalkundig Magazijn, III. 106.

hier nog 122 nieuwe bij te voegen. Een dezer is: *De koestal is beter dan de koebrug.*

De koe is zulk een log dier, dat de zeeman haar' naam heeft overgebragt op schepen, die zeer traag zijn in het zeilen, en volgens Winschooten spreekt men van *de koe inwachten*, als men het eene schip om het andere doet ophouden. Hierop doelen vele spreekwoorden. De meeste echter geven regtstreeks of zijdelings het voordeel te kennen, dat de koe ons aanbrengt; en het is deze laatste eigenschap vooral, die op de koe bijzonder de aandacht heeft doen vestigen, en haar tot het voorwerp van onderscheidene vergelijkingen gemaakt.

De koestal is beter dan de koebrug is eene karakteristieke uitdrukking, waardoor men te kennen geeft, nog liever iets te kiezen, wat men anders niet zou begeeren, dan datgene te nemen, wat grooter afkeuring verdient: *van twee kwaden* (of: *kwalen*) *moet men het* (*de*) *geringste kiezen* (of: *het* (*de*) *grootste vermijden*).

Dit spreekwoord is voorzeker geheel aan de zeevaart ontleend, en heeft met het dierenrijk niets anders gemeen dan door overdragt en bij vergelijking.

De *koestal* behoort op het land t'huis, gelijk de *koebrug* op de schepen hare plaats vindt. Wel zegt Winschooten: »een *Koe Brug* beteekend eigendlijk een *Brug*, daar een *Koe* overgaat, als sij uit Vaartuigen op Land stappen moet," doch deze beteekenis is hier niet van toepassing. Hij laat er echter op volgen: »te Scheep beteekend het een ondiep verdek, daar iets onder verborgen werd." Witsen maakt deze laatste beteekenis duidelijker, als hij zegt: »*Koe-brug* is een tweede verdek op zommige schepen, 't geen zeer ondiep is, tot berging van plunjen, en slaepplaetzen der schepelingen. Dit verbint de schepen, en maecktze vast: gaet over 't geheele schip, of wel ten halve alleen." En het zal deze

beteekenis zijn, in het genoemde spreekwoord aan *koebrug* te geven. Witsen geeft mede eene tweede beteekenis op, daar wij nog bij hem lezen: »*Koe-brug* beteekent ook een tralie-werck, 't geen boven over het schip gespannen werdt, daer Soldaeten op staen als men slaet [slag levert], van een Vinkenet daer in verschillende, dat dit alleen het midden van 't schip bedeckt, en het Vinkenet het geheele schip." De koebrug is eigentlijk zeker verdek op sommige schepen 1); op linieschepen en fregatten treft men het onder het zoogenaamde tusschendeks aan. Dit verdek levert geen zeer aangenaam verblijf op door de duisternis, welke er op heerscht, en doordien het meestal zoo laag van verdieping is, dat men er niet regtop kan staan. Het diende oudtijds, en misschien nog wel, om er het *slagverband* op te plaatsen, dat is, om er de zieken te verplegen en de gekwetsten te verbinden. Op sommige schepen was de chirurgijnskist op de koebrug geplaatst, terwijl de tweede en derde chirurgijns aldaar hun verblijf hielden, zoodat elke matroos, die ziek of gekwetst was, zich derwaarts moest begeven.

Zoo wordt het duidelijk, dat de zeeman, hoe ongaarne hij ook aan wal vertoeft, het verblijf bij den boer zelfs, den koestal, toch verkiest boven de koebrug, die hem niet de minste aangenaamheid belooft, en alzoo in vollen gemoede verklaart: *De koestal is beter dan de koebrug.*

IV. *Iemand de vijg geven.*

In de Brunes *Banketwerk* (D. II. bl. 223) leest men het volgende: »Zommighe weten de boecken, die zy

1) Zoo verzekert mij de heer A. J. van der Aa, te Gorinchem, thans geacht schrijver, vroeger, tijdens de Fransche overheersching, op de fregatten *Aurora* en *de Wezer* in dienst geweest.

durven het licht betrouwen, zulcken cieraed voor 't hoofd binden, en zulcken boote voor te hangen, datter Goden en Godinnen schijnen in te woonen: maar binnenkomende, en vind men niemand t'huys, 't en zy misschien een aep of een ghezwolle padde. Deze magh men wel de guyze zetten, en *de vijghe geven.*" Deze uitdrukking *de vijg geven* beteekent *op eene buitengewone wijze honen, smaad aandoen;* niet, zoo als men wel gemeend heeft, door iemand den middelsten vinger voor te houden; maar door, gelijk Tuinman te regt opmerkt, tegen iemand den duim tusschen de twee voorste vingeren op te steken. Dit gebaar gaf van ouds bij verscheidene volken, zoo als Latijnen, Italianen, Spanjaarden, Portugezen, Franschen, Engelschen enz., een bitteren hoon, eene smadelijke verachting te kennen, gelijk dan ook de spreekwijze in vele talen met gelijke beteekenis voorkomt 1).

Zij zal dus moeten worden onderscheiden van *iemand eene spaansche vijg geven*, dat wil zeggen (volgens Tuinman) door vergif om 't leven brengen, waartoe meermalen eene vergiftigde vijg zou zijn gebruikt. Waarom dit juist eene *Spaansche vijg* genoemd wordt, en niet eene Italiaansche of andere, weten wij even weinig als Tuinman.

---

1) [Men heeft den oorsprong dezer spreekwijze gezocht in zeker sprookje van de Milanezen, dat bij Ménage, Kiliaan, Tuinman en anderen vermeld wordt. Zeer te regt, evenwel, vermoeden Nares in zijn *Glossary* en Quitard (*Dictionn. étymol., histor. et anecdot. des Proverbes* etc. Paris, 1842) dat die oorsprong in geheel iets anders schuilt. Wie deswege inlichting verlangt, kan die, met afbeeldingen zelfs, vinden in Douces *Illustrations of Shakspeare*, I. 492—501, en nog volledíger in een vertoog, met zeer grondige kennis geschreven, en te vinden in Von der Hagens *Neues Jahrbuch der Berlinischen Gesellschaft*, VII. 183—190. Ik zeg er van, met Douce, het is »a term, with its appendages, rather to be conceived than fully explained in this place." Ik voeg hier nog alleen bij, dat de *Spaansche vijg*, zoo als die door Tuinman voor *vergiftigde vijg* is verklaard, in Nares' Glossary door plaatsen uit oude engelsche schrijvers voldoende is gestaafd. — A. D. J.]

De oude Grieksche wijsgeeren boden elkander mede wel eens eene vijg aan, doch, voorwaar! met loffelijker bedoeling. 't Was een blijk van hoogachting, en men reikte de bij hen zoo hoog geschatte vrucht toe aan dengenen, met wien men over een of ander vraagstuk in redentwist wilde komen. Zie daarover Nieuwlands *Letter- en Oudheidkundige Verlustigingen*, D. II. 320.

V. *Laat de dooden rusten, zei de arend tot de raaf, en hij verslond eene levende duif.*

Er bevindt zich onder den rijken schat onzer spreekwoorden eene eigene klasse, die gebezigd wordt met den naam van eenig mensch of dier of wel den duivel, die het zou uitgevonden hebben. De Duitschers noemen dit *spreekwoorden in voorbeelden* 1). Ondertusschen is onze taal vrij wat rijker in deze soort van spreekwoorden dan de hunne. Getuige van onzen rijkdom is de *Lyste van Spreekwoorden, op verscheyde voorvallen toepasselijk*, gedrukt achter de zoogenoemde *Lyste van Rariteyten, die verkocht sullen worden ten Huyse van Anna Folie* 2). Het zijn vooral deze spreekwoorden, die eenen glimlach om de lippen plooijen, daar zij meesttijds een boertig karakter aannemen, waartoe de daarin sprekenden groote-

1) [Eene verzameling van zulke »Apologische oder Beispiels-Sprichwörter" geeft Albert Hoefer, uit de hoogduitsche (in nederduitschen tongval) en engelsche taal, in Von der Hagens *Neues Jahrbuch der Berlin. Gesellschaft*, VI. 95—106. — A. D. J.]

2) Zie N°. 41 van de *Lijst van werken over Nederlandsche Spreekwoorden*, geplaatst in den Algem. Konst- en Letterb. N°. 10, 12 en 13 van 1846. Het hier bijgebragte spreekwoord is uit eene verzameling van vroegeren tijd, getiteld: 24*. *Johan van Nyenborgh. Eenighe Leersaeme ende vermakelijke Spreeck-woorden*, voorkomende, bl. 129—135, in zijne *Weeck-wercken, der ghedenckwaerdighe Historien, Leer-gedichten en Spreucken*, enz. Gron. Cöllen. 1657. 4°. Onder het opschrift: *Spreeck-woorden*, komen op bl. 324 nog 11 spreekwoorden voor.

lijks bijdragen. Ondertusschen overschrijden zij wel eens de grenzen der welvoegelijkheid, waarom vele anders zeer naïve spreekwoorden uit de verzameling van Folie behooren geschrapt te worden, want waarlijk *het kan niet door den beugel: de doop loopt over de visch.* Het eerste deel van zoodanig spreekwoord behelst eene waarheid, die door het bijgevoegde: *zei* enz. nader bekrachtigd wordt, maar ook dikwijls geheel ontzenuwd, en tot de laatste soort behoort het bijgebragte spreekwoord. Wanneer men zegt: *Laat de dooden rusten*, dan geeft men daarmede te kennen: zeg geen kwaad van hen, zij kunnen zich niet verdedigen. In de te Campen gedrukte verzameling vindt men: *Laet die doode rusten: want leefde hy noch ghi solt villicht wel stille swijghen*, zoo als het ook door Meijer is overgenomen, en waarbij de aandrang tevens is uitgedrukt. De Brune heeft:

Dooden, en die zijn absent,
Wacht, dat ghy-ze niet en schendt.

In Van Nyenborgh alleen vindt men: *Laet de doode rusten, seyd' de Arent, tot de Raef, en verslont een levendighe Duyf*, en daarin wordt het ernstige der eerste uitdrukking door de voorstelling van het laatste deel van het spreekwoord geheel weggenomen. De arend zegt: laat de dooden rusten, terwijl hij bezig is, hun aantal te vergrooten; daartoe kiest hij het beeld der onnoozelheid, der onschuld, en roept zijn medegenoot, als ter goedkeuring, tot getuige. Zoo handelt de veinsaard en valschaard, die in woorden den vrome speelt, — als men slechts zijne werken niet ziet, die hij alleen vertoont, waar hij goedkeuring kan verwerven.

VI. *Eene wijze hen legt wel een ei in de brandenetels.*

De hen behoort de eijeren t'huis te leggen, en wel in haar nest, en niet op eene vreemde plaats, even gelijk elk zijne liefde niet buiten de deur behoort te brengen, of op plaatsen te loopen, waar hij beter van daan ware gebleven. Bij vergissing geschiedt het bij beide, hen en man, wel eens anders, en dan zeggen Spieghel en Gruterus: *Een wijs hoen leyt wel een ey in de netelen;* Cats: *Geen soo snégen hen, of sy leyt wel eens in de netelen;* De Brune:

Gheen hinn' soo sneegh, die niet een ey
Verloren in de netels ley'.

Tuinman: *De hin heeft haar ei in de netelen gelegt;* en Lassenius 1): *Kloeken Hoenders leggen ook in de Netelen.*

Voor *een ei in de netelen* zegt men ook *een ei in het riet leggen.* Een voorbeeld uit Huygens komt daarvan reeds voor in het *Taalkundig Magazijn*, (III. 492); een ander geeft De Brune, in zijn Banketwerk, II. bl. 191, waar men leest: »'k En wil de mans niet verschoonen, die liever *een ey in 't riet legghen*, als t'huis haer eyghen nest verwarmen."

VII. *Eene zotte vrouw kent men aan haar rokje.*

De nar heeft eene muts met bellen op, en zijne ove-

1) Het hier bedoelde werkje, dat in 244 bladz. 40 spreekw. behandelt, voor de helft Hoogduitsche, heeft ten titel: 42*. *Zinrijke Tydverdryver, aanwyzende eenige der beste en nadenkelykste Spreukwoorden. Met duidelyke Uitleggingen en verklaringen na de hedendaagsche waereldsloop;* enz. *In het Hoogduits beschreven door Joh. Lassenius;* 2e druk. Amst. 1760. kl. 8°. Als zoo vele andere, heb ik ook dit werkje door den heer De Jager leeren kennen.

rige plunje geeft geheel den zot te kennen. Zoo behoeft men niet altijd iemands handelingen te onderzoeken, om daarnaar zijn verstand of zijne dwaasheid af te meten. *Een sotte* (l. *zot*) *wijfje kent men aan haar rokje*, zegt De Méry in zijne *Proverbes Hollandais* 1). De verzamelaar doet deze spreekwoorden voorafgaan door eene beschrijving van ons land, ons volk en onze taal. Hij zegt daarin eene menigte ongerijmdheden, dolheden en schandelijke lasteringen, die echter wel gevolg van onkunde zullen wezen. Zoo zegt hij bijv.: »De gouddorst overweldigt den Hollander van zijne jeugd tot aan zijne grijsheid. — De vrouwen zijn gemeenlijk grooter dan de mannen. De koelheid en hardvochtigheid zijn op hun gansche gelaat uitgedrukt, en hun hart is een ware ijsklomp. — De gewoonte van rooken is eigen aan de beide geslachten. — De Hollandsche bodem, die doorsneden is met ontelbare grachten, laat slechts weinig ruimte over tot het planten van geboomte, daar deze nog voor bloemen bestemd wordt." Enz. enz. Wel hebt gij naar waarheid gezegd, De Méry: *Eene zotte vrouw kent men aan haar rokje!*

VIII. *Dat klinkt als katoen.*

Wanneer iets volstrekt geenen klank geeft, dan zegt men: *Dat klinkt als katoen*, want katoen kan geen' klank hebben. Men wil dus eenvoudig te kennen geven: dat klinkt niet, als tegenstelling, daar het een voorwerp

---

1) Deze verzamelingen, die ik door Prof. Visscher heb leeren kennen, zijn getiteld: 83*. *M. C. de Méry. Proverbes Flamands et Proverbes Hollandais*, zijnde §§ XII en XIII van zijne *Histoire générale des Proverbes, Adages, Sentences, Apophthegmes, dérivés des moeurs, des usages, de l'esprit et de la morale des peuples anciens et modernes*, etc. Tome second. Paris. Delongchamps. 1828. 8°.

geldt, dat klank moest bezitten. Prof. Visscher 1) meent, dat het wezen moet: *Dat klinkt als latoon*, te weten als *latonium*, valsch goud. Slechts de Latijnsche uitgang zou weggeworpen zijn, en zulks met invoeging van eene *e* ter verlenging der *o*, even als in *sermoen*, *Catoen*, *Platoen* en andere. De vinding is voorzeker vernuftig; maar zou het niet wat al te vrij zijn, van *katoen latoon* te maken, of wat onwaarschijnlijk, dat men *latoon* als *katoen* zou benoemd hebben?

IX. *Dat gaat van mijl op zeven.*

Dat gaat van mijl op zeven, zegt men, wanneer men iemand ontmoet, die zijne zaken op eene langwijlige wijze verrigt. Tuinman schrijft: *'t Is de mijl op zeven*, en geeft ter verklaring: »Dit zegt men van een grooten omweg maken, als of men om eene myl af te gaan leggen, den weg van zeven mylen ging. Zo doen de honden, door om en heen en weder loopen. Men past dat toe op dingen, die korter en lichter geschieden konden." In de *Nieuwe Nederl. Spraakleer*, door den heer G. C. Mulder, heeft men: *'t Is een mijl op zeven*, en vindt er de verklaring van Tuinman terug. De heer A. J. van der Aa wil eene andere lezing, daar men in zijn *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* op het woord *Sevenum* leest: »Zoo men wil, zou de omweg, dien men van deze plaats door den Peel naar Meijel moest maken, het spreekwoord van *het is van Meil op Sevenum* 2) hebben doen ontstaan."

---

1) De verzameling, waarin dit spreekwoord, met andere, is verklaard, heeft tot titel: 118. *Prof. L. G. Visscher, Spreekwoorden*, voorkomende in de *Kronijk van het Historisch Gezelschap te Utrecht*. Derde jaargang, bl. 210—215. Utrecht, Kemink. 1847. 8o. Ik heb ze door den heer Schüller tot Peursum leeren kennen.

2) Sevenum en Meijel zijn twee dorpen, in de prov. Limburg gelegen,

X. *Brugman zocht zielen, en ik zoek geld.*

Jan Brugman, een monnik, te Kempen geboren, leefde in de vijftiende eeuw. Eerst onderwees hij de godgeleerdheid in het klooster van St. Omer, en bragt daarna een aanzienlijk gedeelte van zijn leven in de Nederlandsche provinciën door. Ten jare 1462 zich, tegen genoegen der Regering, in Amsterdam gevestigd hebbende, had hij, doordien zijne wijze van prediken voor het gemeene volk bij uitstek geschikt was, aldaar een' geweldigen toeloop; en zijne voor dien tijd ongewone welsprekendheid, of liever welbespraaktheid, deed sedert het spreekwoord ontstaan: *Al kondet gij kallen als Brugman*, waarmede men te kennen geeft: welk groot vermogen gij moogt oefenen, al was het ook de overredende kracht van Brugman, gij zult uw oogmerk niet bereiken: gij zult mij niet overhalen.

Tegenover den geestelijken ijver staat de wereldlijke, en het geld speelt dan de hoofdrol: Er bestaat dan wel geen sterker tegenstelling dan de zielenzoeker Brugman, en de wereldling, wien het alleen om geld te doen is, — en van daar het spreekwoord: *Brugman zocht zielen, en ik zoek geld.*

XI. *Het is daar zoo breed niet als voor de Willemstad.*

XII. *Het zit er zoo diep niet als voor de Willemstad* 1).

Dat het Hollands diep voor de Willemstad eene aan-

---

het eerste 5 uur ten noorden, het laatste 3½ uur ten noordwesten van Roermond.

[Te Rotterdam bezigt men, in gelijke beteekenis, de uitdrukking: *Dat is de heul om naar het proveniershuis.* De *heul* is eene brug aan het einde der bebouwde schiekaden, aan welker ééne zijde het *proveniershuis* is gelegen. — A. D. J.]

1) De kennis aan deze beide spreekwoorden en hare verklaring ben ik

zienlijke breedte heeft, zal men wel niemand behoeven te zeggen; evenwel moet het verwondering baren, dat men die uitgestrekte breedte te Breda en in de omstreken, waar schier geen water van eenigen naam gevonden wordt, gekozen heeft, om er eene vergelijking mede te maken, en dus van iemand, die veel vertering maakt, of, zoo als men in het gemeene leven zegt, veel winds maakt, maar niet zeer ruim bij kas is, zegt: *Het is daar zoo breed niet als voor de Willemstad.*

De groote diepte van dit vaarwater heeft tevens aanleiding gegeven, om van iemand, die zich voor zeer vernuftig wil doen doorgaan, maar zeer karig met verstand bedeeld is, te zeggen: *Het zit er zoo diep niet als voor de Willemstad.*

---

aan den heer A. J. van der Aa verschuldigd. Met zijne toestemming vinden ze alhier eene plaats.

STUKKEN

VAN DE

TWEEDE KLASSE

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH INSTITUUT,

OVER HET GESLACHT VAN HET WOORD *DIENST.*

In de zitting van den 20sten Maart jl. bragt de Secretaris ter tafel een over den post bij hem ingekomen stuk van den navolgenden inhoud:

Aan de Tweede Klasse van het Koninklijk-Nederlandsch Instituut.

Geeft eerbiedig te kennen DIENST, manspersoon, wonende in Germanië, dat hij sedert eenige jaren met leedwezen ontwaart, dat men in dat gedeelte zijns Vaderlands, hetwelk Nederland geheeten wordt, den hem regtens toekomenden en sedert vele eeuwen ongestoord bezeten mannelijken titel niet meer wil erkennen; dat, toen in den beginne slechts een enkele zonderling hem toeriep: »gij zijt een vrouw!" hij zich weinig daaraan bekreunde, indachtig aan het oude gezegde, dat er niets zoo ongerijmds is, hetgeen niet door eenig philosoof wordt voorgestaan, maar dat het sedert door de laakbare toegeeflijkheid van eenen voorheen van rijkswege aangestelden genealoog zoo ver gekomen is, dat hij zich niet meer binnen de grenzen van Nederland vertoonen kan,

zonder door ambtenaren, schoolmeesters, dominés en katechiseermeesters aangegrepen en met geweld in een vrouwenpak gestoken te worden; dat hem sedert dien tijd het verblijf in Nederland ondragelijk is, en hij te rade is geworden zich te wenden tot u, Mijne Heeren, ten einde, zoo mogelijk, in zijnen rang te worden hersteld; dat hij, wel is waar, vertrouwt, dat geen lid der Klasse zich door die onwetende napraters heeft laten medeslepen, en dat derhalve een betoog zijner regten overbodig zoude kunnen geacht worden; edoch dat de overweging, dat zijn stilzwijgen op dit punt door zijne tegenstanders welligt aan gebrek aan middelen zoude worden toegeschreven, hem genoopt heeft zijne aanspraken kortelijk te vermelden.

Dat het, om daartoe over te gaan, eene onbetwiste waarheid is, dat in deze materie niets anders mag geraadpleegd worden, dan het wetboek van het gebruik, quem penes *arbitrium* est et *lex* et norma loquendi, de wet (lex) naar regels, de willekeur (arbitrium) ook buiten de regels om, *selon son bon plaisir*. Dat nu, blijkens alle goede oude schrijvers, blijkens hetgeen gij allen weet, dat vòòr 1825 in Nederland gesproken en geschreven is, des suppliants mannelijk geslacht steeds algemeen is erkend; dat men derhalve thans *zonder den eersten en onbetwistbaarsten regel te schenden*, dat geslacht niet vermag te veranderen.

Dat de suppliant het hierbij zou kunnen laten, vermits dit argument op zich zelf afdoende is, en voorzeker niemand zal gaan betwisten, dat de Koning mannelijk, en de baker vrouwelijk is, hoezeer, insgelijks op wetenschappelijke gronden, betoogd is, dat koning vrouwelijk en baker mannelijk is. Dat hij evenwel ook het nagebaauwde voorwendsel zijnen vijanden ontnemen wil. Dat dat voorwendsel, door een vernuftig

geleerde verzonnen, alleen om een ander geleerde van onkunde te kunnen beschuldigen, en door den grooten hoop in vollen ernst opgevat, hierop nederkomt: dat elk en een iegelijk, wiens naam op eene onmiddelijk achter den wortel eens werkwoords geplaatste *st* eindigt, eo ipso vrouw is. Dat deze voorgewende regel echter niets anders is dan eene geleerde aardigheid, gelijk men er honderd kan verzinnen. Dat daarvoor immers geen ander bewijs wordt bijgebragt, dan eenige losse voorbeelden, terwijl men zich wel gewacht heeft die voorbeelden aan te halen, welke het tegendeel bewijzen, en onder welke de suppliant de vrijheid neemt in alle bescheidenheid zich zelven te noemen, een voorbeeld van te meer kracht, naar mate des suppliants naam meer dan die van vele anderen in ieders mond was en nog is; dat immers nog heden het onbewuste gevoel van des suppliants geslacht bij allen levendig is, daar geen dier taalberedenerende napraters er aan gedacht heeft, dat hij dagelijks (want ergens moest de ezelspoot wel uitsteken) onwillekeurig zeide: ik doe dat *ten* dienste van.... (zegt men ook, ten zijde, ten plaatse, ten gelegenheid?) Dat men desgelijks met vele andere broederen, broeder ***Dorst*** (van dorren) vergeten heeft. — Dat men in zijnen ijver onbegrijpelijkerwijs verzuimd heeft na te gaan, hoe het in 't overige Germanië met de zaak gelegen was, hetgeen te noodzakelijker was, daar de verwarring der geslachten, die in Nederland plaats heeft, aldaar onmogelijk is, omdat 1°. daar te land in de *gesprokene* taal het geslacht in elken naamval *door ieder en een iegelijk duidelijk* wordt uitgesproken, zoodat eene vergissing daar even onmogelijk, ja veel onmogelijker is dan bijv. in 't Latijn; en 2°. omdat het Hoogduitsche dialekt, sedert meer dan vijf eeuwen met naauwkeurigheid geschreven, door zes en dertig millioen (zegge 36,000,000) menschen

gesproken wordt, en het volstrekt ondenkbaar is, dat een zoo groot aantal om hunne stijfhoofdigheid befaamde lieden zich eene zoo in 't oog loopende, of liever oorverscheurende nieuwigheid, als de verandering van vrouwelijk in mannelijk geweest zou zijn, zoude hebben laten welgevallen.

Dat eindelijk, naar het oordeel van vele geleerden, de voorgewende regel, zoo hij al bestond, alleen toepasselijk zoude zijn op transitiva en niet op neutra, zoodat, dewijl *dienen*, even als *dorren*, een neutrum is — een toestand aanduidt — (Ich diene *dir*, en niet, ich diene *dich*, hetwelk een plakfout is, hoedanige door geen straatjongen in Duitschland begaan wordt), de suppliant in geen geval het slagtoffer der vermeende vinding kan zijn.

Dat alzoo, om het aangevoerde kort zamen te vatten, in de ééne schaal liggen: 1°. de wet en de willekeur van het gebruik in Nederland vóór 1825, 2°. alle ten dienste der lieve jeugd geschrevene boeken tot heden toe, 3°. de mannelijke *Dorst* met andere broederen, te lang om hier uiteen te zetten, 4°. 36,000,000 dikkoppige Duitschers *mit ihrem Dienst und ihrem Durst*, 5°. de gevaarlijkheid van het antecedent, hetgeen regtstreeks tot de magt der Koning en de luren des bakers leidt; — en in de andere schaal: BILDERDIJK!

Dat het, op grond van het aangevoerde, des suppliants nederige bede is, dat het der Klasse behagen moge met haar meermalen met goed gevolg betoond gezag in 't midden te treden, opdat de suppliant weder als van ouds, gelaarsd en gebroekt, door Nederland moge omwandelen, zonder vrees voor mishandeling van de zijde der domme menigte, die zich op eene onder de natiën van Europa zoo ongehoorde en laaghartige wijs van de overlevering der vaderen heeft laten afbrengen. Dat de

suppliant echter ronduit verklaart, zich met geene in Nederland gebruikelijke transactie te kunnen te vrede stellen; dat hij zich des noods kan laten welgevallen door eene nietige fractie van het Germanendom tot het schoone geslacht gerekend te worden, maar dat hij in een vonnis, hetwelk hem tot hermaphrodiet maakte, nimmer zou kunnen berusten.

't Welk doende,

Nederland, *Der Klasse onderdanige dienaar*,
den 15den Maart 1851. DIENST.

De Klasse besloot dit stuk in handen van eene commissie te stellen, met verzoek om haar daarop te dienen van berigt. In de zitting van den 17den April bragt deze commissie, bij monde van den heer Koenen, het volgende verslag uit:

Voldoende aan den last, ons door de Klasse in hare vergadering van 20 Maart jl. opgedragen, hebben wij de eer in het navolgende verslag ons gevoelen uit te brengen over het adres van den zich noemende DIENST, in 't welk een ongenoemde zijne bezwaren tegen het meer en meer veld winnen van het gebruik, om aan het woord *dienst* het vrouwelijke geslacht toe te kennen, op een luimigen trant kenbaar maakt.

Het zou ons te ver heen leiden, om in eene uitvoerige ontwikkeling te treden van de leer der geslachten in de taal, of den grond te onderzoeken, op welken Bilderdijk gemeend heeft het geslacht der zelfstandige naamwoorden niet zoo zeer uit den zin en de beteekenis, maar doorgaans uit de vorming des woords te moeten afleiden. Het zal genoeg zijn, te doen opmerken, dat onder de nieuwere taalvorschers in Duitschland het gevoelen van onzen grooten taalkenner voor een aanmerkelijk gedeelte begint aangenomen te worden. Wij beroepen ons, om daarvan een voorbeeld aan te halen,

op den oorspronkelijken denker Becker; een man, die anders in vele opzigten van Bilderdijks resultaten afwijkt, maar ten aanzien van het tegenwoordige onderwerp volmondig erkent, dat, wanneer men de persoonsnamen van het geheele getal der substantieven aftrekt, voor alle overige naamwoorden, die zaken uitdrukken, het grammatische geslacht, of datgene, hetwelk uit de woordvorming wordt afgeleid, regelmatig het heerschende is.

Wanneer men van dit beginsel, hetwelk ten aanzien van het woord *dienst* niet moet uit het oog verloren worden, uitgaat, zoo valt op te merken, dat dit woord behoort tot de klasse dergene, die, van eene oude vorming van den verleden tijd afgekomen, als zoodanig een gewrocht of werking te kennen geven. Zoo is *kunst* van het oude *praeteritum: ik konste*, hedendaagsch: *ik konde; jonst* (of *gunst*) van het voorheen gebruikelijke: *ik jonste*, voor: *ik jonde* of *gunde*; zulk een voormalig *praeteritum* is ook: ik *dorst* (voor *durfde*) van het oude *darren* of *dorren*, waarvan thans *durven* in gebruik is. Naar deze analogie is *dienst* het gewrocht der werkzaamheid van *dienen;* en heeft dus, als de meeste woorden die op *st* uitgaan, het grammaticale vrouwelijke geslacht. Even zoo is het met *winst*, *komst*, *vorst* (voor *vrost* van *vriezen*), enz.

Het is echter waar, dat door eenige woorden op den bovenstaanden regel schijnt inbreuk te worden gemaakt; doch van die afwijkingen zijn steeds aanwijsbare oorzaken en aanleidingen voorhanden. Van ouden tijd af heeft men in sommige streken van ons Vaderland, en hebben vooral eenige schrijvers, zoo als Vondel, gaarne de *monosyllaba*, die men met zekere klem uitsprak, mannelijk gebruikt. Van andere woorden valt op te merken, dat zij met eene vocaal of zachte aspiratie aanvangende

aan het voorafgaande lidwoord de sluit -*n* deden toevoegen, zoo als met *angst*, *haast*, *echt* en andere het geval was. Eindelijk hebben nog eenige, ofschoon door hunne vorming onmiskenbaar het vrouwelijke geslacht vereischende, het mannelijke aangenomen, doordien zij op nieuw wortelwoorden van andere *verba* werden, en als alle wortelwoorden, mannelijk gebruikt moesten worden.

Reeds bijna honderd en dertig jaar geleden heeft een geacht taalkundige, de vermaarde Lambertus ten Kate, zich verklaard tegen het gebruik van velen, hetwelk het woord *Dienst* mannelijk maakte. »Ten opzigte van 't geslachte van ons woord *dienst* (schrijft hij, *Aenleid.* II. 72) valt te berigten, dat het gewoonlijk *masculin* gebruikt wordt, 't gene aen een verloop toe te schryven is." Sedert echter de bekendheid van het Hoogduitsch hier te lande toenam, en op het eind der vorige eeuw meer en meer doordrong, begon men het geslacht der klankverwante Hoogduitsche woorden meer en meer op de Nederduitsche over te brengen; en hierdoor heeft het mannelijk geslacht voor *dienst* de overhand behouden, tot dat professor Siegenbeek in het jaar 1825 zich in *de Letterbode* voor het vrouwelijke verklaarde, waarna het groote publiek, altoos geneigd om, waar twee mannen in levendigen strijd tegen elkander ijverende, als Bilderdijk en Siegenbeek, zamenstemden, die zamenstemming als een bewijs der wederzijds erkende waarheid aan te merken, het voorbeeld van die beiden algemeen is begonnen te volgen; ofschoon mannen als Van der Palm en Kinker zich tegen die verandering in het algemeene spraakgebruik bleven verklaren.

Wat nu den voornamen bewijsgrond van den ongenoemden adressant aangaat, dat het woord *dienst* in onze taal mannelijk zoude moeten zijn, omdat het in 't Hoogduitsch dat geslacht heeft, zoodanig beweerde gaat,

onzes inziens, niet op. Op gelijke wijze zoude men kunnen staande houden, dat een verkleinwoord, in het Duitsch den mannelijken vorm van het bezittelijk voornaamwoord vereischende, ook in het Nederlandsch die zelfde eigenschap zoude hebben; dat men bijv. zoude moeten zeggen: het meisje zoekt *zijnen* vader, omdat het Hoogduitsch deze syntaxis vordert, dat de *maan* in het Nederduitsch mannelijk zoude moeten zijn, omdat men in het Hoogduitsch zegt *der Mond;* of dat men (om nader tot het woord, over hetwelk wij handelen, te komen) in onze taal zoude moeten zeggen; *het verdienste*, omdat men in het Duitsch zegt: *das Verdienst.* Het komt ons integendeel voor, dat juist in die fijne onderscheiding van den geslachtsvorm, dien men aan de woorden verleent, de eigenaardigheden van stamverwante, maar toch zelfstandige volken zich op eene merkwaardige wijze openbaren, en dat men, de ééne taal hierin naar de andere willende vervormen, gevaar loopt haar eigenaardig karakter geweld aan te doen.

In het voorbijgaan zij opgemerkt, dat de adressant, door »onze natie eene nietige fractie van het Germanendom» te noemen, blijk geeft, weinig te zijn ingenomen met een Germaanschen taaltak, die, wat men er ook van zegge, onder de meest zuivere en onverbasterde loten van den Indo-Germaanschen stamboom verdient gerangschikt te worden, en reeds op eene eigene letterkunde bogen kon, toen een groot deel van Duitschland nog in barbaarschheid verzonken lag. (Geheel anders denkt een geleerde als Grimm over het gewigt van het Nederduitsch voor de Duitsche taalstudie. Zie 's mans *Grammatik*, Th. I. S. XVIII, XXIV, XXXII, LXXI.)

Wij kunnen ook geenszins toestemmen, hetgeen de adressant op zeer stelligen toon, maar zonder bewijs, verzekert, dat het woord *dienen* eene intransitieve be-

teekenis zoude hebben, en, even als in het Hoogduitsch, noodwendig met den derden naamval zoude behooren verbonden te worden. Het moge waar zijn, wat professor Bormans verzekert, dat het op die wijze in een fragment van den Barlaäm en Josaphat voorkomt (*Leven van* St. Christina, bl. 328); men zal bij onze beste schrijvers niet ligt uitdrukkingen als DER *menschheid*, DER *wereld*, DEN *afgoden dienen* aantreffen. Ook te dezen aanzien is het duidelijk, dat de suppliant tot beginsel heeft aangenomen, zich zooveel mogelijk naar het Hoogduitsche taaleigen te rigten.

Aan een ander hoofdbewijs van den adressant, het voorbeeld van 't woord *dorst*, kunnen wij niet veel meerdere waarde hechten. Ofschoon Bilderdijk dit woord zonder aarzelen voor vrouwelijk verklaart (te weten in de *Verklarende Geslachtlijst:* in het *Woordenboek voor de Spelling*, hetwelk niet onder zijne met de meeste zorg bearbeide werken behoort, leest men: »*Dorst*, vrouwelijk, schoon veelal mannelijk in 't gebruik, als van 't werkwoord *dorsten* gemaakt"), zoo is het waar, dat hij te dien opzigte niet zooveel getuigenissen van anderen aan zijne zijde heeft, als ten aanzien van *dienst.* Ten Kate althans laat zich niet in dien zin uit, en Professor Siegenbeek heeft, mogelijk wel uit dien hoofde, zijn gevoelen ten aanzien van dit woord dan ook niet laten varen. Maar zou men toch wel bij één enkelen onzer schrijvers den tweeden naamval, *des dorsts*, vinden, dien men toch van *dienst* nog wel aantreft? Zou men dien vooral aantreffen van zamengestelde woorden *des gouddorsts*, *des bloeddorsts*, *des gloriedorsts?* Men zou, om het woord eenigzins vloeijend te kunnen uitspreken, er, op de wijze der Duitsche verbuiging, eene *e* moeten invoegen, en zeggen: *des bloeddorstes;* doch dit komt minder met den aard en het gebruik

onzer taal overeen. (Voorheen verwaarloosde men in zulke woorden den uitgang des tweeden naamvals, en zeide: *des huis*, *des bosch*; hedendaags gebruikt men meestal eene omschrijving; doch deze bevat de erkentenis van onvermogen tot verbuiging. Zie Brill, *Holl. Spraakl.* bl. 360). Ofschoon men dus niet zelden *den dorst* aantreft, zoo zouden wij meenen, dat dit eerder van het gebruik der paragogische *n*, ook in den eersten naamval, is af te leiden, dan dat het van 't algemeen gevoelen omtrent het mannelijke geslacht van dit woord zoude ten bewijs verstrekken. In allen gevalle beschouwen wij dat gebruik als een ingeslopen misbruik, een verloop van het geslacht, gelijk Ten Kate het ten opzigte van het woord *dienst* noemt, en zouden het wenschelijk achten, ook voor dit woord het vrouwelijk geslacht aan te nemen, waarbij de regelmatige verbuiging, zonder dat men tot een voorzetsel zijne toevlugt behoeft te nemen, zeker winnen zoude.

In 't voorbijgaan spreekt de adressant nog van *koning* en *baker*, als of men deze woorden, van ons beginsel uitgaande, tegen het bestendig gebruik, het eerste vrouwelijk, het tweede mannelijk zoude moeten gaan bezigen; doch houdt daarbij, onzes bedunkens, niet in het oog, dat in zoodanige persoonsnamen het gewone beginsel der geslachtstoekenning naar woordvorming overheerscht wordt door het onmiskenbare geslacht des persoons, waarvan sprake is; waarbij echter wel mag herinnerd worden, ten aanzien van *koning*, dat dit woord, al ware het oorspronkelijk vrouwelijk geweest, gelijk *magt* en *majesteit*, door de vorming van het vrouwelijke *koningin* niet anders dan het mannelijke geslacht kan behouden hebben; terwijl ten aanzien van *baker* het taalgevoel des volks zóó zeer doordrongen is van het mannelijke des woordvorms, dat men op vele plaatsen

onder de lagere volksklasse bestendig van een *baakster* hoort spreken. Evenzoo is het met *kamenier* gelegen, dat onder het volk veelal in *kamenierster* veranderd wordt.

Niets afdoende is het ook, wanneer de adressant, om te bewijzen, dat de woorden op *st* eindigende niet alle vrouwelijk zijn, »de vrijheid neemt, met alle bescheidenheid zich zelven te noemen"; dit is immers kennelijk niet anders, dan als toegestemd aannemen hetgeen nog bewezen moet worden, en dus zulk eene bedriegelijke bewijsvoering, welke men gewoon is eene *petitio principii* te noemen.

Men behoort voorts niet uit het oog te verliezen, dat weleer de vormen der declinatie minder bestemd waren, en dat hieraan een aanmerkelijk verloop in de geslachten der naamwoorden te wijten is. Hedendaags is niets zoo stellig, dan dat de tweede naamval, bij voorbeeld: *des konings*, het blijk geeft van een mannelijk woord; voorheen was dit niet alzoo; maar was de vorm *des* als kenmerk van dien tweeden naamval aan alle geslachten gemeen. Huydecoper op *Melis Stoke*, I. 158—162, heeft in het breede aangetoond, dat men van de IXde tot de XIVde eeuw in onze oude taal en hare aanverwanten, de woorden *vader* en *broeder* in den genitivus nooit met eene *s* gebezigd, maar altoos geschreven heeft: *des vader*, *des broeder*. Vergelijk ook Ten Kate, *Aenleid.* Dl. I. bl. 395 en Brill, *Holl. Spraakl.* bl. 374. Tegenwoordig geeft de derde naamval *der baker* een klaar bewijs, dat men dit woord als vrouwelijk beschouwt; het aloude gebruik van *ter harte nemen*, ofschoon *hart* onzijdig was, toont, dat men dezen regel destijds niet volgde. Indien men het woord *dienst*, volgens den adressant, voortdurend mannelijk zal moeten gebruiken, omdat men nog dikwijls hoort spreken van *ten dienste*

staan, men zal dan *hart* vrouwelijk moeten gaan bezigen, omdat nog in den omgang niets gewoner is, dan te spreken van *ter harte nemen.*

Wij meenen eindelijk, indien men, niettegenstaande al de aangevoerde etymologische gronden, mogt oordeelen, dat de zaak van dien kant niet voldongen was (waarvan wij voor ons ten stelligste overtuigd zijn), en indien er ten deze nog eenige twijfel mogt kunnen geacht worden over te blijven, in dat geval eenigen invloed, ook ter geslachtsbepaling, aan de welluidendheid te mogen toekennen, daar *des diensts* zich niet wel laat uitspreken, vooral wanneer er nog een of meer medeklinkers op volgen.

Om al deze redenen, mijne heeren, komt het ons voor, dat de adressant in zijn verzoek aan de Klasse voor niet ontvankelijk moet worden verklaard; dat men hem van het gevoelen der Klasse, dat het woord *dienst* in het vrouwelijk karakter, dat er aan toekomt, door de groote meerderheid van sprekers en schrijvers erkend, en meer en meer gehandhaafd dient te worden, met omkleeding van redenen kennis geve; en dat deze uitspraak der Klasse door de *Staats-Courant* aan het algemeen moge worden kenbaar gemaakt.

(*get.*) J. VAN LENNEP.
B. TER HAAR.
H. J. KOENEN.

De Klasse, zich met den inhoud van dit verslag volkomen vereenigende, heeft besloten aan den onbekenden schrijver van het haar toegezonden stuk haar gevoelen kenbaar te maken door de navolgende beschikking op bovengemeld adres:

De Tweede Klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten,

Gezien het adres van den zich noemende DIENST, Manspersoon, wonende in Germanië, onder dagteekening van 15 Maart 1851, waarbij deze zich beklaagt, dat men in dat gedeelte zijns Vaderlands, hetwelk Nederland geheeten wordt, zijn mannelijke kunne en titel niet meer erkennen wil, en op grond van eenige door hem aangevoerde redenen verzoekende: »dat het der Klasse behagen moge, met haar meermalen met goed gevolg betoond gezag in 't midden te treden, opdat de suppliant in zijne hoedanigheid van man erkend en gehandhaafd worde;"

Gehoord het rapport eener te dier zake benoemde commissie uit haar midden;

Overwegende, dat wat aangaat des adressants tegenwoordig Vaderland, niemand hem den rang en titel, waarop hij aanspraak maakt, betwist, of hem daarvan zoekt te berooven, gelijk trouwens ook te dien opzigte de bijstand en medewerking dier Klasse niet wordt noch kan worden ingeroepen;

Overwegende, dat wat Nederland betreft (hetwelk geenszins gezind is om zich als eene kleine fractie van het naburige Duitschland te laten benoemen of betitelen, eene voorstelling, waarin de adressant door Germaansche begrippen schijnt vooringenomen te zijn), niet de suppliant voor eene vrouw wordt aangezien, maar men integendeel sedert eenige jaren de wetenschap heeft verkregen, dat zich in deze landen eene vroeger weinig gekende, ja miskende zuster van den adressant bevond, welke niet minder waarde hecht aan hare kunne, dan hij aan de zijne;

Overwegende, dat men deze zijne zuster omstreeks het jaar 1825 meer algemeen hebbende leeren kennen, dien ten gevolge gemeend heeft, haar niet te mogen verbannen ten behoeve van haren Germaanschen naam-

genoot; en dat dit gevoelen thans door het grootste gedeelte der Nederlandsche sprekers en schrijvers is aangenomen, zoodat aan den suppliant de door hem ingeroepen regel: *Usus, quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi,* met geen minder regt kan tegengeworpen worden;

Overwegende, dat voorts de vrouwelijke kunne der Hollandsche DIENST bewezen wordt door hare overeenkomende gedaante met genoegzaam alle hare Nederlandsche zusters, als mejufvrouwen *Winst*, *Haast*, *Vuist*, *Rust*, *Gunste* of *Gunst*, *Kunste* of *Kunst*, en andere meer, die altoos onder het schoone geslacht zijn gerekend geworden, zonder dat iemand haar deze hoedanigheid heeft willen of kunnen betwisten;

Overwegende verder, dat wat broeder DORST betreft, het eenige voorbeeld, waarop de heer DIENST zich beroept, om zijn geslacht door gelijkenis op diens voorkomen te bewijzen, deze ook wel degelijk eene zuster hier te lande gehad heeft, welke echter tot hiertoe minder op den voorgrond gekomen is, en gewillig voor haren broeder heeft plaats gemaakt;

Overwegende, dat zoover de welluidendheid betreft, de naam en titel van den adressant vooral in den tweeden naamval ondragelijk zouden klinken; weshalve men ook te dien aanzien aan den zachten tongval van mejufvrouw DIENST boven dien raauwen toon haars broeders de voorkeur heeft willen geven;

Overwegende, eindelijk, dat men in het verzoek van den suppliant niet kan treden, zonder de wèl en behoorlijk verkregene regten van mejufvrouw DIENST, die buiten allen twijfel het Nederlandsche burgerregt bezit, te verkorten; hetgeen nog te minder kan in aanmerking komen, aangezien de Nederlandsche vrouw, die men zoude willen verdringen, geene heerschappij beoogt,

veelmin van eenige aanmatiging blijken geeft (hoedanige maar al te veel van de »vrije vrouwen" in Duitschland wordt ondervonden), maar zich door nederigheid en ondergeschiktheid onderscheidt, en (als *godsdienst*) in het dienen van God hare edelste bezigheid zoekt, een karakter, dat in Nederland voor eene jonkvrouw en huismoeder nog steeds op hoogen prijs gesteld wordt;

Heeft goedgevonden en verstaan, aan den heer DIENST, manspersoon, wonende in Germanië, te kennen te geven, zoo als geschiedt bij dezen:

dat in zijn verzoek, aan de Klasse gedaan, niet kan worden getreden, aangezien zij gezind en voornemens is de wèl en wettig verkregen en algemeen erkende regten der eerzame jonkvrouwe DIENST, waar het pas geeft, voor te staan, te verdedigen en te handhaven; en den verzoeker tot het doen gelden zijner aanspraken, is het nood, te verwijzen naar zijn Vaderland, het naburige Duitschland.

Aldus besloten in de vergadering der Klasse van den 17den April 1851.

DES AMORIE VAN DER HOEVEN,
Lid en Vaste Secretaris der Klasse.

OVER DE UITDRUKKING

ZIJN ACHTSTER.

Deze uitdrukking, in onzen Statenbijbel 2 Petr. II: 5 voorkomende, blijft nog steeds, naar 't schijnt, een struikelblok voor onze schriftuitleggers. De plaats luidt: »(Want indien Godt) de oude werelt niet en heeft gespaert, maer Noë den Prediker der gerechticheyt *sijn achtster* bewaert heeft," enz. — Ds. Laan, dit vers bedoelende, zegt er van: »alwaar het onverstaanbare woord *zijn achtster* moet vertaald worden door *den achtsten* (*Prediker*), te weten uit de personen op de Heilige geslachtlijst vermeld." 1) De Eerw. Schrijver geeft in deze aanteekening, naar ik meen, blijk, even weinig den oorspronkelijken tekst als de overzetting te vatten. Ds. Mensinga is zeker gelukkiger in de verklaring van den zin der woorden, doch de uitdrukking *zijn achtster* is hem even onverstaanbaar. Hij noemt haar »eene zonderlinge uitdrukking," en weidt er verder dus over uit: »Het Hollandsche woord *achtster* is eene taalkundige zeldzaamheid. 't Zij men het neme voor *achttal*, dat mij evenwel niet waarschijnlijk voorkomt, 't zij het eene buiging moet zijn van het bijvoegelijke telwoord *achtste* (die dan echter Hoogduitsch, niet Hollandsch zou zijn), het is in beide gevallen een ἅπαξ λεγόμενον, dat noch in woorden-

1) De Handhaver der Hervormde Godsdienst, D. II. 141.

boeken, noch zoo verre mij bekend is, bij onze oude schrijvers voorkomt. En even zoo raadselachtig is de beteekenis van het bezitt. voorn. *zijn*. — — Indien er geene andere oplossing is, zou ik gissen, dat *sijn* eene aloude schrijffout is voor *sijnde*," enz. 1)

Intusschen was, vele jaren vóór het in 't licht verschijnen zoowel van den Handhaver des heeren Laan als van de Verhandeling des heeren Mensinga 2), van den

---

1) Verhandeling over de Liturgische Schriften der Ned. Herv. Kerk, bl. 152.

2) Een ander treffend, haast had ik gezegd treurig, blijk, hoe men uitnemende bedrevenheid in verschillende vakken van kennis en wetenschap aan eene zeer oppervlakkige kennis der moedertaal kan paren, levert dezelfde Verhandeling, bl. 409, waar de Schrijver zijne gedachten uit aangaande de uitdrukking: *in den dood ontslapen*, door hem in de liturgische schriften onzer Hervormde Kerk aangetroffen. » Die spreekwijs (zegt hij) is eenigzins duister, ten minste weinig gebruikelijk. De meest gepaste verklaring schijnt te zijn: al slapende sterven, dat is: zonder bewustheid den gewigtigen overstap doen uit den tijd in de eeuwigheid. Trouwens, de Christelijke Kerk heeft van ouds eenen haastigen dood beschouwd als eene van die zware rampen, van welke zij zich verpligt achtte, in hare openbare gebeden, om bewaring te bidden." — Het voorzetsel *ont*, in *ontslapen*, geeft, zoo als in meer andere werkwoorden, een *begin*, *aanvang*, te kennen van de daad, die door het werkwoord zelf wordt aangeduid. *Ontslapen* is beginnen te slapen, zoo als *ontspringen* beginnen te springen, *ontstaan* beginnen te staan enz. De uitdrukking is dus eene der benamingen, van welke onze schoone, beteekenisvolle taal er meerdere bezit, die den dood onder een verzachtend en bevallig beeld voorstellen. De dood is een slaap: wie sterft, vangt dien slaap aan. De zinsnede in de Avondbede: *Verlicht de oogen onzes verstands, dat wij in den dood niet ontslapen*, is — hoe heeft dit aan den Eerwaarden Schrijver kunnen ontsnappen! — genoegzaam letterlijk ontleend aan Psalm XIII: 4, waar de Overzetters, in hunne veelzins zoo voortreffelijke randteekeningen, reeds opmerkten, dat *in den dood ontslapen* beteekent *om 't leven gebragt worden en sterven*. Niets is voorts in de Schrift meer gewoon dan den dood onder het beeld van *een slaap* voor te stellen, en het sterven *een ontslapen* te noemen. Ik herinner alleen aan Deut. XXXI: 16, waar de Heere tot Mozes zegt: *Ziet gij zult slapen met uwe Vaderen*, en aan Jerem.

vorm *sijn achtster*, door onze Statenoverzetters gebezigd, de beteekenis reeds aangewezen, en het gebruik door gelijksoortige vormen, uit onze oude schrijvers ontleend, gestaafd 1); onder anderen door de uitdrukking *zijn tiender*, in dezelfde Staten-overzetting voorkomende, 2 Machab. V: 27, waar men leest: »Judas de Machabeër *sijn tiender* geworden zijnde, is vertrocken in het gheberghte."

Ik acht het niet ongepast, te dezer plaatse op de gemelde zegswijzen nogmaals terug te komen, en haar door nieuwe voorbeelden uit onze ouden en door vergelijking met andere talen, zoo mogelijk, nog eenigzins duidelijker te maken.

De orde der getallen volgende, begin ik met een voorbeeld van *tweester* te voegen bij de vroeger reeds van dat woord gegevene. Het komt voor in een *Geuzen Zinnespel* van de zestiende eeuw, opgenomen in het Belgisch Museum, VI. 327:

Als coster ende pape,
Dienen wy, wy tweestere.

d. i. met ons tweeën. De verklaring van Willems te dezer plaatse: *wij de twee eerste*, is onjuist. *Tweester* is volkomen hetzelfde met *tweeder*. Zoo lees ik, bij voorbeeld, in Sinte Franciscus Souter, bl. 161: *die tweeste doot*, voor *tweede*. Even zoo heeft men beide *vijfde*

LI: 59, waar van de Babyloniërs gezegd wordt: *zij zullen eenen eeuwigen slaap slapen.* Vraagt men, of de bijvoeging *in den dood* bij *ontslapen* niet overtollig is, ik antwoord: niet geheel. *Ontslapen*, zonder eenige bijvoeging, zegt alleen *beginnen te slapen*, en is ook werkelijk meermalen op den gewonen slaap toegepast; *in den dood ontslapen* is letterlijk wat men ook *den doodslaap ingaan* pleegt te noemen.

1) Taalkundig Magazijn, D. I, Eerste Stuk (Rotterdam, 1833) bl. 54 en Vierde Stuk, bl. 371. — Later in mijne Taalk. Handleiding tot de Staten-Overzetting des Bijbels (Rott. 1837), bl. 2.

en *vijfste*, *negende* en *negenste* enz. — Dan, ik vervolg.

In eene keur van Antwerpen van 't jaar 1292 (in Willems' *Mengelingen van Historisch-Vaderlandschen Inhoud*) leest men, bl. 450: »Wien men one sprake van mesdade, die men ter waerheit niet ghehegt en ware, hi sal heme onschuldeghen, *heme derder*, ter heilighen;" d. i. hij, *benevens nog twee anderen* (*met zijn drieën* derhalve), zullen hem onschuldig verklaren. Dezelfde uitdrukking bezigt Maerlant, in zijn Rijmbijbel, van Saul, daar deze met nog twee mannen zich tot de tooveres te Endor begeeft:

Saul ginc nachts darwaert,
hem derden, *bevaen met noden.*

Van *vierder* treft men een voorbeeld aan in den Lancelot, B. III. vs. 20059:

Dus nam in hant elc sijn spere,
Ende Keye die quam jegen ter were,
Hem vierder, *dat suldi weten,*
Die wel op waren geseten.

d. i. Keye, benevens nog *drie andere* ridders. — *Vijfder* (*vifter*) komt voor in denzelfden Roman, B. II. vs. 18918:

Dar si in die camere souden gaen
Was haer vader dar jegen saen,
Van ridders hem vifter, *dise bestont,*
Ende sloecse sere tier stont.

d. i. hij, de vader, met nog *vier ridders*. Voorts in eene oude brusselsche keur, medegedeeld bij Willems, Verhand. over de Nederd. Tael- en Letterk. I. 139: »Ende worde sijs oec niet verwonnen, soe moest hem

damman eisschen simpeleec ende si moestens hem ontsculdegen *hen vifter* ten heylegen." Willems gist te regt, dat voor *hen* hier *hem* behoort te staan, en verklaart de uitdrukking zeer juist door *met hun vijven.* — M. Stoke kan het gebruik van *sester* staven, B. II. vs. 1051, waar men dus te lezen heeft:

Olaut bleef hem sester *doot.*

d. i. hij, met nog *vijf anderen*, sneuvelde. — Dat van *sevender* wordt bevestigd door de Vlaamsche Rijmkronijk, bij Kausler, Denkmäler, I. 120:

Die meester van der boesheit Boutsaert
Quam hem sevender *te hem waert*
Met ghetrecten zweerden —

d. i. wederom: hij benevens nog *zes anderen.* — Van de getallen *acht* en *negen* zijn mij geene nadere voorbeelden voorgekomen, doch daarentegen nog de volgende van *tien*, *dertien*, *zestien* en *twintig*. M. Stoke, B. II. vs. 309:

Op een tijt wast dat Florens reet,
Hem tienden (*l.* tiender) *t Utrecht uter stat.*

Leven van Sinte Amand, D. II. vs. 1127:

Dat Christus hem dertienster *zat*,
Up den witten donderdach, ende at
Daer hi sijn laetste mael dede.

Brabantsche Yeesten, I. 502:

Daer gi uwer sestiender *waert.*

't zelfde werk, I. 160:

Weder hi woude teghen hem striden,
Met hem twintichster, *in elker siden,*

Roman van Lancelot, B. II. vs. 19890:

Ic en ware mar mi .xx. ster *comen*
Waendic hem hir hebben vernomen.

't zelfde werk, B. III. vs. 22188:

Dese willen varen in den dale
Jegen Keyen nu ter steden,
Die hem twintechste(r) *quam gereden.*

Een blik op de bijgebragte plaatsen zal voldoende zijn, om het bestaan der spraakvormen *sijn achtster*, enz. in onze taal te bewijzen; en wie een weinig meer dan oppervlakkig heeft gelezen, zal bespeurd hebben, dat die vormen nog in onze volkstaal worden wedergevonden, met dat onderscheid, dat men thans niet den gebogen naamval, maar een voorzetsel gebruikt, gelijk dit, helaas! in zoo menig ander geval mede plaats heeft. Ik bedoel uitdrukkingen als deze: *hij ging met zijn drieën op reis*, *ik wandelde met ons vieren*, *gij liept met uw vijven*, enz., in welke het voorzetsel den dativus of derden naamval beheerscht, en niet den meervoudsvorm, zoo als men wel gemeend heeft. Zonder voorzetsel nu, gebruikte de oude taal de buiging van den ouden genitivus, dien zij in de meeste der aangehaalde voorbeelden als eene soort van absolute zeggingen deden voorkomen, en welke met der latijnen ablativus absolutus overeenkomt. Het *hem vierder* der ouden staat alzoo nagenoeg tot ons *met zijn vieren*, hun *mi twintigster* tot ons *met ons twintigen*: als hun *bloots hoofds* tot ons *met het bloote hoofd*, als hun *belokener oogen* tot ons *met gesloten oogen*, en zoo vervolgens.

Het gebruik des voornaamwoords was, althans naar de geleverde plaatsen te oordeelen, niet altijd volkomen eenparig. Overeenkomstig met het gewone persoonlijke *hem*, is *mi twintigster;* verschillend daarvan is *uwer sestiender*, hetzij men hier aan eene buiging van het persoonlijke *u* of aan een bezittelijk voornaamwoord te denken hebbe. Bevreemdend is deze geringe afwijking niet, als men bedenkt, dat het gebruik onzer voornaamwoorden van ouds en nog tegenwoordig tamelijk wankelend en onzeker is. Nog ten huidigen dage schrijft men *u aller vriend* en *uw aller vriend*, *U Edele* en *Uw Edele*, en de volkstaal zegt vaak *hem* voor *hij*, *zijn* voor *hem*, en *hem* voor *zijn*: *'t is hem*, *ik heb zijn gezien*, *dat is hem boek* enz. Even weinig is het geheel onverklaarbaar, dat het gewone voorvaderlijke *hem achtster* en *hem tiender* later, en zoo ook in de Statenoverzetting des Bijbels, tot *sijn achtster* en *sijn tiender* overging. De uitdrukking was in de eerste helft der zeventiende eeuw reeds verouderd, en in 't spraakgebruik door *met zijn achten*, *met zijn tienen*, vervangen. Onze overzetters vonden dien vorm in vroegere vertalingen, en namen hem over, zonder hem welligt taalkundig te verstaan. De Bijbel van Vorsterman (Antwerpen, 1528) had reeds: *Noë zijn achter;* die van Gailliaert (1558): *Noë sijn achtster;* en een der Liesveldsche (Amst. 1616): *Noë zijnder achtster;* uit welke opgaven tevens blijkt, hoe men toen reeds de oude en echte uitdrukking verhaspelde. Bovendien doe ik nog opmerken, dat zoowel de plaats van 2 Petr. II: 5, als 2 Machab. V: 27, in de hoogduitsche gereformeerde overzetting van Piscator (die de onzen veeltijds volgden) eene uitdrukkig voorkomt, die, gelijk lager blijken zal, aan die onzer ouden beantwoordde; en dat diezelfde vorm zich bij hen moest aanbevelen, om den griekschen

tekst zoo getrouw en beknopt mogelijk te kunnen wedergeven 1).

De fransche taal heeft, om de hoegrootheid aan te duiden van het gezelschap, waarin men zich bevindt, eene zegswijze, die de onze zeer nabijkomt. Zij zeggen, gelijk Huydecoper reeds opmerkte, *moi tiers*, *lui dixième*, enz. De fransche Bijbelvertaling heeft dan ook in den Brief van Petrus: *Noé*, *lui huitième*, en in de Maccabeën: *Juda Maccabée*, *lui dixième*. 't Is, even als bij ons, eene absolute zegging, die, naar ik meen, thans veel minder gebezigd wordt dan vroeger. Het hoogduitsch gebruikt, in plaats van het persoonlijke voornaamwoord, het woordje *selb*. De twee aangehaalde Bijbelplaatsen luiden in de boven vermelde gereformeerde vertaling: *Noe*, *selb acht*, en *Judas Machabeus selbzehend:* eene spreekwijze, vooral in het oude duitsch in verschillende dialecten zeer gewoon, en somwijlen door *samt*, *sam* en ook *sum* vervangen, waarover men nadere opheldering kan vinden bij Grimm, Grammatik, II. 950, en Schmeller, Bayerisches Wörterbuch, III. 232 en 251.

Dr. A. D. J.

---

1) Hamelsveld heeft: *Noach, met de zijnen, zijnde acht personen*, en Van der Palm: *het achttal van Noach*. Het eerste is meer omschrijving dan getrouwe vertaling, en het laatste staat aan de bedenking bloot, dat het *achttal van Noach* niet noozakelijk *Noach zelven* insluit. Men ziet, het is gemakkelijker de Staten-overzetting te dezer plaatse te bedillen en te bederven, dan haar te verbeteren. Huydecoper sloeg als beste vertaling voor: *Noe, hem achtsten;* zie zijne Aanteekk. op M. Stoke, I. 505.

ZAMENSTELLINGEN

VAN

GELIJKE, ALLEEN VAN KLANK VERWISSELENDE,

WOORDEN.[1]

BIBO NAAR BABO. — Wanneer men iemand nu hier dan daar zendt, zonder dat deze ergens te regt komt, zegt men: *men stuurt hem van bibo naar babo,* en even zoo van iemand, die van het eene naar het andere loopt, zonder iets uit te rigten: *hij loopt van bibo naar babo.*

Zoude deze spreekwijs niet ontleend zijn aan of verbasterd uit *bij- of biboord* en *bakboord?* Op sommige plaatsen toch zegt men: van *biikboord* naar *bakboord.*

BIEMBOMBEIJERE, in zeker kinderliedje van de klok:

» *Biem, bom, beijere*
De klokke lust geen eijere." enz.

Beijere van *beijeren*, slingeren of op de klokken spelen. Waarschijnlijk ontleend aan het vlaamsch. De *beijaert* is in Vlaanderen een bekend muzijkinstrument. *Bom* van *bommen*, geluid geven, waarvan nog *rinkelbom.*

BRIMBRAM. — » Het is altijd dezelfde *brimbram*," zegt men van iemand, die dikwijls hetzelfde zegt of verhaalt. Waarschijnlijk gevormd van *rimram*, dat in nagenoeg gelijke beteekenis gebezigd wordt.

1) Deze zamenstellingen, ontleend aan de spreektaal in het 4e. district der prov. Zeeland, kunnen als bijvoegsel beschouwd worden tot het opstel: *Verwisseling van den I- en A- klank in het Nederduitsch*, in Dr. A. de Jagers Verscheidenheden, bl. 127 en volgg.

GIGAGEN. — Het gebalk van den ezel drukt men uit door *i-a*, *i-a*. Men heeft hier nog het werkw. *gijgelen*, frequent. van *gijgen*, dat gebruikt wordt om een aanhoudend luid en schaterend gelach aan te duiden, waarvan men het zelfst. *gegijgel*, zot gelach, gevormd heeft. Opmerking verdient het eng. *to giggle*, dat de bet. heeft van *to laugh idly*, welke volkomen met die van *gijgelen* overeenkomt. Het *gaghen*, *gaghelen*, van Kiliaan zal wel verwant zijn met het eng. *gaggle*, kakelen, snateren. Ook bet. *to gaggle*, »*to make a noise like a goose*", zoodat het geheel en al de eigenschappen heeft van het holl. *gagen*. — *Hij doet niets dan gijgen en gaghen* zegt men ook van iemand, die gedurig zit te lagchen en te gekken.

GRIBBEL-GRABBEL. — *Gribbel*, in de uitspraak *griibel*, hangt wel met *grijpen*, *griipen*, zamen. De woorden *gribbel* en *grabbel* worden door *de* van elkander gescheiden. *Griibel de grabbel* komt geloopen, enz. zegt men van de hand, welke met opengespreide vingers, langs de tafel, naar het spelende kind voortbewogen wordt. Iets te *grabbel* gooijen is: iets te rapen gooijen voor een aantal kinderen of personen.

Eene tros druiven noemt men eene *grap* of *krap*, fr. *grappe*. eng. *grape*. Zoo is *eene dregge* in het fr. *grappin*, in het eng. *grappling*-iron. Het denkbeeld van *grijpen* ligt dus volkomen in *grabbelen* opgesloten.

KINKKANK, in *kinkkank*ehorentje. Men heeft het bekende *kinkhoren*, door bijvoeging van *kank*, aldus verlengd. Wat eene *kink* of knoop is, waarom dit horentje of schelpje aldus genoemd wordt, is genoeg bekend.

KIP KAP. — *Kiep*, *kap*, *De kop af!* — *Kap* van *kappen*, in plaats van *hakken*, dat alhier niet gehoord wordt. De uitdrukking ziet op het afslaan van het hoofd of den kop.

KLIKKLAKKEN. — *Klikklak* noemt men hier het geluid, dat eene klappende zweep maakt, waarvan men het werkw. *klikklakken* gevormd heeft, voor klappen met de zweep. Eene klapbus heet *klakkebus*. *Klakkers* noemt men twee houten plankjes, welke de jongens tusschen de vingers eener zelfde hand houden en dus tegen elkander slaan. Dit heet *klakkeren*. Een ander *klikken en klakken* merkt men op in de uitdrukking: *ruim op al uwe klikken en klakken*, daaronder de zaken of voorwerpen begrijpende, welke men, ten gebruike, om en bij zich heeft. Zij stemt nagenoeg overeen met: *ruim op al uwe lappen en leesten*. — Nog eene andere bet. heeft men in: *zij doet niets dan klikken en klakken*. daarmede eene snoepachtige vrouw bedoelende, die altijd *bakt* of *klakt*. Van het woord *klakken* in deze laatste bet. heeft men het zelfstandige *klakkers* voor eene soort van *lekker gebak*.

KLITSKLETS. — Dit komt voor in het kinderdeuntje:

Klits, *klets*, klandere,
Van de eene bil op de andere.

en verklaart zichzelf, daar men onderwijl ligte klapjes op de dijen geeft. *Klets* bet. nog *klap*, en zal zijnen oorsprong wel aan het geluid of den klank, door den slag veroorzaakt, te danken hebben.

Klandere zal wel een rijmwoord wezen zonder bijzondere beteekenis.

KNIK KNAK. — Dit duidt het afbreken of liever het afknakken van eenig voorwerp aan, welke beteekenis uit *knakken* zelf duidelijk is. Als vele andere dergelijke uitdrukkingen is het klanknabootsend. Ik vond het: *Leeskab.* 1851, N°. 2. bl. 107.

KRIBBEL KRABBEL. — Men zegt *kriibel de krabbel*. Ook komt het wel in de plaats van *griibel de grabbel*.

Kriibel stemt overeen met *krevel*, *krabbel*, van *krabbelen*, freq. van *krabben*.

PIEFPAF is eenigzins onregelmatig in *piefpoefpaf*, daar *poef* vóór *paf* komt. In plaats van *piefpoefpaf* zegt men wel: *pieng poeng pang*.

PIENPANPOENTJE of *piempampoentje*. Dezen naam geeft men aan de zoogenaamde *lieve Heere beestjes*, welke men op warme dagen in den zomer in menigte op het veld aantreft. De bet. van het woord is mij onbekend. In het fr. heeft men *pimpant*, net, sierlijk. — De kinderen nemen deze diertjes op de hand en laten ze vervolgens weer vliegen, terwijl zij dit versje opzeggen:

» *Pienpanpoentje!*
Vlieg over 't groentje
Vlieg overal,
Waar ons lieve Heertje 't vinden zal."

PIETJEPATJEPOE. — Het spel, bekend onder den naam van keilen, noemt men ook wel *pietjepoetjeplas*. Van iemand, die geheel naakt is, zegt men dat hij *pietjepoeder*naakt is, of enkel *poeder*naakt. Dit laatste staat zekerlijk in de plaats van *moeder*naakt. *Moeder* of *moe* noemt men alhier ook *poe*.

PLIESJE PLASJE. — Dezen naam geeft men aan het spel, dat op verschillende plaatsen den naam draagt van *keilen*, *kitsen*, *stipstappen*, *pietjepoetjeplas*, enz. *Plasje*, verkleinwoord van *plas*, is genoegzaam bekend, even zoo het werkw. *plassen*, in het bijzonder van water gebezigd. Het geheel zal wel klanknabootsend wezen.

RIEPJE RAPJE bezigt men ter aanduiding van het gemeen. *Rapje*, van *rap*, zal wel overeenstemmen met *rap* in *rapalje* (la populace) en de gewone spreekwijs: *Jan rap en zijn maat*. In het fr. heeft men *ripopée*, mengelmoes, hoogd. *mischmasch*, eng. *bad medley*. Onder

de bepalingen van *medley* heeft men ook deze: *a mingled mass.*

RIPJE REPJE bezigt men in plaats van *riprap.* De bet. is die van haastig, schielijk, enz. *Rep* en *rip* van de werkwoorden *zich reppen* en *rippen.*

SLINGERSLANGE. — Van de kronkelpaden in eenen hof zegt men, dat zij *slingerdeslange* loopen. De bet. is duidelijk en de uitdrukking gevormd van *slingeren.*

SPRIK, SPRAK, SPROE. — Deze uitdrukking komt voor in een liedje, dat door de kinderen zoo *snel* mogelijk, driemaal achter elkander, opgezegd wordt, wanneer zij door den hik gekweld worden. Gelukt hun dit, dan is gewoonlijk de hik geweken. Het versje luidt:

» *Hik*, *sprik*, *sproe*,
of
Sprik, *sprak*, *sproe*,
'k Geef den (h)ik (a)an joe (u).
'k Geef (h)em (a)an een ander man,
Die (h)em 't best verdragen kan."

Of *sprak*, enz. op het *snelle* en *schielijke* betrekking heeft, durf ik niet beslissen. De engelsche taal bezit: *sprack*, schielijk, snel.

TIKTAKKEN. — Dit woord drukt eene wijze van koekhakken uit, welke alhier ten tijde der kermissen veel in gebruik is. Eerst slaat men, in eene vlugge beweging, met het eene eind van den steel, vervolgens met het andere eind of den rug des bijls op het koekblok, en dan, den bijl schielijk omdraaijende in den koek, zonder den tijd te mogen nemen zijnen slag te rigten. *Tiktak*, waarvan *tiktakken*, ontleent zekerlijk zijnen naam aan de wijze, waarop deze manier van koekhakken uitgevoerd wordt.

TIKTAK komt ook voor in een liedje, dat door de kinderen bij zeker spel gezongen wordt. Het liedje luidt:

»Haken en oogen,
Tieketakke toogen,
Gulds papier,
Tierelierelier."

Ook bij het spel met het ganzenbord hoort men het niet zelden. Als een der spelers in den doolhof raakt, is het:

» *Tik tak* tol,
Drie achteruit en een peperbol."

TINGTANGEN. — Aan de zoogenaamde brandnetels geeft men den naam van *tingels*, in de uitspraak *tiengels*. Dit *ting* zal wel hetzelfde wezen als het *tieng* in *tingtangen* en het eng. *to tingle*. *To tingle* toch bet. »*to feel a sound or the continuance of a sound; to feel a sharp quick pain with a sensation of motion.*

TOETELANTATEL. Bij het lottospel geeft men dezen naam veeltijds aan N°. 69; waarom is mij onbekend. Anders noemt men dit nommer ook wel: »*Oe j'em draait, oe j'em keert.*" Misschien heeft dit laatste betrekking op het eerste, en is de eerste benaming eene verbastering van het fransche: *Tout à l'entâte*.

ZWIKZWAK. — Dit wordt gebruikt als een zelfst. naamw. ter aanduiding van een zeer lang manspersoon, b. v. *een lange zwiekzwak*. Van iemand, wiens knieën bij het gaan buigen of *zwakken*, zegt men: *hij zwakt door zijne knieën*, en daar dit bij lange manspersonen niet ongewoon is, verklaart het woord zichzelf. *Zwik* van *zwiiken* of *zwikken* (*verzwikken*) en *zwak* van *zwakken*, buigen. *Zwak* heeft ook de bet. van *lenig*, *buigzaam*.

J. H. VAN DALE.

VERSLAG

VAN

HET BIJ DE MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE, TE LEIDEN, WELEER VERRIGTTE,

TER VERVAARDIGING

VAN EEN

ALGEMEEN OMSCHRIJVEND WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDSCHE TAAL,

GEDURENDE DE JAREN 1770—1796.

voorgelezen in de Maandelijksche Vergadering van 6 December 1850,

DOOR

J. T. BERGMAN.

Gij herinnert U, M. H., dat verleden jaar, omstreeks dezen tijd, in onze Vergadering het voorstel gedaan werd, om een *Algemeen Omschrijvend Woordenboek* van onze Moedertaal door deze Maatschappij te doen vervaardigen; en Gij weet, wat er dien ten gevolge in de Commissie voor Taal- en Letterkunde deswegens verhandeld en door dezelve gerapporteerd is 1). Hielden toen ter tijd wellig sommigen uwer dat voorstel voor iets geheel nieuws en oorspronkelijks, anderen daarentegen, oudere leden der Maatschappij en beter bekend met hetgeen hare oprigting omstreeks het midden der vorige eeuw en het eerste tijdperk van haar bestaan betreft, zagen daarin

1) *Handel. van de Jaarl. Vergad.* van 1850, bl. 31, 32. Het was mij bij dit Verslag alleen om onze Maatschappij te doen: anders had ik bovendien nog kunnen spreken van hetgeen er op de beide jongstleden Nederlandsche Congressen, het eerste te Gent, in Augustus 1849, en het tweede te Amsterdam, in September 1850, aangaande het wenschelijke van een *volledig Nederduitsch Taalkundig* of een *Algemeen Nederlandsch Woordenboek*, en de zamenstelling daarvan, onder de afgevaardigden beide van Zuid- en Noord-Nederland, beraamd, besloten en vastgesteld is. Zie *Handelingen van het Nederl. Congres, gehouden te Gent, den* 26—29 *Aug.* 1849, (Gent 1850. 8°.) bladz. 87—91, en de *Handelingen van het Tweede Nederl. Letterk. Kongres*, (Amst. 1851, 8°.), bladz. 95—171.

niet veel meer dan de vernieuwing van een lang te voren geopperd voorstel, de wederopvatting van een vroeger verijdeld voornemen, de voortzetting van een' weleer gestaakten en afgebroken arbeid. Het lust mij, ter vervulling van de voor heden op mij genomene spreekbeurt, u het bewijs van deze stelling te leveren, door middel van een getrouw verhaal en een beknopt overzigt van hetgeen, gedurende de laatste helft der vorige eeuw, ten aanzien van de toereeding van zulk een Woordenboek in deze Maatschappij voorgesteld en aanvankelijk door haar voorbereid en verrigt is. Zulk een overzigt zal tevens kunnen strekken, om hare verdiensten te dezen opzigte des te beter in het licht te stellen; verdiensten, die zelfs aan menigeen onzer hedendaagsche Medeleden, bij gebrek aan de noodige bescheiden, zoo goed als geheel onbekend zijn.

Reeds in het derde jaar van het bestaan der Maatschappij, opgerigt in 1766, kwam de vervaardiging van een Woordenboek van onze Nederlandsche Taal ter sprake, en werd die terstond, ik zal niet zeggen met algemeene stemmen aangenomen, maar, wat meer is, met bijkans eenparige kracht, lust en ijver aangegrepen. De eer van het allereerst een voorstel daartoe leidende gedaan te hebben komt toe aan Ahasuërus van den Berg, een man genoeg bekend als Godgeleerde en Kerkleeraar, een van de oudste leden dezer Maatschappij, en tevens een gansch niet onbedreven kenner noch ongelukkig beoefenaar van onze Nederlandsche taal en letteren 1). Hij deed dit bij Brief aan de Maatschappij van 30 Augustus 1769. In de

1) Geboren in 1733, Lid der Maatschappij geworden in 1768, gestorven in Jan. 1807. Zie zijn levensberigt door J. W. te Water, in de Handel. van dat jaar, bl. 11—13, en de aldaar aangehaalde Leerrede van Post, ter zijner gedachtenis te Arnhem gehouden en in druk uitgegeven.

Handelingen van de Jaarlijksche Vergadering van 1770, bl. 22 en 23, vinden wij deswege het volgende opgeteekend:

» De Heer Van den Berg prijst in zijnen brief van den 30 van Oegstmaand 1769 aen als een nuttig werk, het toereden van een volkomen omschryvend *Nederduitsch Woordenboek;* en als deswege lezenswaerdig de uitnodiging van Ds. Van Iperen in No. 47 van de *Maendelijksche Bydragen* 1)."

„Hy oordeelt dit geen werk van éénen dag of van éénen man. Hiertoe, zegt hy, moeten zeer vele boeken gelezen, en uitgetrokken worden; allerlei soorten van kunstenaers en handwerkslieden geraedpleegd; alle de byzondere streken van ons Gemenebest niet alleen, maar zelfs der naestaenliggende Landschappen als doorkropen worden, en de tael der landlieden en stedelingen in alle byzondere oorden een voorwerp van byzondere opmerking zijn, zelfs de straettael niet uitgezonderd.

» De Maetschappy oordeelt hy best geschikt voor zulk een werk, als wordende door 't wegsterven van den enen of anderen het werk niet gestaekt; zij bestaet uit Leden van allerlei landstreek, stand, kundigheid en verkiezing, die met elkanderen lichtelijk zoo veel konden samen brengen als hier geëischt wordt, zelfs zonder dat elk voor zich zelven daeraen zwaren arbeid deed, noch te minder, omdat men zich aen genen tijd behoefde te binden.

» Ter bereiking van dat oogmerk geeft hy in bedenking, of men niet een besluit zoude behoren te maken, waerby elk der Leden verzocht werd, naer zyne gelegen-

1) Dl. II. bl. 509—514, met het opschrift: *Uitnoodiginge der Liefhebbers en Kenners van onze Moedertale, tot het helpen toestellen van een Oordeelkundig Nederduitsch Woordenboek.* Vergelijk de van zoodanigen arbeid geleverde *Schetze* of proeven in No. 48, bl. 541—551.

heid, op het vergaderen van voorraed tot dit Woordenboek bedacht te zijn, en telkens in den Brief van Beschryving tot de Jaerlijksche Vergadering wel uitdrukkelijk te verzoeken, dat de Leden hun vergaderde voorraed der Maetschappy op die Vergadering toezonden of overgaven.

»Tot dat einde konde men den Leden verzoeken:

»1°. Om zich den enen of anderen Schryver uit te kiezen, by wien men wat byzonders verwachtte, om denzelven met een taelkundig oog te doorlezen, en het opmerkelyke en tot dit oogmerk dienende met de aenhaeling van plaets op te teekenen.

»2°. Om een byzonder werk te maken van Landrechten van byzondere steden en streken; de tael, die in dezelve voorkomt, voor al opmerking verdienende, dewijl die enigermate openbaer gezag gekregen heeft.

»3°. Om vooral te letten op de tael der Landlieden, en wel op die der meestafgelegene landstreken, als welke de minste gelegenheid gehad heeft om besmet te worden.

»4°. De moeite te nemen tot het navragen van Kunstenaers en handwerkers, aengaende de woorden, aen hun beroep byzonder eigen.

»Dezen voorraed dus verkregen hebbende konde men laten liggen, tot dat men, ziende wat 'er door den tijd van werd, naer eisch van zaken schikkingen maekte."

»Dit voorstel door de Maendelijksche Vergadering ter onderzoek aen de Heeren Van Lelyveld, Van den Bosch en Valk overgegeven zijnde, hebben dezelve schriftelijk bericht:

»Dat het voorstel van den Heer Van den Berg opmerking verdiende, doch dat huns agtens eerst een volledi-

ger Plan van zulk een Woordenboek zoude moeten worden gemaekt, alvorens de Leden tot iets deswege te verzoeken: in welk Plan nader bepaeld werd,

» Op welke zaken in het toereden van zulk een Woordenboek voornamelijk acht moet worden gegeven.

» Welke hoofdzaken in 't algemeen den inhoud daervan zouden uitmaken.

» Uit welke bronnen voornamelijk zoude moeten geput worden.

» En op welke wijze dat werk onder de Leden der Maatschappy, die daertoe mochten genegen zijn, verdeeld zoude kunnen worden.

» Tot het maken van welk Plan de Heer Van den Bosch is benoemd; die het bewerkt hebbende zyne bedenkingen daerover der Maetschappye zal voordragen."

Tot dus verre het getrokkene uit de Handelingen voornoemd. Het was noodig dit stuk hier in zijn geheel woordelijk en letterlijk over te nemen, omdat het als het ware de eerste kiem bevat van het geheele werk, en bijna van al wat in latere jaren dienaangaande besproken en verrigt is. De eerste vrucht er van was het, reeds in 1771 ontworpene en in 1773 voltooide en voor de Leden gedrukte,

Beredeneerd Plan tot het vervaerdigen van een Algemeen Omschryvend Woordenboek der Nederlandsche Tale, door de Maetschappy der Nederlandsche Letterkunde te Leyden. Aen alle de Leden der Maetsch. voorgedragen door de Maendelijksche Vergadering. 16 bladz. in fo.

Hoe dit Plan tot stand gekomen is, zegt ons het korte voorberigt, ter inleiding aan het hoofd daarvan geplaatst, luidende als volgt:

» Het voorstel van den Heer Ahazuërus van den Berg, om een Woordenboek der Nederl. Tale te vervaerdigen, met zynen Brief van den 30sten van Oegstmaand 1769, aen onze Maetsch. medegedeeld, en gedrukt achter de Handelingen der Jaerl. Vergad. van het jaer 1770, bl. 22 en 23, heeft aenleiding gegeven tot het maken van een Ontwerp van een Nederduitsch Woordenboek, waer toe de Heer Pieter van den Bosch benoemd is, welke het zelve in de Maendelijksche Vergadering van Hooim. 1771 heeft ingeleverd.

» De Maendel. Vergad. heeft dit Ontwerp van den Heer Van den Bosch, benevens het gemelde Voorstel van den Heer Van den Berg, ter overweging gezonden aen de Leydsche Leden, en aen eenige daer toe gekommitteerde Leden buiten Leyden, by welke gelegenheid de Heeren Valckenaer, Van Lelyveld, Hinlópen, Van den Berg, Kluit, en Kreet hunne aenmerkingen en bedenkingen opgegeven hebben, en daerdoor de Maendel. Vergad. in staet gesteld om dit *Beredeneerd Plan* optestellen, en ter overweging voor te dragen aen alle de Leden der Maetschappye, om in den Brief van beschryving voor de naestkomende Jaerl. Vergad., tot de raadplegingen en het maken der noodige besluiten op dit stuk, beschreven te worden." 1)

---

1) Behalve eenige meerdere bijzonderheden, als de vervaardiging van een *nader beredeneerd plan* door den kundigen en werkzamen F. van Lelyveld, 't welk men zelfs bij den druk gevolgd schijnt, komen hiermede in de hoofdzaak overeen de *Geschreven Notulen* (mij, met verlof van het Bestuur, door den Secretaris der Maatschappij, bij het herzien van dit Verslag, goedwillig ter bezigtiging verstrekt) der Maandelijksche Vergaderingen van den 5 en 19 van Hooim. 1771, bl. 25 onderaan en 50; den 2 van Wijnm. en den 6 van Slagtm. 1772, bl. 114 en v. 119 en v.; den 8 van Louwm. en den 5 van Sprokkelm. 1773, bl. 123, 125 en v. Op de Maandel. Vergad. van den 5 van Lentem. daaraanv. (bl. 126) waren de *afdruksels* gereed. Alleen voor de Leden van de Maatschappij gedrukt,

In dit Plan worden, overeenkomstig het te voren bepaalde, de vier volgende punten achtervolgens behandeld:

I. het *oogmerk* van een algemeen, omschrijvend Nederduitsch Woordenboek bepaald en beredeneerd; bl. 2, 3.

II. opgegeven, welke de *vereischten* zijn van zoodanig een Woordenboek; en welke *hoofdzaken* in het algemeen den inhoud van dat werk zouden moeten uitmaken; bl. 4—6.

III. uit welke *bronnen* (in *zeven* tijdperken 1) verdeeld

---

en bestemd om op de Jaarlijksche Vergadering eerstkomende ter tafel gebragt te worden, werd dit *Beredeneerd Plan*, door de onvoorzigtigheid of de voorbarigheid van een Lid der Maatschappij, nog voor dien tijd publiek gemaakt in het Mengelwerk van de *Nederlandsche Bibliotheek*, Dl. I, N°. 4, bl. 166—170, bij wijze van uittreksel, onderteekend F. Dit werd, en te regt, door de Maandel. Vergad. van den 7 van Bloeim. (volgens de Geschr. Not. bl. 135) zeer kwalijk opgenomen, en, om dergelijke ontijdige en overhaaste gemeenmaking van stukken, voor de Maatschappij in het bijzonder gedrukt, voortaan te beletten, terstond daarop een Berigt van wege de Maatschappij aan den Uitgever van genoemd Tijdschrift, den Boekhandelaar M. de Bruyn, te Amsterdam, ingezonden (Not. bl. 136, 137); welk berigt, *voor zooveel het zakelijke betreft*, achter het eerstvolgende 5de N°. geplaatst is (Not. bl. 139), denkelijk op den omslag gesteld en daardoor uit de meeste exemplaren verloren geraakt.

Van dit *Beredeneerd Plan* bevindt zich nog een met schrijfpapier doorschoten exemplaar bij de Maatschappij, door den Secret. F. van Lelyveld »overgezien en naer de Byvoegselen en Aenmerkingen en de nadere besluyten der Maetsch. verbeterd, in 1780" en toegerust met vele geschrevene aanteekeningen van de hand van H. Scholten, A. Kluit, J. K. Valk, C. van Engelen en andere Leden; opgegeven in den Catal. van de Bibliotheek, Dl. I. bl. 60 (N° 171). Daaruit blijkt, dat men destijds meer of min voornemens was, om dit stuk vroeg of laat onder de Werken van de Maatschappij in 't licht te geven: dit is echter nimmer geschied.

1) Wij achten het geenszins overtollig noch onbelangrijk, de opgave dier *zeven* onderscheidene *Tijdperken*, zoo als die in het Bered. Plan, bladz. 7 en 8, gevonden wordt, hierbij in eene aanteekening over te nemen, luidende als volgt:

»I. De oudste boeken of geschriften welke wij vinden kunnen, en welke meest *Historische* zijn; als, Melis Stoke, Van Velthem, het *Gond-*

tot dat einde voornamelijk zoude moeten geschept worden; bl. 6—10.

---

sche Cronijckje, de *Klerck in de lage Landen*, *der Sassenspiegel*, als ook zulke welke door den Heer Huydecoper, in zijne aanteekeningen op de Rijmkronijk van Melis Stoke, gebruikt zijn."

»II. De boeken van de XVde eenw, welke meest *geestelyke* zijn, door de Kloosterlingen voortgebracht; als, de *Delfsche Bijbel*, Boëtius, *Passionael, de Gulden Throen, St. Franciscus Wijngaerd. Gulde Legenden, Sermoenen, Epistelen, Getiden-boeken*, en diergelijken, welke men kan vermeld vinden in de *Naemlijst* van onzen veelgeëerden Medelid, den Heer Jacob Visser."

»III. Brabantsche, Vlaemsche en andere Schryvers, welke voor de Spaensche beroerte geschreven hebben, en welke deels op rijm zijn; als, Van Ghistelen, Casteleyn, Anna Bijns, Houwaart, Van der Noot, enz., enz.: of vertalingen, welke deels Historische zijn; als, Kiliaen's *Guiccardijn*, Titus Livius, *'t Leven van Keyzer Karel*, en diergelijke."

»IV. *Rederykers*, waervan men de meeste zal vermeld vinden in de Verhandeling van den Heer Kops, welke in het Tweede Deel der Verhandelingen onzer Maetschappye staat uitgegeven te worden."

»V. Schryvers na de Spaensche beroerte; als, Spiegel, Coornhart, Koster, Visscher, Brederode, Roodenburg, Van der Myle, Aldegonde, Carel van Mander, Herckman, Heyns, Scriverius, H. de Groot, enz. enz."

»VI. Dichters en Proza-schryvers van de vorige [XVIIde] eeuw; beginnende met Hooft, Cats, Huygens, Vondel, Antonides, De Dekker, Six van Chandelier, Martinius, Jonktijs, Brand, Oudaen, en een groot aental anderen: waeronder waerdig is, als by uitnemendheid, genoemd te worden onze Dordrechtse *Bybel-vertaling*, wier tael in ons Woordenboek gebracht moet worden, waertoe ons de *Concordantie* van Trommius niet weinig te stade kan komen."

»VII. Dichters en Proza-schryvers van deze [de XVIIIde] eeuw; onder welke men niet moet vergeten dezulke welke geschreven hebben over Kunsten en Wetenschappen, welke in de vorige eeuw weinig of niet bekend waren, of die althans in deze laetste eeuw grootelijks zijn uitgebreid."

Thans zoude men daarbij nog een VIIIste Tijdperk kunnen voegen, bevattende de voornaamste en meest oorspronkelijke Dichters en Proza-schrijvers van de tegenwoordige XIXde eeuw, beginnende met den aanvang dier eeuw, of liever met de herleving van ons Nederlandsch volksbestaan tegen het laatst van het jaar 1813.

IV. op welke *wijze* deze arbeid onder de Leden der Maetschappij, welke genegen mochten zijn hiertoe het hunne toe te brengen, zoude kunnen verdeeld, en aen de gang geholpen worden; bl. 10—14.

Eindelijk wordt aan het geheel ten voorbeeld toegevoegd eene *Proeve van het woord* Varen, in zijne verschillende beteekenissen, afleidingen en zamenstellingen; bl. 15, 16. 1)

Op dit Plan volgden weldra de insgelijks nog vóór de Jaarl. Vergadering van 1773 afgedrukte:

Byvoegsels en Aenmerkingen op het Beredeneerd Plan tot het vervaerdigen van een Algemeen, Omschryvend Woordenboek der Nederlandsche Tale, door de Maetschappy der Nederlandsche Letterkunde te Leyden. 24 bladzz. fol.

»Toen, namelijk," dus luidt de voorafspraak tot dit stuk, »het Beredeneerd Plan voornoemd genoegzaam was afgedrukt, zag de Maetschappy zich op eene aengename wyze verrast door een geschrift van den Heer A. Kluit, ten titel voerende: *Aenmerkingen op het maken van een Woordenboek der Nederduitsche Taal, waarin de woorden uit hun oorspronglijk afgeleid, en met voorbeelden uit de beste Schryvers in hunne verschillende beteekenissen opgehelderd worden.* Deze Proeve van Aenmerkingen behaegde der Maetschappye te wel, om dezelve

---

1) Eene dergelijke proeve, ten dienste van de Maatschappij, leverde, omstreeks dien zelfden tijd, of iets later, de Heer A. Kluit, eerst vele jaren daarna, met vergunning van den Opsteller, door den Hoogl. M. Siegenbeek uitgegeven in den *Algem. Konst- en Letterbode* voor 1801, N°. 45—48, en tevens afzonderlijk gedrukt onder den titel van: *Proeve van 't woord* Boom, *dienende tot eenen toets, hoe men een algemeen omschrijvend Woordenboek der Nederduitsche Tale zoude behooren op te maken, in navolging der bekende Hoogduitsche, Fransche en Engelsche Woordenboeken. Te Haarlem, bij A. Loosjes Pz.* 1801. 32 blz. gr. 8°. Zie den Catal. onzer Biblioth. Dl. I. bl. 140.

niet onder het oog van alle hare Leden te brengen, zoodat zy het besluit nam om den Heer Kluit te verzoeken, dat hy zyne Bedenkingen in eene orde stellen wilde, waerin zy gevoeglijk als een Byvoegsel op het beredeneerd Plan zouden kunnen dienen. Doch die Heer gaf, in eenen brief van den 25sten van Sprokkelmaend dezes jaers (1773), der Maendel. Vergaderinge te kennen, daertoe geene gelegenheid te hebben, en te wenschen »dat de Maetschappy, indien zy gebruik van zijn werk maken wilde, den vorm veranderde, zoo als zy best voeglijk zoude oordeelen, zoo hy slechts voor het drukken het gezicht daervan hebben mogte." In gevolge van dit verzoek [zoo zeggen verder de Opstellers] hebben wy de Aenmerkingen van den Heer Kluit met den inhoud van het reeds bekende Plan vergeleken, en alles in zulk eene orde geschikt, als waerin wy meenden dat die Heer het zoude voorgesteld hebben, indien dat Plan hem in handen gekomen ware, eer hy zijn stuk voltooid hadde."

Zoo bestaan dan deze *Byvoegsels en Aenmerkingen*, voor verre het grootste gedeelte, in uittreksels uit het voornoemde stuk van den Heer Kluit; en heeft men daarbij tevens gebruik gemaakt van eenige Aanmerkingen, welke de Heeren Alewijn, Bruining, Te Water en Arntzenius, alsmede de Harderwijksche Leden, Herm. Tollius, Joh. Th. Rossyn, Ev. Scheidius en P. Bondam gezamenlijk, op het hun aangebodene Beredeneerd Plan ingezonden hadden 1). Om de waarde van deze Bijvoegselen en Aanmerkingen juist te bepalen, moet men ze met het Beredeneerd Plan zelf vergelijken; zij dienen deels tot bevestiging, deels tot opheldering, deels tot uitbreiding,

1) Vergelijk de Geschreven Notulen der Maandel. Vergad. van den 5 van Sprokkelm. 1773, bl. 125—127: Op die van den 2den van Grasm. daaraanvolgende besloot men tot het doen drukken van dit stuk (Not. bl. 130); en op die van den 5 van Zomerm. (Not. bl. 138) was het afgedrukt.

deels ook tot nadere wijziging van het daarin voorgestelde.

Beide deze stukken, het *Beredeneerd Plan* zoowel als de *Byvoegsels en Aenmerkingen* daarop, waren het een vroeger, de andere later, aan de Leden der Maatschappij tijdig genoeg rondgezonden, dat op de Jaarl. Vergad. van Hooimaand 1773 de President, D. van Alphen, in zijne Aanspraak daarvan eene allezins eervolle melding maken kon, te gelijk met het voorstel, om daaruit een verkort, doch wel geschikt en geregeld Ontwerp van zulk een Woordenboek te doen maken; en om dan dit verkort Ontwerp vervolgens bij het Derde Deel der Werken van de Maatschappij te voegen, en op die wijze der Geleerde Nederlandsche Wereld mede te deelen 1). Ten gevolge hiervan werd opzigtelijk deze beide stukken, het *Bered. Plan* met de *Byvoegsels en Aenmerkingen* daarop, besloten: »Dat de Maetschappy zich zal benaerstigen, om een *Nederduitsch Woordenboek* toetereeden, grootendeels gevormd naer het ontwerp in het Plan en de Byvoegsels en Aenmerkingen op dat Plan vervat; uit welk Plan, en de gemelde Byvoegsels en Aenmerkingen, zij een nader *Kort Ontwerp* zal doen vervaerdigen, om te dienen tot

1) Handel. van de Jaarl. Vergad. van 1773, bl. 8—10. Aan dit voorstel is echter geen gevolg gegeven. De eerste openlijke bekendmaking van het voornemen der Maatschappij om een Woordenboek te vervaardigen, is te vinden in het Voorberigt voor het IIde Deel harer Werken, in 1774 uitgegeven, bladz. 1: »Het toereeden van een *Omschryvend Nederduitsch Woordenboek*, ter opheldering, verdere beschaving, en uitbreiding van onze Tale, is der Maetschappye zoo nuttig voorgekomen, dat zy het zelve tot eene van hare voorname bezigheden genomen heeft: En zy mag zich reeds verheugen in den yver van die Leden, welke, zoodra het eerste ontwerp tot het vervaerdigen van zulk een Woordenboek hun onder het oog kwam, op zich genomen hebben om stoffen daertoe te verzamelen: Zy brengt dat ontwerp thans in die orde, in welke zy hetzelve aen het algemeen hoopt mede te deelen." En later gaf de Maatschappij nog een en andermaal bij herhaling het zelfde te kennen in het Voorb. voor het IIIde Dl. 1777, bl. 1; en in dat voor het IVde Dl. 1779, bl. IX.

een Leidraed voor allen, die denzelven in het bewerken van hunne onderwerpen zullen verkiezen te volgen, zonder echter iemand daeraen te willen bepalen." En tot Gekommitteerden om dit nader Ontwerp te vervaardigen werden benoemd de Heeren Van Lelyveld, Hinlópen, Van den Berg, Kluit, Fortman, Kreet en Van den Bosch; welke dit ontwerp in de Maandelijksche Vergadering zouden inleveren, door welke het vervolgens in de Jaarlijksche zoude worden gebragt 1).

Verder besloot men, op die zelfde Jaarl. Vergad. van 1773, ter bevordering van dit voornemen, om zulk een Woordenboek uit te geven, het navolgende verzoek in de Handelingen te plaatsen:

» Allen den Leden dezer Maetschappye, die enige » Aentekeningen, welke zy tot het vervaerdigen van » een Nederduitsch Woordenboek dienstig zullen oor- » deelen, bezitten; of die genegen zullen zijn tot be- » reiking van dit groot oogmerk in 't vervolg medete- » werken, wordt verzocht, alle hunne Aenmerkingen » aen de Maetsch. te zenden, welke dezelve zal bewa- » ren; en aen de Maetsch. te melden, welk werk zy » voornemens zijn tot dat oogmerk te lezen en uitte- » trekken, waervan de Sekretaris aenteekening zal hou- » den; zullende de Maetsch., wanneer 'er genoegzame » voorraed zal verzameld zijn, het nodige gebruik van » de ingekomene Aenmerkingen, tot het samenstellen » van zulk een Woordenboek, maken, en in een Voor- » bericht de namen der genen, welke hunne verzame- » lingen daertoe hebben ingezonden, melden."

Daarop leverde, staande die zelfde Vergadering, de Heer Kluit reeds dadelijk eenige door hem gemaakte uittreksels in; en allermerkwaardigst, ten opzigte van de

1) Handelingen van de Jaarl. Vergadering voorn. bl. 14. Verg. Geschr. Not. der Maandel. Vergad. van den 31 van Lentemaand 1774. bl. 192.

toezeggingen, terstond door verschillende Leden gedaan, is de Brief van den Secretaris der Maatschappij, bij het rondzenden van de Handelingen dezer Jaarl. Vergadering, in Herfstmaand daaraanvolgende daarbij gevoegd; welk stuk wij het daarom der moeite waard achten, voor zoo veel zulks het Woordenboek betreft, hier in zijn geheel in te lasschen:

»Belangende de groote onderneming onzer Maetschappye tot het toereeden van een *Nederduitsch Woordenboek*, ingevolge het beredeneerd Plan en de Byvoegsels, kan ik U met het uiterste genoegen melden, dat dezelve, van alle kanten, met gunstige oogen beschouwd, en, door de meeste van onze Leden, met belofte van medewerking vereerd wordt, zoodat men reden heeft om te verwachten, dat 'er, door vereende pogingen, met den tijd, iets goeds van worden kan, te meer, daar reeds eenige Leden zich bepaald hebben tot deze of gene stukken, om voorraed van aenteekeningen te verzamelen, en der Maetschappye van tijd tot tijd mede te deelen: ten welken einde de Heer Van Assendelft zal excerpeeren Hoogvliets *Abraham den Aertsvader*. De Heer Kreet, de *Zeerechten* van Adriaan Verwer, en de *Handvesten*, *Privilegien*, *oude Keuren* enz. van *Rotterdam* en *Schieland*, zo by Lois als by Mieris en elders te vinden. De Heer Van Lelyveld, Hoofts *Nederlandsche Historien* 1677. De Heer Tollius, Hoofts *Henrik de Groote* en Spiegels *Hertspiegel*. De Heer Van Wijn, de *Politique Regeering der stad Brielle*, door Alkemade en Van der Schelling uitgegeven, doch door den Heer Van Wijn gecorrigeerd naer het origineel uit Stads archiven. De Heer Paludanus, de *Brieven van* P. C. Hooft door B. Huydecoper 1738. De Heer Tydeman, de Neêrduitsche Stukken die in de *Analecta* van Matthaeus voorkomen. De Heer Kluit, Lodewijk van Velthem's *Spiegel Historiael*. De Heer

Nic. Hinlôpen, de *Rijmchronijk* van Melis Stoke met de aenteekeningen van Huydecoper. De Heer Alewijn, Hugo de Groot *Hollandsche Rechtsgeleerdheid*, alle de *Brieven der Apostelen*, de *Handel. der Apost.* en de *Openb. van Joann.* Ms. op pergament (*Biblioth. Gockingana* Mss. n. XVIII.) De Heer De Vos van Steenwijk, Wijnhoff *Landrecht van Averyssel* en de Straet- en Landtael te Vollenhove. De Heer Schutte zal opzamelen de Longobardische woorden uit Paulus Diaconus. De Heer Bruining zal excerpeeren eenige stukken van Jan Baptista Houwaert, als mede Gysbert Japix en Jan Althuizen *Friesche Rijmlerye.* De Heer Van den Bosch, de werken van Gerrit Adriaense Breêroô, de *Cleyn Werelt* van Moerman, en de *Twe-spraek* van de Kamer *in Liefde bloeiende.* De Heer Rossijn zal een Verzameling maken van al zulke Nederduitsche Konstwoorden, welke in de zuivere en toegepaste Wiskunde by Schryvers van onzen Landaert gebruiklijk zijn. De Heer Scheidius zal excerpeeren den *Staten-Bybel* met de *Kantteekeningen.* De Heer Schultens zal geven een aental *Excerpta* en Aenteekeningen over onze tael uit verscheidene Schryvers opgemaekt. De Heer Mauregnault zal der Maetschappye doen toekomen een Verzameling van Nederduitsche Woorden en Spreekwyzen, voornamelijk ten platten lande van Schouwen en Duiveland in gebruik, waer mede zijn Heer Broeder bezig is, en zal op zich nemen om excerpten te maken uit de oude *Zeeuwsche Keuren*, en de *Chronijck* van Jan Reygersberch. De Heer Hieron. van Alphen zal excerpeeren het Derde Deel van het *Utrechtsch Placaatboek*, en Matthaeus *de Nobilitate.* De Heer Valk, de *Comoedia vetus* of *Bootsmanspraetje* en de *Malle Wagen* van D. Meerman, Hoofts *Tacitus* en *Rampzaligheden der verheffing van den Huize van Medicis*, en Heemskerks *Batavische Arcadia.* De Heer Nozeman,

Dat Leven ons liefs Heren Jhu Christi, ghedruct buten Scoenhoven in den Hem 1499. in 8°. (gemeld in de *Naemlijst* van den Heer Visser, bl. 49.) als mede zeker boekje van eene Abdisse Hillegardis over de *Natuurlyke Historie* geschreven, indien men 't zelve aen zijn Eerw. ter leen beschikken konde, waer toe de Leden by dezen op 't vriendelijkst verzocht worden. De Heer Van den Berg, Hoofts *Spelen*, Van Ghistele's *Terentius*, de Vlaemsche vertaling van Boëtius, en 't geen hy van de Landspraek van Veluwe opmerkt. De Heer Van Halsema, 't *Ommelander Landrecht* en de landtael der Huisluiden te Wirdum. De Heer Te Water zal geven een opzameling van sommige min bekende woorden, uitdrukkingen en spreekwyzen uit Brabantsche en Vlaemsche Schryvers. De Heer Van Iperen, Brabantsche en Vlaemsche woorden, die in Holland minder bekend zijn. De Heer Lemke zal excerpeeren de Werken van Vollenhove. De Heer Lubbers, de Werken van Marnix van St. Aldegonde, en zal een *Idioticon* van Groningen opmaken. De Heer Folmer zal excerpeeren de *Treurspelen* van Vondel.

»De andere Heeren Leden, welke ook genegen zijn, op dit loflijk spoor, tot deze groote onderneming mede te werken, worden bij dezen, op het vriendelijkst, verzocht aen de Maendelijksche Vergadering te berichten, welken taek zy op zich nemen, ten einde daarvan alle de Leden by vervolg te kunnen verwittigen, en een Lijst der werkende Leden te kunnen opmaken.

»Aen eenen ieder wordt volkomene vrijheid gelaten om zyne aenteekeningen of excerpten zoodanig te maken als hy voor zich het gevoeglijkst vindt, het zy achter elkander, — het zy op losse bladen — het zy by een Woordenboek, of op eenige andere wyze; en die Heeren, welke reeds voor zich eenige excerpten of aenteekeningen mogen gemaekt hebben, worden verzocht dezelve aen de

Maetschappy te zenden, om zoo veel mogelijk onze onderneming te bevorderen, waer toe wy den Leden bestendigen lust en yver wenschen."

Op de eerstvolgende Jaarl. Vergadering van 1774, door den Voorzitter, D. van Alphen, geopend met eene over het nuttige en doelmatige van zulk een Woordenboek merkwaardige toespraak 1), werd het te voren aan de Leden medegedeelde verkort Ontwerp ter tafel gebragt. Dit stuk, getiteld:

Ontwerp van de Maatschappy der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, tot het vervaardigen van een Algemeen, Omschryvend Woordenboek der Nederlandsche Tale. 8 bladz. fol.

bestaat uit XXVII Artikelen, van welke de IX eerste het Woordenboek in het algemeen, en de XVIII daarop volgende de wijze van bewerking en verzameling van bouwstoffen, en wat verder daarmede in verband staat, meer in het bijzonder betreffen. Er werd »besloten, het zelve by voorraed vast te stellen, voornamelijk, om te kunnen dienen tot eene handleiding voor die genen, welke de stoffen voor dit Woordenboek zouden verzamelen; dat men echter, vermits sommige Leden zeiden daerop nog enige aenmerkingen te hebben, alle de bedenkingen, welke der Maendel. Vergaderinge daarop door de Leden der Maetschappy zullen worden toegeschikt, zal aennemen, en dezelve ter kennis van de Jaerl. Vergadering brengen, om te zien, of ze tot meerdere volmaking van dit plan dienen kunnen 2)." Vervolgens werden die Heeren, welke de Commissie tot het vervaardigen van dit Ontwerp bekleed hadden, verzocht, overeenkomstig Art. XIV van 't voornoemde Ontwerp, »ene *Lijst van Nederduitsche Taalgebruiken* op te maken, om dezelve aan de Leden

1) Handel. van de Jaarl. Vergad. 1774, bl. 3—10 bovenaan.

2) Handel. voorn. bl. 13.

der Maatschappye voor te stellen, ten einde door voorbeelden uit de beste Schryvers gestaefd of ontkend te worden; en is den Briefschryver gelast, de Leden der Maatschappye, by den brief, met welken de Handelingen dezer Vergad. verzonden zullen worden, uit te nodigen, om aen de Maendel. Vergadering, voor het einde van de naestkomende Slachtmaend, op te geven, wat zy meenen zouden, dat in die Lijst geplaetst behore te worden 1)."

Als de vrucht van dezen herhaalden arbeid der Commissie voornoemd, ontstond weldra een vierde stuk, insgelijks voor de Leden gedrukt, en ter tafel gebragt op de eerstvolgende Jaarlijksche Vergadering, getiteld:

Taalkundige Vragen, voorgesteld aan de Leden van de Maatschappy der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, den 11den *van Hooimaand*, 1775. met drie *Bylagen*, te zamen 34 bladz. fol.

Om U met den inhoud van dit merkwaardige stuk eenigzins nader bekend te maken, zal het genoeg zijn het beloop er van op te geven, gelijk dit aan het slot er van aangewezen staat. De Vragen I—XXXVIII handelen over de *Spelling;* XXXIX—LIX, over de *Werkwoorden;* LX—LXII, over de *Voor-* en *Achtervoegsels* der woorden; LXIII, over het *Lidwoord* DE; LXIV—LXXVIII, over de *Zelfstandige Naamwoorden*; LXXIX—XCI, over de *Byvoeglyke Naamwoorden;* XCII—CIX, over de *Voornaamwoorden;* CX—CXIII, over de *Adverbia;* CXIV—CXVII, over de *Praepositiones;* CXVIII—CXX, over de *Conjunctiones*, enz. eindelijk CXXI, over de *Kunst-termen.* Van de drie daarachter gestelde *Bylagen*, behelst de Ie de *Nederduitsche Werkwoorden*, welke, met alle hunne *composita*, *ongelijkvloeiend* gebezigd worden (bl. 17—22); de IIe, de *Nederduitsche Woorden*,

1) Handel. voorn. bl. 16 onderaan, en v. Verg. Geschr. Not. der Maandel. Vergad. van den 7 van Grasmaand 1775, bl. 261.

welke, met alle hunne *composita*, onderscheidenlijk met *ei* of *y*, met *e* of *ee*, met *o* of *oo*, geschreven worden, en in de eerste Bylage niet te vinden zijn (bl. 23—32); en de IIIe, eenige *Nederduitsche Woorden*, welke, in zommige streken van ons Vaderland, denzelfden *klank* hebben, doch in de *spelling* onderscheiden worden (bl.32—34).

Welk oogmerk men met het opgeven van deze Taalkundige Vragen eigenlijk gehad hebbe, blijkt uit de aan het hoofd daarvan gestelde voorafspraak of korte inleiding, namelijk, »opdat men, onder het verzamelen van voorraad voor het Woordenboek, ook bedacht zoude zijn op het verzamelen van de noodige bouwstof tot het opmaken van eene volledige *Grammatica der Nederlandsche Tale.*" Te dien einde, werden daarbij tevens de vier volgende Vragen van algemeene strekking aan de Leden in overweging gegeven:

I. Welke zijn de beste Nederduitsche Schriften, waaruit de Taalgebruiken moeten waargenomen en opgezameld worden?

II. Kan de Spreektaal, in de onderscheiden streken van ons Vaderland, mede in aanmerking komen, in het waarnemen en opzamelen van Taalgebruiken? En, zoo ja: in hoe verre?

III. In hoe verre moet men zich, in het opmaken der Taalregels, houden aan de Oude? in hoe verre aan de hedendaagsche Taalgebruiken? En in hoe verre moet men de verwantschapte Dialecten en de gezonde reden daarin ter hulpe nemen?

IV. In hoe verre moet de grond en wezenlijke eigenschap onzer Tale de grondslag van iedere Taalregel zijn? En tot hoe verre mag de beschaving der Tale zich uitstrekken in kieschheden, ter bevordering van welluidendheid, en netter bepaling, en naauwkeuriger uitdrukking der denkbeelden?

Bij de behandeling dezer Taalkundige Vragen, op de Jaarl. Vergadering van 1775, »besloot men, dat alle de Leden deezer Maetschappye zouden verzogt worden, om hunne andwoorden, byvoegsels, bedenkingen of ophelderingen aen de Heeren, die in deeze Commissie geweest waren, en de Vraegen opgesteld hadden, te doen toekomen, voor de Maendel. Vergad. van Lentemaend 1776" 1). Ten gevolge waarvan, onder anderen, de Heer Alewijn daarop eenige bedenkingen inleverde, gedrukt in de Handel. van de Jaarl. Vergad. van 1776, bl. 6—8, en van welke het eenigzins vollediger eigenhandige opstel zich alsnog onder de Handschriften van de Maatschappij bevindt, Catal. Dl. I, bl. 60 onderaan.

Wij keeren van dezen uitstap terug tot de zaak des Woordenboeks. Van den jare 1774 af, tot nagenoeg aan het einde van de vorige eeuw, bevatten, overeenkomstig de bij Art. XXIV van 't voornoemde Ontwerp vastgestelde bepaling, de Handelingen van de Jaarlijksche Vergaderingen, telken jare, een *Verslag van de Maandelijksche Vergadering over 't Woordenboek*. Men vindt die Verslagen achtervolgens, in de Handelingen van de Jaarl. Vergaderingen van 1774, bl. 13—16; 1775, bl. 18 en 19; 1776, bl. 8—13; 1777, bl. 11 en 12; 1778, bl. 6—9; 1779, bl. 3; 1780, bl. 4 en 5; 1781, bl. 6 en 7; 1782, bl. 5; 1783, bl. 7 en 8; 1784, bl. 4 en 5; 1785, bl. 6 en 7; 1786, bl. 6—10; 1787, bl. 3 en 4; 1788, bl. 4; 1789, bl. 6; 1790, bl. 2; 1791, bl. 2; 1792, bl. 4; 1793, bl. 13; en 1794, bl. 5.

Deze Verslagen zijn nu eens meer, dan weder minder uitgebreid, zaakrijk en belangrijk, al naar mate de voorraad van ingekomene bouwstoffen meer of minder aanzienlijk, en het werk zelve daardoor meer of minder bevorderd en voortgezet was. Er verliep echter naauwe-

1) Handel. van de Jaarl. Vergad. 1775, bl. 18.

lijks één enkel jaar, zonder de eene of andere meer of min aanmerkelijke aanwinst. Voor een geregeld uittreksel zijn ze niet wel vatbaar: de hoofdpunten, waar het hier voornamelijk op aankomt, zijn deze:

Volgens het bij Art. I, II en VI van het voornoemde Ontwerp bepaalde ten aanzien van het oogmerk, den inhoud en de vereischten van het bedoelde Woordenboek, zoude het moeten bevatten: 1°. alle *Nederduitsche Woorden*, die of bij goede Schrijvers gevonden worden, of alsnog in de levende volkstaal gangbaar zijn; 2°. *Kunstwoorden*, d. i. die aan allerlei kunsten, wetenschappen, handwerken en bedrijven bijzonder eigen zijn; 3°. Woorden, in deze of gene der Nederlandsche Provinciën hedendaags in 't spreken en schrijven in gebruik, anders gezegd verschillende *Dialecten* of *Tongvallen*; 4°. zoodanige woorden uit het *Moeso-Gothisch*, *Angel-Saxisch* en andere aanverwante talen, als welke strekken tot opheldering van het Nederduitsch; terwijl, volgens Art. IX, alles zooveel mogelijk gestaafd zoude moeten worden met voorbeelden van goede Schrijvers, oudere en latere, en van allerlei meer of min gezag hebbende schriftelijke oorkonden, als Landregten, Keuren, Privilegiën, Handvesten, en wat des meer is; gelijk dit alles meer uitvoerig in het voormelde Beredeneerd Plan uiteengezet en aangewezen was. Ten einde dezen voorraad des te eerder en des te gemakkelijker bijeen te brengen, waren reeds voorlang, deels uit eigene beweging, deels op uitnoodiging van de Maatschappij, door vele Leden toezeggingen gedaan, om zich met het een of ander bij voorkeur te belasten, of den een' of anderen schrijver uitsluitend te lezen en te excerpeeren; terwijl onderscheiden hunner van tijd tot tijd verschillende uittreksels en aanteekeningen inleverden en die ten gebruike der Maatschappij stelden. Om deze toezeggingen zoowel als deze mededeelin-

gen meer algemeen ter kennisse van allen te brengen; daartoe strekte allereerst en voornamelijk dit Verslag van de Maandelijksche Vergadering aan de Jaarlijksche, en de stof daartoe voorhanden was doorgaans verre van onaanzienlijk. Men herleze hierbij onder anderen den bovenvermelden Geleidebrief van de Handelingen van 1773, vergeleken met het Verslag in de Handelingen van 1774, bl. 13—16; en vele latere opgaven van gelijken aard.

Een tweede punt van geen minder aanbelang was het *gebruik*, dat men van den aldus opgezamelden voorraad maken zoude, en de wijze hoe deze bouwstoffen in behoorlijke orde te rangschikken en te bewaren. Daartoe was reeds in het Beredeneerde Plan voorgeslagen het aanleggen van tien verschillende *Portefeuilles*, ieder van onderscheiden inhoud en bestemming, te zamen met een ruim met schrijfpapier doorschoten exemplaar van Halma's *Nederduitsch-Fransch Woordenboek*, als Ligger of Register 1). Al spoedig evenwel, het omslagtige en moeijelijke van zulk eene wijze van doen zeer wel inziende, besloot men eene eikenhouten Loketkast te laten maken, met even zoo vele Laden van verschillende grootte, naar evenredigheid der letteren van het Alphabet, om daarin den geheelen woordenschat op te zamelen, en ieder woord met zijne uittreksels, op halve quarto-blaadjes van gewoon schrijfpapier geschreven, terstond op zijne letter en plaats over te brengen. Deze Kast, allereerst voorgesteld in de Bijvoegsels en Aanmerkingen op het Bered. Plan, ten jare 1773, bladz. 22, en vastgesteld bij het verkort Ontwerp, Art. XIX, was gereed in Wintermaand 1777, en werd in de Secretarye of het boekvertrek der Maat-

1) Zie Bered. Plan, bl. 11; Byv. en Aenm. bl. 23, in de noot; Ontwerp, Art. XXIII; en wegens Uittreksels in den doorschoten Halma overgebragt, Handel. 1778, bl. 7; en 1781, bl. 6.

schappij opgezet 1). Zij staat thans nog, met de daarin opgezamelde Excerpten, op de tegenwoordige Leeskamer van onze Bibliotheek, en is, nagenoeg in den vorm van Secretaire, in hare soort een proefstuk van even degelijke als keurige bewerking van den ouden tijd. Het bovenstuk, op twee derden van de geheele grootte, bevat de voornoemde Laden, en het onderstuk een paar kleinere bergplaatsen voor papieren van verschillenden aard en inhoud, alles naar behooren afgesloten. Bovendien werden, op voorstel van den Heer F. van Lelyveld ter Jaarl. Vergad. van 1776, op kosten van de Maatschappij, een paar Afschrijvers in het werk gesteld, om de door de Leden overgezondene uittreksels en aanteekeningen, des noodig, over te schrijven, en anderen meer slaafschen en tijdroovenden arbeid ten dienste der Maatschappij te verrigten. Een van die afschrijvers werd, onder anderen, aan 't werk gezet, om eene volledige *Woordenlijst* op Melis Stoke naar de uitgave van Huydecoper tot stand te brengen, welke Woordenlijst, vervolgens door eenige deskundige Leden nagezien en goedgekeurd, bij den overigen voorraad voor 't Woordenboek bewaard werd. Genoemde Heer Van Lelyveld nam in het bijzonder de taak op zich, om eene verzameling te maken van *Scheeps-* en *Zeetermen*, ter voorbereiding van een *Zeemans-Woordenboek*, veel vollediger dan het werkje van Winschoten, onder den naam van *Zeeman* bekend. Wat van die verzameling nog overig is, staat mede opgegeven onder de Handschriften tot het Woordenboek betrekkelijk 2). Eindelijk

1) Zie Geschreven Notulen van de Maandel. Vergad. van 5 van Oogstm. 1774, bl. 248, en van 5 van Winterm. 1777, bl. 94; vergeleken met de Handel. van de Jaarl. Vergad. 1778, bl. 8 onderaan en 9; benevens het aangeteekende op den Catal, van de Biblioth. der Maatsch. Dl. I. bl. 59. Die Kast werd gemaakt door Dan. Tengnagel, Schrijnwerker te Leiden, en kostte aan de Maatschappij *f* 137.50.

2) Handel. van de Jaarl. Vergad. 1776, bl. 10 en volg. 12 en 13; 1777, bl. 12; 1778, bl. 8, 9; 1779, bl. 3. Catal. Dl. I. bl. 61 en 64.

moeten wij hierbij nog verwijzen naar hetgeen over het aankoopen van Boeken uit de letterkundige nalatenschap van Jan Jac. Schultens in 1780, bepaaldelijk *ten dienste van het Woordenboek*, bereids gezegd is, in het Voorberigt op den Catalogus van de Bibliotheek der Maatsch. bladz. VIII.

Alzoo werden de voorbereidselen tot het groote werk, gedurende eenige jaren, zooveel mogelijk, onafgebroken voortgezet, nu eens met meer dan eens met minder gunstig gevolg; tot dat in den jare 1783, op voorstel van de Maandel. Vergad. eene vaste Commissie werd benoemd, onder den naam van *Gekommitteerden tot het Woordenboek*, »ten einde dit groote werk der Maatsch. met des te gezamenlyker ernst worde voortgezet; en de noodige middelen aangewend, om, zoodra mogelijk zijn zal, door eene Proeve te toonen, hoe verre het met het Woordenboek der Maatschappye, binnen eenige weinige jaren, zal kunnen gebracht worden; hoedanig eene Proeve de Maandel. Vergad. zeer dienstig oordeelt, ter vermeerderinge van den iever der Taalkundige Leden onzer Maatschappye, tot het inleveren van den voorraad, welken zy reeds bezitten of verders genegen zouden wezen te verzamelen: terwijl men tevens, door eene zoodanige Proeve, best zoude kunnen oordeelen, in hoe verre het Ontwerp der Maatschappye, tot het toereeden van het Woordenboek, zoude behooren gevolgd, in hoe verre veranderd te worden." De daartoe benoemden waren de Heeren Van Lelyveld, Clignett en Steenwinkel 1).

Op de Jaarl. Vergadering van 1785 werd »beslooten, Gecommitteerden [aan welke inmiddels reeds de eerstgenoemde door den dood ontvallen was] te verzoeken tot het vervaardigen van een bericht wegens den tegenwoordigen staat des werks van het Woordenboek, en wat

1) Zie Handel. der Jaarl. Vergad. van 1783, bladz. 7, 8 en 18.

'er nog byzonder vereischt worde, om eens eindelijk met vrucht hand aan het werk te slaan" 1)

Gecommitteerden waren op de eerstvolgende Jaarl. Vergad. gereed met hun *Bericht*, vergezeld van een drietal *Bylagen* tot opheldering: A. *Opgave van HSS. en gedrukte Boeken, volgends de verdeeling der (zeven) Tijdperken, in het beredeneerd Plan, aan de Leden der Maatschappye in* 1773 *voorgesteld, welke reeds zijn geëxcerpeerd;* B. *Woorden, betrekkelyk tot Kunsten en Handwerken;* C. *Woordenlijst der gemeene Landstale* 2). Een inderdaad merkwaardig stuk, waar-

---

1) Handel. der Jaarl. Vergad. van 1785, bl. 6 en 7.

2) Ten bewijze van hetgeen Gecommitteerden deswegens in het midden bragten, achten wij het noodig, deze drie stukken, zoo als die aan het slot der Handelingen van 1786 gevonden worden, hierbij over te nemen:

Bijlage A. geeft op, uit het *Eerste Tijdperk:* » Melis Stoke, met de uittreksels uit de Oude Schryvers, in de Aanteek. van Huyd. bygebracht. — L. v. Velthem. — Esopet. HS."

Uit het *Tweede Tijdperk:* »Delfsche Bijbel, 1477. — Eenige Excerpta uit Schryvers van dit Tijdperk, in de Verzameling van den Hr. Schultens. — 't Leven van ons lief. Her. J. C. 1499. — Het Tafelboek. — Keuren van Hoorn, 1429. — Leven der Geecht. Menschen, 1479. — Seghelijn, Hist. van Jherusalem, 1517."

Uit het *Derde Tijdperk:* »Van Ghistelen, Andria van Terentius. — V. d. Putte, Klare Spiegel der Waragt. Christ. Maagden, 1550. — Houwaart. — M. de Casteleyn, Konst van Rhetory, 1555."

Uit het *Vierde Tijdperk* waren geene uittreksels voorhande.

Uit het *Vijfde Tijdperk:* »H. de Groot, Bewijs van den Christ. Godsdienst. — V. d. Mijle, Slag van Lepanten. — Spiegel, Hertspiegel en andere Werken. — R. Visser, Queek- en Sinnepoppen."

Uit het *Zesde Tijdperk:* »A. Monen, Poëzy en Vervolg. — Hooft, Ned. Hist., Theseus en Ariadne, Achilles en Polyxena. — Geschier, des Werelds Proefsteen. — Van Hout, Vertell. van Willeramus. — Dekker, Rijm-Oeffeningen. — Oudaan, Roomsche Mogendheid. — Camphuysen, Psalmen."

En uit het *Zevende Tijdperk:* »Vollenhoven, Heerlijkheid der Rechtveerdigen. — Bake, Bybelsche Gezangen. — V. Dorp, Gedichten. — Hawkesworth, Reizen rondom de wereld. — Zorgdrager, Groenlandsche

van, wat het *eerste* punt betreft, *den tegenwoordigen staat des werks*, de inhoud hoofdzakelijk hierop nederkomt: »Dat de voorraad tot het toereden van het Woordenboek nog zeer onvolkomen was, ja misschien nog niet toereikende zoude zijn, om een *Specimen* of Proeve te geven. Dat in geen der onderscheiden tijdperken de Verzameling van Excerpta volledíger was, dan in de beide eerste; dat het meer mangelde aan goede voorbeelden uit Schrijvers van lateren tijd, ook bijzonder uit de werken van *Rederykers*, en uit onze beste Dichters en Proza-schrijvers, met name uit Vondel. Dat het niet beter gelegen was met den voorraad van woorden tot *Kunsten* en *Handwerken* behoorende. Dat die uit de levende *Volkstaal* slechts een gering gedeelte van de inwoners van ons Vaderland bevatten. Dat eindelijk de verzameling van woorden uit *verwantschapte Talen* mede nog zeer gering is."

Wat het *andere* punt betreft, de *vereischten om eindelijk met vrucht handen aan het werk te slaan*, in aanmerking genomen, de zwarigheden, waaraan men, volgens het oordeel van Gecommitteerden, den tragen voortgang in het vervaardigen van het Woordenboek hebbe toe te schrijven, »namen zij de vryheid aan de Vergadering voor te dragen, of niet te dien einde en tot spoediger voortgang van het geheele werk van het Woorden-

---

Vissery. — Paludanus, Oudheid- en Natuurk. Verhand. van Westvriesland enz. — De Marre, Batavia. — Vollenhoven, Poëzy."

Bijlage B. wijst aan: »Woorden, behoorende tot de Artillerie, en een Oorlogs-Magazijn te lande; — tot een IJzerwinkel; — in de Steenbakkerijen aan den Yssel; — tot de Kruidkunde, tot de Jagt en Vlugtkunde.

Bijlage C. wijst aan: »Lijst van Vlaamsche Woorden. — Woorden en Spreekwyzen uit de gemeene Landstale van Bommelerwaard; — uit die van de Veluwe; — uit die van de Meyerye van 's Bosch; — behoorende tot het Noordhollandsche Dialect. — Lijst van Overysselsche en Friessche Woorden; — van Groninger Woorden; — van Walchersche Woorden."

boek, dienstig zijn zoude, dat de geheele voorraad van Excerpten, in den boezem der Maatschappije ingebracht, by wyze eener *Alphabetische Woordenlijst* gedrukt wierd, welke, na het oordeel van Gekomm., in dezer voege behoorde te worden ingericht, dat ieder woord slechts wierde opgegeven met byvoeging van den Schryver by wien, en de plaats waar hetzelve gevonden wierd;" — ten einde een ieder in de gelegenheid te stellen om, uit die Woordenlijst wetende wat er voorhanden was, dit verder te vermeerderen en aan te vullen.

Het besluit daartoe genomen zijnde, waren weldra de zes eerste vellen van deze *Woordenlijst* afgedrukt, en werden op de Jaarl. Vergad. van 1787 door Gecommitteerden ter tafel gebragt, te gelijk met een Rapport, waarin zij zich wegens den tragen voortgang van het werk verontschuldigden, uit hoofde van de toenmaals in het vaderland heerschende onlusten, en van een verschil met den Drukker, dat evenwel gelukkig vereffend was. Die vellen werden in Oogstmaand daaraanvolgende aan de Leden rondgezonden, voorafgegaan van een' Geleidebrief van den Secretaris J. A. Clignett, tevens een der Gecommitteerden, en van eene *Naamlyst der Auctеuren, waar uit de Excerpten getrokken zijn.*

Ik moet hier, om alle aanleiding tot anders misschien niet ongegronde aanmerkingen af te snijden, ten aanzien van het oogmerk, waarmede die *Woordenlijst* gedrukt werd, U wel degelijk doen opmerken, dat dit geenszins was om eene voorloopige proeve van het Woordenboek te leveren; — immers daartoe zoude die Lijst weinig geschikt en veel te onvolledig geweest zijn; — maar enkel en alleen, om van de voorhanden zijnde Excerpten aan alle de Leden der Maatschappij kennis te geven, en hen langs dien weg in staat te stellen om des te eerder en gemakkelijker het nog ontbrekende aan te vullen en het ge-

brekkige te verbeteren. Die Woordenlijst was eigenlijk niet meer dan een *Register* op den reeds verzamelden voorraad; en, uit dit oogpunt beschouwd, was zij zeker een niet geheel ongeschikt hulpmiddel. Zij is echter nimmer voltooid, en niet verder voortgezet dan tot in Letter H, op 't woord *Hits* voor *Hittig*.

Het vroegtijdig afsterven van den kundigen en werkzamen Van Lelyveld (in 1785), en de uitlandigheid van den Heer Steenwinkel (in 1788), die dit werk voornamelijk op zich genomen had, veroorzaakten niet alleen dat er in het eerstvolgende jaar aan den druk der *Woordenlijst* weinig verrigt werd, maar tevens, dat van de drie vroeger tot het Woordenboek Gecommitteerden de Heer Clignett alleen tegenwoordig was. Niemand verwondere zich daarom, zoo men op de middelen bedacht werd, om die breuke te herstellen. Dit geschiedde op de Jaarl. Vergad. van 1789, waarop, bij gelegenheid van het gewone Verslag over het Woordenboek, de President, H. A. Schultens, voorstelde »eene *Commissie* te benoemen van *zeven Leden*, om, by rapport, ter volgende Jaarl. Vergadering voortestellen, wat er, hunnes oordeels, diene gedaan te worden, om met den meesten spoed ter eindelyke voltoying en uitgave van het Woordenboek werkzaam te zijn, en naar welk plan de samenstelling best kunne worden ingericht."

»Dit voorstel" — zoo lezen wij verder — »werdt algemeen goedgekeurd, en zijn, in gevolge van het zelve, dadelijk tot deze Commissie benoemd de Heeren Van den Berg, Hinlópen, Kluit, Te Water, Valk, Clignett en Nozeman. Voorts is goed gevonden, om ter bevordering van spoed, bepaaldelijk één Heer uit deze Commissie te verzoeken tot het vervaardigen van een opstel, geschikt, om aan den verderen Gecommitteerden ter beoordeeling te worden medegedeeld, en, na met hunne aanmerkingen

verrijkt te zijn, tot een grondslag te dienen voor het bedoelde rapport, 't welk alsdan, bij gemeene raadpleging der geheele Commissie, zoude kunnen worden opgemaakt.

»Tot dit werk is de Heer N. Hinlópen verzocht, terwijl voorts besloten is, de gezamenlyke Leden der Maatschappy, by de Handelingen dezer Vergadering, te verzoeken, om de bedenkingen, welke zy op dit onderwerp mogten hebben, voor de maand October aan den Heer Clignett toetezenden, ten einde den Heere Hinlópen te kunnen worden medegedeeld." 1)

Op de eerstvolgende Jaarlijksche Vergadering van 1790, berigtte de Secretaris, »van Heeren Gecommitteerden tot het Woordenboek, bij mangel van stoffe, geen verslag ontvangen te hebben;" — en de Heer Hinlópen, »in de Commissie, zijn Ed. ter laatstgehoudene Jaarl. Vergadering opgedragen, niet behoorlijk werkzaam te kunnen geweest zijn, uit hoofde van verschillende voorgekomene zwarigheden, onder welke voornamelijk ook deeze, dat zijn Ed. niet genoegzaam onderricht was, in hoe verre zich te moeten regelen naar een Plan, in vroegere jaaren nopens het Woordenboek ontworpen, en als toen ten dienst der Leden gedrukt." Na den Heer Hinlópen deswege eenige nadere opheldering gegeven te hebben, besloot de Vergadering »de Commissie te continueeren, en dezelve te verzoeken, om, in haaren arbeid, ook het gemelde voorhanden zijnde Plan in het oog te houden." 2)

Op de Jaarl. Vergadering van 1791 bragt de Secretaris ter tafel: »het opstel, door den Heer Hinlópen vervaardigd, en door deszelfs Medegecommitteerden goed gekeurd, om te dienen tot rapport der Commissie, by de Jaarl. Vergadering van 1789 benoemd, en by die van 1790 gecontinueerd."

1) Handel. van 1789, bl. 6. 2) Handel. van 1790, bl. 2.

Dit stuk, als Bijlage tot de Handelingen van dien dag gedrukt en getiteld: *Ontwerp tot het opstellen en bewerken van een Nederduitsch omschrijvend Woordenboek*, 11 bladz. in fol., wel te onderscheiden van het bovengenoemde *Ontwerp* van den j. 1774, komt daarmede, wat den aanleg en de vereischten van het Woordenboek betreft, in de hoofdzaak overeen; doch verschilt daarin van het eerste, dat het niet zoo zeer het *verzamelen der bouwstoffen* op het oog heeft, maar veeleer de *zamenstelling* zelve *van het Woordenboek uit die bouwstoffen*, en de wijze hoe dat werk 't best zoude kunnen verrigt worden. De Heer Hinlópen stelt voor, den aanwezigen voorraad in een ruim doorschoten exemplaar van Halma's *Woordenboek* over te brengen, en dat werk bij voorkeur onder de Leidsche Leden, als op de plaats zelve tegenwoordig, te verdeelen. Voorts wil hij, dat men te gelijker tijd aan de zamenstelling van eene *Spraakkunst* arbeiden zal; welke taak aan een drie- of viertal daartoe geschikte Leden buiten Leiden zoude kunnen opgedragen worden.

» By de deliberatiën over dit Rapport verder gehouden," — zoo vervolgen de Handel. van 1791, bl. 3, — » werdt door den Heere Schultens het voorstel gedaan, om, na dus op nieuw te zijn toegelicht, thans ter laatste voorbereiding tot het groote werk zelf, eene nadere Commissie te benoemen, byzonderlijk tot deze vier punten:

» 1°. Om, zo uit het beredeneerd Plan en verdere daar toe behoorende stukken, als naar aanleiding van het nu ingeleverd Rapport, een bepaald ontwerp te vormen, en den gehelen aanleg des werks stellig te regelen.

» 2°. Om, door eene naauwkeurige opneming van den voorhanden zynde voorraad, juist aan te wyzen wat, volgens dit gemaakte ontwerp, nog zoude ontbreken, en hoe dit ontbrekende best kunne worden aangevuld.

» 3°. Om, indien mogelijk, één of meer Leden op te spooren, welken het zoude lusten de dadelyke toereeding des werks op zich te nemen, en het Woordenboek samen te stellen.

» 4°. Om, by de voorwaarden, op welken aan zodanig Lid, of zodanige Leden, die gewigtige arbeid zoude kunnen worden opgedragen, ook te bepalen de beste wyze van uitgave."

» Dit voorstel in overweging gebragt en algemeen goedgekeurd zijnde, werden dienvolgens tot deze Commissie benoemd de Heeren Kluit, Schultens en C. Boers, en is voorts den Secretaris De Kruyff, op deszelfs verzoek, vergund, om de zittingen dier Commissie van tijd tot tijd te mogen bywoonen.

» Wijders, daar, by het uitgebragt Rapport, de Heer Hinlópen met kracht van redenen hadt aangedrongen op de noodzakelijkheid, om bij het Woordenboek ook te voegen eene *Nederduitsche Spraakkunst*, stelde de Heer Schultens al mede voor, om het opstellen eener zodanige Spraakkunst te stellen tot eene byzondere take, afgescheiden van die des Woordenboeks, en dus ook daar toe dadelijk eene byzondere Commissie van drie Leden te benoemen.

» Ingevolge van dit voorstel, 't welk algemeen is goed gekeurd, werden tot de volvoering van dien arbeid verzogt de Heeren Hinlópen, Scheidius en Fortman."

Dus verre de voornoemde Handelingen van 1791. Gecommitteerden tot het Woordenboek gaven op de eerstvolgende Jaarl. Vergadering van 1792 berigt » dat zij niet nagelaten hadden, aan de uitvoering van dezen hunnen last zoo veel yver en vlijt te besteden, als hunne ambts- en andere bezigheden hadden willen gedogen; — dat zy in de daad merkelijk op hunnen weg gevorderd waren, en zich vleiden, dat zy, door onderlinge hulp, de voor-

komende zwarigheden overwinnende, het gewenschte einde langzaamerhand bereiken, althans veel dichter hetzelve naderen zouden, dan zy zich in den beginne durfden voorstellen; — dat zy echter voor als nog buiten staat waren een volledig Rapport van hunne Commissie uit te brengen, en derhalve de continuatie hunner Commissie verzochten." Waarbij nog de Heer Schultens, »ter nadere proeve van den arbeid der Commissie, een zakelijk berigt voegde van hetgeen door dezelve, in voldoening aan het eerste punt van haren last, nopens het plan van den aanleg des Woordenboeks reeds was vastgesteld" 1).

Middelerwijl was, door tusschenkomst van de Maandel. Vergadering, gedurende het afgeloopen jaar, een begin gemaakt met de uitvoering van het voorstel door den Heer Hinlópen bij zijn Ontwerp gedaan, daartoe strekkende om den reeds vergaderden Woordenschat in een met schrijfpapier ruim doorschoten Woordenboek van Halma te doen overbrengen. Om in dezen van de vereischte naauwkeurigheid verzekerd te zijn, bediende men zich van de kundige en geoefende hand van Corn. Heyligert, een geletterd Boekhandelaar hier ter stede, onder het opzigt van den Heer Kluit. Een- en andermaal bij herhaling gaf de Secretaris hieromtrent berigt, op de Jaarlijksche Vergaderingen van 1793 en 1794 2). Maar voor het overige stond de zaak des Woordenboeks zoo goed als stil, waartoe vooral de sedert eenigen tijd wankelende gezondheid van

1) Handel. van 1792, bl. 4.

2) Zie Handel. van de Jaarl. Vergad. van 1793, bl. 11, vergeleken met de Geschr. Not. der Maandel. Vergad. van 2 Maart en 1 October 1792, bl. 213 en 222, en van 6 Mey 1793, bl. 224; benevens de gedrukte Handel. van de Jaarl. Vergad. 1794, bl. 6. Van dien doorschoten Halma zijn alsnog de twee laatste deelen, van Letter K—Z, bij de Maatschappij voorhanden, vermeld op den Catal. van de Biblioth. Dl. I, bl. 91. Het eerste deel, van Letter A—J, is, helaas! vermist, en denkelijk onherroepelijk verloren.

Schultens het hare bijdroeg. Op de Jaarl. Vergadering van 1793 hield het berigt der Commissie in: »dat zy, byzonderlijk uit hoofde der voortduurende ziekte van den Heere Schultens, zo wel als door eenige andere beletzelen, verhinderd was, de haar aanbevolene take af te werken, en dus buiten staat alsnog het beloovde rapport in te leveren 1).

Eer nog de Jaarl. Vergadering van 1794 bijeenkwam, was H. A. Schultens, wiens doorzigt en ijver ook in deze Commissie bijzonder hadden doorgestraald, reeds niet meer; en viel er dus ditmaal omtrent het Woordenboek, van wege de Commissie, niets verder te berigten. En — om dit in het voorbijgaan te zeggen — van de op de Jaarl. Vergadering van 1791 voorgestelde Commissie voor eene *Spraakkunst* kwam volstrekt niets, nadat van de drie daartoe benoemde Leden, de Heeren Hinlópen, Scheidius en Fortman, de beide eersten achtervolgens, in 1792 en 1793, aan de Maatschappij door den dood ontvallen waren 2), en de laatstgenoemde tegen de Jaarl. Vergadering van 1793 een geheel weigerend antwoord ingezonden had 3).

Van het onrustige omwentelingsjaar 1795 — ofschoon ook toen nog de Jaarlijksche Vergadering voortgang had — valt er voor het Woordenboek zeker niet veel te verwachten. En zoo bleef de zaak slepende, tot dat op de Jaarl. Vergad. van 1796, de Heer P. Weiland, eerst sedert 1789 Lid der Maatschappij, zijn voornemen aankondigde om op eigen hand een Woordenboek te bewerken. In de Handelingen van dat jaar, bladz. 8, vinden wij daaromtrent het volgende opgeteekend:

»De Heer Weiland bericht aan de Vergadering, dat

1) Handel. van 1793, bl. 13.

2) Handel. van 1793, bl. 2—4; en van 1794, bl. 1, 2.

3) Handel. van 1793, bl. 11.

hij voornemens is een *taalkundig Nederduitsch Woordenboek* zamen te stellen en in het licht te geven, beandwoordende aan eenigen der vereischten, in het *Beredeneerd Plan tot het vervaardigen van een algemeen omschrijvend Woordenboek der Nederduitsche Tale* opgegeven, in zo verre dezelven alleen de regte spelling der woorden betreffen; deelt der Vergadering wijders eene kleine proef van zodanig een Woordenboek mede; en verzoekt de vrijheid te erlangen, om, ingevolge het 22ste lid van het Ontwerp der Maatschappije tot het vervaardigen van het Woordenboek, uit den voorraad der Maatschappij zodanige aantekeningen en voorbeelden afteschrijven, als hij tot zijn oogmerk dienende daarin zoude vinden."

» De Vergadering bedankt den Heer Weiland voor dit bericht, verklaart zich ten volle genegen, hem ter volvoering der ontworpene moeilijke take, alle mogelijke hulpmiddelen te verleenen, enz." Waarmede overeenstemt wat de Heer Weiland zelf schrijft in het Voorberigt tot zijn Woordenboek.

Na dien tijd vinden wij van de voortzetting van den arbeid des Woordenboeks geen enkel spoor meer. Jammer voorzeker, dat eene zoo grootsche taak, met zulk eene algemeene goedkeuring bejegend, en met zulk eene bijkans eenparige medewerking ondernomen en gedurende een tijdvak van meer dan vijf en twintig jaren voortgezet, tot geen meer bevredigend resultaat heeft mogen leiden, en sedert de herleving dezer Maatschappij uit den staat van werkeloosheid, waarin zij van 1799 tot 1803 gedurende drie jaren achtereen verzonken lag, tot nog toe niet weder voor goed is opgevat. Gelukkig evenwel, dat er toch iets tot stand kwam, WEILANDS *Nederduitsch Taalkundig Woordenboek* namelijk, van den jare 1799 tot 1811 in 11 deelen in het licht verschenen. Het is

hier de plaats niet, en ook thans de tijd niet meer, om in eene opzettelijke beoordeeling van dat werk te treden. Met beroep op het gestelde door Ypey, *Gesch. der Nederl. Taal*, Dl. I, bl. 561—564, houden wij ons aan de drie volgende aanmerkingen. Vooreerst, voldoet Weilands Woordenboek niet in allen deele aan de eischen van een *algemeen omschrijvend Woordenboek der Nederlandsche Taal*, gelijk de Maatschappij zich dit voorstelde, bestemd om den geheelen Taalschat te omvatten; dit was ook zijn doel niet, gelijk hij zelf duidelijk te kennen gaf bij zijn berigt aan de Maatschappij, vergeleken met zijn Voorberigt. »Het een en ander" — zoo schrijft hij bl. 5 — »bragt mij op het denkbeeld, of ik mijnen Landgenoten niet van eenigen dienst zoude kunnen wezen, met een *gedeelte* van dit groote ontwerp uit te voeren, en een *Nederduitsch Taalkundig Woordenboek* zamentestellen, beantwoordende aan *eenige* vereischten, in het Beredeneerde Plan tot het vervaardigen van een algemeen omschrijvend Woordenboek der Nederl. Taal door de genoemde Maatschappy opgegeven, enz." Ten tweede, Weilands Woordenboek maakt dan ook een Woordenboek, als dat, hetwelk de Maatschappij beoogde, in geenen deele overtollig: »Zulk een Woordenboek," — zoo zegt hij, van het zijne sprekende, bl. 6, — »is immer een dringende behoefte voor velen mijner Landgenoten geweest; en het zou dit blijven, *zelfs dan nog, wanneer het*, door de Letterkundige Maatschappij ontworpen, *algemeen omschrijvend Woordenboek, voordgezet en voltooid wierd.*" Weiland namelijk stelde zich in het bijzonder voor, een hulpmiddel te leveren ter bevordering van eene *regelmatige en eenparige Spelling;* iets dat toen ter tijd, in 1799, vóór de invoering eener zoodanige Spelling van Staatswege, nog eene wezenlijke behoefte was. Het doel van de Maatschappij strekte zich veel ver-

der uit. Deze wilde een Woordenboek, waarin de Taal in haren ganschen omvang en in al haren rijkdom tot in den grond toe zoude worden opgedolven, en met voorbeelden uit oudere en latere Schrijvers bevestigd en opgehelderd 1). Ten derde, Weiland heeft den voorraad van de Maatschappij niet uitgeput. »Ik nam dan" — zoo vervolgt hij bl. 6 en 7 — »het besluit om deze taak te aanvaarden, deelde mijn daartoe gemaakt ontwerp, op de, in Oogstmaand 1796 gehoudene, algemeene Vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, mede, en had het genoegen, deze mijne onderneming met de aanmoedigendste goedkeuring vereerd te zien; terwijl mij tevens, op mijn verzoek, toegestaan werd, om van den voorraad, tot het vervaardigen van een algemeen omschrijvend Woordenboek onzer Taal, door de Maatschappij reeds verzameld, *zoodanig gebruik te maken, als ik tot de zamenstelling van mijn Nederduitsch Taalkundig Woordenboek mogt noodig oordeelen.*" Het is duidelijk, vooral uit deze laatste zinsnede, dat het bij de Maatschappij verzamelde door Weiland wel *gebruikt*, maar niet *opgebruikt* is. Wat ook hij en anderen, vroeger en later 2), daaruit tot eenig

1) Ook na den arbeid van Weiland werd het gemis aan zulk een *Algemeen Woordenboek van de Nederl. Taal* steeds gevoeld. Eenige wenken hieromtrent gaf, onder anderen, Mr. J. C. W. le Jeune in zijne *Bouwstoffen voor de Nederl. Letterkunde en hare Geschiedenis*, 1e St. ('s Hage, 1829) blz. 22—25, maar zonder van het voornemen der Leidsche Maatschappij te spreken.

2) Overeenkomstig Art. XXII van het eerstgenoemde *Ontwerp* was de bijeengebragte voorraad steeds toegankelijk voor diegenen van de Leden der Maatschappij, welke verlangen mogten daarvan tot hun bijzonder oogmerk iets te gebruiken. Toen derhalve, om hiervan een enkel voorbeeld te geven, in den jare 1780, de Heer F. van Lelyveld te kennen gaf, voornemens te zijn om eene nieuwe uitgave van Huydecopers *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, met bijvoegsels en aanmerkingen vermeerderd, in 't licht te geven; verzocht hij tevens de vrijheid te erlangen, om uit den

bijzonder doel mogen gebruikt hebben — wat er ook, door lengte van tijd en herhaalde plaatsverwisseling, van verloren moge geraakt zijn — die voorraad, voor zooveel die tot ons gekomen en voor ons bewaard gebleven is, bevat nog steeds eene niet onaanzienlijke menigte van bouwstoffen van verschillenden aard, waarde en gehalte, van stuk tot stuk aangewezen in den Catalogus van onze Bibliotheek, onder de opgave van onze *Handschriften* en *Drukwerken met geschreven aanteekeningen*, inzonderheid Dl. I, bl. 59—66 en 90—92, en Dl. II, bl. 483 en 490. Moge het door het voorgeslacht met zoo veel zorg en ijver bijeengebragte voor het nageslacht niet geheel ongebruikt te loor gaan! — Met dezen wensch besluit ik mijne rede.

---

voorraad der Maatschappij zoodanige aanteekeningen en voorbeelden af te schrijven, als hij tot dat gebruik daarin zoude vinden; met bijvoeging dat hij niet zoude nalaten, in de Voorreden van deze uitgave, of waar hij het voeglijkst zou meenen, daarvan erkentelijke melding te maken: en werd hem, volgens de Handel. van 1780, bl. 5, dit verzoek terstond toegestaan. Waarmede overeenstemt, wat hij in zijne Voorr. tot het Eerste Deel van dat werk, uitgegeven in 1782, schreef bladz. XXXIII, vergeleken met zijne Aanteekeningen op bladz. 472 en elders. Meer andere voorbeelden van dien aard zouden er, wilde men zulks opzettelijk nasporen, denkelijk wel te vinden zijn. Bekend is het, dat gedurende de laatstverloopene jaren eenigen van de tegenwoordige Leden der Maatschappij zich van tijd tot tijd bediend hebben van de bij haar voorhandene Provinciale Woordenlijsten.

PROEVE

OVER HET

TAAL-EIGEN

DER

STAD MAASTRICHT,

DOOR

Mr. *G. D. Franquinet*,

Advokaat bij het Provinciaal-Geregtshof in Limburg.

I.

INLEIDING.

Dat er in de volksdialekten menige nuttige wenk voor de ware en grondige kennis onzer Nederlandsche taal gevonden kan worden, is eene daadzaak, welke door geen' taalkundige betwist zal worden. Het is dan ook onder dat opzigt, dat de studie van die dialekten de aandacht verdient van al wie eenigzins in den bloei en de ontwikkeling van taalkunde belang stelt.

De Maastrichtsche volksspraak, waar deze Proeve over handelt, verdient des te meer die aandacht, omdat zij, gelijk uit de verdere behandeling zal blijken, eene soort van overgang daarstelt van het Nederlandsch tot het Duitsch. Ook is zij niet, zoo als andere dialekten, enkel tot de volksklasse bepaald: van den hoogsten tot den laagsten stand, iedereen kent, iedereen spreekt het Maastrichtsch. Het is waar, dat sedert de afscheiding der Zuidelijke provinciën, en de naauwere aansluiting van Maastricht aan de Noordelijke provinciën van Nederland, de Hollandsche taal allengskens ingang begint te vinden en Hollandsche woorden in het Maastrichtsch insluipen. Dit verschijnsel zie ik met smart; want het Hollandsch, dat reeds grootendeels het zoetvloeijende van het oude Nederduitsch heeft uitgedoofd, kan slechts eenen nadeeligen invloed op de innerlijke waarde der dialekten uitoefenen.

In hoe verre de volgende proeve over het Maastrichtsch taaleigen verdienstelijk ten opzigte der Nederlandsche taalkunde geacht kan worden, laat ik aan de beoordeeling van den lezer over. Ik heb voornamelijk getracht de afwijkingen in vorming en verbuiging der woorden te doen kennen, en, door vergelijking met Kiliaens Woordenboek en de werken van oude schrijvers, te bewijzen dat vele Maastrichtsche uitdrukkingen, welke men in de tegenwoordige taal niet aantreft, van echt Nederduitschen stempel zijn. Mogt deze opgave en bewerking van onze dialektwoorden eenig belang opwekken, dan zal ik, indien tijd en bezigheden het mij toelaten, eenen nieuwen oogst uit de volksspraak mijner vaderstad verzamelen en dien, als een tweede blijk van den rijkdom en de zoetvloeijendheid van het Maastrichtsch, den taalkenners aanbieden.

I.

OVER DE LETTERS.

A. KLINKERS.

§ 1. *Algemeene aanmerkingen.*

1. Het dialekt van Maastricht bezit zes klanken, welke in de Nederduitsche schrijftaal niet bestaan. Deze zijn:

a) *ao*, uitgesproken als de *o* in het Fr. *aurore;*

b) *aö* of *eú*, liggende tusschen *ao* en *eu* en kunnende als wijziging van deze twee klanken dienen (ik gebruik beide schrijfwijzen van éénen zelfden klank, ten einde de lezer den grondklank kunne herkennen);

c) *é*, tusschen de *e* en de *i*, uit te spreken als de eerste *e* van de Fransche woorden *elle*, *telle*, *terre;*

d) *êi*, harde *ei*-klank;

e) *ó*, welke tusschen de gesloten *o* en den klank *oe* ligt;

f) *ö* of *ú*, uit te spreken als de HD. *ö* in *öfters*, of als de Fr. *œu* in *cœur*, *œuvre*, (twee schrijfwijzen voor éénen zelfden klank, om dezelfde reden als onder *b*).

2. De klinkers ondergaan soms verwisselingen bij de vorming en buiging der woorden. De voornaamste verwisselingen zijn de dusgenoemde *umlauten:*

a	heeft	tot	*umlaut*	*e*
aa	»	»	»	*ee*
o	»	»	»	*ö*
oo	»	»	»	*eu*
ó	»	»	»	*u*
oe	»	»	»	*uu*
ou	»	»	»	*ui*
ao	»	»	»	*aö.*

In de volgende §§ zullen wij onderzoeken, welke klankveranderingen de Nederduitsche woorden in het Maastrichtsch ondergaan.

§. 2. De *a*.

Gesloten a. 1. De gesloten *a* gevolgd door *b*, *f*, *g* of *ch*, *k*, *p*, *r*, *s*, *t* blijft in de meeste gevallen onveranderd. Dus: *abt* (z. § 14 n°. 4), *laf*, *verschaffen*, *bedrag*, *gelachs* (z. § 15 n°. 1), *nacht*, *zak*, *smakken*, *stap*, *trappen*, *zwart*, *hart*, *asch*, *moeras*, *schat*, *kat*, enz. enz.

Uitzonderingen: a) zij verlengt tot *aa* in: *saap*, *schaap*; — *daag*, *slaag*; — *blaad*, *gaat*, *naat*, *raad*, *vaat*, *zaat*; — *draaf*, *graaf*, *staaf*; — *daak*, *gemaak*, *vlaak*, *zwaak*; — *kaar*, *staar*; — *glaas* en *graas*;

b) wordt *e*, in: *mechtig*, *prechtig*, *werechtig* (waarachtig), enz. —*gebeks*, *heksel*, *slek*; — in de woorden waar zij gevolgd is door *rk*, *rm* of *rp*, dus: *erk*, *werm*, *erm*, *herp*, enz. — *tesch*;

c) wordt *ao* in de imperfecta *brak*, *stak*, *zat*, *at*, *vergat*, enz. = *braok*, *staok*, *zaot*, *aot*, *vergaot*, enz.

2. De gesloten *a*, gevolgd door *l*, *m* of *n*, wordt verlengd tot *aa*: *aal*, *gevaal*, *staal*, *vaals* (valsch), enz.; — *taam*, *laam*, *laamp*, *daamp*, *aambacht*, enz.; — *maan*, *braand*, *laang*, *klaank*, enz.

Uitzonderingen: a) wordt, gelijk in het Nederduitsch, uitgesproken, in al de woorden waar *al* gevolgd is van *f*, *k*, *l* of *m*, zoo: *allen*, *getallen*, *vallen*, *kalf*, *zalf*, *kalk*, *valk*, *palm*, *psalm*, enz. (*kalf*, *half*, *palm* luiden echter ook *kaaf*, *haaf* en *paam*); — verder nog in *stam*, *vlam* en de namen van plaatsen uitgaande op *dam*; — in *kan*, *pan*, *schan* (schande), *wan*; *bang*, *rang*, *slang*, *tang*, *wang*; *angel*; — in den uitgang *annen*

voor meervoud en infinitivus: *kannen*, *pannen;* enz.; *brannen* (branden), *spannen*, *verbannen*, enz.;

b) wordt *e* in *es* voor *as* (als); — *kemmen*, *kremmen*, *stremmen;* — *venger*, *zenger;*

c) *tammen* wordt *tamen* en *teemen;* — *schrammen* en *jammeren* luiden *schriemen* en *jiemeren*, terwijl men voor de z. nw. *schram* en *jammer*, *schraom* en *jaomer* zegt.

Open a. 3. De open *a* wordt *ao; draod*, *baojen* (baden); — *graof*, *schaoven;* — *vraog*, *klaogen;* — *spraok*, *haoken;* — *taol*, *maolen;* — *kraom*, *schaomen;* — *haon*, *vermaonen;* — *schaop*, *slaopen;* — *jaor*, *bewaoren;* — *haos;* *plaots*, *praoten;* enz. enz.

Uitzonderingen: a) Blijft, in: *braaf*, *draaf*, *staaf;* *draven*, *staven;* — *dragen*, *kraag;* — *draak*, *kaak*, *kraak*, *schaak*, *smaak*, *snaak*, *staak*, *vermaak*, *zaak;* *kraken*, *laken*, *maken*, *schaken*, *smaken;* — *zamen;* *hamer*, *kamer;* — *aap*, *knaap;* *gapen*, *rapen;* — *gewaar;* *paren*, *staren*, *varen*, en den uitgang *baar;* — *vaas;* *wasem;* — *haat*, *laat*, *plaat;* *baten*, *haten;* *ratel*, *spatel;* *geschater*, *gesnater*, *kater*, *water;* *schateren*, *klateren;* — *haver*, *klaver.*

b) Wordt *e*, in: *grever;* *zeeg*, *zegen*, *vegen;* — voorts in die woorden, welke door den uitgang *laar* of *naar* van anderen gevormd zijn, zoo: *pileer*, *wandeleer*, *bedeleer*, *brusseleer*, *luikeneer*, *bosscheneer*, enz.; en in die, welke in de hedendaagsche taal met *aa*, doch in vroegeren tijd met *ee* geschreven werden: *peerd*, *zweerd*, *keers*, *veers*, *meert*, *eerd*, enz.

c) Wordt *ie*, in: *lieg*, *kies*, *schier* en *hiering*, voor *laag*, *kaars*, *schaar* en *haring.*

d) Wordt *oe*, in: *koed* voor *kwaad;* *woer*, *zwoer*, voor *waar*, *zwaar.* — ***Blazen*** maakt *blozen.*

§ 3. *Aai* en *aau.*

1. *Aai* verandert in *êi: mêijen, nêijen, zêijen; krêi, papegêi;* enz. — De eenigste uitzonderingen zijn *fraai* en *paaijen*, die *fraoi* en *paoijen* uitgesproken worden.

2. *Aau* wordt gelijk in het Nederduitsch uitgesproken, behalve in *paauw, blaauw, wenkbraauw*, die *pouw, blouw* en *wenkbrouw* luiden.

§ 4. De *e.*

Gesloten e. 1. Deze behoudt doorgaans in het Maastrichtsch de Nederduitsche uitspraak.

2. De uitzonderingen zijn de volgende:

a) Als *é* in: *wéb, hebben;* — in alle woorden waar de *e* gevolgd is van eene *d* of eene *t*, behalve in *gebed, kletsen, ketsen, pret, smetsen* en *zwetsen*, waar de Nederd. uitspraak blijft; — *léggen, zéggen;* — *dékken, hékke, rékken, trékken, wékken*; — *él, fél, gezél, kwéllen, schéllen, stéllen, téllen, zwéllen; smélten, péls, hél, élf, hélft, kélk* en *mélk;* — *bepérken, mérken, schérm, wérken;* — *béste, lés, léste, mést, nést, néstelen, tréssen, zés.*

b) Verlengd tot *ee*, in *eeg*, voor *egge; eelend* voor *ellende, eelk, geweenen* (voor *gewennen*), *keersen, peek, peersen, veendel* (voor *vendel*, vaandel), *veer, veers* (versch), en *weeg.*

c) Als *i*, in alle woorden, waar de *e* gevolgd is van eene *n: mins* (mensch), *dinken, kinnen, bringen, hin*, enz.; behalve in de volgende, waar de *e* blijft: *behendig, bende, bengel, bestendig, cent, drentelen, eelend* (ellende), *en, grens, lengen* (verlengen), *men, pen, pens, schenden, stengel, streng, student, tent, vent* en *zwentsen.*

d) Als *u*, in: *humme* (hemd), *stum*, *ummer*, *zwummen*.

e) Als *ú* in: *gewúlf* (Hd. *gewölbe*), *schúlf* en *schúlp*.

Open e. 3. De Nederduitsche woorden, welke hunnen open *e*-klank verliezen, nemen in dezes plaats gewoonlijk de *ei* aan: *besteijen* (besteden), *breid*, *eid*, *gebeijen* (mv. van gebed), *gereid*, *kleid*, *kleijen* (kleeden), *kneijen* (kneden), *leid*, *reije* (reden), *scheij* (schede), *sleij* (slede), *sneij* (snede), *smeijen* (smeden), *steij* (steden), *te vreijen* (te vreden); — *scheif*; — *deig*, *oerveig*; — *bleik*, *smeiken*, *teiken*, *weik*; — *deil*, *deilen*; — *leim*; — *allein*, *bein*, *ein*, *gein*, *gemein*, *meinen*, *nein*, *stein*; — *reip*, *sleip*, *sleipen*, *zeip*; — *geist*, *heis* (heesch), *leist*, *meist*, *vleis* (vleesch), *vreis*, *weiskeend* (weeskind); — *heit*, *weiten*, *zweiten*.

4. De open *e* wordt in *ie* veranderd in: *klie* (klee, klaver), *twie*, *zie*; — *apthiek* (apotheek); — *fluwiel*, *gehiel*, *hiel*, *juwiel*, *kaniel*, *kastiel*, *lielik*, *panniel*, *pensiel*; — *hiemel*; — *lienen*, *spien*, *tien*; — *hier*, *ier*, *ierste*, *kier*, *lieren*, *mie* (meer), *vermieren*, *zier*; — *biest*, *fiest*; — *knievel*, *nievel*, *stievel*.

5. Zij wordt *eu* in *speulen*, en *eú* in *veúl*.

§ 5. *Ei*, *eu* en *eeu*.

1. De *ei* blijft in alle woorden waar zij in het Nederduitsch zich bevindt, behalve in *flêijen* (vleijen), *kêi*, *plavêi* en *plavêijen*, die eenen harderen *ei*-klank bezitten.

Einde wordt *ind*, omdat het oulings *end* geschreven werd en alzoo den regel volgt van § 4, n°. 2, l. c.

2. *Eu* blijft in meest alle gevallen. Zij wordt *eú* in: *deúgd*, *jeúgd* en *vreúgd*; — *leún*, *steún*; — *beúrs*, *geúr*, *keúren*, *keús* en *scheúren*; — en *oo*, in *krooken* en *zoog*.

3. *Eeu* verandert in *ieu*: *ieuw*, *lieuw*, *sprieuw*, enz.; *sneeuw* echter wordt enkel *snie*; *sneeuwen*, *snie-j-en*.

§ 6. De *i*.

1. De Nederduitsche *i* ondergaat in het Maastrichtsch weinige veranderingen. Zij wordt *é*, wanneer zij opgevolgd is door eene *l*, dus: *aprél*, *brél*, *wéld*, *onverschéllig*, *schélderen*, *zélver*, enz., behalve *killen*, dat *kellen* luidt; — verder nog in *dés* (disch), *més* en *vés* (visch).

2. Als *ee* komt zij voor in: *bleek*, *keend* (doch mv. *kinder*), *leecht*, *Mastreecht*, *scheep*, *smeed*, *teen*; — en verandert in *u*, wanneer zij gevolgd is van eene *m*, *slum*, *klummen*, *ummer*, enz., behalve in *schimpen*, waar zij blijft, en in *grimmen*, dat *grommen*, *groemen* en *groemelen* wordt.

Voor *ligt* zegt men ook *logt*.

§ 7. De *ie*.

1. Blijft alleen bestaan in den uitgang *iek*, wanneer deze gevormd is uit het Fr. *ique*: *fabriek*, *musiek*, enz. en in de volgende woorden: *dier*, *gier* (van een kleed, en voor *gierig*), *griffier*, *iemand*, *kiezel*, *liever*, *mier*, *misschien*, *niemand*, *papier*, *piepen*, *piering* (pier), *schierlik* (schielijk), *spiegel*, *spier*, *tien*, *vernielen*, *vieren*, *ziel* en *zien*.

2. In alle overige gevallen wordt *ie* veranderd in *ee*, b. v. *reet*, *breef*, *deef*, *verdreet*, *reem*, *veer*, *deep*, enz. enz.; behalve nog in *drie*, *vies*, — *kieken*, *rieken*, — *nieuw* en *vernieuwen*, welke *drei*, *veis*, — *kuuken*, *ruuken*, — *nui* en *vernuijen* (Hd. *neu* en *erneuën*) worden.

Over den *ie*-klank in sommige imperfecta: *stierf*, *bedierf*, enz. zie bij de werkwoorden, § 23, n°. 2, l. *f.*

§ 8. De *o*.

Gesloten o. 1. Met uitzondering van de hierna te vermelden gevallen, wordt in alle andere de gesloten *o* behouden.

2. Zij verlengt tot *oo* in: *boorst*, *doorst*, *groof*, *hoof*, *hool*, *kook*, *look*, *loot*, *sloot*, *stroot* en *zoog* (zog, zeug); — en verzwakt tot *ó* in: *bóts*, *dóf*, *knóp*, *króft* (z. Woordenlijst), *móf*, *pantóffel*, *póts*, *róffel*, *schóffel*, *schóft*, *schók*, *slóf*, *slók*, *smótsen*, *stóffen*, *tóp* en *tróffel*.

3. Gevolgd van *rf*, *rg*, *rk* en *rp* verkrijgt de gesloten *o* den klank *ö*, b. v. *körf*, *zörg*, *wörgen*, *vörk*, *wörm*, *störmen*, *dörp*, *slörpen*, enz.

4. Zij wordt *u* in: *knunnik* (kanonik), *munnik*; — *ú* in *schúp*, *strúp*, *stúb* (stof); — *eu* in *beurstel*; *e* in *stek*; — *ee* in *deerschen*.

Open o. 5. De open *o*, wanneer zij niet behouden wordt, verandert in den umlaut *eu*, of wel: in *oe* of umlaut *u*, in *ou* of umlaut *ui*, in *ao* of umlaut *aö*, *eú*.

6. Zij wordt *eu* in: *euver*, *geut*, *heurn*, *keuning*, *meulen*, *neut*, *steuken*, *steuren*, *taleur*, *veur*, *veurt* en *te veuren*.

7. Zij wordt *oe* in:

bloed, *doed*, *does*, *groet*, *hoeg*, *ivoer*, *joed*, *kantoer*, *kloester*, *kloet*, *koer*, *kroen*, *kroes*, *loed*, *loen*, *moer*, *noed*, *oer*, *pastoer*, *patroen*, *poet*, *roed*, *roes*, *schoet*, *schoen*, *sloer*, *stoet*, *troen*, *vitrioel*, *woenen*, *zoe*.

u in:

blu, *druug*, *hugen*, *huren*, *kuul*, *onnuzel*, *rumer*, *sluren*, *stru*, *truusten*, *vergruten*, *verschunen*.

8. Zij wordt *ou* in:	*ui* in:
boum, douf, doup, droum, gelouf, houf, koupen, loupen, oug, ougst, ouch (ook), *rouven, rouf, rouk, roum, stroum, toum, zoum.*	*duipen, geluiven, huit* (hoofd), *knuipen, luichenen, luiper, struipen, verkuiper, uigen.*
9. Zij wordt *ao* in:	*aö* of *eú* in:
baog, baoj (bode), *belaoven, baoren, staoven.*	*baören, maören* (boorden, moorden), *eúft.*

§ 9. De *oe.*

1. Deze tweeklank blijft alleenlijk bestaan in de woorden: *boel* (boedel), *boer, doen, groep, krioelen, loeren, oester, poepen, poedel, toen, verwoesten, verzoenen, vloer*, en in den uitgang *oen*, staande voor het Fr. *on*, b. v. *citroen, fatsoen, vermiljoen*, enz.

2. Als algemeene regel geldt, dat *oe* in *oo* of in dezes umlaut *eu* verandert. De volgende woorden nemen de *eu* aan: *bedreuven, bezeuk, bezeuken, breujen* (broeden), *euvervleujig* (overvloedig; *vloeijen* en zijn compos. zijn onbekend), *greun, heujen* (hoeden), *keul, neumen, preuven, reumen, reuren, speulen, veugen, veujen* (voeden), *verdeumen, vergeujen* (vergoeden), *veulen, veuren, veurspeujig* (voorspoedig), *vreug* en *zeut.* Alle anderen, op uitzondering nog van *blom, sop*, — *genóg, róst, stóp, tróp*, — *kouts, schrouf, tou en trouf*, hebben *oo* daar, waar in het Nederduitsch *oe* staat.

§ 10. *Ou, oei* en *ooi.*

1. De tweeklank *ou* blijft in *bouwen, houwen, ouwel, touw, trouwen*, en in die woorden, welke in het Hd. *ol* hebben, als: *gout, hout, zou*, enz. Hd. *golt, holz,*

soll, enz. Wanneer de tweeklank *ou* aan het Hd. *al* beantwoordt, b. v. *koud*, *houden*, *mout*, *oud*, *vouwen*, *zout*, enz., Hd. *kalt*, *halten*, *malt*, *alt*, *valden* (oul.), *salz*, enz., dan wordt hij te Maastricht *aau*, dus: *kaaut*, *haauwen*, *maaut*, *aaut*, *vaauwen*, *zaaut*, enz.

2. *Oei* wordt *eui*, behalve in *knoeijen*, dat den *oei*-klank behoudt, en in *foei* en *verfoeijen*, welke *fooi* en *verfooijen* luiden.

3. *Ooi* verandert in *oei*, b. v. *doeijen*, *goeijen*, *ploei*, *vloei*, enz.; behalve in *fooi* dat blijft, *hooi*, *strooijen*, — *looijen* en *looijer*, welke *hui*, *struijen*, — *luren* en *luur* worden.

§ 11. De *u*.

Gesloten u. 1. Deze verandert in *ú*, b. v. *bús*, *dúrven*, *kúrk*, *púl*, enz. enz. Die regel vindt uitzonderingen in: *dobbel*, *krol*, *locht*, *hol*, *rom*, *solfer*, — *bókken*, *jók*, — *noe*, — *neuchter*, en in de volgende woorden, waar de gesloten *u* in behouden wordt: *bluffen*, *buffel*, *dunnen*, *gunnen*, *huppelen*, *hut*, *jufvrouw*, *kunst*, *luchter*, *lummel*, *muf*, *plunderen*, *punt*, *suf* en *zuster*.

Open u. 2. De open *u* blijft, behalve in: *moer*, *zoer*, — *doren*, *oor*, — *deur*, *scheur*, *heuren*. — *Uw* en *uwen* worden altijd *ouw* en *ouwen*, dus: *rouw*, *schouwen*, *klouwen*, enz.

§ 12. De *ui*.

1. Die woorden, welke hunnen *ui*-klank verliezen, nemen meestal *oe* of dezes umlaut *uu* aan, of wel *ou*, waar *ui* de umlaut van is.

2. Veranderen in *oe*:	in open *u*:
aloen, *boek*, *boeten*, *broed*, *broen*, *droepen*, *hoed*, *hoeken*, *hoes*, *kloester*, *koep*, *kroed*, *kroek*, *kroepen*, *loe-j-en* (luiden), *loes*, *moes*, *oet*, *roeschen*, *roet*, *schoem*, *sproet*, *stroek*, *stroesvogel*, *toemelen*, *toeten*, *toeschen*, *verstoeken*, *voel*, *voest*, *zoepen*.	*beschuut*, *besluut*, *dukelen* (duiken), *duvel*, *gebruken*, *guuts* (guit), *gruus*, *kluut*, *kruus*, *kuut*, *luusteren*, *pruuk*, *pruus*, *ruken*, *schavuut*, *strukelen*, *stuup*, *zuver*.

3. De woorden, welke *ui* in *ou* veranderen, zijn weinig in getal: *douf*, *doum*, *drouf*, *houf*, *kouf*, *koul*, *moul*, *proum*, *rouf*, *snouf*, *verzoumen* en *bevoulen*.

4. Behalve de bovengenoemden, zijn er nog vier woorden, welke den *ui*-klank laten varen: *suiker*, *sluiten*, *spruiten* en *schuiffelen* (glijden). Deze worden: *sókker*, *sleeten*, *spútten* en *schievelen*.

Alle andere woorden, welke in het Nederduitsch den *ui*-klank bezitten, behouden dien in het Maastrichtsch.

§ 13. De *ÿ*.

1. De *ÿ*, waar zij als uitgang staat, blijft *ÿ*, als ook in het mv. en den infinitiv. *ÿën* (voor *ÿën* en *ÿden*), dus: *aperÿ*, *getÿ*, *lekkernÿ*, *pastrÿën* (pastorijen), — *lÿën*, *vrÿën*, enz.

2. In alle overige gevallen verandert zij in de open *i*, behalve nog in: *begÿn*, *dozÿn*, *hÿgen*, *kÿven*, *lÿmen*, *mÿl*, *mÿn*, *pÿl*, *pÿn*, *prÿzen*, *radÿs*, *rÿm*, *schÿf*, *spÿs*, *stÿven*, *verwÿven*, *vÿf* (*viif*, wanneer een z. nw. volgt: *viif appels*. Doch: *wieveúl appels hébs te? vÿf.*), *vÿg*, *vÿl*, *wÿl*.

B. MEDEKLINKERS.

§ 14.

1. De *sch*, in het begin der woorden of der lettergrepen, wordt altijd uitgesproken als de Hd. *sch*, of als de Fr. *ch*. *Schoen* (schoon), *schouwer* (schouder), *schoren*, *schuren*, enz., luiden derhalve *choen*, *chouwer*, *choren*, enz.

Wanneer de *sch* aan het einde van een Nederduitsch woord staat, dan vervalt *ch* en wordt enkel de *s* gehoord: *mensch*, *wensch*, *vleesch*, enz., worden *mins*, *wins*, *vleis*; *minsen*, *winsen*, *vleisselik*, enz.

2. De *sch* als de Fr. *ch* uitgesproken, vervangt de *s*, wanneer er met nadruk gesproken wordt; zoo worden *kissen*, *stein* (steen), *stommerik* (stom mensch), enz., in dat geval *kisschen*, *schtein*, *schtommerik*, enz.

3. De *d*, voorafgegaan en gevolgd door eene vokaal, wordt meest altijd veranderd in *j*; zoo *vajer*, *weijen*, *bojem*, *lij-jen*, *scheijen*, *aojem*, enz., voor *vader*, *weiden*, *bodem*, *lijden*, *scheiden*, *adem*, enz.

In de woorden *branden*, *melden*, *schelden* en *gelden*, wordt de *d* door de voorafgaande konsonant vervangen, dus: *brannen*, *mellen*, *schellen*, *gellen*.

4. De *d* en de *t*, waar zij als tweede slotkonsonant staan, worden niet uitgesproken, dan wanneer zij voorafgegaan zijn van *l*, *n* of *r*. *Akt*, *jagt*, *kist*, *kracht*, *list*, *maagd*, *vreugd*, enz. luiden als *ak*, *jag*, *kis*, *krach*, *lis*, *maog*, *vreúg*, enz.; terwijl in *geld*, *halt*, *grond*, *hart*, *smart*, enz. de *d* en de *t* in de uitspraak gehoord worden. — Achter de *m*, wordt de slotkonsonant *d* of *t* als *p* uitgesproken; zoo: *er klump* voor *hij klimt*, *beemp* voor *beemd*, enz.

Die verstomming der *d* en *t* heeft slechts plaats in het enkelvoud.

5. De *n*, in den uitgang *en*, wordt nooit gehoord: *werke*^{n}, *speule*^{n}, *schrive*^{n}, *harte*^{n}, *vrouwe*^{n}, enz. voor *werken*, *spelen*, *schrijven*, *harten*, *vrouwen*, enz.

6. De konsonanten *lf*, *lm*, *rf*, *rk*, *rm* en *rp* worden in de uitspraak met eene toonlooze *e* verlengd tot *lef*, *lem*, *ref*, *rek*, *rem*, *rep*. Zoo worden *half*, *helm*, *korf*, *werk*, *werm*, *scherp*, enz., uitgesproken als *hallef*, *hellem*, *körref*, *werrek*, *werrem*, *scherrep*, enz.

7. Medeklinkers worden soms weggelaten. Zoo de *f*, in *stijsel*, *heet*, voor *stijfsel*, *heeft*; — de *l* in *es*, *haaf*, *kaaf*, *paam*, voor *als*, *half*, *kalf*, *palm*; — de *r* in *dao*, *mê*, *mie*, *wannie*, *woe*, *miejer*, *ieder*, voor *daor* (daar), *mer* (maar), *mier* (meer), *wannier* (wanneer), *woer* (waar), *mierder* (meerder), *ierder* (eerder).

II.

OVER DE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 15. *Vorming.*

1. Twee suffix-vormen zijn eigen aan het Maastrichtsch.

De eerste is *rik*, hetwelk achter een bijv. nw. gevoegd, met inlassching der verlengingssylbe *e*, een persoon te kennen geeft, welke de eigenschap, door het adjektief uitgedrukt, bezit; zoo: *valscherik*, *luijerik*, *zaterik*, *lomperik*, enz. Dit *rik* vervult derhalve de plaats van het Nederd. *aard*: *valschaard*, *luijaard*, *lompert*, enz. — De uitgang *aard* is te Maastricht onbekend; hij wordt echter soms gehoord in *gierigaard*, dat een ingeslopen Hollandsch woord is, wordende meer algemeen daarvoor *gierebok* gebruikt.

De tweede suffix-vorm, dien wij bedoelen, is eene *s*, welke achter die Nederd. substantieven gevoegd wordt, die, van werkwoorden, door middel van het prefix *ge*, afgeleid, eene werking of handeling aanduiden, als meermalen plaats hebbende: *gebedels*, *gekerms*, *geluijers*, *gelachs*, *gespeuls*, *gekijfs*, *geschrijfs*, enz. Bij uitzondering vormt *gebak*, dat een voorwerp door het bakken voortgebragt, uitdrukt, insgelijks *gebeks*.

2. Ten opzigte der z. nw. gevormd van adjectieven door middel van den uitgang *heid*, valt aan te merken dat de verlenging der bijv. nw. met *ig*, welke in het Nederduitsch slechts in weinige gevallen geschiedt (*kleinigheid*, *nieuwigheid*, *vuiligheid*, *zoetigheid*), bijna altijd plaats heeft; zoo: *blankigheid*, *blijigheid*, *bravigheid*, *dommigheid*, *goojigheid*, *lamigheid*, *lielikigheid*, *luijigheid*, *schoenigheid*, *stummigheid*, *valschigheid*, *zachtigheid*, enz., voor *blankheid*, *blijheid*, *braafheid*, *domheid*, *goedheid*, *lamheid*, *leelijkheid*, *luiheid*, *schoonheid*, *slimheid*, *valschheid*, *zatheid*, enz.

3. Te Maastricht bestaat de gewoonte van eene gehuwde vrouw met haar mansnaam en achtervoeging van *se* te beduiden. Zoo zegt men: *de Janssensse*, *de Delgeurse*, enz, voor de vrouw van Janssens, de vrouw van Delgeur, enz.

4. Het prefix *wan*, en het woord *genoot* te Maastricht niet bekend zijnde, zoo worden ook alle daarmede zamengestelde woorden, als: *wanschepsel*, *wanhoop*, enz., *ambtgenoot*, *feestgenoot*, *bedgenoot*, enz., niet gebezigd.

5. De verkleiningswoorden worden gevormd door achtervoeging van *ke* of *je* (uitgesproken als het Fransche *je*), en met umlaut van den stamklank, wanneer het woord éénlettergrepig is, of van de klem-sylbe, indien het meerlettergrepig is.

6. Eindigt het te verkleinen woord op *d* of *t*, dan is

de verkleiningssylbe *je*, dus: *diamentje*, *hendje*, *heudje*, *hundje*, *kameraödje*, *lutenentje*, *soldaötje*, *stertje*, *veutje*, *windje*, enz., van *diamant*, *hand*, *hood* (hoed), *hond*, *kameraod*, *lutenant*, *soldaot*, *start* (staart), *voot* (voet), *wind*, enz. — In den mond van kinderen of wanneer tegen kinderen gesproken wordt, kunnen vele dier woorden insgelijks door middel van *ke*, met inlassching eener *e*, verkleinen, dus: *henneke*, *heuteke*, *hunneke*, *kameraöteke*, *sterteke*, *veuteke*, enz.

7. De verkleiningssylbe is altijd *ke*, wanneer het substantief uitgaat op eenen klinker of op eenen der medeklinkers *b*, *f*, *g*, *k*, *l*, *m*, *p*, *r*, *s*, *w*. Achter de klinkers en de konsonanten *b*, *f*, *l*, *m*, *p*, *r*, *s* en *u* geschiedt de verbinding van *ke* met het woord onmiddelijk: *eepke*, *hierke*, *keuike*, *krölke*, *léske*, *reemke*, *slufke*, *trömke*, *vruike*, enz., (van *aap*, *hier*, heer, *kooi*, koe, *krol*, *lés*, *reem*, riem, *slóf*, *trom*, *vrou*, enz.); terwijl achter de *g* en de *k*, welluidendheidshalve, eene *s* gevoegd wordt, zoo: *baögske*, *beukske*, *keukske*, *krúkske*, *slekske*, *sleegske*, enz., van *baog* (boog), *book* (boek), *kook* (koek), *krúk*, *slek*, *slaag* (slag), enz.

8. De substantieven welker slotkonsonant *n* is, nemen tot verkleiningssylbe *ke* aan, met reduplicatie der *n* en invoeging van *e*, indien de eindlettergreep kort is; en *je*, indien deze lang is, met inlassching eener *t*.

Voorbeelden:

menneke, *kenneke*, *tönneke*, *hinneke*, *penneke*, *spinneke*, *slaovinneke*, enz., van *man*, *kan*, *ton*, *hin* (hen), *pen*, *spin*, *slavin*, enz.

Kraöntje, *haöntje*, *steintje*, *beintje*, *kruuntje*, *truuntje*, enz., van *kraon* (kraan), *haon* (haan), *stein* (steen), *bein* (been), *kroen* (kroon), *troen* (troon), enz.

Man, dat ook *maan* luidt, maakt, naast *menneke*, insgelijks *mentje*.

§ 16. *Verbuiging.*

1. Het z. nw. blijft in het enkelvoud onveranderd.

Mann. en Vrouw.		Mann.		Onzijd.	
de	*vader*,	*den*	*aap*,	*'t*	
van de	*moeder*,	*van den*	*deef*,	*van 't*	*glaas*,
aon de	*egge*,	*aon den*	*hamer*,	*aon 't*	*ei*,
de	enz.	*den*	*toren*, enz.	*'t*	enz.

2. Uit het voorgaande blijkt dat het lidwoord *de*, voor mannelijke woorden beginnende met eenen klinker of met de letters *d*, *h*, *t*, in alle naamvallen *den* wordt. Hetzelfde heeft plaats met *ein* (een), dat, als onbepaald lidwoord, toonloos wordt uitgesproken: *en*, *ene*, *enen;* en dezelfde verbuiging volgt als het voornaamwoord *men*, *den* of *zen*. Men zie § 20, n°. 1 en 3.

Mann. *ene*, Vrouw. *en*, Onz. *e*.

3. De vorming van het meervoud geschiedt niet altijd gelijk in het Nederduitsch.

a) De woorden, welke op de toonlooze *el* eindigen en in het Nederd. hun meervoud door *s* vormen, behalve eenige weinigen, als: *engelen*, *hemelen*, bezitten in het Maastrichtsche dialekt twee meervouden, op *s* en op *en: appels*, *appelen*, *hiemels*, *hiemelen*, *knievels*, *knievelen*, *veendels*, *veendelen*, *spiegels*, *spiegelen*, *vlegels*, *vlegelen*, enz.

Nagel heeft in het mv. *negel*.

b) De mannelijke en vrouwelijke woorden van ééne lettergreep vormen meestal hun meervoud door den umlaut, of eene andere klankverwisseling, zonder verlenging te ondergaan: *boek* (buik), *buuk; book* (boek), *beuk; boum* (boom), *buim; hood* (hoed), *heuj; klam*, *klem; kraag*, *kreeg; kraom* (kraam), *kraöm; moes* (muis), *muis; moer* (muur), *mör; plank*, *plenk; slaag* (slag), *sleeg; start* (staart), *stert; staal* (stal), *stel; wouf* (wolf), *wuif;* enz.

Eenige substantieven hebben eene klankverwisseling en buitendien den uitgang *s* of *en;* als: *zoon*, *zéuns*, *wiin*, *wijnen*, *vijg*, *vigen*, *joed*, *judden* (ook *joeden*). — Anderen integendeel gebruiken noch umlaut, noch verlenging om hun meervoud te vormen, en onderscheiden het enkel door eene kortere uitspraak, b. v. *bēin* (been), *bĕin; haand*, *han; taand*, *tan; pēerd*, *pĕerd; stein*, *stĕin;* enz.

De onzijdige substantieven van ééne lettergreep, welke hun mv. niet door eene kortere uitspraak kenschetsen, nemen allen *er* aan:
blaad (blad), *blajer; broed* (brood), *broejer; hoes* (huis), *hoezer; glaas* (glas), *glazer; liif* (lijf), *liver; vaat* (vat), *vater; veld*, *velder; volk*, *volker; wiif* (wijf), *wiver;* enz.

Biil (bijl), *maan* (man) en *vel* maken *biilder*, *maander* en *velder.*

Alle andere substantieven van ééne of meer lettergrepen, welke niet in de voorgaande categoriën vallen, vormen hun mv., gelijk in het Nederduitsch, door *s* of door *n.*

4. Het substantief en het lidwoord blijven in alle naamvallen des meervouds en door alle geslachten heen onveranderd:

de
van de } *vajers*, *apen*, *deeven*, *hamers*, *torens*,
aon de } *moojers*, *egen*, *glazer*, *eijer*, enz.
de

5. Het Maastrichtsche dialekt mist de ware genitieven en datieven: enkv. *des vaders*, *der moeder*, *des kinds*, — *den vader*, *der moeder*, *den kinde;* mv. *der vaders*, *der moeders*, *der kinderen*, — *den vaders*, *den moeders*, *den kinderen.* — Enkele malen wordt de genitief op *s* bij mannelijke en vrouwelijke woorden gebezigd, wanneer zij staan voor het substantief, van hetwelk zij afhangen. Zoo: *ze vajersrok*, *ze moojersgood*, *zen aauwershoes*, enz.

6. Algemeen in gebruik voor den genitief is eene wending met het bezittelijk voornaamwoord: *Jan zii vajer*, *mii vajer zinen hood*, *diin vrouw heúr kleid*, *de keuning zinen troen*, *de keuningen hun magt*, enz., voor: *de vader van Jan*, *de hoed van mijn vader*, *het kleed uwer vrouw*, *de troon van den koning*, *de magt der koningen*, enz. — Deze wending is ook in andere streken van Nederland in gebruik.

III.

OVER DE BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN.

§ 17. *Vorming.*

1. De vorming der bijv. nw. heeft plaats gelijk in het Nederduitsch, uitgenomen dat de adjectieven welke van substantieven afstammen, doorgaans, waar het mogelijk is, eene klankwijziging ondergaan. Zoo: *deurstig*, *hendig*, *katoune*, *kêijelik*, *luipsch*, *mechtig*, *pinelik*, *prechtig*, *schaöjelik*, *verstendig*, *wölle*, enz., voor *doorstig* (dorstig), *handig*, *katoene*, *kaauwelik* (koude-lijk), *loupsch* (loopsch), *machtig*, *pijnelik*, *prachtig*, *schaojelik* (schadelijk), *verstandig*, *wolle*, enz.

2. Het deelwoord van den tegenw. tijd, dat eenen geheel anderen vorm heeft dan in het Nederduitsch, wordt nooit als adjectief gebruikt. In stede daarvan bezigt men een bijzonder soort van bijv. nw., gevormd, indien men oordeelt naar de uitspraak, uit den verbaalstam en den uitgang *tig* met tusschengevoegde *e*, dus: *raozetig*, *brannetig*, *levetig*, *springetig*, *speuletig*,

grijnetig, enz., voor *razend*, *levend*, *springend*, *spelend*, *grijnend*, enz. — Deze bijv. nw. zijn echter niet anders dan Nederduitsche deelwoorden met den uitgang *ig: raozendig*, *brannendig*, *levendig*, enz., in de uitspraak tot *raozetig*, *brannetig*, *levetig*, enz. verbasterd.

In het Nederd. bestaan ook nog twee aldus gevormde adjectieven: *bestendig* van *bestaande* en *levendig* van *levend.*

3. Aangaande de trappen van vergelijking valt alleen op te merken, dat *wienig* (weinig), gelijk in het Hd., een comparatief *wieniger* en een superlatief *wienigste* bezit, en dat soms ook van *geren* (gaarne) een superlatief *geerste* gehoord wordt.

§ 18. *Verbuiging.*

1. In alle naamvallen blijft het bijv. nw. gelijk in den nominatief.

Enkelv.

De groete *van de groete* *aon de groete* *de groete*	*maan* en *vrouw.*	*'t groet* *van 't groet* *aon 't groet* *'t groet*	*keend.*

Meerv.

de groete *van de groete* *aon de groete* *de groete*	*maander*, *vrouwen*, *kinder.*

Het bijv. nw. mist, gelijk het lidwoord en het substantief, den waren genitief en datief.

2. Op de voorgaande verbuiging zijn eenige uitzonderingen:

a) Wanneer het substantief dat *gequalificeerd* wordt

met eenen klinker of met de letters *d*, *h*, *t* aanvangt, en daarbij van het mannelijk geslacht is, neemt het bijv. nw. gelijk reeds bij het lidwoord is aangemerkt, in alle naamvallen van het enkelvoud eene *n* aan: b. v. *de groeten appel*, *de zwarten inkt*, *de langen tak*, *den hoegen toren*, *de zwoeren hamer*, *de krommen haok*, *de bitteren drank*, *de groeten deef*, enz.

b) Bijv. nwoorden, eindigende op een der medeklinkers *f*, *l*, *m*, *n* (en *ng*), *r* (en *rm*), of op eenen klinker, (waartoe ook gerekend wordt de tot *i* of *j* verzwakkende *d*, als *gooje*, goede, *breije*, breede), nemen nooit de verbuigingssylbe *e* aan voor een vrouwelijk woord enkelv. en voor de drie geslachten meerv., en blijven in alle naamvallen onveranderd. Zoo zegt men:

Enkelv. Vrouwelijk.

de leef vrouw, *de scheel vrouw*, *de bekwaom néijeers* (*naaijerse*, naaister), *de klein moes*, *de bang kat*, *de dor wei*, *de zwoer taofel*, *de werm locht*, *de gooi deur*, *de fraoi does*, *de koei oug* (het kwade oog; — *oog* is vrouw. in het Maastrichtsch), enz.

Meerv. in alle geslachten.

de leef, *scheel*, *bekwaom*, *klein*, *bang*, *teêr*, *zwoer*, *erm*, *gooi*, *fraoi*, enz., *maander*, *vrouwen* en *kinder*.

IV.

OVER DE VOORNAAMWOORDEN.

§ 19. *Persoonlijke voornaamwoorden.*

1. Het persoonlijk voornaamwoord mist den waren genitivus, welke met *van* omschreven wordt.

		1ste persoon.	2de persoon.	3de persoon.		
				Mann.	Vrouw.	Onz.
Enkelv.	Nom.	*ich*,	*du* of *dich*,	*heer*,	*zi* of *zij*,	*het*,
	Gen.	—	—	—	—	—
	Dat.	*mich*	*dich*,	*heúm*,	*heúr*,	*het*,
	Accus.	*mich*,	*dich*,	*heúm*,	*heúr*,	*het*.
Meerv.	Nom.	*veer*,	*geer*,	*zi* of *zij*,		
	Gen.	—	—	—		
	Dat.	*us*,	*uuch*,	*hun*,		
	Accus.	*us*,	*uuch*,	*hun*.		

2. In de gewone uitspraak, en wanneer geen nadruk gevorderd wordt, verzwakken de voornaamwoorden: enkelv. *du*, *heer*, *heúm*, *zi*, *het*; mv. *veer*, *geer* en *zi*, tot de toonlooze *e:* enkelv. *de*, *er*, *em*, *ze*, *et* of *'t;* mv. *ver*, *ger* en *ze*.

3. De *d* van *du*, *de* en *dich* wordt in *t* veranderd, wanneer eene der konsonanten, *b* (die dan als *p* uitgesproken wordt), *f*, *g* (*ch*), *k*, *p*, *s* of *t*, voorafgaat: *ich héb tich geslagen*, *ich vrijf tich*, *ich sloog tich*, *ich pak tich vast*, *ich roop tich*, *de hebs tich bedrogen*, *er heet tich geslagen*, enz.

4. De terugwerkende vorm *zich* voor datief en accusatief van den 3den persoon is algemeen in gebruik, als ook *eigen* en *eigens* voor *zelf*. *Eigens* wordt als appositie bij het persoonlijk voornaamwoord gebezigd; zoo zegt men, *er heet ét eigens gedoon*, hij heeft het zelf gedaan; *er heet zich eigens vermaord*, hij heeft zich zelf vermoord. *Eigen* daarentegen wordt als een substantief en met het bezittelijk voornaamwoord gebruikt, b. v. *ich dacht in men eigen*, ik dacht bij mij zelven; *er heet zen eigen vermaord*, hij heeft zich zelven vermoord.

§ 20. *Bezittelijke voornaamwoorden.*

1.

		1ste persoon.		2de pers.		3de pers.	
		enkv.	mv.	enkv.	mv.	enkelv.	mv.
Enkv.	M.	*mine*,	*euse*,	*dine*,	*eure*,	*zine*, *heúre*,	*hunne;*
	V.	*miin*,	*eus*,	*diin*,	*eur*,	*ziin*, *heúr*,	*hun;*
	O.	*mii*,	*eus*,	*dii*,	*eur*,	*zii*, *heúr*,	*hun;*
Meerv.	M. V. O.	*miin*,	*eus*,	*diin*,	*eur*,	*ziin*, *heúr*,	*hun.*

2. Bij die verbuiging valt echter aan te merken, dat het bezitt. vnw. den regel volgt, dien wij reeds bij het lidwoord en het bijv. nw. hebben gegeven, namelijk dat, voor eenen klinker of de letters *d*, *h*, *t*, het, in het mannelijk geslacht, eene *n* aanneemt; dus: *minen appel*, *eusen hamer*, *dinen toum* (toom), *euren hoof* (hof), *zinen déksel* (*déksel* is mann.), *heúren inkt*, *hunnen os*, enz.

3. *Mine*, *miin*, *mii*, *dine*, *diin*, *dii*, *zine*, *ziin*, *zii*, worden meestal in de uitspraak tot de toonlooze *e* verzwakt: *mene*, *men*, *me*, *dene*, *den*, *de*, *zene*, *zen*, *ze*. Wanneer echter de nadruk op het bezittelijk voornaamwoord valt, dan verschijnt de *i*-klank weder.

4. De substantieven *vader* en *moeder* dulden, buiten den mannelijken vorm van 't voornaamwoord, ook den onzijdigen in het enkelvoud; men zegt zoo wel *mii vajer*, *mii moojer*, *me vajer*, *me moojer*, als *mine vajer*, *miin moojer*, *mene vajer*, *men moojer*.

5. Wanneer het bez. vnw. alleen staat, en het substantief er niet bij uitgedrukt maar begrepen is, dan verkrijgt *miin*, *diin*, *ziin*, *mine*, *dine*, *zine*, de Nederduitsche uitspraak, en een eigenaardigen vorm in het onzijdige, welken vorm insgelijks *heúr*, *eus*, *eur* en *hun* aannemen.

Mann.	Vrouw.	Onz.
de mijne,	*de mijn,*	*'t mijnt,*
den dijne,	*de dijn,*	*'t tijnt,*
de zijne,	*de zijn,*	*'t zijnt,*
den heúre,	*de heúr,*	*'t heúrt,*
den euse,	*de eus,*	*'t eust,*
den eure,	*de eur,*	*'t eurt,*
den hunne.	*de hun.*	*'t hunt.*

Dit onzijdig luidde oulings in de Nederd. taal *mijnet*, *dijnet*, *minet*, *dinet*, enz.

§ 21. *Andere voornaamwoorden.*

1. *Aanwijzende.* Deze luiden:

Enkelv.			Meerv.
Mann.	Vrouw.	Onz.	(alle drie geslachten).
dee,	*die,*	*dat,*	*die,*
deze,	*dees,*	*dit,*	*dees.*

Voor het mannelijke *dee* en *deze* geldt insgelijks de regel, dat zij voor eenen klinker en de letters *d*, *h*, *t*, eene *n*, in alle naamvallen van het enkelvoud, aannemen.

2. Over de *bepalende*, *onbepaalde*, *vragende* en *betrekkelijke* voornaamwoorden is niets bijzonders in den Maastrichtschen tongval op te merken, dan dat het betrekkelijke *welk* geheel onbekend is en dat, naast het onbepaalde *eets* (iets), de oude vorm *eet* (iet) ook aangetroffen wordt. Men zie *get* in de Woordenlijst.

V.

OVER DE WERKWOORDEN.

§ 22. *Algemeene aanmerkingen.*

De tegenw. tijd van de aantoonende wijze wordt, gelijk in het Nederduitsch, gevormd door weglating van de

eind-sylbe van den infinitief; behalve bij de éénletter-grepige werkwoorden, als *zien*, *sloon*, *goon*, *stoon*, *doen*. Deze vormen *ich zeen*, *slaon*, *gaon*, *staon*, *doon*. (Zie verder § 23, n°. 6.)

2. De tweede persoon enkelvoud, zoowel van den tegenw. als van den onvolm. verl. tijd, heeft tot verbuigingsuitgang eene *s*.

3. Tot voorbeeld der verbuiging van de twee eerste tijden der aant. wijze, zij het werkwoord *plaogen* (plagen):

ich plaog,	*ich plaogde*,
de plaogs,	*de plaogdes*,
er plaogt,	*er plaogde*,
ver plaogen,	*ver plaogden*,
ger plaogt,	*ger plaogdet*,
ze plaogen.	*ze plaogden*.

4. De aanvoegende wijze bestaat niet; men gebruikt er altijd de aantoonende wijze voor. Alleen het werkwoord *hébben* bezit een onvolm. verl. tijd van de aant. wijze. (Zie § 25, n°. 7.)

5. Het bedrijvend, of zoo gezegd tegenwoordig deelwoord, heeft in den Maastrichtschen tongval eenen bijzonderen vorm, welke, zoo als ik meen, in geen ander dialekt van Duitschen oorsprong bestaat. Het wordt gevormd door, achter den infinitief, den uitgang *teren* te voegen. *Spelend*, *rookend*, *drinkend*, *loopend*, enz., worden aldus *speulenteren*, *roukenteren*, *drinkenteren*, *loupenteren*, enz. Bij werkwoorden, die geene toonlooze eindsylbe hebben, als *goon* (gaan), *stoon* (staan), enz., wordt het deelwoord van den 1sten pers. enkelv. tegenw. tijd, met tusschengevoegde *en* gevormd; *gaonenteren*, *staonenteren*, enz. — Dit bedrijvend deelwoord wordt echter nooit als bijv. nw. gebruikt. (Zie § 17, n°. 2.)

§ 23. *Sterke werkwoorden.*

1. Sterke of ongelijkvloeijende werkwoorden zijn, zoo als men weet, diegenen, welke in den onvolm. verl. tijd en in het lijdend deelwoord eenen anderen klank dan in den tegenw. tijd hebben. Die klankverandering geschiedt meestal in het Maastrichtsch op dezelfde wijze als in het Nederduitsch, met die wijziging, dat de *a*, *ie* en *oe* van den onvolm. verl. tijd *ao* (zie § 2, n°. 1, *c*), *ee* (zie § 7, n°. 2) en *oo* (zie § 9, n°. 2) worden: *ich braok*, *ich veel*, *ich droog*, enz., voor *ik brak*, *ik viel*, *ik droeg*, enz.

2. Uitzondering op de gewone Nederduitsche klankverwisselingen maken de volgende sterke werkwoorden:

a)	*bevelen*,	*bevool*,	*bevolen*,
	steelen,	*stool*,	*gestolen*,
b)	*genezen*,	*genoos*,	*genezen*,
	lezen,	*loos*,	*gelezen*,
c)	*sneïjen* (snijden),	*snooi*,	*gesnoojen*,
	tréïjen (treden),	*trooi*,	*getroojen*,
d)	*goon* (gaan),	*gong* of *ging*,	*gegangen*,
	stoon (staan),	*stong* of *sting*,	*gestangen*,
e)	*stoeten*,	*stoot*,	*gestoeten*,
	heiten,	*heet*,	*geheiten.*

f) *bederven*, *helpen*, *sterven*, *werpen*, *werven*, *zwerven*, hebben, gelijk in het oude Nederduitsch, de *o* in den onvolm. verl. tijd en in het deelw., dus *bedorf*, *holp*, enz., *bedorven*, *geholpen*, enz.

3. *Klummen* (klimmen) en *buigen* zijn sterk en zwak: *klummen*, *klom* en *klumde*, *geklommen* en *geklumd*, *buigen*, *boog* en *buigde*, *gebogen* en *gebuigd.*

4. *Rijjen* (rijden) en *raojen* (raden), hebben alleen in het deelwoord den sterken vorm, terwijl het Nederd. dien ook in den onvolm. verl. tijd bezit:

rijjen,	*rijde*,	*gerijjen*,
raojen,	*raoide*,	*geraojen.*

5. Eindelijk zijn de volgende werkwoorden, die sterk zijn in het Nederduitsch, gelijkvloeijend in het Maastrichtsch:

beijen (bidden),	*beide*,	*gebeid*,
pipen (pijpen),	*piipde*,	*gepiipd*,
stijven,	*stijfde*,	*gestijfd*,
nigen (nijgen),	*niigde*,	*geniigd*,
lijjen (lijden),	*lijdde*,	*gelijd*,
vrijen,	*vrijde*,	*gevrijd*,
schuilen,	*schuilde*,	*geschuild*,
snouven (snuiven),	*snoufde*,	*gesnoufd*,
houwen,	*houwde*,	*gehouwd*,
drúppen (druipen),	*drúpde*,	*gedrúpd*,
fluiten,	*flúdde*,	*geflúd.*

6. In de vorming van den 2den en 3den pers. enkelv. en den 2den pers. mv. van den tegenw. tijd, aant. wijze, ondergaan vele werkwoorden eene klankverandering. Deze werkwoorden zijn ten getalle van 55, en kunnen in drie klassen verdeeld worden.

Eerste klasse: bevat er 27, welke in den 2den en 3den pers. enkelv. en 2den pers. mv. hunnen stamklank veranderen:

a) in *i* (2 en 3 enkelv.) en *e* (2 mv.): *breken, eten, geeten* (gieten), *geneeten* (genieten), *meten*, *spreken*, *steken*, *vergeten, vreten;* — *biten, knipen, kriten, riten, schiten, smiten, spiten, spliten* en *versliten.*

b) in *é* (2 en 3 enkv.) en *é* (2 mv.) : *heiten* (heeten), *weiten* (weten), en *zweiten* (zweeten).

c) in *ú* » » en *o* » : *loupen* (loopen), *koupen* (koopen), en comp.

d) in *u* » » en *e* » : *sleeten* (sluiten), en *scheeten* (schieten).

e) in *uu* » » en *uu* » : *verzwoeren* (verzwaren).

f) in *eu* » » en *ao* » : *blozen* (blazen).

Voorbeelden :

ich breek, biit, heit, loup, scheet, verzwoer, bloos;
de briks, bits, héts, lúps, schuts, verzwuurs, bleus;
er brikt, bit, hét, lúpt, schut, verzwuurt, bleust;
ver breken, biten, heiten, loupen, scheeten, verzwuren, blozen;
ger brekt, bet, hét, lopt, schet, verzwuurt, blaost;
ze breken, biten, heiten, loupen, scheeten, verzwoeren, blozen.

Tweede klasse: onder deze rekenen wij alle de werkwoorden, welke alleen in den 2den en 3den pers. enkelv. hunnen stamklank veranderen :

a) in *i : vallen, vangen* en *hangen;*
b) in *u : kommen* (komen), *kroepen* (kruipen) en *zoepen* (zuipen) ; — in *uu : stoeten;*
c) in *eu : steelen, scheeren, zweeren, dragen, varen* en *roopen* (roepen) ;
d) in *ú : helpen, verbergen, sterven, werpen, werven, zwerven;*
e) in *ui : verleeren* (verliezen), *vleegen* (vliegen), en *vreeren* (vriezen) ;
f) in *ie : laoten* (laten).

Voorbeelden:

ich val, kom, stoet, steel, sterf, verleer, laot;
de vils, kums, stuus, steuls, stúrfs, verluis, lies;
er vilt, kumt, stuut, steult, sturft, verluist, liet;
ver vallen, kommen, stoeten, stelen, sterven, verleeren, laoten;
ger valt, komt, stoet, steelt, sterft, verleert, laot;
ze vallen, kommen, stoeten, stelen, sterven, verleeren, laoten.

Derde klasse: bevat de eensylbige werkwoorden *goon* (gaan), *sloon* (slaan), *stoon* (staan), *doen* en *zien*, welke den infinitiefklank alleen in 1 en 3 mv. behouden en hem in alle andere personen veranderen. *Goon*, *sloon*, *stoon* en *doen* ondergaan eene zelfde verandering:

ich gaon,	*slaon,*	*staon,*	*daon* of *doon,*	*zeen;*
de geis,	*sleis,*	*steis,*	*deis,*	*zuus;*
er geit,	*sleit,*	*steit,*	*deit,*	*zuut;*
ver goon,	*sloon,*	*stoon,*	*doen,*	*zien;*
ger gaot,	*slaot,*	*staot,*	*daot* of *doot,*	*zeet;*
ze goon,	*sloon,*	*stoon,*	*doen,*	*zien.*

§ 24. *Zwakke werkwoorden.*

1. Bij alle zwakke of gelijkvloeijende werkwoorden, wordt de onvolm. verl. tijd gevormd door aanvoeging van *de* (nooit *te*, welke ook de sluitmedeklinker zij); men zie § 22, n°. 3, en § 23, n°. 5.

2. *Zéggen* en *léggen*, die zwak in het Nederduitsch zijn, worden ongelijkvloeijend in het Maastrichtsch.

ich zag,	*ich lag,*	
de zags,	*de lags,*	
er zag,	*er lag,*	Deelw.
ver zagten,	*ver lagten,*	*gezagd, gelagd.*
ger zagt,	*ger lagt,*	
ze zagten,	*ze lagten.*	

De Nederd. onvolm. verl. tijden *zag* en *lag* van *zien* en *liggen*, luiden *zaog* en *laog*. (Zie § 23, nº. 1.)

§ 25. *Onregelmatige werkwoorden.*

1. *Bringen* (brengen), *bragt* of *brogt*, *gebragt* of *gebrogt*;
dinken (denken), *dacht* of *docht*, *gedacht* of *gedocht*;
dunken , *tocht*, *getocht*;
zeuken (zoeken), *zocht* of *zeukde*, *gezeukd*;
koupen (koopen), *kocht*, *gekocht*.

2. *Weiten* (weten), en *moten* (moeten) hebben *ich wist*, *ich móst*, *geweten*, *gemóst*.

3. *Dúrven* vormt *dúrfde*, *dorf* en *dorst*, *gedúrfd*, *gedorfd* en *gedorst*.

4. *Konnen* (kunnen) vormt tegenw. tijd *kon*, onvolm. verl. tijd *kós*, deelw. *gekóst*; en wordt zeer dikwijls voor *kinnen* (kennen) gebezigd. — Buitendien bestaat er in 't Maastrichtsch een derde werkwoord *kanen*, hetwelk dan eens voor *kinnen*, dan weder voor *kunnen* in de volkstaal optreedt.

Tegenw. tijd.	Onvolm. verl. tijd.	
ich kaan,	*ich kaant*,	
de kaans,	*de kaants*,	
er kaan,	*er kaant*,	Zonder
ver kanen,	*ver kaanten*,	deelwoord.
ger kaant,	*ger kaant*,	
ze kanen.	*ze kaanten*.	

5. Verbuiging van *ziin* (zijn):

ich bin,	*waor* of *waos*,	*geweest*.
de bis,	*waors* of *waos*,	
er is,	*waor* of *waos*,	
ver ziin,	*waoren* of *waosen*,	
ger zeet,	*waort* of *waost*,	
ze ziin,	*waoren* of *waosen*.	

6. *Doen* heeft onvolm. verl. tijd *doog* en *deeg*, deelw. *gedoon;* en *wéllen* (willen), *ich wou*, *gewoud* en *gewild.* In den 3 pers. enkelv. van den tegenw. tijd heeft men *wélt.*

7. Verbuiging van het ww. *hébben.*

Tegenw. tijd.	Onvolm. verl. tijd.		
	aant. wijze,	aanv. wijze.	Verl. deelw.
ich héb,	*ich had*,	*ich hêi*,	*gehad.*
de hébs,	*de hads*,	*de hêis*,	
er heet,	*er had*,	*er hêi*,	
ver hébben,	*ver hadden*,	*ver hêijen*,	
ger hébt,	*ger hadt*,	*ger hêit*,	
ze hébben,	*ze hadden*,	*ze hêijen.*	

VI.

OVER DE BIJWOORDEN, DE VOORZETSELS EN DE VOEGWOORDEN.

§ 26.

1. Weinige bijzonderheden zijn over deze woorden te melden.

2. Het ontkennende *en* wordt meestal ter versterking van *neet* (niet) gebezigd; b. v. *ich en weet et neet*, ik weet het niet. — De bijwoorden *heen* en *henen* zijn ten eenenmale onbekend; voor het eerste gebruikt men *nao tou*, voor het tweede *weeg* of *eweeg*, b. v. waarheen gaat gij, *boe nao tou geiste?* Ik ga henen, *ich gaon eweeg.* — *Toen*, als bijw. van tijd, wordt *doe* of *doen.* — *Daar* luidt *dao.*

Het voorzetsel *tot* wordt dikwijls vervangen door *bis:* van hier tot daar, *van hei bis tao.*

4. De voegwoorden *toen*, *waar*, *wanneer* en *hoe* luiden: *wie*, *woe* of *boe*, *wannie* of *winie* en *wie.* — *Maar* wordt, gelijk bij de oude dichters, *mer*, en door weglating der *r*, *mê.*

IETS

OVER HET

WOORD *WERELD*,

DOOR

L. A. te Winkel.

Veel heeft men reeds over het woord *wereld* geschreven, zonder het over zijne spelling eens te kunnen worden. Sommigen schrijven om der uitspraak wille *waereld;* anderen — zoo ik geloof, op grond der afleiding — *wareld;* de groote meerderheid, zich op afleiding en uitspraak beide beroepende of anderen gedachteloos navolgende, schrijft *wereld.* Dit verschil bewijst, dunkt mij, dat de oorsprong van dit woord niet algemeen bekend, althans niet overtuigend bewezen is, en dat een onpartijdig onderzoek naar die afstamming geenszins overtollig kan geacht worden. Beginnen wij met het toetsen en waarderen der gronden, die voor de spelling met A kunnen worden bijgebracht.

Wanneer wij bevinden, dat degenen, die aan *wareld* de voorkeur geven, ook in andere opzichten de spelling van Bilderdijk met meerdere of mindere getrouwheid volgen, dan mag men met eenigen grond onderstellen, dat de redenen, die den grooten dichter noopten om *wareld* te schrijven, ook de hunne zijn. Gaan wij derhalve na, wat hij van dit woord zegt in het derde deel zijner Verklarende Geslachtlijst, alwaar hij zijn gevoelen aangaande den oorsprong van *wareld* heeft opengelegd. — Al aanstonds treffen wij hier het een en ander aan, dat niet

geschikt is, om ons veel vertrouwen in zijne denkbeelden omtrent dit woord in te boezemen. Hij begint namelijk met te zeggen, dat »men wellicht beter, of liever, regelmatiger *warelt* of *warelte*" zou schrijven, en wat verder op, dat »onze ouden *warelt* schreven, en er geen meervoud van kenden." Het eerste ontken ik; want, hoewel Maerlant met zijne tijdgenooten, en wie nog eeuwen na hen de pen gevoerd hebben, *werelt* met eene T spelden, zoo bewijst dit niets aangaande de natuur der sluitletter, vermits zij het zich tot eenen regel gesteld hadden, de zachte mutae D en G, wanneer deze aan het einde van een woord zouden komen, in de scherpere T en CH te veranderen. Het is immers bekend, dat zij *hande*, *dage*, maar *hant*, *dach* schreven. De D, niet de T, is de ware sluitletter: dit blijkt uit het meervoud *werelden*, en wordt door het oudsaks. *uuerold*, het angels. *woruld*, het eng. *world*, het oudnoordsche *weröld*, het zweedsche *werld*, het oudfriesche *wrald*, nieuwfriesche *wrâd*, het oudhoogd. *uueralt*, nieuwhoogd. *Welt*, buiten alle tegenspraak gesteld. Luidde de hoogduitsche vorm *Welz* met eene Z, en eindigden de overige op T, dan zou ook ons *wereld*, als behoorende tot den nederduitschen stam, eene T moeten hebben. De oudnederl. psalmen bevestigen ons beweren; b. v. Ps. 60, vers 9: *an werolt weroldis*. Hiermede valt dan ook de stelling, dat het woord eigentlijk *warelte* is, en tot de klasse der substantiva op *-te* behoort. — Vervolgens zegt Bilderdijk, dat »*wareld* gevormd is van 't oude *waren*, nu *wezen*, in 't deensch *være*, dat is, *zijn*." Weder mis; indien men bij ons ooit *waren* in plaats van *wezen* gezegd heeft, wat nog te bewijzen staat, en sterk te betwijfelen is (ik wilde wel eens weten, hoe het imperfect. toen luidde), dan zou *waren* toch in alle geval nog jonger zijn dan *wezen*,

getuige de oudste duitsche vorm, het gothische *wisan*, waarin de I wel met onze E, niet met onze A, overeenkomt. Ook staat het bij de taalkundigen vast, dat S of Z wel in R overgaat, maar niet omgekeerd R in S. Het deensche *vaere*, dat Bild. tot getuige roept, en het zweedsche *vara*, die beide uit het oudnoordsche *vera* zijn voortgekomen, geven dezelfde uitkomst. » Van dit *waren*" nu zou »'t adjectief *warel* ('t geen is, τὸ ὄν) zijn ontstaan, en van daar *warelte*." Is *warel* een bijv. naamw., dan is de verklaring: »'t geen is, τὸ ὄν", die wel op een substantief, niet op een adjectief, slaan kan, daarop niet toepasselijk. Zij zal daar waarschijnlijk bij vergissing verkeerd zijn geplaatst, en bij *warelte* te huis behooren. Bilderdijk heeft dan ongetwijfeld willen zeggen, dat *warelte* beteekent τὸ ὄν, alles wat is, het zijnde, hetgeen zijnde is, even als *hoogte*, *dikte*, hetgeen *hoog*, *dik* is. *Warel* moet dan zoo veel wezen als *zijnde*. Deze verklaring strookt wel met de beteekenis, die *wereld* thans soms heeft, maar ongelukkig niet, gelijk wij straks zien zullen, met zijne oorspronkelijke. Buitendien, het bestaan van het adjectief *warel* is aan grooten twijfel onderhevig; Bild. zelf voert er geen bewijs voor aan, en ik herinner mij niet, het ooit te hebben aangetroffen. — Ofschoon Bild. stellig verklaard heeft, dat *wareld* eigentlijk eene T hebben moet, zegt hij vervolgens: »men kan echter *wareld* ook als een participium *gewarelde* van een werkwoord *warelen*, uit dit adjectief *warel* gevormd, doen voorkomen". Zal dit onbewezene en ook wel niet bewijsbare werkwoord *warelen* eenen zin gehad hebben, dan moet het, even als *witten* — wit maken beteekent, *warel*, of *zijnde maken*, dus scheppen hebben uitgedrukt. De *wareld* zou zou dan het geschapene zijn; maar de beteekenissen, die *wereld* had en nog heeft, verbieden deze als de

oorspronkelijke aan te merken, en Bilderdijk zelf had met deze gissing weinig op, want hij laat terstond volgen: »maar onze ouden zeiden *warelt*." Wat hiervan is met betrekking tot de T, hebben wij boven gezien; maar, wat den klinker betreft, begaat de groote man eenen onverklaarbaren misslag. Niet alleen onze ouden schreven *werelt*, *werlt*, met E, maar ook de schrijvers uit het gouden tijdperk onzer letterkunde; ja, de spelling van *wareld*, of liever *waereld*, dagteekent eigentlijk eerst van het einde der vorige eeuw. Wij zullen dit met bewijzen aantoonen. — In het oudst bekende Nederlandsch, de psalmen uit den Karolingischen tijd, komt vijfmaal *uuerold* voor, te weten Ps. 54, vers 20; Ps. 60, vers 5 en 9, en Ps. 71, vers 17. *Werelt* vind ik bij Maerlant, Spiegh. Hist. Inleid. vers 3 en 6, in de Prologe van B. I, vers 1, 6, 8, 17, 34; bij Melis Stoke, B. II, v. 843, 844, 1425; B. III, v. 1331 enz.; bij J. Boendale, Lek. Sp. B. I, cap. 7, v. 70; cap. 14, v. 22; maar *weerelt*, B. I. c. 21, v. 112. *Werelt* lees ik ook in het Lev. v. Jez. cap. 218, 222, 227 enz.; in Theoph. v. 29; in Esopet, fab. 67 vers 22, in Reynaerd den Vos, vs. 4136, 4160, 4169 enz.; in het gedicht Van den Lev. o. Her. vs. 48, 70 enz. in Tondadalus Hellevaert; in het Nederd. Lat. Woordenb., in de 12de eeuw op perkament geschreven, dat te Bern bewaard wordt, en waarvan Graff in Diutiska, D. II, een uittreksel gegeven heeft. Dirc Potter in zijnen Minnenloep, B. III. vs. 106, 142, 260 enz., en V. d. Schueren in zijnen Teuthonista schreven *werlt*. — In lateren tijd vind ik *werelt* bij Marnix, Bijencorf fol. 91 en elders; bij Datheen, Ps. 19 vs. 2; bij Kiliaen *wereld;* in den Delftschen bijbel van 1582 en in de Statenoverzetting, b. v. Joh. 17, vers 6, 11, 14, 15 enz. *werelt;* bij S. Stevin, Wisconstige Gedacht., op den

titel van het eerste en tweede deel: *Eerste, tweede deel des Weereltschrifts*, bl. 1 van D. II, *weereltlicht;* bij Hooft, Henrik de groote, *wereldt* en *wereld*, in de Nederl. Hist., bl. 600, *weerelt;* bij Vondel, Geneesdr. d. Geestdr. *'s weerels, weerelt;* bij G. Brandt, Lev. v. d. Ruijter, bl. 1, *weerelt;* in het Toonneel des Aerdriicx, door de Geb. Blaeu, Voorr. *wereld;* bij Huygens, Sneld., N°. 8 en 17, *werelt*, N°. 23, *wereld;* bij Wagenaar, Vad. Hist. D. VI, Voorr. bl. II, *weereld;* bij Huydecoper, Proeve enz., 4°. bl. 578 en 579 *werreld*, bij Smits, Rottestr. bl. 9, *weereldstat, weereldsend;* bij F. de Haas, Tafer. d. Zondvl. bl. 1, *weereldlingen, weereld;* bij P. en H. Schim, op Hoogvliets Abraham, *werelt;* bij Poot, Jez. Geboortenis, tegenz. 1, *wereldvorst*, Paaschgift op Kr. Opst. *werelt;* bij Westerbaen, Zwanenzang, *wereld.* J. A. v. d. Goes schrijft *werrelt;* Rotgans in zijne Boerenkerm. *wereld;* J. v. Heemskerk, Bat. Arkad. bl. 5 *werelt.* — Later treft men de spelling *waereld* aan, b. v. bij L. W. van Merken, Lofd. v. d. Rottestr., *waerelddeelen;* bij Hoogvliet, Abraham, B. II, bl. 43, *'s waerelts.* Dit *waereld* werd evenwel niet uitgesproken als *wareld*, maar met den klank der grieksche *η* en der fransche *ai* in *mais*, die men toen ook in *rechtvaerdig, paerd, staert*, deed hooren. Dit blijkt duidelijk uit het volgende vers van Hoogvliet, bl. 30:

»Regtvaerdigheid, die in 't gericht de vierschaar spant,"

alwaar hij *rechtvaerdigheid* met AE. maar *schaar* met AA spelt. Ten Kate, Aenl. D. II, bl. 519, schrijft, *wereld, weereld*, en ook *waereld*, doch met † gemerkt, waardoor hij gewoonlijk het verouderd zijn van een woord aanduidt; dit mag Bild. van het spoor gebracht hebben.

Bilderdijk heeft dus ten opzigte van *wereld* in eene onbegrijpelijke dwaling verkeerd; hij kent aan dit woord eenen uitgang toe, dien het nooit gehad heeft, en brengt het dusdoende onder eene geheel verkeerde klasse van woorden; hij vormt het van een adjectief, welks bestaan twijfelachtig is; hij geeft als eerste beteekenis een begrip op, dat onmogelijk het oorspronkelijke kan geweest zijn; eindelijk, hij bedriegt zich schromelijk in de wijze, waarop men dit woord eeuwen lang gespeld heeft: redenen genoeg, dunkt mij, om den grooten dichter in dit geval niet na te volgen.

Eene andere afleiding, die door Clignett (Maerl. Sp. Hist. D. I, bl. 2 der aanteekeningen) voorgestaan wordt, en waarin men misschien meenen zou, eenen grond voor de spelling met A te vinden, pleit inderdaad voor de E. Genoemde taalkundige achtte ons woord afkomstig te zijn van het verouderde *weren*, duren; bij Van der Schueren, *weren* en *waren;* bij Kiliaen, *weren* en *weeren*. Uit Van der Schuerens *waren* en het hoogduitsche *währen*, zou men kunnen opmaken, dat *waren* de eigentlijke vorm van dit woord is; dan dit is geenszins het geval: de A is door verharding, ten gevolge van den invloed der volgende R, uit E ontstaan, even als zulks bij *star*, *kaars* en andere woorden heeft plaats gehad. Deze E ontstond op hare beurt uit eene I. Dit bewijzen het oudhoogd. *wirig*, permanens; *wirigi*, duur; *langwirigi*, diuturnitas, en het nieuwhoogd. *langwierig*. De hoogduitsche spelling *währen*, voor *weren*, is dus af te keuren, even als die van *Bär* voor *Ber*. Neemt men derhalve Clignetts gevoelen aan, dan verkrijgt men *wereld*, niet *wareld*. Maar ook zijne afleiding is niet aannemelijk; vooreerst, dewijl het hoogst abstrakte begrip *duur* geene zoo ongedwongene opheldering geeft van de verschillende beteekenissen, als de

etymologie, die wij straks zullen voordragen, maar vooral omdat de uitgang *eld* volgens Clignett noodwendig een suffix zou moeten wezen, hetwelk in het nederl. wel enkele persoonsnamen, als *herout*, *Reinoud* (Reinald), maar geene zaaknamen vormt. Ook het friesche *wrald* blijft dan onverklaarbaar, vermits men onderstellen moet, dat het de stamvocaal uitgestooten en aan het suffix den boventoon gegeven heeft, iets dat ondenkbaar is in het oudfriesch, hetwelk van romanischen invloed in het geheel niet heeft geleden. Indien zich dus eene andere afleiding aanbiedt, die in alle opzichten onberispelijk is, en zoo wel vorm als beteekenis voldoende verklaart, dan moet men ook Clignetts gevoelen laten varen. Zoodanig eene nu heeft Duitschlands grootste taalkenner, J. Grimm, gegeven in zijne Deutsche Mythologie, pag. 751.

Genoemde geleerde is namelijk van gevoelen, dat *wereld*, oudhd. *weralt*, tot de composita behoort, en zamengesteld is uit het verouderde *weer*, man, mensch, en *ald*, *oud*, goth. *alths*, leven, leeftijd, levenstijd, zoodat *wereld* eigentlijk *weer-eld* is, en menschelijken leeftijd, menschelijk leven beteekent. Daar Grimm niet, zoo als wij, polemisch behoefde te werk te gaan, maar volstaan kon met zijn gevoelen eenvoudig op te geven, voert hij geene directe bewijzen voor zijne bewering aan. Wij, die ons in een geheel ander geval bevinden, zullen deze afleiding betoogen, en aantoonen, dat zij aan alle mogelijke eischen voldoet.

Natuurlijk komt het hier op het tweede lid *eld*, het hoofdwoord, dat door het eerste lid, *weer*, nader bepaald wordt, hoofdzakelijk aan; hiervan dus in de eerste plaats. *Eld*, door klankverzachting uit *ald* ontstaan, komt in het oudhd., oudsak. en oudfriesch, op zich

zelf staande, niet meer in dien eenvoudigen vorm voor, maar wel verlengd tot hd. *Alter*, oudsaks. *aldar*, middelnederl. *oude* (Kil.) en *ouder* (Kil.), waarvan later *ouderdom* is gevormd. Het goth. *alths*, angels. *ald* en oudnoordsche *aldr*, (waarin R geen afleidingssuffix maar slechts het teeken van den nominativus is) bieden nog den oorspronkelijken eenvoudigen vorm aan. Dit *alths*, *ald*, *aldar*, enz. is blijkbaar afkomstig van het goth. werkw. *alan*, *ol*, *olum*, *alans*, welks nederl. vorm *alen*, *oel*, *gealen* zijn zou. De beteekenis van dit werkwoord kan opgemaakt worden uit den zin, waarin dit woord zelf en zijn causativum *aljan* door Ulfila gebezigd worden; uit het daarvan afgeleide adjectivum *oud;* uit het oudnoordsche *ala;* en uit het ijslandsche *elja*, *elia*. — Slechts eenmaal komt *alan* bij Ulfila voor, tè weten 1 Tim. 4, 6: »goths wairthis andbahts xristaus ïesuis, *alands* waurdum galaubeinais" »καλὸς ἔσῃ διάκονος Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐντρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως" »soo sult gij een goet dienaer Jesu Christi zijn, opgevoedt in de woorden des geloofs." *Alands* nu is het tegenwoordige bedrijvende deelwoord van *alan*, en dient ter vertaling van ἐντρεφόμενος, opgevoed wordende, het tegenwoordige lijdende deelwoord van τρέφειν, voeden, opvoeden; *alan* kan dus als het passivum van τρέφειν worden beschouwd, waaruit omgekeerd volgt, dat τρέφειν als het causativum van *alan* is aan te merken. Beteekent nu τρέφειν voeden, opvoeden, dat is: doen groeijen, doen opwassen, dan moet *alan*, groeijen, opwassen beduiden, en Ulfila heeft zich dan aldus uitgedrukt: »opwassende in de woorden des geloofs," hetwelk zoo als ieder ziet, den zin van den grondtekst zeer goed wedergeeft. — Een tweede bewijs, dat *alan* groeijen beteekent, vind ik in het verbum *aljan*, voeden, mesten, waarvan het verleden deelwoord

aliths voorkomt in de gelijkenis van den verloren zoon: het gemeste kalf heet daar *stiurs aliths*. Dit *aljan* echter is van *alan* gevormd op dezelfde wijs als *batjan*, verbeteren, nuttig maken, van *batan*, nuttig zijn; als *agjan*, bevreesd maken, van *agan*, vreezen; — *aljan*, mesten, doen gedijën, doen groeijen, is dus het causativum van *alan*, hetwelk derhalve gedijën, groeijen moet hebben beteekend. Maar uit de geheel zinnelijke beteekenis opwassen, groeijen, gedijën, kan het begrip van *oud* niet onmiddellijk worden afgeleid; *alan* moet dus ook nog eene meer abstrakte, of, wat voor hetzelfde kan gehouden worden, eene overdrachtelijke beteekenis gehad hebben, waarvan groeijen de zinnelijke uitdrukking is. Nu is groeijen de ondubbelzinnigste openbaring van het leven in dier en plant, en het zou dus niet bevreemden, indien *alan* gebezigd was geworden om *leven* 1) uit te drukken. Nemen wij dit voor een oogen-

1) Het leven zelf valt niet onder het bereik der zinnen; wij erkennen het aanwezen van het leven blootelijk uit de verschijnselen, die het veroorzaakt, als: beweging, groei, voortduring, ademhaling enz.; het is dus natuurlijk, dat de bewoordingen, waardoor het leven aangeduid wordt, van de uitwerkselen des levens ontleend, en eigentlijk benamingen van die uiterlijke verschijnselen zijn. Zoo doelen het lat. *vivere, vixi, victum;* het goth. *qius* (kwiws), oudd., oudsaks., angels., oudfr. *quic, quec;* nederl. *kwik,* blijkbaar op het vermogen van zich te bewegen; men denke slechts aan *kwikstaart.* — Er bestaat een onmiskenbaar phonetisch verband tusschen *leven* en *blijven* (*be-lijven, be-leef, ge-beleven*); *lijf* toch, dat voorheen *leven* beteekende, b.v. bij M. Stoke, B. I, vers 7042 en volg:

» Ende dat lantscap quam na dien
Op sinen broeder na sijn *lijf*,"

heeft de vocaal van het praesens; *leven*, hetwelk door zijne gelijkvloeijendheid bewijst, dat het afgeleid is, vertoont die van het participium: redenen genoeg om te vermoeden, dat beide woorden afgeleid zijn van *blijven.* Het is dus waarschijnlijk, dat *leven* zinspeelt op het voortdurend bestaan van het levende wezen; terwijl daarentegen *dood* van *thauan, dooijen*.

blik aan, en zien wij, hoever die onderstelling ons brengen kan, ons daarbij herinnerende, wat wij bij de behandeling van het werkwoord *beren* van de adjectieven gezegd hebben. Wij zagen toen dat de onmiddellijk van verba afgeleide adjectieven óf de geschiktheid uitdrukken, om de werking te verrigten, óf den toestand aanduiden, door de werking voortgebracht. Nu valt het terstond in het oog, dat *alt* of *oud* den toestand aanduidt, waarin men door te leven geraakt. Immers door één, twee jaren te leven, wordt men één, twee jaren oud, door lang te leven wordt men *oud*, in de absolute beteekenis van het woord, even als men door *dij(g)en — dik*, door *groeïjen* (ang. *growan*) — *groot*, door *slinken — slank* wordt. Ik geloof dus veilig te mogen stellen, dat *oud* tot die klasse van adjektieven behoort, die wij vroeger passieve genoemd hebben, en dat *alan* ook leven heeft beteekend. Dit laatste wordt bevestigd door de ijslandsche benaming *elia*, *elja* (levengeefster) voor *concubina*, en door het oudnoordsche verbum *ala*, dat niet alleen voeden, maar ook baren, d. i. leven geven, uitdrukt.

Nu het eenmaal uitgemaakt is, wat *alan* beteekent,

---

smelten, op de ontbinding van het gestorvene ziet. Oudduitsche glossen leeren ons, dat *ganesan* de beteekenis heeft gehad van vivere, leven, en ook die van respirare, spiritum ducere, ademhalen. De laatste beteekenis, in welke het aan *nese*, *neus*, *Nase*, en aan *niezen* het aanwezen gegeven heeft, zal ongetwijfeld de oorspronkelijke wezen, die vervolgens is toegepast op leven, waarvan immers de ademhaling eene openbaring is. In het algemeen, de werkingen van geest en gemoed ontleenen hare benamingen van de werkingen, waardoor zij voor de zinnen bemerkbaar worden, en die een gevolg van de geestelijke werking zijn. Zoo openbaart zich b v. het denken door spreken; vandaar dat φράζειν tegelijk denken en spreken, λόγος spraak en gedachte beteekent; groote vreugde vertoont zich door springen en huppelen; daarom heeft *exsultare*, eigentlijk opspringen, de beduidenis van zich verblijden gekregen.

staan wij op vasten grond, en kunnen ook bepalen, wat het substantivum *alths*, *oude*, eigentlijk beduidt. — De substantiva, die door achtervoeging van de suffixen TH, D of T van een werkwoord gevormd worden, stellen doorgaans de *werking* als iets zelfstandigs voor. Zoo zijn *wacht*, *deugd*, *macht* zooveel als het *waken*, *deugen*, *mogen* als iets zelfstandigs voorgesteld: *alths*, *ald*, *oude* van *alan*, leven, is dan ook het leven. Strikt genomen komt het woord in dezen zin, voor zoo verre ik weet, nergens voor; maar wel in den eenigzins gewijzigden van levensduur, waarvoor wij dikwijls het woord *leven* zelf bezigen. Zoo zeggen wij immers: »dat zal ik mijn gansche *leven* niet vergeten" »zoo iets heb ik van mijn *leven* niet gezien." Deze beteekenis nu hebben soms het oudn. *aldr* en ons *oude;* b. v. in de Natuurk. v. h. Geh. vers 7394 en v.

» Menich bi sire nature soude
Qualike tieren al sijn *oude*."

d. i. blijkbaar zijn gansche leven. Ook het oudd. *alter* vind ik aldus gebezigd bij Tatiaan, Cap. 161, vers 3. Aldaar zegt Petrus tot den Heiland: » Obe sie alle besuuihhane werdent in thir; ih nie *in altere* ni uuirdu besuuichan" » of zij ook allen geërgerd worden aan u, ik word van mijn *leven* niet geërgerd."

Het begrip van den ganschen levensduur eens menschen, als zijnde het langste tijdperk, dat onder het bereik zijner waarneming vallen kan, werd vervolgens gebruikt om eene groote tijdruimte in het algemeen, eene *eeuw*, aan te duiden; b. v. bij Ulfila, Eph. 2, 7: » ei ataugjai *in aldim thaim anagaggandaim* ufarassu gabeins ansteis seinaizos" » opdat hij soude betoonen in *de toekomende eeuwen* den uitnemenden rijkdom sijner genade."

Eindelijk, even als *wacht*, *macht*, *bestuur*, eigentlijk

de werking van *waken*, *mogen* (kunnen) en *besturen* in abstracto uitdrukken, en nogtans voor de personen, die *waken*, *mogen* of *macht hebben* en *besturen* gebruikt worden, zoo wordt ook *aldr*, leven, gebezigd voor de levenden zelven, voor geslacht, menschengeslacht, generatio, b.v. in het oudnoordsch: »medh *aldr* lifir; er medh *aldr* kemr" »zoo lang *menschen* leven; wanneer hij onder *menschen* komt." Waarschijnlijk moet men ook het goth. *alths*, in Col. 1, 26 zoo opvatten: »de verborgenheyt, die verborgen is geweest van alle eeuwen en van alle *geslachten* (*aldim*, γενεῶν).

Nu wij de verschillende beteekenissen van *ald*, het hoofdwoord, hebben leeren kennen, moeten wij nog iets van *weer*, het bepalende lid, in het midden brengen. — *Weer*, het goth. *wair*, ouds., angels. en oudn. *wer*, lat. *vir*, bij ons nog overig in *weerwolf*, beduidt eigentlijk man, in de edelste beteekenis des woords; doch wordt in *weer-eld* gebezigd, om mensch in het algemeen aan te duiden, even als het fransche *homme* zoowel man als mensch beteekent. Dit *weer* nu, in de betrekking van den tweeden naamval, voor *ald* geplaatst, geeft *wer-old*, *weer-eld*. Deze voorvoeging is waarschijnlijk geschied om *ald*, dat natuurlijk op alle levende wezens toepasselijk is, tot de menschen te bepalen. Grimm gist dat het een uitvloeisel is van het oudtijds algemeen heerschende geloof aan eenen *reuzentijd*, welke den tijd, waarin de menschen leven, voorafgegaan zou zijn. *Werald*, menschentijd, menschengeslacht, zou dus alzoo genoemd zijn in tegenstelling van *risono att*, reuzentijd, reuzengeslacht. Wat echter de reden dezer zamenstelling ook moge geweest zijn, zeker is het, dat *wereld*, *werald*, in al de beteekenissen van het eenvoudige *ald* in gebruik is geweest. Deze hebben wij bevonden te zijn levensduur of leeftijd, eeuw en ge-

slacht, generatio. Toonen wij thans aan, dat deze begrippen ook door *wereld* werden uitgedrukt.

In het oudsaks. heldendicht de Heliand, vroeger onder den naam van oudsaks. Evangeliënharmonie bekend, komt *uuerold* herhaalde malen in den zin van leeftijd, ouderdom (niet *senectus*, maar *aevum*) voor. Zoo zegt, bl. 4, Gabriël tot Zacharias: »Ik ben Zijn engel; Gabriël ben ik geheeten, die altijd voor God sta, tegenover den Albestuurder, tenzij Hij mij om eene boodschap ergens heen wil zenden. Nu heette Hij mij dezen weg te gaan; heette mij, dat ik u verkondigde, dat u een kind geboren, van uwe oude huisvrouw geboren zou worden op deze wereld, rijk in woorden; het zal van zijn leven nooit sterken drank smaken, geenen wijn *van zijn leven* (*an is uueroldi*)." Wat verder zegt Zacharias tot Gabriël: »het is voor ons al te laat, om zoo (kinderen) te winnen, gelijk gij met uwe woorden zegt; want wij beiden hadden te voren gelijkelijk twintig winters ouderdoms in onzer beider *leeftijd* (*uueroldi*).

In de beteekenis van eeuw, seculum, komt *uuerold* voor in de oudnederl. psalmen, zoo als reeds door de hoogleeraren Ypey en Clarisse is aangetoond in Dr. de Jagers Magazijn. Voor hen, die dit werk niet bij de hand hebben, zal ik de plaatsen, waar *uuerold* voorkomt, hier afschrijven, en er den tekst der vulgata, waarvan van zij eene letterlijke vertaling zijn, bijvoegen. Zij zijn Ps. 60 (in onze overzetting 61) vers 5.

»Uuonon sal ic an selethon thinro an uueroldi.
Inhabitabo in tabernaculo tuo in saecula."

vs. 9:

»So sal ic lovan quithan namin thinin an uuerolt uuerldis.
Sic psalmum dicam nomino tuo in seculum seculi."

Ps. 71 (72), vers 17:

»Si namo sin giuuigit an uueroldi.
Sit nomen ejus benedictum in secula."

Niet alleen in het oudnederl., ook in het oudh. had *uueralt* de beteekenis van *seculum*, zoo als bij Notker in de paraphrasis van het eerste vers van Ps. 92 (93): »Sex dies sint ante sabbatum (sehs taga fore samistage) gezelet in genesi (an chunno buocho) mit dien uuurden fore gezeichenet sex *secula* (sehse *uuerlte*)." Ook bij Otfridus, B. V, c. 24, de twee laatste verzen:

»Joh sin thih saman lobonti
alle *uuorolt uuorolti.*
En laat ons te zamen U lovende zijn
in alle eeuw der eeuwen."

Moeijelijk is het te beslissen, uit welke der drie beteekenissen, leven, eeuw of menschelijk geslacht, de hedendaagsche beteekenis van *wereld*, namelijk die van mundus, monde, κόσμος, zich heeft ontwikkeld. Andere talen geven in dit opzicht ook geene zekerheid, maar vertoonen evenwel denzelfden overgang van begrippen, hetwelk onze afleiding ten sterkste bevestigt. Het gothisch b. v., bezat drie uitdrukkingen voor κόσμος, *wereld*, te weten: *fairhwus*, *aiws* en *manaseths*. De eerste, *fairhwus*, staat blijkbaar in etymologisch verband met het oudd. *ferh* of *ferah*, anima, vita, ziel, leven; met het angels. *feorh*, the life, soul, het leven, de ziel; met het oudn. *fiör*, leven; — het oudd. *ferahi*, oudsaks. *firihi*, beiden plur. tantum, beteekenen menschen, dus schijnt *fairhwus* eigentlijk menschdom te beteekenen. Het tweede woord *aiws* is ons tegenwoordige *eeuw*, en *manaseths* is eigentlijk menschenzaad. Zelfs bij het latijnsche *seculum* hebben dezelfde tropische overgangen plaats gehad: bij

Lucretius Carus is *seculum hominum*, *pavonum*, *leonum*, het geslacht der menschen, paauwen, leeuwen; *muliebre seclum* = *mulieres*, vrouwen. Later had *seculum* de bekende beteekenis van eeuw, en bij de kerkvaders die van *wereld*. Ook het grieksche αἰών is eeuw en wereld. Het waarschijnlijkst evenwel is, mijns inziens, dat het de beteekenis van *wereld* = *menschelijk geslacht* is, welke in die van *wereld* = *mundus*, *woonplaats van het menschelijk geslacht*, is overgegaan. Immers vindt men ontelbare malen den naam der menschen op hunne verblijfplaats overgedragen; men denke slechts aan *Zweden*, *Polen*, *Pommeren*, *Pruisen*, *Beijeren*, *Saksen*, *Hessen*, *Zwaben*, *Franken* (in Duitschland), *Thuringen*, *Lotharingen*, *Sigmaringen*, *Everdingen*, die blijkbaar niets anders zijn, dan de pluralia van *Zweed*, *Pool* enz. — Hoe het zij, de *wereld* beteekent woonplaats der menschen, de aarde. In lateren tijd, toen de eigentlijke beteekenis reeds vergeten was, heeft men ook andere hemelbollen zeer oneigentlijk *werelden* genoemd, en eindelijk het woord voor *heelal* gebruikt.

Grimms afleiding wijst dus het standpunt aan, uit hetwelk het verband kan worden waargenomen tusschen de menigvuldige beteekenissen, die het woord *wereld* oudtijds bezat, en nog in het dagelijksche gesprek en vooral in de bijbeltaal heeft; maar zij geeft tevens van den frieschen vorm *wrald*, dat struikelblok voor Clignetts afleiding, eene voldoende verklaring. Om dit aan te toonen, moet vooraf op eene eigenschap der zamengestelde eigennamen opmerkzaam gemaakt worden.

De gemeene zamengestelde naamwoorden, zoo als *zònnebloem*, *dàglicht*, *zàkdoek*, hebben den klemtoon op het eerste lid; doch worden zoodanige woorden tot eigennamen verheven, dan springt, inzonderheid in Fries-

land, de klemtoon dikwijls op het laatste lid over, b. v. *Amsterdàm*, *Beverwijk*, *Eemnès*, *Oudewáter*, *Delftsháven*, *Blokzijl*, *IJselstéin*, *Heerenvéén*, *Noordhòrn*, *Veenklóóster*, *Geertruidenbèrg*, *Bredá*, *Hardegarijp*, *Oudwóúde*, *Buitenpòst*, *Kootstermólen*, *Surhúizum* (Zuiderhuizum), *Beetsterzwáág*, *Drogehàm*, *Westergéést*, *Grijpskèrk*, *Oldehóve*, *Lutjegàst*, *Gorredijk*, *Hilvarenbéék*, *Helvoetslúis*, *IJselbòrg*.

Hetzelfde verschijnsel wordt waargenomen bij vele van die gemeene zelfstandige naamwoorden, welke, even als *aarde*, *hemel*, *zon*, een persoon of voorwerp aanduiden, dat eenig in zijne soort is, en die alzoo de natuur der eigennamen nabij komen. Zoo spreekt men in alle steden van den *burgeméester*, het *stadhúis* en de *stadswáág*, omdat er slechts één zoodanig persoon en gebouw in de stad aanwezig is, en deze woorden dus voor eigennamen gelden; te Leeuwarden heeft men ook nog eenen *stadstúin* of *prinsentúin*; te Arnhem was voorheen een *prinsenhòf*. De voornaamste persoon in den Israëlitischen staat wordt even dikwijls *hoogepriéster* als *hóógepriester* genoemd; en in Friesland zegt men, van de zeeweringen in het algemeen sprekende: »de *zéédijken* zijn in goeden of slechten staat;" maar op de aan zee gelegene plaatsen zegt men: »hij woont aan den *zeedìjk*" of liever: »aan *zeedìjk*," eene bijzondere streek van het dorp bedoelende. — Het woord *wereld* nu behoort ongetwijfeld tot deze soort van substantieven, die een voorwerp bij uitnemendheid aanduiden; het is dus zeer wel mogelijk, dat de Friezen niet *wérald* maar *weráld* uitspraken, de E allengs onduidelijker deden hooren, en eindelijk in *wrald* geheel weglieten. Beschouwt men daarentegen *wereld* als niet zamengesteld, en bijgevolg *ald* als afleidingssuffix, zoo kan men het uitvallen der E, waarop dan noodzakelijk de klemtoon komen moet, onmogelijk verklaren; want de

oudgermaansche talen kenden geene klemstaartige uitgangen, en die, welke onze taal bezit, zijn uit de romanische spraken tot ons overgewaaid. — Het nieuwhoogd. *Welt* is uit het middelh. *werlt*, en dit uit het oudd. *ueralt* ontstaan. — Indien het deensche *verd*, (lees *werd*) voor hetzelfde woord moet gehouden worden, dan is ook daarin, even als in het nieuw friesche *wrâd*, de L uitgevallen; doch het is zeer wel mogelijk, dat dit een geheel ander woord is, namelijk het oudsaksische *uuerod*, hetwelk insgelijks van *weer*, man, mensch, is gevormd en menschenmenigte beteekent.

Grimms afleiding verklaart dan, zoo als wij gezien hebben, ongedwongen alle vormen en beteekenissen, die *wereld* gehad heeft of nog bezit; zij bevredigt dus de strengste eischen der etymologie, en is derhalve ongetwijfeld de ware. Maar welk resultaat levert zij op voor de spelling? Hetzelfde, dat men verkrijgt door acht te geven op de beschaafde uitspraak en een eeuwen lang gebruik. Het eerste lid der zamenstelling, *weer*, sanskr. *wira*, lat. *vir*, goth. *wair*, oudd. *uuir*, *uuer*, oudsaks. *uuer*, angelsaks. *wer*, oudnoordsch *wer*, vertoont in geene enkele taal A, steeds I, of E, uit I ontstaan. Het goth. heeft de I, gelijk vóór de R altijd plaats heeft, in AI gebroken. *Wereld* heeft derhalve eene zachtlange (zacht opene) E, geene A. Wilde men evenwel volstrekt de spelling veranderen, men zou die van *weereld* (*weereld*) als compositum kunnen verdedigen; voor *wareld* kunnen geene deugdelijke gronden aangevoerd worden.

OPMERKINGEN

OVER

DE UITDRUKKINGEN *ZIJN ACHTSTER*, ENZ. 1).

Geheel ben ik het met u eens, dat de vertaling: »Noach, de achtste prediker der geregtigheid, t. w., uit de personen, op de heilige geslachtslijst vermeld," als mislukt moet aangezien worden. Ofschoon vroeger door het gezag van namen als Heinsius, Lightfoot en anderen beschermd, is zij voor het licht eener grondige taalkennis bezweken, en vindt bij verre de meesten der nieuwere uitleggers tegenspraak. Naar het mij voorkomt, teregt. Immers, had de gewijde schrijver *dit* denkbeeld willen uitdrukken, hij zou zijne woorden anders gerangschikt en geschreven hebben: ἀλλὰ Νῶε, ὄγδοον δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε. Voeg er bij, dat er geen de minste reden denkbaar is, waarom Noach de achtste prediker der geregtigheid zou worden genoemd. Al wil men met sommigen *Enos*, *Kenan*, *Mehaleël*, *Jared*, *Henoch*, *Methusalem* en *Lamech* bepaaldelijk als zijn zevental

---

1) [Deze *Opmerkingen* zijn ontleend uit een aan mij gerigten vriendelijken brief over den inhoud van bl. 199—206 van het vorige Stuk. Met goedvinden des geachten Schrijvers vinden zij hier eene plaats. Met de meer in *geestelijken zin* opgevatte beteekenis van het *in den dood ontslapen*, uit het Avondgebed, kan ik zeer wel vrede hebben, als niet strijdig met den *eigenlijken zin* der woorden, welks aanwijzing voornamelijk *mijne* bedoeling was. A. D. J.]

voorgangers opgeven, men blijft ons de aanwijzing schuldig, *zoowel* waarom men de telling juist met Enos begint, *als* waarom deze mannen, die gedeeltelijk lang voor den zondvloed geleefd hebben, in een aanvankelijk min bedorvenen tijd, ook als predikers der geregtigheid voorkomen. De tegenoverstelling in hetzelfde vers tusschen hetgeen *gered* werd en de oude *wereld*, die verging, maakt het ook op zichzelf waarschijnlijker, dat het *geheel* der geredden, dan dat slechts één der acht hier uitdrukkelijk vermeld is geworden. En daar bovendien de Apostel in zijn' eersten brief — beide zijn mijns inziens uit dezelfde pen gevloeid — even zoo eene redding van „weinige, d. i. acht zielen door het water" vermeldt, (1 Petri III: 20), noem ik het hoogst aannemelijk, dat wij ook hier moeten vertalen: »Hij heeft Noach, een prediker der geregtigheid, als achtsten (met zeven anderen) bewaard."

Met u moet ik daarom de gissing van Mensinga, dat »*sijn* achtster" eene aloude schrijffout voor *sijnde* kan wezen, onvoorwaardelijk afkeuren. Zij is even onbewijsbaar als noodeloos. Ik verkies het zeer natuurlijk gebruik van het telwoord, dat aan onze vertaling ten grondslag verstrekt. Proeve van iets dergelijks vind ik in de plaats van Martialis, die hier teregt door den onsterfelijken Huig de Groot wordt bijgebragt:

»Die *quotus* et *quanti* cupias coenare."

En waar men mogt tegenvoeren, dat zulk een spraakgebruik door geene andere plaats in het N. Testament bevredigend gestaafd worden kan, geloof ik met u, dat plaatsen der Apocryphen, als 2 Macc. V: 27, de juistheid er van boven allen twijfel verheffen. Laat mij er bijvoegen, dat ook de Grieksche Classici niet zelden op dergelijke min gewone wijze zich uitdrukken. Zoo zegt Polybius,

pag. 589: ἐκπορεύεται τρίτος γενόμενος, d. i. »hij gaat uit van *twee* anderen vergezeld," en bij Plutarch. Pelop. p. 284 lees ik: εἰς οἰκίαν δωδέκατος κατελθών, d. i. »met *elf* anderen naar huis gegaan zijnde." Ik kies uit een rijken voorraad van voorbeelden deze beide met opzet, omdat zij tegelijk ten bewijze verstrekken, dat eene bedenking, meermalen tegen onze opvatting ingebragt, niet onoverkomelijk is. Men zegt namelijk, dat de Grieken, bij zulk een gebruik van het telwoord als door ons wordt voorondersteld, gewoonlijk het persoonlijk voornaamwoord αὐτὸς daaraan toevoegen. Zoo zou Petrus dan, om onze vertaling te begunstigen, hebben moeten schrijven: ἀλλ' αὐτὸν ὀγδόον Νῶε, κ. τ. λ. De genoemde plaatsen doen echter zien, dat er uitzonderingen op den voorgestelden regel bestaan, en waar nu de naam zelf op het achttal onmiddelijk volgt, geloof ik niet, dat de weglating van het voornaamwoord bij het telwoord eenig ernstig bezwaar kan doen maken.

En zoo kan ik dan u slechts danken voor de zijdelingsche, maar wezenlijke dienst, die gij aan de exegese van 2 Petri II: 5 hebt bewezen, door aan te toonen, dat de opvatting van het raadselachtige ὀγδόον, door onze Staten-overzetting voorgestaan, ook in onze oude vaderlandsche letterkunde eenen onwrikbaren steun heeft. Speet het mij, dat gij juist van een dergelijk gebruik van het *achttal* ons geen voorbeeld kondt aanwijzen, ik ben door de proeven, die gij van andere getallen ons mededeelt, volkomen voor uwe bewering gewonnen, en in de overtuiging versterkt, dat onze vertalers de juiste meening des Apostels in een' onberispelijken taalvorm voor hunne tijdgenooten uitgedrukt hebben. Dit is volgens uwe opgave mede met de Fransche en Duitsche het geval. Dat ook de Engelsche overzetting, ofschoon van een afzonderlijken taalvorm ter aanduiding dier meening ver-

stoken, echter hetzelfde *denkbeeld* als de onze heeft willen uitdrukken, blijkt mij uit hare woorden: »but saved Noach, *the eighth person*, a preacher of rigtheousness." De Italiaansche van Diodati zie ik, dat zich op paraphrastische wijze, als weleer Hamelsveld ten onzent, uit den nood heeft geholpen, door te zeggen: »Noë, *sol con otto persone*." Of die mindere naauwkeurigheid uit gebrek aan beschikbaren woordenschat is ontstaan, zou ik niet durven beslissen. Maar bij de vraag, hoe het oorspronkelijk denkbeeld naar tegenwoordige taalwetten zou moeten uitgedrukt worden, zou ik u gaarne voorslaan — hoe weinig ik anders een voorstander ben van haakjes en invoegsels — om aldus te schrijven:

»maar (als) achtsten (persoon) Noach, een prediker der geregtigheid, bewaard heeft."

Het hier verzwegen zevental treedt zoo aanstonds voor den geest van den opmerkzamen lezer, en evenmin het Grieksch als het Hollandsch ziet zich in zijne regten verkort.

Minder onbepaald kan mijne adhaesie zijn aan de verklaring, die gij geeft van de uitdrukking: *in den dood ontslapen*, door *den doodslaap ingaan*. Versta mij wel! Ik zou niet durven betwijfelen, dat uwe opvatting van *ont*slapen, in den zin van *beginnen* te slapen, grammatikaal volkomen naauwkeurig is. Maar het welgegrond vertrouwen, dat ik gaarne op taalkundig gebied in u stel, mag mij niet doen verzwijgen, dat tegen de toepassing dezer verklaring op de door u besproken plaats in onze liturgische schriften bij mij nog eenige bedenking is overgebleven. De zinsnede van het Avondgebed: »verlicht de oogen onzes verstands, *opdat wij in den dood niet ontslapen*," wilt gij, met beroep op Ps. XIII: 4, in dezen zin opvatten: *opdat wij den doodslaap niet*

ingaan. Met u geloof ik, dat de liturgische uitdrukking uit den Psalm is ontleend. De dichter bidt, dat God zijne oogen verlichte; opdat hij — zoo staat er letterlijk — *den dood niet slape*, d. i. niet sterve. Zijne bedoeling valt terstond in het oog. Door zijnen vijand vervolgd, ziet hij zich als aan den rand van het graf en smeekt, dat het gevaar worde afgewend. Het oog verlichten, is zooveel als verkwikken, (1 Sam. XIV: 27, Esra IX: 8.) gelijk verduistering der oogen een teeken van uitputting (Klaagl. V: 17.) en doodelijk zielsverdriet is (Ps. VI: 8.) Wordt dus het oog des dichters verlicht, hij ziet ook zijn leven verlengd.

Zoover gaat alles goed. Maar nu het kerkformulier? »*Verlicht de oogen onzes verstands, dat wij in den dood niet ontslapen, maar altijd verwachten op onze verlossing uit deze ellendigheid.*" Neem ik nu aan, dat de besproken uitdrukking moet opgevat worden in den zin van »opdat wij den doodslaap niet ingaan" — ik kom in *logisch* bezwaar. Immers: hoe kan de verlichting van het geestelijk oog geleiden tot levensverlenging, bewaren voor levensverlies? En hoe kan tegenover de bede van den doodslaap niet in te gaan, de andere geplaatst worden, »van altijd te verwachten" enz.

Een en ander noopt mij, om — ik zeg niet over de taalkundige *beteekenis*, maar — over het plaatselijk *gebruik* der duistere zinsnede eenigzins anders te denken. Met u geloof ik, dat ook hier de opvatting van Mensinga ons niet veel verder kan brengen. De omschrijving door »al slapende sterven, of zonder bewustheid den overstap doen uit den tijd in de eeuwigheid" komt mij taalkundig volstrekt onverdedigbaar voor. En evenmin vind ik grond om te gissen, dat het oud-christelijk denkbeeld aangaande een' onverwachten dood, als een af te bidden ramp, den opsteller van dit deel onzer liturgische schriften hier zou

voor den geest gezweefd hebben. In de gansche Liturgie onzer kerk heb ik althans van deze voorstelling geen enkel spoor kunnen aantreffen. Wat dan? Ik sla u voor, om den zin der raadselachtige spreekwijze door middel van het verband te bepalen. De geheele zinsnede vergeestelijkt, dunkt mij, de uitdrukking, die Ps. XIII: 4 in eigenlijken zin was gemeend, uit eene zucht naar onctie, in liturgische schriften niet vreemd. Heeft de dichter gebeden, *verlicht mijne oogen:* de opsteller, met Efez. I: vs. 18 en andere plaatsen voor den geest, denkt aan het oog des *verstands.* Heeft de dichter gevraagd, *dat hij den dood niet slape*, d. i. dat hij voor tijdelijk sterven bewaard worde: de opsteller, gedachtig aan den ruimen zin, waarin de Schrift het woord *dood* plag te bezigen, wacht bewaring van den *eeuwigen* dood, ten gevolge van hooger verlichting. Die eeuwige dood begint, naar de Christelijke voorstelling, voor den zondaar te gelijk met het ligchamelijk sterven; en in zoover kan ik dus toegeven, dat ook de gedachte aan het laatste den opsteller voor den geest heeft gezweefd. Maar houd ik daarbij vast, dat het hem toch vooral om bewaring van den eersten te doen was, dan vervalt het aangewezen logisch bezwaar, en ik verkrijg eenen bruikbaren zin. Bewaring van den eeuwigen dood is de vrucht van »verlichte verstandsoogen" en tegenover het afgebeden lot, staat het omiddelijk volgend »altijd verwachten op onze verlossing," geheel op zijn plaats.

Ik durf niet beoordeelen of en in hoever deze gewijzigde opvatting der uitdrukking »in den dood ontslapen," taalkundig verdedigbaar is. Mogt zij het niet zijn, welligt zou zij ten bewijze verstrekken kunnen, hoe op stichtelijk en liturgisch terrein de woorden niet zelden in eene beteekenis voorkomen, die door het heerschend taal- en spraakgebruik niet volkomen gewettigd wordt.

Zeker zijt gij het met mij onvoorwaardelijk eens, dat de zin eener uitdrukking, als die hier voor ons ligt, niet slechts door een blik op den woordvorm, maar ook op den geest en zin zijner gebruikers opgehelderd moet worden. — —

Dr. J. J. VAN OOSTERZEE.

BEDENKING

OVER

DE SPREEKWIJZE *OP EEN DUIT.*

(*Zie het voorg. Stuk, bl.* 171.)

Van hetgeen Alewijn, Martinet, Lublink en Koning over *op ende uit* geschreven hebben, heb ik nooit een woord gelezen, maar wel weet ik, dat ik my de spreekwijs nooit anders, dan als op die wijze geschreven heb voorgesteld; evenmin als ik ooit iets anders dan *rond ende om, over ende over* voor den geest heb gehad, wanneer ik ons volk van *rommendom* of *rommentom*, en *overentover* hoorde spreken. Ik hoop toch niet, dat, als men eene hollandsche moeder met blijkbaar welgevallen van haar frisch en sterk, druk en woelig zoontjen hoort getuigen, »dat hy *oppentop* een jongen is," by iemand de gedachte opkomt, dat hy een jongen is *op een top*, hetzij dan dat men al of niet bewijzen kan aanvoeren, dat vóór den tijd van Alewijn, of wie het zij, bestendig geschreven is *op ende op?*

De Schrijver vergelijkt de by hem onverstaanbare spreekwijze by andere dergelijke. »Men zegt: deze twee dingen gelijken elkander op een *prik*, op een *hair;*" hy haalt Westerbaen aan, om te bewijzen, dat men spreekt van iets te weten *op een draad*..... Maar wat bewijst dit voor de *duit*, al zijn er ook mannetjesduiten en spreekwoorden, waarin zy voorkomen? Een *prik*, een

hair, een *draad* stellen de kleinst mogelijke, aan de waarneming zoo goed als ontsnappende uitgebreidheden voor oogen. *Op een prik*, *op een hair op iemand gelijken*, is daarom zeer gepast gesproken; *op een draad iets weten*, zegt zooveel als met het geheel (het denkbeeld is van een weefsel genomen) tot op de kleinste kleinigheid toe bekend te zijn. De geringheid van de duit nu, bestond in de geringe *waarde*, niet in de geringe *uitgebreidheid* (een dukaat was niet grooter), en daarom kan de duit hier niet dienen. »De man is geen duit waard;" »ik geef geen duit voor zijn verstand:" ziedaar uitdrukkingen, die gepast zijn; maar: »hy gelijkt zijn broeder op een duit," is en blijft, naar mijn gevoelen, onzin. Een prik is een *stip*, een hair is een *hairbreedte;* daarom kan ik zeggen: deze dingen komen (tot) op een prik, (tot) op een hair overeen. Maar (tot) op een duit.... wat wil dat zeggen? Een duit is geen *maat*, het is een *valeur*. 1)

Dr. N. Beets.

1) [Zoo men op de beteekenis let van de spreekwijze *op een duit*, dan kan, dunkt mij, tegen de hier gemaakte bedenking niets worden ingebragt. *Iemand gelijken op een duit*, eigenlijk opgevat, is onzin. Intusschen, andere spreekwijzen leeren ons, dat, bij het vergelijken of meten met voorwerpen van geringe waarde, de eigenlijke beteekenis wel eens verloren raakt, en men ten laatste niet meer schijnt te weten, wat men zegt. Zoo spreken wij dagelijks van *een beetje geduld*, *geen zier geld*, hoewel *bijten* en *geduld*, *een zier* en *geld*, zich op geenerlei wijze laten verbinden. Zoo leest men, om bij de munten te blijven, in de Prologhe van den Lekenspiegel, dat de dichters *niet en oort daarvan weten;* elders, dat men *niet en oort mag liegen*, en dergelijke. Houdt men hier aan het denkbeeld van *muntstuk* vast, dan heeft men louter onzin. Het is duidelijk, dat men dit denkbeeld moet laten varen, en alleen aan eene *kleinigheid* denken. In zoo verre zou *op een duit*, voor *op eene kleinigheid*, wel te verdedigen, en de twijfeling van den heer Harrebomée niet geheel ongegrond zijn. Ik geloof evenwel, met Alewijn en anderen, dat *op een duit* ontstaan kan zijn, door verbastering van *op ende uit*, en dat derhalve de laatste uitdrukking te verkiezen is boven de eerste. A. d. J.]

STUKKEN

VAN DE

REDACTIE VAN HET ONTWORPEN WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL.

De Redacteuren, door het laatstgehouden Nederlandsch Letterkundig Congres benoemd voor de vervaardiging van een nieuw Woordenboek der Nederlandsche Taal, hebben voor eenigen tijd het volgende bekend gemaakt:

»Sinds geruimen tijd bestaat er eene dringende en algemeen erkende behoefte aan een Woordenboek der Nederlandsche Taal, op ruime schaal aangelegd, en naar de eischen der hedendaagsche Taalwetenschappen bewerkt. De steeds toenemende belangstelling in de Taal- en Letteren des vaderlands — een verblijdend verschijnsel van onzen tijd — doet die behoefte dagelijks sterker gevoelen.

Getrouw aan zijne roeping om te waken voor de regten der taal, dat pand der nationaliteit, dat Noord en Zuid broederlijk vereenigt, heeft het Nederlandsch Letterkundig Congres, in zijne onlangs te Brussel gehoudene Derde Vergadering, maatregelen genomen, om de bestaande behoefte te vervullen, en besloten, dat er op last en in naam van het Congres, een Algemeen Nederlandsch Woordenboek zal worden vervaardigd en uitgegeven, overeenkomstig het plan, door de daartoe benoemde Commissie ontworpen en in de Vergadering van 21 Augustus ll. voorgedragen.

De ondergeteekenden zijn door het Congres benoemd tot Leden der Redactie van het Woordenboek. Zij hebben gemeend, zich aan dien vereerenden last niet te mogen onttrekken. Wel ontveinsden zij zich niet, hoe vele moeijelijkheden en bezwaren zij te bekampen zouden hebben, om tot eene gewenschte volvoering hunner taak te geraken. Zij hebben veeleer dat alles rijpelijk overwogen; doch zij zagen geene reden om aan de goede uitkomst te wanhopen, en hebben daarom eenparig het besluit opgevat, met vertrouwen eenen arbeid te aanvaarden, waarvan het welgelukken eene zaak van vaderlandsch belang mag heeten.

Doch bij het ondernemen van dit veelomvattende werk zijn zij er verre af, op eigen krachten een onmatig vertrouwen te stellen. Zij zijn bereid (volgens de bepalingen, vastgesteld in het verslag der Commissie), de leiding der werkzaamheden op zich te nemen, en zelve van die werkzaamheden een ruim aandeel te dragen. Maar zonder de krachtige medewerking hunner landgenooten, zou al hun streven ijdel blijven, en bij den onmetelijken omvang hunner taak verre te kort schieten.

Zij twijfelen niet, of deze medewerking zal hun volgaarne worden verleend door ieder, die zich daartoe op eenigerlei wijze in staat moge gevoelen. Wie zou niet gaarne het zijne bijdragen ter volvoering van een plan, dat voor de vaderlandsche Taal en Letteren zulke schoone vruchten zou kunnen dragen.

Aan een aantal letterkundigen in België en Noord-Nederland, die door de rigting hunner studiën meer bepaald tot eene geregelde medewerking geroepen schenen, is door de Redactie het verzoek gerigt, om haar zooveel mogelijk de behulpzame hand te bieden. Doch terwijl zij met vertrouwen uitziet naar hetgeen haar dien ten gevolge zal worden toegezegd, gevoelt zij tevens,

dat zij bij hare uitnoodigingen buiten twijfel menigen naam zal hebben voorbijgezien, die tot groot nut voor hare zaak zou kunnen verstrekken. Daarom wendt zij zich thans tot hare landgenooten in het algemeen, ten einde ieder, die daartoe in staat is, tot ondersteuning van haren arbeid op te wekken. Elke bijdrage tot het groote werk, elke mededeeling van woorden of uitdrukkingen, die ter verrijking van het Woordenboek zouden kunnen dienen, elke aanwijzing van bruikbare bouwstoffen, zal door haar in dank ontvangen en erkentelijk vermeld worden. Mogt deze oproeping weêrklank vinden bij velen! Mogt het plan tot een nationaal Woordenboek inderdaad eene zaak van nationale belangstelling blijken te zijn!

1 Februarij 1852. De Redactie voornoemd,
M. DE VRIES (te *Groningen*).
J. DAVID, PR. (te *Leuven*).
L. A. TE WINKEL (te *Leiden*)."

De Circulaire, waarop boven wordt gedoeld, luidt aldus:

»De ondergeteekenden, door het Nederlandsch Letterkundig Congres benoemd tot Redacteuren van het ontworpen *Nederlandsch Woordenboek*, hebben onlangs den hun opgedragen last aanvaard en met de voorbereidende werkzaamheden een aanvang gemaakt. Zij hebben hunne gewigtige taak met moed en vertrouwen ondernomen, en het vaste besluit opgevat, om met inspanning van alle krachten naar hare vervulling te streven. Zij meenen te eerder eene gegronde hoop te mogen koesteren op het welgelukken hunner pogingen, naarmate zij vaster vertrouwen, dat een zoo grootsch en echt vaderlandsch werk,

als het zamenstellen van een Woordenboek der Nederlandsche Taal, gewis bij alle beschaafde stambroeders en taalgenooten gereede ondersteuning zal vinden. Eene algemeene oproeping aan het Noord- en Zuid-Nederlandsche publiek tot het inzenden van bouwstoffen voor hunnen veelomvattenden arbeid, zal, naar zij hopen, gewenschte vruchten dragen. Maar meer bepaaldelijk en met dubbelen aandrang wendt zich de Redactie tot diegenen onder hare landgenooten, die, hetzij door de eigenaardige rigting hunner studiën, op het gebied van letteren en wetenschap, hetzij door hunne bekwaamheid in praktische zaken, meer bijzonder in de gelegenheid zijn, om tot het bereiken van haar doel mede te werken. Zij neemt de vrijheid, zich ook tot U te wenden, en haren wensch te uiten, dat ook Uwe geëerde medewerking haar moge te beurt vallen.

De taak, waarmede de Redactie in de eerste plaats zich onledig moet houden, alvorens tot de eigenlijke bewerking van het Woordenboek over te gaan, bestaat natuurlijk in het *verzamelen* van woorden; en hoe volledíger die verzameling moge worden, des te beter zal haar geheele arbeid voorzeker kunnen slagen. Die verzameling van woorden moet op tweeërlei wijze worden tot stand gebragt: *a.* door het maken van uittreksels uit de voornaamste vaderlandsche dichters en prozaschrijvers; en *b.* door het bijeenbrengen van kunstwoorden, tot allerlei takken van nering en hantering, van wetenschap en bedrijf betrekkelijk.

Het is tot dezen tweeledigen arbeid, dat de Redactie thans de medewerking van deskundigen inroept; en, zich bepaaldelijk tot U rigtende, gelooft zij het meest in Uwen geest te handelen, wanneer zij U beleefdelijk uitnoodigt tot

(*Dit in te vullen naar gelang van den persoon, aan wien de brief gerigt is.*)

De Redactie vleit zich, niet te vergeefs hare hoop op Uwe ijverige belangstelling te hebben gevestigd, en het zal haar aangenaam zijn, eerlang de toezegging te mogen erlangen, in hoeverre zij op bijdragen van Uwe hand zal mogen rekenen; hetzij dan de door haar bepaaldelijk aangevraagde, hetzij andere van zoodanigen aard, als waarop Uwe keuze zich zal vestigen.

Tot waarborg van die eenparigheid en gelijkvormigheid in de bewerking, die voor het welgelukken van den arbeid volstrekt vereischt wordt, neemt zij de vrijheid, tot alle degenen, in wier medewerking zij zich zal mogen verheugen, het dringend verzoek te rigten, dat men de volgende bepalingen in het oog gelieve te houden. Voor enkele dezer bepalingen, waaromtret men welligt eenige nadere opheldering zou verlangen, verwijst zij naar het uitvoerige Verslag, door de Commissie voor het Woordenboek op het onlangs te Brussel gehoudene Congres voorgedragen; welk verslag eerlang in het licht zal verschijnen, 1) en waarvan U zoo spoedig mogelijk een exemplaar zal worden aangeboden.

1. Bij het excerperen van dichters of prozaschrijvers van vroegeren tijd, worden die woorden, die thans stellig en geheel verouderd zijn, achterwege gelaten; doch alle woorden opgeteekend, die als slechts half verouderd kunnen worden beschouwd, en welker herleving of meer algemeene bekendwording wenschelijk mag heeten.

2. Vooral worden zoodanige plaatsen aangeteekend, die

---

1) [Dit Verslag is onlangs verschenen onder den titel van: *Ontwerp van een Nederlandsch Woordenboek. Verslag der Commissie in de Vergadering van het derde Nederlandsch Letterkundig Congres, te Brussel, den 31 Augustus 1851, voorgedragen door Dr.* M. DE VRIES, *Hoogleeraar te Groningen.* (Gron. 1852, 90 bladzz. 8vo) Moge dit stuk ruim verspreid en met aandacht gelezen worden! Mij dunkt, dan kan het niet nalaten, de gewenschte medewerking ten gevolge te hebben. A. D. J.]

de eigenaardige kracht van eenig woord regt helder in het licht stellen, of tot proeve strekken van het schoone gebruik, dat van dat woord in den stijl kan worden gemaakt.

3. Aan schoone en treffende woordvormingen, hetzij afgeleid, hetzij zamengesteld, wordt zooveel mogelijk eene plaats ingeruimd.

4. Zoodanige woorden en uitdrukkingen, die, ofschoon met het Nederlandsche taaleigen strijdig, echter niet zelden ook bij goede schrijvers voorkomen, worden met voordacht opgeteekend, ten einde in een aanhangsel achter het Woordenboek opzettelijk daartegen te waarschuwen.

5. Elk woord wordt aangeteekend op een afzonderlijk blad Nederlandsch schrijfpapier, kwarto formaat, met afgesneden randen. De lengte van het blad is 1,65 Ned. palm (16,5 centimeters), de breedte 2,05 N. p. (20,5 centimeters). — Deze maatbepaling, die van het uiterste gewigt is, om den geregelden en gemakkelijken gang des werks te bevorderen, wordt aan de bijzondere oplettendheid der HH. Medewerkers aanbevolen.

6. De bladen worden beschreven *in de breedte.* Aan de linkerzijde van elk blad wordt eene kleine ruimte wit gelaten, en het woord, dat men wil opteekenen, bovenaan in den linkerhoek geplaatst, kennelijk uitspringend en onderstreept.

7. Op de overblijvende ruimte van het blad worden de plaatsen van den auteur, dien men excerpeert, voluit geschreven. De aanhaling der plaatsen geschiede zoo beknopt mogelijk, doch lang genoeg om de beteekenis van het woord in een helder licht te stellen.

8. De spelling van den auteur wordt in de aangehaalde plaatsen getrouw gevolgd.

9. Bij *elke* plaats wordt de naam van den auteur, de titel des werks, en het cijfer van deel en bladzijde,

naauwkeurig opgegeven. Men kan zich hierbij, des verkiezende, van verkortingen bedienen, zóó echter, dat omtrent de beteekenis van het afgekorte geen twijfel mogelijk zij.

10. Zooveel mogelijk wordt van elken auteur de beste uitgave gebruikt.

11. Aan de Redactie wordt berigt gegeven, van welke uitgave men zich bediend heeft.

12. De opteekening der *kunstwoorden* geschiedt, wat het uiterlijke betreft, op dezelfde wijze als in art. 5 en 6 nader omschreven is.

13. Bij elk kunstwoord wordt uitdrukkelijk vermeld, tot welk vak, bedrijf of ambacht het behoort.

14. Van elk kunstwoord wordt eene naauwkeurige verklaring gegeven, zooveel mogelijk ook verstaanbaar voor hen, die in het betreffende kunstvak vreemdelingen zijn.

15. Bij elk kunstwoord worden de gebruikelijke zamenstellingen van dat woord opgegeven en verklaard.

16. Bij woorden, in eenig vak van *wetenschap* gebruikelijk, wordt ook de vreemde kunstterm opgegeven, waarvan het woord de uitdrukking bevat.

17. Zooveel mogelijk wordt bij ieder kunstwoord vermeld, in welke gewesten of plaatsen het gebruikelijk is.

18. Indien voor dezelfde zaak elders andere benamingen in zwang mogten zijn, wordt daarvan bepaaldelijk melding gemaakt.

19. In geval den Medewerker het een of ander bekend mogt zijn, omtrent den oorsprong van een kunstwoord, gelieve men deze bijzonderheden niet achterwege te houden. De soms toevallige oorsprong der kunsttermen is aan den man van 't vak menigmaal bekend, maar voor den taalkundige daarentegen doorgaans onnaspeurbaar. Elke opheldering van deskundi-

gen, in dit opzigt, zal derhalve in dank worden ontvangen.

In afwachting van Uw antwoord op bovenstaande uitnoodiging, en in de hoop dat dit antwoord (aan een der ondergeteekenden te rigten) gunstig zal mogen luiden, heeft de Redactie intusschen de eer U de verzekering van hare opregte hoogachting aan te bieden.

1 Febr 1852. De Redactie voornoemd,
(*Als boven.*)"

VERSLAG

BETREKKELIJK DE INRIGTING EN VERVAARDIGING

VAN EEN

ALGEMEEN HOLLANDSCH WOORDENBOEK,

den 10 *April* 1809

BIJ DE TWEEDE KLASSE VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT
UITGEBRAGT.

[De thans op nieuw gewekte belangstelling in 't geen de vervaardiging van een Nederlandsch Woordenboek betreft, aan welke het Archief in zijn vorig Stuk de Voorlezing van Dr. Bergman heeft te danken, deed het niet ongepast achten, mede het Verslag op te nemen, door Prof. Siegenbeek *c. s.* vroeger ter zelfder zake bij het Instituut geleverd en slechts aan zeer weinigen bekend. In een volgend Stuk zal worden opgenomen het belangrijk Rapport van Bilderdijk *c. s.*, over de Bastaardwoorden bij het Instituut uitgebragt. A. D. J.]

De Ondergeteekenden, door deze Vergadering vereerd met den last, om aan dezelve een uitgestrekt Verslag te leveren aangaande de vereischten van een ALGEMEEN HOLLANDSCH WOORDENBOEK, de hulpmiddelen tot deszelfs zamenstelling voorhanden, de geschiktste wijze, om het ontbrekende aan te vullen, en de voorloopige bepaling der Taalkundige Gronden, waarop hetzelve gebouwd moet worden; belast eindelijk met de regeling van alles, wat dienen kan om dien gewigtigen arbeid op de meest gepaste wijze te doen aanvangen en voortzetten, hebben de eer, het navolgende Raport, als de vrucht hunner gezamenlijke raadplegingen, aan het oordeel van deze Klasse te onderwerpen.

Over de VEREISCHTEN *van een Algemeen Hollandsch Woordenboek.*

Zonder ons hier in te laten met algemeene beschouwingen omtrent het oogmerk van een volledig Woordenboek eener tale, en de daaruit voortvloeijende vereischten van hetzelve, zullen wij ons eeniglijk bepalen tot de beantwoording der vier volgende vragen, welke ons toe-

schijnen alles te bevatten, wat omtrent dit voorwerp in aanmerking komt.

I. Wat moet het bedoelde Woordenboek behelzen?
II. Wat moet omtrent de daarin begrepene woorden worden aangemerkt?
III. Op welk eene wijze behoort het te zijn ingerigt?
IV. Wat moet aan het hoofd daarvan geplaatst worden?

I. Ter beantwoording van de eerste vraag overgaande, stellen wij als onbetwistbaar vast, dat het Woordenboek den ganschen schat der Hollandsche Tale, zoo veel mogelijk, volledig moet bevatten, als moetende dienen, zoo om alles wat in die Tale geschreven is voor een iegelijk verstaanbaar te maken, als om hem in staat te stellen, om zich daarin over allerlei onderwerpen, duidelijk, sierlijk en krachtig uit te drukken. Dit beginsel dan ten grond leggende, zijn wij van oordeel, dat het Woordenboek behoort te bevatten:

A. De GEBRUIKELIJKE en ALGEMEENE woorden.

Het zal naauwelijks noodig zijn te herinneren, dat wij hierdoor verstaan alle de woorden, welke door een' ieder, die Hollandsch spreekt of schrijft, gebruikt worden; in tegenstelling, niet slechts van de verouderde en in onbruik geraakte woorden, maar ook van die, welke alleen aan zekere Kunst of Wetenschap, of ook aan eenig bijzonder Gewest, eigen zijn.

B. Die, welke alleen aan BIJZONDERE Plaatsen en Gewesten eigen zijn, voor zoo veel zij niet, door enkel dialektverschil, uit de algemeene taal zijn uitgesloten.

De opgave dezer woorden achten wij van belang, zoo omdat daardoor vele woorden en beteekenissen, welke men anders als verouderd zoude aanmerken, blijken zullen nog hier of daar in gebruik te zijn,

als omdat in de spreektaal der onderscheidene Gewesten, nog buiten twijfel vele woorden gevonden worden, welker opneming in de algemeene landtaal tot geene geringe verrijking van dezelve zou kunnen strekken.

C. De VEROUDERDE, en zulke, welke alleen bij enkele Schrijvers van algemeen erkend gezag voorkomen, voor zoo verre deze in een of ander opzigt opmerkelijk zijn.

Ter opheldering van dit laatste diene, dat hier zulke in de algemeene taal niet opgenomene woorden bedoeld worden, als men bij Hooft, Vondel, Huygens en meer dergelijke schrijvers, in menigte aantreft. Deze meenen wij dat in ons Woordenboek plaats verdienen, (*a*) wanneer hunne beteekenis tot regt verstand van den Schrijver, die dezelve bezigt, eenige verklaring schijnt te behoeven; (*b*) wanneer zij, om hun keurig gebruik en nadrukkelijke beteekenis, als voortreffelijke bijdragen ter vermeerdering van den taalschat mogen beschouwd worden; of eindelijk (*c*) wanneer het noodig schijnt, uit hoofde van eenige strijdigheid met de analogie der tale of eenig ander gebrek, tegen het gebruik van dezelve te waarschuwen.

D. KUNSTWOORDEN, van Wetenschappen, Kunsten, Fabrijken, Trafijken, Handwerken enz.

Hiertoe brengen wij ook bepaaldelijk de namen van Kruiden, Dieren, en wat daartoe behoort; zoo echter, dat men in de opgave daarvan niet tot die bijzonderheden afdale, welke eeniglijk tot de Botanische of Zoölogische rangschikking, en hetgeen daaraan vast is, behooren, zonder van eenig algemeener gebruik te zijn.

E. BASTERDWOORDEN, meer of min door 't gebruik inge-

voerd, voor zoo verre die niet voor even verstaanbare en gebruikelijke Hollandsche woorden kunnen verwisseld worden, of wel anders in bezit van het Hollandsch Burgerregt zijn.

F. Hoe zeer wij boven (onder B) als ons gevoelen opgaven, dat men die plaatselijke of gewestelijke woorden, welke alleen door dialektverschil of verbastering, van de algemeen gebruikelijke onderscheiden zijn, in het Woordenboek niet behoort op te teekenen, maken wij echter in dezen eene uitzondering ten aanzien van de woorden, welke als kunstwoorden kunnen aangemerkt worden: b. v., wanneer men in Gelderland *muier* zegt voor *schroef*, verbasterd van *moêr*, *moeder*, (cochlea femina). Desgelijks zouden wij het nuttig keuren, de hoofddialektverschillen in de woorden op ieder artikel of woord aan te teekenen, gelijk ook de oude nu veranderde uitspraak in sommige woorden, b. v. *zwaard* (zweerd), *kaars* (keers, keerse) enz.

Behalven de voorgestelde woorden, welke als het ligchaam des Woordenboeks moeten uitmaken, zijn er nog twee soorten van woorden; welke, bij wijze van aanhangselen, achter hetzelve dienen gevoegd te worden. Deze zijn:

1. De meer of min gebruikelijke EIGEN- of liever VOORNAMEN; bijzonderlijk die, welke van echt Duitschen oorsprong zijn: b. v. *Diederijk*, *Godevaart*, *Lodewijk*, *Adelheide*, *Hildegonde*, en dergelijke.
2. Alle de NAMEN van Gewesten, Steden, Dorpen, Rivieren, enz. in dit Koninkrijk; en voorts ten aanzien van andere Landen, bijzonder in Europa, die der voornaamste en meest bekende.

II. *Wat moet omtrent de opgegevene woorden worden aangemerkt?*

Op deze tweede der boven voorgestelde vragen laat zich

in 't algemeen antwoorden, dat omtrent die woorden alles behoort te worden aangemerkt, wat tot de natuur en eigenschappen van dezelve behoort, en dienen kan, om het regte verstand en gebruik daarvan te bevorderen. Dan het zal noodig zijn de bijzonderheden, in dit algemeen antwoord opgesloten, naauwkeurig uiteen te zetten. Tot die bijzonderheden behoort dan

1°. De opgave, welk DEEL *der rede* het woord zij, en welke soort van eenig Geslacht: b. v. een bedr. onz. of wederk. Werkwoord, en wat dies meer zij.

2°. Bij *zelfstandige* Naamwoorden moet bepaaldelijk worden opgegeven:

a. Het GESLACHT en de reden daarvan.

b. De *bijzonderheid* der DECLINATIE, zoo in het enkel- als meervoud.

3°. Bij *Werkwoorden*:

a. Tot welke *Klasse* der GELIJK- of ONGELIJKVLOEIJENDEN het behoore.

b. De *bijzonderheid* der CONJUGATIE, door de opgave der beide *praeterita*.

c. Ten aanzien der *hulpwoorden* verder nog 't geen hunne conjugatie en constructie, van die der overige Werkwoorden onderscheidt.

4°. Bij *adjectiva*, de trappen van vergrootinge.

5°. De ware SPELLING van het woord, met eene korte aanstipping van de reden daarvan.

6°. De ACCENT en MAAT van het woord, met de reden daarvan.

7°. De *bijzonderheid der constructie*, het woord eigen.

8°. De naaste en onmiddellijke *afleiding* van het woord.

9°. De onderscheidene zoo *eigenlijke* als *metaforische* BETEEKENISSEN van het woord; doch de laatste alleen, voor zoo verre zij iets bijzonder opmerkelijks hebben, of onzer tale, bij uitsluiting van andere

talen, eigen zijn: b. v. *fokken* voor *gaan*, in de spreekwijze *ergens heen fokken*, van *fok* (de voormast); *lappen* voor *drijven*, in de spreekwijze *iets door de billen lappen*, van *lap* (het voorzeil).

Voorts valt omtrent dit onderwerp nog aan te merken:

a. De beteekenissen moeten duidelijk en naauwkeurig onderscheiden en verklaard worden.

b. De eerste en oorspronkelijke beteekenis moet vooraan geplaatst worden, en daarna de verdere beteekenissen, zoo als zij, het zij uit elkanderen, het zij elk afzonderlijk uit de eerste gevloeid zijn.

c. De beteekenissen moeten, zoo veel mogelijk, door voorbeelden uit goede Schrijveren gestaafd en opgehelderd worden.

10°. De *Synonyma* van een woord, met aanwijzing van het grooter of kleiner verschil in derzelver beteekenis plaats hebbende, gelijk ook de *homonyma* en *homoionyma*.

11°. De *contraria* en *simpliciter opposita*.

12°. De veranderingen, die het gebruik en de beteekenis van een woord in onderscheidene tijden ondergaan hebben.

13°. De spreekwijzen en spreekwoorden, waarin het woord bijzonder opmerkelijk is, en derzelver verklaring: bij voorbeeld, *de aap in de mouw hebben;* waarin *aap* geld beteekent.

14°. Aanteekening van den stijl, waartoe het woord behoort.

15°. Het misbruik van het woord: bij voorbeeld, *verwaten* voor *vermetel*, terwijl het eigenlijk *vervloekt* beteekent.

16°. De oudheid of nieuwheid van het woord en de tijd

zijner invoering; waarbij ook, zoo dikwerf dit pas geeft, eene beoordeeling van deszelfs deugdelijkheid gevoegd worde.

17°. Eene korte aanstipping van de *derivaten* van het woord, naar eene vaste orde; terwijl voorts die derivaten, elk op zijne plaats, nader verklaard en uitgewerkt worden.

Het voorgedragene bevat, zoo wij meenen, alles wat tot de verklaring van de natuur en eigenschappen der woorden, mitsgaders van derzelver ware beteekenis en eigenaardig gebruik, geacht kan worden te behooren. Misschien echter zal iemand zich verwonderen, daarbij geenerlei gewag gemaakt te vinden van de aanvoering der hoogere Etymologische afleidingen en der eerste wortelwoorden. Dan wij hebben het raadzaamst geoordeeld, dit punt in de bewerking des Woordenboeks, vooreerst althans, ter zijde te stellen, zoo omdat wij de gemelde aanvoering niet als een volstrekt noodig en onmisbaar vereischte beschouwen, als inzonderheid, omdat wij meenen, dat alles in dezen nog niet tot die helderheid, juistheid, en onwankelbaarheid van grondbeginselen gebragt is, zonder welke men van die aanvoering zich geene wezenlijke vrucht beloven mag. Wij slaan intusschen voor, het uitwerken van eene Analysis der Hollandsche taal aan eene bekwame hand op te dragen, ten einde dezelve vervolgens, of ('t geen wij voor als nog verkieslijkst zouden achten) aan het hoofd des Woordenboeks te plaatsen, of, zoo dit raadzamer mogt bevonden worden, op de Artikels, waar zulks pas geeft, in te voegen, of wel, het een met het ander in dier voege te vereenigen, dat aan het hoofd des Woordenboeks eene meer algemeene ontvouwing van den oorsprong en de vorming der woorden, de gronden, van welke men in de nasporing daarvan uitgaan, en de regelen, welke

men daarbij volgen moet, gesteld wierd, terwijl de toepassing en ontwikkeling van dit alles in bijzonderheden op de gepaste plaatsen in het werk zelf wierd ingelascht.

Ten besluite van dit gedeelte van ons Verslag, moeten wij nog aanmerken, dat wij telkens, waar zich een woord van onze taal in onderscheiden, vroegere of latere, verwantschapte talen voordoet, de opgave van hetzelve in die talen niet voor noodzakelijk houden; maar die opgave alleen dan willen gedaan hebben, wanneer dezelve of ter staving van eene verouderde en weinig bekende beteekenis, of om eenige andere reden noodzakekelijk schijnt. Zoo kan het bij voorbeeld zijne nuttigheid hebben, het verouderde gebruik van het woord *lijk* voor levend vleesch, waarvan wij nog een overblijfsel in *likdoren*, *likteeken* hebben, te bevestigen door de aanvoering van het Mesogothische *leik* (vleesch, ligchaam), hetwelk zich ook in andere oude takken van den Duitschen taalstam voordoet.

III. De derde vraag, welker beantwoording wij ons ter take stelden, betreft de wijze, waarop het Woordenboek moet zijn ingerigt. Hier achten wij het naauwelijks noodig te herinneren, dat de woorden in hetzelve naar orde van het Alfabet behooren geplaatst te worden. Meer bedenkelijk kan het schijnen of men dezelve naar de wortels en woordfamiliën, dan naar de letter, waarmede ieder woord aanvangt, hebbe op te geven. Wij voor ons intusschen hebben niet lang geaarzeld, aan het laatste verre de voorkeur te geven boven het eerste. Het nut toch 't welk de eerstgenoemde inrigting zou kunnen aanbrengen, is, indien het al eenige wezenlijkheid bezitte, naar ons oordeel althans op verre na niet gelijk te stellen met de ongemakken en nadeelen, aan die

inrigting onafscheidelijk verbonden; redenen ook, om welke die weleer zoo zeer geliefde rangschikking naar de wortels en woordfamiliën, in de beste latere Woordenboeken, als het voortreffelijk Woordenboek der Latijnsche taal van Forcellinus en meer andere, geheel is ter zijde gesteld.

Een ander punt, 't welk hier in overweging moet komen, is de vraag, of men die woorden naar ééne bepaalde of wel naar meer spellingen zal opgeven. Ook hier meenen wij dat de beslissing geenszins moeijelijk kan vallen, maar het volgen van ééne bepaalde spelling zich eeniglijk moet aanprijzen. Intusschen zal het, onzes oordeels, zijne nuttigheid hebben, de woorden volgens eenige andere spelling, die gebruikelijk is of in gebruik geweest is, tusschen in te voegen: b. v. *teken* zie *teeken; keerse* zie *kaars;* het woord op *teeken* en *kaars* uitwerkende.

IV. Wij zijn thans gevorderd tot de beantwoording van de vierde of laatste der boven voorgestelde vragen, wat namelijk aan het hoofd des Woordenboeks behoore geplaatst te worden. Hiertoe brengen wij alles, wat in het ligchaam des werks zelve of geheel niet, of slechts oppervlakkig en niet dan stuksgewijze en buiten systematisch verband, kon worden aangeroerd, en echter noodig of dienstig schijnt, om de taal in haren aard en oorsprong, in hare bijzondere eigenschappen, onderscheidene lotgevallen, verschillende tongvallen en wat dies meer zij, volledig te doen kennen; en alzoo het Woordenboek, door deze Klasse te vervaardigen, het uitgebreidste nut te doen stichten, en zoo veel mogelijk aan de voortreffelijkheid onzer rijke en schoone moedertaal, en de waardigheid van dit Koninklijk Instituut te doen beantwoorden. In 't bijzonder zouden wij ten dien

einde verlangen, dat aan het hoofd des Woordenboeks geplaatst wierd:

1°. Een verslag van den AARD DER TALE.

2°. Eene ANALYSIS *van de taal.*

3°. Eene *korte*, doch zeer zaakrijke en tot de innigste gronden der tale doordringende GRAMMATICA.

4°. Eene *beknopte* GESCHIEDENIS *der taal.*

5°. Een berigt omtrent de SPELLINGEN, van ouds af tot heden toe, bij opvolging, onder ons gebruikt.

6°. Een kort zamenstel onzer DIALEKTEN.

7°. Een beredeneerd verslag omtrent de SCHRIJVERS, in het Woordenboek gebruikt.

Hiermede achten wij aan het eerste en gewigtigste gedeelte van onzen last, de opgave namelijk der vereischten van een Algemeen Hollandsch Woordenboek, voldaan te hebben. Het tweede vordert van ons een verslag

Van de HULPMIDDELEN, *ter zamenstelling van het Woordenboek voorhanden.*

Men kan deze hulpmiddelen in twee hoofdsoorten, regtstreeksche en zijdelingsche, onderscheiden. Tot de *eerste* behooren:

I. De oudere en latere *Woordenboeken*, zoo der taal in 't gemeen, als van eenig bijzonder gedeelte derzelve.

II. De waarnemingen, van vroegere en latere taalgeleerden.

De *tweede hoofdsoort* bevat de *vreemde Woordenboeken* der Noordelijke, en voorts ook der overige talen.

Wij zullen over deze onderscheidene hulpmiddelen afzonderlijk spreken.

Onder de Woordenboeken der tale in 't gemeen, komt als het oudste, in de eerste plaats de Teuthonista van Van der Schueren in aanmerking; een Woordenboek, 't welk buiten twijfel een' schat van oude, echt Hollandsche woorden bevat, doch 't welk, om de inmenging van verscheidene woorden van eenen min deugdzamen stempel, en meer andere gebreken, met oordeel en omzigtigheid gebruikt moet worden. Veel grooter nut nog zal men kunnen trekken van de nagenoeg eene Eeuw jongere Woordenboeken van Kiliaan en Plantijn; inzonderheid van het eerste, 't welk in zijne volledigheid, netheid van spelling, juiste opgave der beteekenissen, en andere loffelijke eigenschappen, duidelijke bewijzen draagt van de naauwkeurigheid, belezenheid, en grondige taalkennis van zijnen zamensteller.

Ook de latere Woordenboeken van Hoogstraten en Halma kunnen ter aanvulling van dienst wezen, en bijzonderlijk, zoo als de vier Leden uwer Commissie buiten den Heer Weiland, zich verpligt gevoelen hier te doen opmerken, zal de roemwaardige arbeid van dit ons verdienstelijk Medelid, hoe zeer volgens een minder uitgebreid plan aangelegd, grootelijks kunnen strekken, om de zamenstelling en bearbeiding van ons Woordenboek gemakkelijker te maken.

Van *bijzondere Woordenboeken*, als van *Kunstwoorden*, *Gewestelijke woorden*, en wat dies meer zij, is in onze taal geen noemenswaardige voorraad voor handen. Men zal wel ter bijeenzameling der Kunstwoorden eenig nut kunnen trekken van de werken van Chomel, Buis, en anderen; gelijk in 't bijzonder voor de Scheepswoorden en de spreekwijzen, van de Zeevaart ontleend, Winschotens *Seeman*, en de lijst achter Witsens *Scheepsbouw en bestier* te vinden, met vrucht zullen gebruikt worden; doch er zal niet te min veel meer nog ter aan-

vullinge van elders overblijven. Van verzamelingen van woorden, in bijzondere Gewesten en Plaatsen gebruikelijk, zijn ons geene bekend buiten het *Idioticon Frisicum* in het 1ste Stuk der *Bijdragen tot den Frieschen Tongval*, door den Hoogleeraar Wassenbergh uitgegeven, en het *Alt-Friesisches Wörterbuch* van den oudheidkundigen Wiarda; beide hooggeëerde medeleden van dit Koninklijk Instituut. Ook hier derhalve zal verre het meeste nog moeten bijeengebragt worden.

Onder de regtstreeksche hulpmiddelen noemden wij in de tweede plaats de waarnemingen van vroegere en latere Taalgeleerden. Dus hebben in de zeventiende Eeuw, Junius door zijne aanmerkingen op Willeramus, in de achttiende, Ten Kate door zijne bekende *Aenleiding* enz., Huydecoper door zijne aanteekeningen op Melis Stoke, en zijne *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, Hinlopen, Kluit, Fortman, de Schrijvers der *Maandelijksche* en *Nieuwe Bijdragen*, der *Taalkundige Mengelingen* onder de zinspreuk: *Linguae Patriae excolendae amore*, de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, door hare uitgegevene *Werken*, en meer anderen, zeer veel ter opheldering zoo van de taal in 't algemeen, als van de ware beteekenis en het regte gebruik van vele bijzondere woorden toegebragt, hetwelk in de bearbeiding van het Woordenboek uitnemend kan te stade komen.

Tot de *zijdelingsche hulpmiddelen*, boven reeds met een woord aangeduid, brengen wij de Woordenboeken der Noordsche en Oudduitsche Talen van Junius, Ihre, Spelman, Skinner, Schilter, Wachter en meer anderen, het Woordenboek der Engelsche Taal van Johnson, dat der Hoogduitsche van Adelung, en welke Woordenboeken meer, het zij om de nadere of meer afgelegene verwantschap der talen, het zij om derzelver inrigting, verdienen nagegaan te worden.

Intusschen blijkt uit het voorgestelde overgenoegzaam, dat er, niettegenstaande de voorhanden zijnde hulpmiddelen, ter volmakinge nog zeer veel, ja het meeste, blijft aan te vullen. En deze aanmerking brengt ons van zelve tot het derde gedeelte van onzen last, waarbij van ons gevorderd wordt eene opgave van de meest geschikte middelen, om aan het Woordenboek de vereischte volledigheid en volmaaktheid bij te zetten.

Over de MIDDELEN TER VOLMAKING.

In de eerste plaats zal gewisselijk ieder hiertoe met ons brengen rijke, naauwkeurige en met oordeel gemaakte *excerpten* uit de beste Vaderlandsche Schrijveren van vroegeren en lateren tijd, en in 't gemeen, uit al zulke Stukken en Geschriften, als Charters, Privilegiën, en diergelijke, waaruit men zich met grond mag voorstellen, iets merkwaardigs te zullen kunnen opdelven. Men zal hier misschien verwachten, dat wij eene bescheidene en naauwkeurige opgave zullen laten volgen van alle of althans de voornaamste Werken, waaruit het noodige ter aanvulling en volmaking, onzes oordeels, zou behooren getrokken te worden; doch dit punt kwam ons voor, te veel nadenkens en overlegs te vorderen, dan dat wij naar deszelfs voldoende bepaling het uitbrengen van dit Verslag zouden hebben willen verschuiven. Wij nemen dus de vrijheid, de aandacht der Klasse nader op dit punt te vestigen, en het benoemen eener Commissie voor te slaan, gelast, om zich met de overweging daarvan bezig te houden, en aan de Klasse eene beredeneerde *Opgave* te doen van de onderscheidene Schrijveren van vroegeren en lateren tijd, uit welke voor het Woordenboek bouwstoffe dient verzameld te worden, en tevens aan dezelve hunne gedachten mede te deelen over de meest

gepaste wijze, om die zoo wijd verspreide bouwstoffe bijeen te brengen.

Dan bij dit hoofdmiddel ter volmaking en aanvulling van het ontbrekende, zal het niet slechts nuttig, maar deels ook volstrekt noodzakelijk zijn, nog andere te voegen. Wij hebben hiermede bijzonderlijk het oog op de woorden, tot Wetenschappen, Kunsten, Handwerken, Fabrijken en Trafijken behoorende, mitsgaders op die woorden en spreekwijzen, welke aan onderscheidene Plaatsen en Gewesten bijzonder eigen zijn. Ten aanzien der eersten, achten wij het noodig, eene *Lijst* te vormen van de Wetenschappen en Kunsten, uit welke men Kunstwoorden behoort over te nemen, en vervolgens de Eerste Klasse van dit Koninklijk Instituut uit te noodigen, om aan de onze de haar voorkomende Kunstwoorden in het vak der Wetenschappen te willen opgeven, en eene gelijke uitnoodiging te doen aan de Vierde Klasse, ten aanzien der Kunsten, welke de voorwerpen harer werkzaamheden uitmaken. Desgelijks wenschten wij eene *Lijst* van de Handwerken, Trafijken en Fabrijken te hebben opgemaakt, welker Kunstwoorden het Woordenboek dient te bevatten, om daarna de Leden, die daartoe door hunne woonplaats als anderszins het meest in de gelegenheid mogten zijn, te verzoeken, zich ter bijeenzameling van de Kunstwoorden tot elk derzelve behoorende, te willen verledigen.

Tot het bijeenbrengen eindelijk van de merkwaardigste *woorden* en *spreekwijzen*, in bijzondere Plaatsen en Gewesten in gebruik, zal men met veel vrucht kunnen, ja volstrekt moeten inroepen de hulp en medewerking van de Correspondenten, bij deze Klasse uit de kundigste Mannen in de onderscheidene Departementen van dit Koninkrijk benoemd, en voorts van alle zoodanige Leden, het zij van deze, het zij van de overige Klassen van dit

Instituut, van wie men met grond mag vooronderstellen, dat zij daartoe bijdragen zouden kunnen en willen leveren.

Eer wij dit gedeelte van ons Verslag besluiten, moeten wij der Klasse nog in bedenking geven, of het ter bevordering van ons oogmerk niet dienstig zou zijn, bij de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, welke, gelijk men weet, voor vele jaren een ontwerp gevormd heeft, tot het vervaardigen van een algemeen omschrijvend Woordenboek onzer Taal, en met de volvoering van dat ontwerp ook werkelijk eenen aanvang gemaakt, en daartoe vele bouwstoffen bijeen verzameld heeft, eene gepaste poging ter bekoming van die bouwstoffen aan te wenden.

Omtrent het vierde artikel van onzen last, rakende de voorloopige bepaling der TAALKUNDIGE GRONDEN, waarop het Woordenboek zou moeten gebouwd worden, zullen wij met een enkel woord volstaan kunnen. Wij zijn namelijk van gevoelen, dat de bewerking daarvan aan eene Commissie of bijzonder persoon behoort opgedragen te worden, welker of wiens arbeid vervolgens door de Klasse niet zal worden goedgekeurd, dan na vooraf het gevoelen van de Stellers van het Woordenboek daarover gevraagd te hebben.

Langer zal ons het vijfde of laatste artikel van onzen last moeten bezig houden, de REGELING namelijk van *alles*, wat dienen kan, om den *arbeid* der vervaardiging van een Algemeen Hollandsch Woordenboek op de meest gepaste wijze te doen aanvangen en voortzetten.

Hieromtrent zijn wij in de eerste plaats van oordeel,

dat men, ter bevordering van meerderen spoed en gemakkelijkheid in de bewerking, verscheidene voorwerpen van het hoofdwerk dier zamenstelling van het Woordenboek zou dienen af te zonderen, en aan bijzondere personen of Commissiën ter bearbeidinge op te dragen, om ze vervolgens, elk op zijne plaats in het Woordenboek in te lasschen. Tot die voorwerpen brengen wij:

1. De Kunstwoorden.
2. De Bastaardwoorden.
3. De Eigen- of Voornamen.
4. De namen van Landen, Gewesten, Steden, enz.
5. De Geslachten der zelfstandige Naamwoorden.
6. De accent en maat der woorden. En eindelijk,
7. Alle die Stukken, welke wij ten besluite van het eerste gedeelte van dit Raport, rakende de vereischten van het Woordenboek, hebben voorgesteld als moetende aan het hoofd van hetzelve geplaatst worden.

In de tweede plaats, zouden wij meenen, dat men eene Commissie, liefst van niet minder dan ZEVEN Leden, behoorde te benoemen, bijzonder belast met de zamenstelling van het Woordenboek; terwijl echter alle de Leden der Klasse ten ernstigste dienden uitgenoodigd e worden, om daartoe hunne bijdragen te leveren; gelijk wij dit zelfde ook ten aanzien der Correspondenten en van de Leden der overige Klassen, wilden gedaan hebben. Voorts zouden wij het nuttig keuren, de voorzeide Commissie te verpligten, om van den aanvang der bewerking des Woordenboeks af, *maandelijks*, door den oudste of jongste van hare Leden aan de Klasse verslag te doen van de vorderingen in den arbeid.

Eindelijk, moeten wij nog meer bepaaldelijk onze gedachten mededeelen, omtrent de wijze, waarop het werk der zamenstelling zou behooren aangelegd en voortgezet te worden.

Naar ons oordeel dan zal dit het eenvoudigst, geregeldst en gemakkelijkst op de volgende wijze geschieden.

1. Men late voor ieder letter eenige afzonderlijke (losse en ongeplakte) banden van wit papier, folio formaat, maken. Aan het hoofd van iedere oneven bladzijde wordt geplakt of geschreven een der woorden bij Kiliaan voorkomende, met deszelfs verklaring, naar volgorde.
2. Gelijke bijzondere banden make men voor de woorden, bij Kiliaan niet voorkomende.
3. Desgelijks make men bijzondere banden voor aanmerkingen, waarnemingen, excerpten, voorbeelden en bedenkelijkheden, die zich, van tijd tot tijd, mogten aanbieden en in nadere overweging dienen genomen te worden. Deze allen worden door elkander, slechts onder rubriek van het een of ander woord, waartoe zij betrekkelijk zijn, geschreven, en vervolgens genommerd, om het nommer in de banden van het eigenlijk Woordenboek op te teekenen en daartoe te verwijzen.
4. In ieder dier banden (sub. N°. 1 en 2 vermeld) bevatte men omtrent honderd woorden, of twee boek papier.
5. Hierna verdeele de Commissie bij loting onder zich de opeenvolgende honderdtallen van iedere letter. Elk honderdtal door het Lid, wien hetzelve is ten deel gevallen, zijnde afgewerkt, ga vervolgens rond bij de overige Leden der Commissie om door dezelve nagezien en met bijvoegselen, aanmerkingen enz. verrijkt te worden, en worde eindelijk, na ge-

meenschappelijke overweging, door de gezamenlijke Commissie vastgesteld.

6. Onder ieder woord in de banden, sub. N°. 1 en 2 vermeld, wordt door dengenen, wien die band bij loting is te beurt gevallen, in eene regelmatige en nader te bepalen volgorde geschreven al wat, naar voorschrift van hetgeen onder Art. 11 van het eerste gedeelte van dit Raport bepaald is, omtrent de woorden valt op te merken, doch ieder onder eene bijzondere rubriek; als

Deel der rede.
Declinatie of conjugatie.
Afstamming.
Derivaten.
Synonyma.
Constructie enz.

7. In de banden, sub N°. 3 vermeld, doe men overschrijven, alle aanmerkingen, waarnemingen, excerpten enz. welke der Commissie zullen voorkomen of medegedeeld worden.
8. Het ligchaam des Woordenboeks op die wijze tot stand gebragt zijnde, late men alles bijeen schrijven, wat bij voorraad goedgekeurd zal zijn; en neme vervolgens uit de subsidiaire Werken, wat dienstig zal zijn, met de aanmerkingen, die daaruit zullen voortvloeijen.
9. Daarna voege men de Kunstwoorden, Basterdwoorden enz. op hunne plaatsen in, of teekene immers dezelve aldaar met eene verwijzing op. Hetzelfde geschiede omtrent alles, wat afzonderlijk zal behandeld zijn.
10. Eindelijk worde alles, wanneer het zijn volle beslag

gekregen heeft, zorgvuldig nagezien, en een net afschrift daarvan bij stukken of gedeelten aan de Klasse ten onderzoek aangeboden; gelijk dit zelfde ook gedaan worde met de Verhandelingen, voor het Woordenboek te plaatsen.

Verder oordeelen wij niet te moeten vooruitloopen, om datgene te regelen, 't welk tot de eindelijke geheele voltooijing van dezen hoogstgewigtigen arbeid behoort; een' arbeid „ die gewisselijk, niettegenstaande alle mogelijke vlijt der bewerkers, nog verscheidene jaren zal vorderen, eer dezelve gebragt is tot die hoogte, waartoe wij dien in onze schets hebben opgevoerd. De toestand, waarin deze Klasse zich alsdan zal bevinden, zal veelligt haar in staat stellen, om aan het Plan eene nog grootere uitgebreidheid te geven; en dit alleen kan beslissen over 't geen dan gedaan moet worden, zoo om aan het werk de laatste hand te leggen, als om het op de gevoegelijkste en waardigste wijze het licht te doen zien. Wij meenen dus onze taak, voor zooverre de schikkingen aangaat, door deze Klasse, zonder hoogere medewerking omtrent het Woordenboek en deszelfs zamenstelling te maken, voor afgedaan te mogen houden, en eindigen dit Verslag, met hetzelve aan de oplettende overweging dezer Vergadering ten ernstigste aan te bevelen, ten einde de spoedigste maatregelen mogen genomen worden, om de vereenigde pogingen van de Leden dezer Klasse te doen zamenloopen tot instandbrenging van een zoodanig Algemeen Hollandsch Woordenboek, 't welk geschikt zij om de eer en den luister onzer rijke en schoone Moedertaal te handhaven en uit te breiden, en alzoo beantwoorde aan de loffelijke bedoelingen van eenen Kunst- en We-

tenschapkweekenden Koning, die door het geschenk daarvan zijne weldaden aan de Natie wil vermeerderen.

(*was geteekend*) M. Siegenbeek,
W. Bilderdijk,
P. Weiland,
J. H. van der Palm,
J. W. Bussingh.

PROEVE

OVER HET

TAAL-EIGEN

DER

STAD MAASTRICHT,

DOOR

Mr. *G. D. Franquinet*,

Advokaat bij het Provinciaal-Geregtshof in Limburg.

II.

WOORDENLIJST.

Achterein. Bijw.; meest *achtrein* uitgesproken, aanstonds, terstond, dadelijk. — *Achtereen* beteekent in het Nederduitsch en bij Kiliaan achtervolgens, de een na den anderen.

In plaats van *achterein* gebruikt men ook *zoegelijk*, *seffens;* men zie die woorden.

Alwijl en allewijl. Bijw.; heden, tegenwoordig, op dit oogenblik, op dit tijdstip. — Van het oude *wijl*, *wijle*, tijd, oogenblik, dat nog in eenige zegswijzen en zamengestelde woorden bewaard is gebleven. *Alwijl* is, voor zoo ver ik weet, slechts aan het Maastrichtsch eigen.

Amper. Bijv. nw.; zuur, scherp, bijtend van smaak. — Onrijpe vruchten hebben eenen *amperen* smaak. Kil. »amper, *acerbus*, *immaturus*, *asper*, *amarus*." Dit oude woord is uit het Nederduitsch verdwenen; Cats gebruikte het nog zeer dikwerf, en Bilderdijk, die vele verouderde woorden trachtte te doen herleven, bezigde het ook meermalen, onder anderen in de Z. der Gel. I. v. 165:

't Gehemell' wordt geblaard door bijtende amperzuren.

op welk vers Prof. David, in zijne uitgave der Z. der Gel. (Leuven 1848.), aanmerkt, dat in den zin van scherp, *amper* in België in levend gebruik is.

Te Maastricht bestaat nog het bijv. nw. amperig, in dezelfde beteekenis als amper.

Aonzeenelik. Bijv. nw.; aanzienlijk, doch niet in de beteekenis, die men in het Hollandsch aan dit woord hecht, maar in den oorspronkelijken zin van: die of dat gezien mag worden, die of dat verdient gezien te worden. Zoo zal men zeggen: *en aonzeenlik meidske* voor een meisje, dat niet schoon maar ook niet leelijk is, en wel verdient aangezien te worden.

Appelekouw. Z. nw.; abrikoos. — Is eene verbastering van het laatste. Elders hoort men *appelekoos;* en Cats en zijne tijdgenooten schreven *abricock.*

Babbelguutjes. Z. nw. in het mv.; gebabbel, gesnap, veel gepraat. — Dit woord wordt ook in andere oorden van Nederland gebruikt, doch in verschillende beteekenissen. Zeeuwsch kanton Axel: *babblègeusjes*, tegenspraak. (Archief voor Ned. Taalk. II. bl. 155). Groningen: *babbelgugies*, kwinkslagen van een grappenmaker. (Taalk. Mag. IV. bl. 674) 1). Het zal eigenlijk *babbelguitje*, kleine babbelaar, slimme, looze snapper, grappenmaker, zijn, en dus in het begin een persoon hebben aangeduid.

Bak. Z. nw.; varken; ook als scheldnaam gebezigd. Van dit bak komt het zamengestelde speebak, (eig. *speenbak*) speenvarken. Het verkleiningswoord luidt *bek-*

---

1) [In dezen zin kwam *babbelguigjes* mij voor in Bernagies Kluchtspel: *De Romanzieke Juffer*, bl. 51:

Spreek de waarheid. — Geen babbelguigjes *te maaken.*
Gy kent my; dat zij u genoeg gezeid.
Ik weet noch verscheide potsen van u, enz.

d. i. blijkbaar *grappen, potsen.* De hier gebezigde spelling wijst dan ook tevens den oorsprong des woords aan. Het is *babbel-guigje*, zijnde *guig* spotternij, scherts; waarvan *guigen, guichelen*, bespotten, gekscheren, en meer andere spreekwijzen. A. d. J.]

ske — Kil. meldt *baecke* reeds als *vetus*. Bij de oude schrijvers wordt het meermalen gevonden, onder anderen Limb. II. 385:

> Baken, *ossen*, *orssen*, *mulen*,
> *Niet en liet hiis hem ontsculen*,
> *Hi en besagh al te male.*

Meer voorbeelden zijn te vinden bij Clarisse, Heim. der Heim. bl. 358.

Baor. Z. nw.; een platte bak of kom van aarde of metaal; wanneer die bak met gaatjes voorzien is, om van een kooksel het water af te scheiden, wordt hij zijbaor (*zijpbaar*) genoemd. — Hangt dit *baor* zamen met *baar*, werktuig om te dragen; of met *baar*, naakt, open, bloot?

Bats. Z. nw.; dik van het been, dij, van menschen en dieren gezegd.

Bazelen. Ww.; verward spreken, raaskallen; wordt door de kinderen ook gebruikt voor het brommen van een ronddraaijenden tol. — Frequentativum van het oude *baezen*, bij Kiliaan delirare, errare, enz.

Behébbelik. B. nw.; gulzig, gretig, hebzuchtig; en van daar ook, bij extensie, groot, dik, overvloedig, overvol, als b. v. *de hébs mich en* behebbelikke *tas ingeschonken*, gij hebt mij eene overvolle tas (d. i. kopje, thee of koffij) ingeschonken. — Gevormd van het niet gebruikelijke werkwoord *behebben*, waarvan nog in het Nederduitsch *behebt*.

Begaoijen. Ww.; bemorsen, bevuilen, smerig maken. — *Begaoijen* alleen heeft dus dezelfde kracht als *lielik begaoijen*, bij Kiliaan *leelijck begaeden*. Afgeleid van het oude *gaden* (zie *gaaijen*), is *begaden* eigenlijk behagelijk maken, dus versieren, gelijk Kil. het ook vertaalt door decorare, colere; van daar, met verzwakte beteekenis, maken, vormen, Kil. con-

formare, formare, en uitrusten, toestellen, in orde brengen, zoo als de heer De Vries dit woord verklaart in zijne Woordenlijst op den Lekenspiegel.

Bemaken. Ww.; iets bemaken, dat is maken, zorgen, dat iets gebeure, plaats hebbe, geschiede. — Het eenvoudige maken heeft ook soms die beteekenis, en wordt buitendien zeer dikwijls als een soort van hulpwoord gebruikt, b. v. *maak heum te vinden*, *de moos dat maken te kriigen*, waarvoor men in het Nederduitsch zou zeggen: maak dat gij hem vindt; gij moet zorgen, dat gij dat krijgt.

Benkelik. B. nw.; verschrikkelijk, vervaarlijk, groot. *Tis ene benkelikke kerel*, het is een groote, vervaarlijke kerel. Wordt ook als bijwoord in den zin van zeer, uitermate, gebruikt: *dee maan is benkelik lielik*, die man is zeer, buitenmate leelijk. — Ik meen er den wortel *bang* in te herkennen; *benkelik* zal dus *bangelijk* zijn, iemand of iets dat bang maakt.

Berie. Z. nw.; draagbaar, ook voor lijkbaar. Kiliaan: »berie, berrie."

Bezèi. Z. nw.; verstand, oplettendheid. *Heer heet dao gei bezèi van*, hij heeft daar geen verstand van. Wordt meest gebruikt bij toepassing op kleine kinderen. — In het Zeeuwsch kanton Axel zegt men *verzèi* voor oplettendheid. Arch. voor Ned. Taalk. II. bl. 194.

Bijs. Z. nw.; scherpe wind, meestal van den noordewind gezegd. — In die beteekenis teekent Kiliaan het woord als verouderd op, doch getuigt, dat het ten zijnen tijde nog gebezigd werd voor »tempestas horrida, furens impetus aëris."

Het werkwoord bijsen heeft de beteekenis van voortsnellen, wegloopen, wegrollen. De kinderen zeggen van eenen tol die, slecht opgewonden, in plaats van

rond te draaijen, wegvliegt: *deen dop geit biigé* (de *g* als in het Fransch uitgesproken) d. i. die tol gaat biezen of bijsen. — Weiland merkt op, dat men in Overijssel nog zegt *bissen* of *bizzen* voor heen en weder loopen. Kiliaan: »bijsen, biesen, *aestuare*, *exaestuare*, *aestu exagitari*; *furente ac violento impetu agitari*."

Boenen. Ww.; stoelen, vloeren *boenen*. In het Nederd. zegt men *wrijven*. *Boenen* is echter op vele plaatsen in gebruik. — De stof waarmede men boent, noemt men *boensel*.

Bredsig. B. nw.; weelderig, geil; wordt echter in het algemeen gezegd voor: wispelturig, speelziek. Van het oude *bredse*, *bradse*, Kil. coleus, testiculus.

Breuling. Z. nw.; vet varken, gemast varken. Dit woord, met klankverandering voor *broeiling*, is gevormd van *broeijen*, hetzelfde als het oude *schouden*, beiden bij Kiliaan in de beteekenis van: met warm water overgieten. Weiland ook kent aan *broeijen* den zin toe van: iets in het water zetten. Men broeit of schoudt een dood varken om het te ontharen. Kiliaan kent nu wel *schoudelinck*, braedverken, porcellus, fartilis, maar niet *broeiling*, dat nogtans dezelfde beteekenis moet hebben.

Van dit *broeijen*, met betrekking op het varken, stamt ook af het Maastrichtsche woord breui, het vettig vocht waarin de leverworst of leverbeuling gekookt is. — Kil. »broeije, brue, *jus*, *jusculum*."

Dabben en dabbelen. Ww.; graven, delven, maar enkel met handen en voeten. Kil. *subigere*, *suffodere*, *fodicare*.

Daonig. B. nw.; het Nederduitsche *danig* van zoodanig, dusdanig, enz. — Geweldig, groot, b.v. *er leet enen daonigen keek*, hij liet eenen geweldigen schreeuw uit. Wordt

ook en meestal als bijwoord gebezigd, zeer, uitermate, b. v. *'t sermoen heet daonig lang gedoord*, het sermoon heeft zeer lang geduurd. In het Nederduitsch wordt het niet geduld, hoewel Immerzeel in zijn Augias *danig leep* voor: geweldig leep, gesteld heeft. Prof. Bormans, in zijne aant. op het Leven van Sinte Kerstine, bl. 423, meldt dat het insgelijks te St. Truiden afzonderlijk gebruikt wordt.

Dék en déks. Bijw.; dikwijls. — *Déks* is de genitivus van *dék*, gelijk *dikwijls* van *dikwijl*, welke genitivale uitgang ook aan andere bijwoorden te beurt gevallen is. Bij Kiliaan vindt men *dick* en *dickent*, en bij de oude schrijvers in hope *dic*, *dicke*, *dicken*, en somtijds *dickent*. Men raadplege Clarisse, Heim. der Heim, bl. 396, en de daar aangehaalde schrijvers.

Déur. Z. nw.; stier.

Donderschoor. Z. nw.; dondervlaag, slag- of stortregen bij een donderweder. — Kiliaan heeft dit woord in den zin van *fulgur*, *vis tonitrui*.

Doon. Bijw.; altijd gevoegd bij de woordjes *aon* en *bij*. *Doon bij*, kort bij, vlak bij; *doon aon de moer*, vast tegen den muur aan. — Dit woordje dreigt uit den tongval te verdwijnen: men hoort het zeer zelden, en enkel in den mond van oude lieden. Kiliaan vertaalt het door: aanstonds, dadelijk, en door: kort bij, naast bij. In den Minnenloep komt *doon*, *doen*, *duen*, meermalen voor in de beteekenis van *vast*, *streng*, *sterk*, *digt*. Men zie het Gloss. op dat gedicht, in voce, waar de heer Leendertz, onder andere aanwijzingen, opmerkt dat *deun aan den muur* ook nog in Vriesland gebruikelijk is.

Dop. Z. nw.; tol. Kil. — Hd. *Topf*. In het Nederduitsch bestaat nog *toppen*, met den tol spelen, als een tol ronddraaijen. Van het Hd. *toben*, draaijen.

Doppen. Ww.; doopen, indoopen, dompelen. Kil.

Dul. B. nw.; bedwelmd, duizelig. — Bij Kiliaan en in het Nederduitsch is *dol*, *dul*, razend, waanzinnig, verwoed.

Het ww. dullen, dat bij Kil. nog bestaat in den zin van: zot zijn, insanire, wordt te Maastricht alleen gebruikt voor het verward spreken, het raaskallen van eenen zieke, het Fr. *délirer*.

Bij de oudere schrijvers had het woord *dul* de beteekenis van dwaas, onverstandig, dom, loszinnig. Dboec van den houte, v. 603—605:

O boem, heilicheden vul
Twi was ic ye soe dul
Dat ic op di sitten soude?

Andere voorbeelden zijn aangehaald door Clarisse, Heim. der Heim. bl. 174 en 175. — In den Minnenloep komt ook het ww. *verdullen* voor, II. 3075; IV. 591, 2021. Doch in Karel de Gr. en zijne XII Pairs vind ik *verduelt*, in denzelfden zin als het Maastrichtsch *dul*, gebruikt, II. 496—499:

En ware tswert niet gescampelt dale,
In wane niet thovet ware gecloven
So wale geraectine boven,
Doch bleef hi verduelt *lange.*

Dr. Jonckbloet, in zijn Gloss. op Kar. de Gr., verklaart het, wel is waar, als deelw. van een ww. *verdwellen*, tot welks bestaan hij echter geen tweede bewijs kan bijbrengen. Zoude het niet kunnen beschouwd worden als eene verlenging (verdubbeling van vokalen is toch bij de ouden niet ongewoon) van *verduld*, en teruggebragt worden tot *verdullen*, welks beteekenis niet alleen verdwazen, maar ook bedwelmen, duizelig worden zoude zijn? In het voorbijgaan zij gezegd, dat

voor bedwelmen, duizelig worden, de Maastrichtenaar een ander woord bezit, hetwelk in het Nederduitsch niet bestaat, namelijk verduuzelen, met *ver* van *duuzelen*, duizelen, gevormd.

De grondbeteekenis van *dol*, *dul*, enz., schijnt mij toe het *draaijen* te zijn. Men vergelijke *dol*, roeipen, *dol*, (bij Kil.) waarvoor men in Holland *tol* zegt, *dolen*, dwalen, enz., enz.

Dol en *dúl* wordt te Maastricht ook nog gezegd van eene schroef, die niet meer in haar gat past: *de schrouf is dol*, omdat, naar de gegevene verklaring, de schroef zich dan vrij beweegt en in haar gat of opening rondraait. Men zie verder het woord *verduld.*

Eerebeis. Z. nw.; aardbezie, aardbei. — *Eerebeis*, gelijk men wel bemerken zal, is eene verzachte uitspraak voor *eerdebeis.* Zie § 14, n°. 7.

Erg. Z. nw.; kwaad, kwaad opzet, b. v. *ich zeen dao gein erg in*, ik zie daar geen kwaad in; *heer heet dat zonder erg gedoon*, hij heeft dat zonder kwaad opzet gedaan.

Ere. Z. nw.; voorhuis, (hetgeen de Franschen noemen *vestibule.*) — Kil. »ere, aere, *area*, *pavimentum*, *officina*, *taberna.*" Te Maastricht noemt men algemeen *area* eene beslotene plaats (*impasse*), die tot ingang dient van het oud-Dominikanenklooster, waar thans het Athenaeum geplaatst is.

Euverduuvelen. Ww.; (*overduivelen*) bedremmelen, zoo door handelingen als door spraak en rede; doch veel meer gebruikt in het laatste dan in het eerste geval. — Dit woord, dat in het Nederduitsch niet bestaat, is nogtans door Bilderdijk gebezigd in zijn Muis- en Kikv. krijg. bl. 20:

My dien ge in 't Worstelperk, of Schermschool, of Biljard
Niet overduivlen *zoudt, al hadt ge een leeuwenhart.*

Het is echter niet eene door Bilderdijk nieuw gevormde uitdrukking, zoo als de heer De Jager beweert in zijne bekroonde *Proeve over den invloed van Bilderdijks werken op onze taal*, bl. 54; maar de groote dichter heeft enkel aan dit woord, dat hij in dit of géén oord van het vaderland uit den mond van het volk heeft geleerd, een wettig bestaan geschonken.

Evels. Bijw.; maar, doch, en in sommige gevallen: slechts. Dit *evels* staat voor *evens* (bij Kil. niet bekend) en is afgeleid van *even*, oul. effen, vlak, gelijk *slechts* afstamt van *slecht*, *slicht*, bij Kil. en oude schrijvers, vlak, effen, waarvan nog het Nederd. *slechten*, te Maastr. *slichten*.

Eweeg. Bijw.; weg, hiervan daan. Kil. *ewegh*. Eng. *away*. Het is het oude *enweghe*, Limb. II. 529—531:

Doen stonden si op ende namen tgoet,
Ende dadent laden metter spoet,
Ende voerdent met hem enweghe.

Men vindt ook *enwech*, dBoec van den Houte, v. 394, en *inwech*, Van den Lev. ons Heren, v. 303:

hi voer inwech,
Ten hoghen trone.

Fiimelen. Ww.; is eigenlijk het Nederd. *fijmelen*, doch bezit, van alle dezes beteekenissen, slechts die van: huichelen in godsdienstige zaken, den heilige spelen. Buitendien heeft dit woord in het Maastrichtsche taaleigen nog den zin van: stil in de ooren spreken, 't meest echter op vrijers toegepast. Men verg. *foemelen*.

Flets. Tusschenw. dienende om het geluid, door een vallend of geworpen voorwerp veroorzaakt, uit te drukken, b. v. *En flets! veel het* of *smeet er het dao-*

neer; en plof! viel het of smeet hij het daarneder. — Van daar ook

Fletsen. Ww.; werpen, nederwerpen, doch zoo dat het geworpen voorwerp een geluid bij het vallen geeft. — Hoe dit *flets* en *fletsen* zamenhangt met het Nederd. *flets*, bleek, verschoten van kleur, dat te Maastricht fles, vles luidt, kan ik mij niet anders verklaren dan door te gissen, dat de grondbeteekenis van *fletsen* vallen is. Men zegt immers ook *vervallen van kleur* voor bleek; verder is op die wijze te wettigen de beteekenis van slap, krachteloos (vervallen van kracht) en van verslappen, ontkrachten, welke Bilderdijk aan *flets* en het ww. *verfletschen* toekent, Meng. II. bl. 8:

Zijn armen hongen flets, *by 't lichaam neêrgezegen.*

en Treursp. II. bl. 15:

Dat geen verwijfde knaap, geen arm verfletscht *van* [*spieren*,
My aanroere op de koets die Kormak mocht versieren.

Men zie De Jagers Proeve, bl. 90.

Het ww. verfletsen, dat het eerst door Bilderdijk in de geschreven taal (*verfletschen*) gebruikt is, bestaat ook te Maastricht in den zin van verbleeken, verslappen, vervallen (door ziekte), en bij uitbreiding van bederven, verknoeijen, verbruiden. Zie mijne slotaanteekening op *euverduuvelen*.

Foemelen. Ww. is, gelijk het bovengenoemde *fiimelen*, eene klankverwisseling van het Nederd. *fijmelen*, bij Kil. *fimelen*, *femelen*, en wordt in eene beteekenis gebruikt, welke het Nederd. *fijmelen* niet meer bezit, doch die met de door Kiliaan opgegevene vrij wel strookt, namelijk: *digitis lascive attingere*, Kil. *lascivire*, *gesticulari digitis*. Voor het *rem habere*

cum puella, door Van Hasselt in zijne aant. op Kil. aangewezen, wordt het nooit gebezigd.

Het ww. verfoemelen integendeel beteekent, voor eene kleinigheid, voor eenen spotprijs iets verkoopen, tegen eene kleinigheid iets verruilen. — Hier schittert dus de gewone zin van het Nederd. *fijmelen* door, namelijk futselen, zich met geringe zaken ophouden.

Fom. Z. nw.; een ronde, langwerpige, uit kolengruis en leemaarde met water zamengestelde kluit, bestemd om in kagchels en open vuren verbrand te worden. Een uitgebrande fom wordt kluut (kluit) genoemd. — Daar men om fommen te maken, het kolengruis en de leemaarde door malkander werpt en met handen of voeten mengt, zoo schijnt mij het Nederd. *fommelen*, dooreen werpen, onachtzaam behandelen, kreuken, met ons *fom* in eene naauwe betrekking te staan.

Gaaijen. Ww.; behagen, lusten, met den dativus: *dat gaait mich*, dat behaagt mij. — Het is het bij Kiliaan en bij de oude schrijvers bekende *gaeden*, *gaeijen*. Brab. Yeesten, VI. 6964:

Ridende van stede te steden,
Daer hem dat gaedde *ende vueghde*
Ende tsynre herten best ghenueghde.

Z. de Woordenlijsten op den Lekensp. en Limb.

Gaar. Bijw.; geheellijk. Hd. *gar*. — Alleenlijk gebruikt in de spreekwijzen: *gaar neet*, in het geheel niet, en *gaar en gansch*, geheel en al, volkomen.

Gats. Z. nw; kleine weg, kleine straat. Meer gebruikelijk echter is het verkleiningswoord *getske*. — Bij Kil. staat *gatte*, vicus, platea, reeds als verouderd opgeteekend. Bij Hooft en in de middeleeuwsche schriften vindt men *gas*, b. v. Minnenl. I. 1712:

Als ghi den ouden hont hoort bassen
Soe hoert ende siet tot allen gassen.

Gebieren. Ww. De zin van dit woord is moeijelijk te bepalen. *Ich gebierde dao neet van*, d. i. ik sprak, ik repte daar niet van, ik roerde dat punt niet aan; of liefst nog: ik deed, ik hield mij alsof ik er niets van wist. — Het woord is eigenlijk het oude, bij Kiliaan nog aanwezige *ghebaren*, zich aanstellen, zich houden, handelen en ook vertoonen.

Gemutst. B. nw.; *Gemutst ziin* beteekent gezind zijn, b. v. *euse meister is van daog goot* of *slecht gemutst*, onze meester is heden goed of slecht gezind. — Men zou dit woord kunnen afleiden van *muts*, te meer daar men van iemand die zich zeer moeijelijk of toegevend toont, zegt: *er heet zen koei* (ook: *zwarte*) of *gooi muts op*, hij heeft zijne kwade of goede muts op. Ik kleef echter het gevoelen van Prof. Bormans aan, die het (te St. Truiden zegt men *gemoetst*) als verbasterd beschouwt van het bij de Ouden gebruikelijke *gemoet* (Kil. *ghemoed*) — waarvoor ook *te moede*, — gezind, aangehitst, aangemoedigd. Men zie de geleerde aanteekening van Prof. Bormans, Lev. van St. Kerst. bl. 228—231, en Clarisse, Heim. der Heim. bl. 207.

Genan. Z. nw.; naamgenoot.

Gesad. B. nw.; gemanierd, beleefd, beschaafd, b. v. *dat is ene gesadde jonge mensch.* Hd. *gesittet;* stamt af van *zeden.* — Kil. *ghesaet*, *ghesaetigh*, modestus, tranquillus, placidus. Bij Van Maerlant en andere middeleeuwsche dichters is *gheseet*, *gheseedt*, *gheseedet*, goed van zeden, welgemanierd. Sp. Hist. I. bl. 352:

Es hi dan gesont van lire
So comen an hem scone wive
Il el gheseet *en wel geboren.*

Parth. en Mel. v. 195 :

Pinet om ere ende om doget:
Sijt wel gesedet, *d'gi moget.*

Bij Clarisse, Heim. der Heim. bl. 472, staan nog andere voorbeelden opgeteekend.

Gesat. B. nw. Wanneer iemand niet dik, maar toch bij vleesch is en zijne ledematen in volle harmonie onderling staan, noemt men hem *gesat. Jaan en Klaos ziin even groet, mer Jaan is mie gesat.* Jan en Klaas zijn even groot, maar Jan is meer bij vleesch. — Komt van *zetten.*

Gestoon. Ww.; toestemmen, toegeven, bekennen. Oudtijds en bij Kiliaan, beteekent *gestaden* toestaan, toelaten, vergunnen. Te St. Truiden gebruikt men ook *gestän*, doch, volgens Prof. Bormans (Lev. v. St. Kerst. bl. 451), voor *toestaan*, in de twee zinnen van het Fr. *accorder*, toegeven of bekennen, en toelaten.

Get. Vnw.; bekleedt de plaats van het Nederd. *wat* of *iets*, of *een weinig. Ich héb heúm get van me broed gegeven.* Ik heb hem wat, of een weinig, van mijn brood gegeven. *Wéllen veer get wandelen?* willen wij wat, of een weinig, wandelen? *Ich zal dich get geven;* ik zal u iets geven. — In verbinding met *en*, een, verkrijgt *get* juist eene tegenovergestelde beteekenis, namelijk van *veel. Dao ziin get en minsen geweest*, daar zijn veel menschen geweest. *In dee winkel hébben ze get en geld geluust;* in dien winkel hebben zij (heeft men) veel geld ontvangen (zie *lusen*). — Dit woordje *get* houden wij niet voor eene verbastering van het Nederd. *wat*, maar voor *iet* of *jet* (waarvan *iets*), hetgeen niets anders is dan het onzijdig geslacht van een oud voornaamwoord *ie.* Het bestaan van dit voornaamwoord is nog onbetwistbaar

uit onze hedendaagsche Nederduitsche taal af te leiden; ik hoop dit punt later eens in het Archief te behandelen.

Gevallen. Ww.; gebeuren, geschieden, in welken zin ook somwijlen het eenvoudige *vallen* gebruikt wordt; Kiliaan. — Dat *vallen* en *gevallen* in die beteekenis bij de ouden veelvuldig gevonden worden, behoeft naauwelijks eene melding.

Gier. B. nw.; inhalig, gierig. — Wordt niet bij Kil. doch wel bij vroegere schrijvers gevonden. Men zie de aant. van Dr. de Vries in de N. W. der Maatsch. v. Ned. Letterk. VI. 166.

Groffiaot. Z. nw.; angelier. Kil. »ghenoffel, groffel."

Halfing. Z. nw.; pachter. — Het is het oude *half-winne*, Kil. partiarius.

Hel. B. nw. (de *e* lang uitgesproken, *hel*) hard.

Heulenteer. Z. nw.; vlierboom, *sambucus*. — Kil. meldt *holdertere*, *hollertere*, *holentere*, als verouderd, *vetus*. — Het is zamengesteld van *hool* (met umlaut *heul*), hol, en *teer*, boom. Dit laatste, bij Kil. insgelijks als *vetus* opgegeven, wordt bij Mel. St. (uitg. Huydecoper) I. bl. 553 gevonden, en schijnt tot *tieren*, groeijen, te moeten teruggebragt worden. Eng. *tree*. — Ik geloof niet, dat dit oude *teer* in andere oorden van Nederland nog bestaat. Z. *wachelteer*.

Hies. Z. nw.; holte, die zich aan het menschenbeen achter de knie bevindt.

Hoddel. Z. nw.; verwarring. *Dat is dao enen hoddel*, dat is daar eene verwarring, daar ligt alles door malkaâr. De Hollanders gebruiken daarvoor *hobbel*. Weiland: *het is alles in den hobbel*, d. i. verkeerd, verward.

Hoddelen. Ww.; verwarren, verkeerd doen, knoeijen. *Laot heúm mer hoddelen*, d. i. laat hem maar knoeijen, sukkelen. In het Nederd. zegt men daarvoor *laat hem hobben en tobben*. *Hoddelen* beteekent ook nog wiggelen, zich bewegen, niet vast staan, *die taofel hoddelt;* van daar ook: hotsen, 't Fransche *cahotter: veer ziin op de hiel reis gehoddeld gewoorden*, wij zijn op de geheele reis gehotst geworden; *dee wagen hoddelde daonig*, die wagen schokte geweldig. — Van dit *hoddelen*, of eenvoudiger *hodden*, bestaat nog heden in het Nederd. *hoddebek* voor *hobbelbek*, stamelaar.

Hoedelen. Ww.; hoereren, ongehuwd met eene vrouw omgaan, doch meest: met eene bijzit wonen. — Frequent. van het oude *hoeden*, ter vrouwe nemen (wortel: *hoden?* Kil.)

Huif. Z. nw.; knikker. — In tegendeel wordt het hoofd van den mensch door het gemeene volk soms *knikker* genoemd.

Huit. Z. nw.; hoofd. — Bij oude schrijvers vindt men *hoet* of *hoed*. Zoo in Fragm. v. Ps. 22 (N. W. v. de Maatsch. v. Nd. Lk. V. 1 Stuk, bl. 212):

Alle die mi saghen, bespotten mi
Si roerden 't hoet *en spraken daerbi.*

Lev. v. St. Kerst. v. 138:

Dat si der waerheid nien souden afgaen,
Al soud men hen haer hoed *afslaen.*

Kil. heeft *hood*, van welk ook voorbeelden bij de Ouden aangetroffen worden. Men zie Huydecoper op M. St. III. bl. 294, en G. van Hasselt op Kil.

Ieverans. Bijw.; ergens, en nieverans, bijw. nergens. — Zijn niet alleen bijw. van plaats, maar ver-

vangen ook zeer dikwijls de onbep. voornw. *iets*, en *niets;* b. v. *ich moot het toch ieverans mét gedoon hébben*, ik moet het toch met iets gedaan hebben. *Ich spraok nieverans van*, ik sprak van niets. — Prof. Bormans, in Lev. v. St. Kerst. bl. 442, zegt ons, dat men te St. Truiden ook *ieverans* en *nieverans* gebruikt als locaal bijw. en als pron. Ik beschouw die twee vormen als verbastering van het oude *ieveren*, *iegeren*, *ieverinc*, *iewerinc*, *iewerincs* of *iegherincs*, en dezes negatief.

Jakkeren. Ww.; frequent. van het minder gebruikelijke *jakken;* beiden beduiden hard loopen, draven, galoperen, van paarden of van hunne ruiters gezegd. *Zuug dee ruuter ins jakkeren*, ziet dien ruiter eens hard draven. — Weiland meldt, dat *jakken* in Vlaanderen beteekent een paard met de klappende zweep voortjagen. Prof. Bormans, sprekende van het St. Truijersch *tjakken* en *tjakkelen* (Lev. v. St. Kerst. bl. 81), erkent er den invloed in van het digt bij St. Truiden gesprokene luiksch-waalsch dialekt, hetwelk *saki* zegt voor: met geweld af- of optrekken, en leidt het verder af van het oude *saken*, *sacken*, trekken. Ik vermeen, dat het eerder bij *jagen*, met konsonantverdubbeling, te huis behoort.

Jóchelen. Ww.; veel lagchen, frequent. van het eenvoudige *jóchen*, dat enkel nog gehoord wordt in *oetjóchen*, uitlagchen, bespotten. — Het is naauw verwant, zoo niet hetzelfde woord, met het Nederd. *jokken*, als ook met *goochelen*, dat te Maastricht *gouchelen* (Hd. *gauchlen*) luidt.

Kanjel. Z. nw.; dakgoot; zoowel die goot, welke langs het dak loopt, als die, welke het water van het dak naar onder leidt. — Het woord is eigenlijk *kantel*, van *kant*.

Kaölen. Ww.; branden, gloeijen, doch zonder te vlammen. Gevormd met umlaut van kaol, Nederd. *kool*, stuk doorgebrand steenkool of hout.

Kaozelen. Ww.; eigenlijk met den bal spelen, als frequent. van het Nederd. *kaatsen;* daarvan ook in het algemeen iets of iemand op- en afwerpen, heen en weer werpen, slingeren, doen loopen, enz. Bij uitgestrekter beteekenis, met iemand doen wat men wil. *Heer is zoe good, ze doen niks es met heúm kaozelen*, hij is zoo goed, zij doen niets als met hem kaatzelen, d. i. hij is zoo goed, dat zij met hem doen wat zij willen. Men zie verder *ketsen*.

Kazelen. Ww.; veel spreken, gedurig spreken, ook: verward spreken. — Ik vermeen, dat dit woord eigenlijk *kozelen* is, en frequent. van *kozen*, dat tegenwoordig vriendelijk, minzaam spreken, liefkozen; doch, in vroegeren tijd, gelijk het O. Hd. *Kôsôn* en het M. Hd. *kosen*, eenvoudig: spreken beteekende.

Keken. Ww.; schreeuwen, hard spreken. Kil. kent het ook nog in die beteekenis: schreeuwen, babbelen, snappen. In het Nederd. bestaat nog slechts het frequent. *kekeren* voor stamelen. — Hiermeê zijn verwant de nog gebruikelijke woorden *kweken*, *kwaken*.

Kekelen (zich). Ww.; malkander tegenschreeuwen, van daar malkander iets betwisten, twisten, geschil hebben. Het is een frequent. van het voorgaande *keken*.

Ketsch. Z. nw.. Wanneer men appelen of peren aan stukken snijdt, en die laat droogen, worden die gedroogde stukken *ketschen* genoemd.

Ketsen. Ww.; loopen, snel loopen, jagen; Kil. *ketsen*, *kitsen*.

Ketsen of ketschen. Ww.; slaan, alleenlijk nog gebezigd in: *vuur ketschen*, vuur slaan, met ijzer op steen. — Kiliaan heeft *ketsen* slechts als synoniem

van *kaetsen*, met den bal spelen, waar de grondgedachte toch van *slaan* is, doch meldt het z. nw. *ketse* of *kaetse*, slag.

Meer in gebruik als *ketschen* is het intensieve *kwetschen*, slaan, tegen iets slaan, doch zoo dat het geslagene voorwerp verbrijzeld, gewond of gekwetst worde: *kwetsch heúm tegen de moer* of *tegen de stein aon*, slaat hem tegen den muur of tegen de steenen aan.

Keúren. Ww.; heeft buiten de beteekenis van proeven, beproeven (het Nederd. *keuren*) ook nog die van streelen, liefkozen. Men verg. het Nederd. *koren* in het zamengest. *bekoren*.

Kies. Z. nw.; kaas. Dat wij dit woord hier opnemen, is om de spreekwijze: *zene kies laoten nummen*, welker beteekenis moeijelijk te bepalen is. Het kan zijn: zich voor den zot laten houden, zich laten overwinnen, beschimpen, enz. — Die spreekwijze is overgenomen uit de fabel van den vos en den raaf.

Kigchelen. Ww.; lagchen, schateren. — Behoort het als frequent. tot *kikken?* Ik geloof het niet, maar breng het liever tot *keken* en *kekelen*, te meer daar Kiliaan ook een frequent. van *keken* in die beteekenis kent: »kekeren, *cachinnari*, *immoderate ridere*."

Kis-kis. Gez. (tegen kinderen). b. v. *Ick geef tich zoegeliik veur dienen kis-kis*, d. i. ik sla u aanstonds op uw billen. — In het Zeeuwsch kanton Axel zegt men daarvoor: *'k zà je geven vo je is kiis kas ki opia*. Arch. van Ned. Taalk. II. bl. 168.

Kitsch. Z. nw.; hart van appel of peer, het middengedeelte waar de pitten zich in bevinden. Zie 't voorg. *ketsch*.

Kivie. Z. nw.; een van wissen gevlochten kooi, om kiekens en duiven op te sluiten. — Kil. heeft *kevie*

voor »kouwe, voghelhuis, kooi." Te Maastricht zegt men voor kooi, k o u w.

K l a n j o e r. Z. nw.; het gevlochten koordje dat aan het uiteinde eener zweep wordt gehecht, en aan deze eenen schellen klank doet te weeg brengen. — Van het Latijnsche woord *clangor?*

K l i e. Z. nw.; klaver. Kil. *klee.*

K l e d d e n of k l e t t e n. Ww.; hechten, vasthechten. Kil. »klessen, *affigere et adhaerere, adhaerescere.*

K l e d d e r e n. Ww.; klimmen, klauteren. — Frequent. van het voorgaande *kledden.* In het Hd. is het *klettern*, en Kil. heeft ook *kletteren.* Hoewel dit woord in het Nederd. niet bestaat, is het door Bilderdijk gebezigd in Ovid. bl. 181:

— *daar hy 's hemels hoogte onzinnig dorst* bekletteren.

K l o e s t e r. Z. nw.; 1°.) klooster, (in die beteekenis wordt *kloester* kort uitgesproken). 2°.) slot, niet een slot in het algemeen, maar dat soort hetwelk met een ronden uitspringenden arm in een haak of ring hangt; dus een slot gelijk men gewoonlijk bezigt aan de ketenen van een gevangene. Van daar heeft *kloester*, gelijk het Nederd. *kluister*, ook de beteekenis van ijzers, boeijen.

K o e k e l o e r e n. Ww.; halsstarrig in eene zelfde rigting blijven zien, doch in gedachten verzonken. — Is zamengesteld uit k o e k e n, zoo als de boeren van de omstreken der stad nog zeggen voor *kijken*, en l o e r e n, dat te Maastricht in zijne oude beteekenis van zien, naauwkeurig, scherp op iets zien, genomen wordt.

K ó k e r e l. Z. nw.; speeltuigje, hetwelk de kinderen door het slaan van een zweepje al draaijende doen voortsnellen, drijftol.

K o e r e z e l. Z. nw.; buiten de gewone zamenstellingen

met *koer*, Nederd. *koor*, als: *koerkap*, *koerkleed*, *koerzang*, *kraol* voor *koeraol* (koraal), heeft men nog te Maastricht de zeer vleijende uitdrukking *koorezel*, waarmede men den man die de orde in de kerk houdt, in het Fransch *le suisse*, beduidt.

Kortswijl. Bijw.; geheel verschillend van beteekenis als het Nederd. *kortswijl.* Dit is boert, vrolijkheid, tijdverdrijf; terwijl het eerste voor: korts, sedert korten tijd, gebruikt wordt.

Kousches. Bijv. nw.; wordt alleenlijk gebruikt in de spreekwijze: *het is neet kousches*, het is niet zonder gevaar, het is niet voorzigtig het te doen of te wagen. Op personen toegepast: *heer is neet kousches*, beteekent het: hij is niet te betrouwen. — Dit woord is eigenlijk het Nederd. *kuisch*, en is overgenomen van de Israëlieten te Maastricht en in Duitschland wonende, welke het vee dat naar hunne godsdienstregelen zuiver en dus goed is om geslagt en gegeten te worden, *kousches* noemen.

Krammersvogel. Z. nw.; lijster. Kil. *krammetvoghel*, *kramtvoghel*, *kramsvoghel.*

Krap. Z. nw.; klein mannetje of beestje. Het is eigenlijk *krab*, het nederd. *krabbe.* De Franschen gebruiken ook in dien zin hun *crapaud.* Ik geloof, dat aan die beteekenis van klein, kort, die men aan *krap* geeft (zoo als op zeer vele plaatsen in België ook geschiedt), moet toegeschreven worden het gebruik van *krap* als bijw. in den zin van naauw, naauwlijks, door Weiland opgegeven.

Krap. B. nw.; worden gezegd die spijzen welke, door te lang bakken of braden, een weinig te droog en tevens voor eenige liefhebbers lekkerder zijn, b. v. *dat bruudje is krap*, dat broodje is droog; *die ribkes ziin krap gebrojen*, die ribjes zijn goed droog gebraden.

Van daar worden bijzonder kleine droog gebradene stukjes spek, *krepkes* genoemd.

Krissie. Z. nw.; drop, afkooksel van zoethout. — Het moet eigenlijk zijn *kalissie*, van het Lat. *regalitia* of Fr. *régalisse*, *réglisse*. Kiliaan heeft slechts *kalissenhout*, te Maastricht zeuthout.

Króf. Z. nw.; bult; het mv. is *króffen* en *króften*. — Het is het Nederd. *kroft*, dat vroeger gebezigd werd voor *krocht*, spelonk. Bij Hooft vindt men *kroft* in den zin van: uitstekende hoogte, b. v. *'t vlak lag meest ooverstroomt; en weenigh kroften, die uitkeeken*. Men zie Weiland, voce *kroft*.

Kwaal. Z. nw.; is eene zamentrekking van *kwagen* of *kwaggel; de kwaal hebben*, is dus zoo veel als *kwaggelen* d. i. misselijk worden. *Dee keel* (zamentr. voor kerel) *zou mich doen de* kwaal *kriigen*, die kerel zou mij doen de *kwaal* krijgen, d. i. misselijk worden. *Dat gieft mich de* kwaal, dat geeft mij de *kwaal*, maakt mij misselijk.

Kwaggelen. Ww.; is het Nederd. *kwakkelen;* doch wordt niet alleen gebruikt als van eene ongestadige gezondheid sprake is, maar ook wanneer men eenen minderen graad van misselijkheid beduiden wil: *'t kwaggelt mich in men liif*, d. i. ik word half misselijk; beter nog, de spijzen worden in mijn lijf bewogen; want de beweging van maag en darmen is eigenlijk datgene wat de Maastrichtenaar door *kwaggelen* zoekt uit te drukken, dus meer de oorzaak dan wel het uitwerksel. — Dat het met verharde aspiratie van *waggelen* komt, is meer dan waarschijnlijk.

Kwéllen. Ww.; wordt nooit gehoord in den zin van het Nederd. *kwellen*, plagen, enz., maar altijd in dien van: zwellen, opzwellen, dikker worden, uiteenzetten. Zoo zegt men: *gekwollen hout*, enz. — Kiliaan

noch Weiland kennen het woord in die beteekenis. Het is etymologisch één met *wellen, wallen, zwellen*, enz.

Langen. Ww.; geven, reiken; *euverlangen*, overgeven, overreiken. — Kil. *langhen*, porrigere, extensa manu offerre. De Teuth. heeft *langen*, rijcken. In Zeeland zegt men algemeen *langen* voor aanreiken, en in de 15de en 16de eeuw, werd het ook bij de schrijvers en in den Staten-Bijbel aangetroffen. Het Nederd. *erlangen*, verkrijgen, bekomen, geeft een eenvoudiger *langen* voor krijgen, bereiken, op; en zoo wordt *langen* ook verstaan in Groningerland en in het Zeeuwsch kanton Axel, namelijk iets krijgen dat niet dadelijk onder het bereik valt. Z. het Archief, II. bl. 171.

Lawêit. Z. nw.; gedruisch, geraas, veroorzaakt met veel en door malkander te spreken of te zingen. Kil. »lauweyt, *ludus, ludicrum, cantio honoraria, cantiuncula ante lucana*," waarbij G. van Hasselt de beteekenis aanhaalt die Ch. Plantijn aan dat woord geeft: »*Laweyt* oft *Lavuyt*. L'aubade qu'on joue en aucunes villes sur le midy et sur le soir devant l'hostel de la ville." 1).

---

1) [Van Hasselt schrijft in zijne Arnhemsche Oudheden, I. 186: »In vervolg van tijd veranderden die speelen der scholieren in een *cantileen*, 't welk op Pauli dach en op Sint Martijns dach in de kerk en aan den oort gezongen wierdt; zulk gezang wierdt in onze oude taal, maar mogelijk met een vreemd aangenomen woord, *lauweyt* en *lavuyt* genaamd. Zie bij Plantijn en Kiliaan."

En Hoeufft in zijn Bredaasch Taaleigen, bl. 353: »Men zegt hier veel, 't welk ook op sommige andere plaatsen van ons land gehoord wordt, *lauweit maken*, voor veel gerucht, geraas maken. Het eigenlijke woord is het Fr. *aubade*, ochtendgezang, of gespeel ter eere van iemand. Kiliaan zet *lauweyt* ook over *cantio honoraria*, enz. Het Fransche woord komt van *aube*, het krieken van den dag, en dit van het Lat. *alba*. De *L* in *lauweit* is gesproten uit de voorzetting van het artikel in het Fransche *l'aubade*."

Lawêijen. Ww.; *lawêit* maken. — Kil. lauweyten, *ludere, rem agere ludicram, gesticulare.*"

Leef. B. nw.; lief. Dit woord schrijf ik hier neder enkel om de uitdrukking *leef hebben*, voor beminnen,

---

Wat deze afleiding betreft, die zeker niet onaannemelijk voorkomt, maar toch eenig nader onderzoek zou eischen, ik laat die thans in het midden; doch de beteekenis van *laweit* zal wel voldoende gestaafd zijn, als *gezang, vrolijk gedruisch, geraas.* Met dit *laweit* houd ik eenzelvig *lavei*, in de spreekwijs *lavei krijgen*, dat wil zeggen, (volgens Tuinman, Spreekw. bl. 285), »vrijheid om uit zijn werk te scheiden, en zijn rust en vermaak te gaan nemen." Kiliaan: »Laveyen, *vagari otiose, otia agere, errare, palari; pascere errando sive palando.*" Zoo noemt Berkhey (Nat. Historie van Holland, III. 1294) de vacantie der schoolkinderen »hunne *laveidagen.*" Zoo lees ik Westerb. Ged. II. 701:

Soo meenigh knijntjen, als er 's nachts gaan te lavey.

d. i. zich gaan verlustigen. En niet anders versta ik de uitdrukking *ter laweit keeren*, in Maerlants Sinte Franciscus Leven, vs. 2559:

Die goede man hevet verstaen,
Biden helegen geeste zaen,
Die boosheit van den viant,
Hoe dat hi hem dies bewant,
Hoe hine ter laweit *dade* keren.

De booze, namelijk, had een poging gedaan om Franciscus van zijne »penitenciën" af te trekken; maar, zegt nu de dichter, de goede man begreep door den Heiligen Geest weldra de booze list van den vijand, die er zich op toelegde om hem tot *een leven naar lust en genoegen* te doen terugkeeren. *Lavei* is *feesttijd* bij Cats, I. fol. 55: »*Soo haest Samson het hoofdt nederleydt in de schoot van Dalila, soo is 't* lavey *by de Philistinen;*" en *laveijen*, zich verlustigen, zijn vermaak nemen, I. fol. 576:

Maer hoe! sal dan het wijf haer in de jeugd vermeyen,
Of als de jonkheyt lacht met haren man laveyen?

en fol. 595:

Wat is er menig wijf, dat liever heeft te praten,
Die liever heeft te gaen laveyen *achter straten.*

Ook het Brem. Nieders. Wörterbuch heeft »Laveien gaan, *müssig herum laufen, plaudern gehen.*" — A. d. J.]

welk laatste te Maastricht geheel onbekend is. De superl. leeste, voor *leefste*, geldt. voor: beminde, vrijer of vrijster.

Lits. Z. nw.; lijn, streep. Zoo worden de strepen, die den graad van serjant of korporaal aanduiden, te Maastricht *litsen* genoemd; buitendien wordt nog eene op den grond getrokkene lijn of streep, naar welke de kinderen met een muntstuk werpen, met het woord *lits* beduid en dit kinderspel zelf litsen genoemd. *Laoten veer get goon litsen*, laten wij een weinig op de lits gaan spelen. — Ik weet niet, of dit woordje ook in andere deelen van Nederland, als lijn, streep, gebruikt wordt; doch het schijnt mij een weinig licht te verspreiden op de grondbeteekenis van het oude woord *litse*. In de volgende verzen, Troj. Oorlog, I. 56:

(si) *daden menich hert sweert,*
Ontwee slaan ende menech spere
Tusschen der litsen *ende den here*
Ontwee steken toter hant.

verklaart de heer Blommaert het door: gelederen. Een gelid is eene lijn; de Franschen zeggen nog *les lignes du régiment, de l'armée.* In den Roman van Limborch komt *litse* ook voor, XII. 291:

Doe wert daer met stouten live
Ghestreden herde vromelike,
Ende worden crachtelike
Vore hare litse *wederstaen.*

alwaar de heer Ph. C. van den Bergh de beteekenis verkiest van: versterking, verschansing, en het woord als uit het oud-Fransch overgenomen beschouwt. Oud-Fr. *lice, liche, lyce*, bij Roquefort *barrière, barricade, retranchement.* Indien die beteekenis in bovengenoemde verzen de ware is, dan laat zich *lits* we-

derom verklaren door eene *lijn*, met betrekking op verschansingen, zonder dat men noodig heeft tot eene ontleening uit het Fransch zijne toevlugt te nemen 1). Nog op den huidigen tijd zijn *verschansingslijnen*, *lignes de retranchement*, bij de krijgslieden dagelijksche woorden. — Het is bijna onnoodig te vermelden, dat het Nederd. *lis*, gedraaid snoer of lint, en de Fransche woorden *lisière*, *liseret*, *lisérer*, met ons *lits*, het oude *litse*, in naauwe betrekking staan.

Loes. B. nw.; heeft niet alleen de beteekenis van het Nederd. *loos*, fijn, doortrapt; maar ook die van bedriegelijk, valsch, in welken laatsten zin het ook bij de ouden weêrgevonden wordt, b. v. in den Minnen-

---

1) [Niet alleen in de plaats uit den Roman van Limborch, maar ook in die uit den Trojaanschen oorlog, beteekent *litse* verschansing, wal eener legerplaats. Waar zou de plaats zijn, tusschen de *gelederen* en het *leger*? Ook de verklaring door *lus* (zie Archief, II. 208) vervalt derhalve. Dus mede Blommaert, Oudvl. Ged. II. 95:

Si wildense upten velde gemoeten,
Ende vor hare lijdse *groeten.*

Lancelot, B. II. vs. 3240:

Ende hi trac daer na sijn swart
Ende liep op tsgraven lieden doe,
Ende jagedse toten lietsen *toe.*

Maerl. Spieg. Hist. III. 326:

Ende (God) sendde ghinder vordie port,
Onder die Syten een ongeweder,
Dat hare lijtsen *vielen neder.*

D. IV. 191:

Nochtan behilden met gewelt,
Die Romeine entie Vranken tfelt,
Ende dreven die Hunen met onminne,
Weder te haren lijtsen *binnen.*

De Uitgevers verklaarden 't woord hier verkeerdelijk door *lijsten*. Over de etymologie van dit *litse*, *lijtse*, en over zijne verwantschap met *lits*, strik, zie men de voortreffelijke Aanteekeningen van Dr. Halbertsma, op Maerlants Sp. Hist. bl. 150. — A. D. J.]

loep, waar het dertienmaal voorkomt. De scheldnaam loes *kerel* zal dus zijn valsche, bedriegelijke kerel.

Als z. nw. wordt het ook soms gebruikt: *er versteit loes*, d. i. hij ziet het bedrog, of hij bemerkt de list, volgens de omstandigheden. In den zin van bedrog staat het ook soms bij middeleeuwsche dichters. Oudvl. Ged. I. bl. 61, vs. 76:

Want sine minde sonder loes.

Rom. van Limb. III. 768:

Ghi hebt jegen mie soe gevaren
Dat ic u ridder blive altoes
Ende u vrient al sonder loes.

Zoo ook Limb. VIII. 1.

Lommering. Z. nw.; lommer. Dit woord is door Bilderdijk uit de volkstaal in zijne rijke dichterspraak overgenomen, Mengel. II. bl. 142:

Wilt ge in de lommering *van deze Wilgentwijgen*
U nederzetten, Vriend! en spelen op uw riet.

Zie De Jagers Proeve, bl. 21.

Lompen. Ww.; afgeleid van *lomp*. — *Iemand lompen* is iemand voor lomp, onbeleefd, onbeschaafd, of voor laf houden; doch ook, jegens iemand lomp zijn, iemand op eene onbeleefde wijze behandelen. *Ich wél mich neet laoten lompen*, kan dus beteekenen, ik wil dat men niet jegens mij lomp en onbeschaafd zij, of ook: ik wil niet onbeleefd, onbeschaafd schijnen. — Van daar wordt het in verschillende omstandigheden gebezigd, als, b. v. van iemand, die iets van een' anderen genoten heeft, en hem dat vergelden wil: *er liet zich niet lompen*, d. i. hij is niet onbeleefd, onbeschaafd (om iets zonder vergelding aan te nemen); aan iemand, die uitgedaagd is geworden (om te drinken, te vechten, enz.) zegt men: *laot tich neet lom-*

pen; dat is zooveel als: gij moet die uitdaging aannemen, beantwoorden.

Louteren. Ww.; ligtelijk koken, ook wel enkele malen warm maken. — Van *lauw* (Nederd. *laauw*), waardoor men den toestand van eene kleine warmte aanduidt.

Luchter. Z. nw.; kandelaar. Kil. — van *luchten*, n het Nederd. lichten, licht geven. Bilderdijk heeft dit verouderd woord driemaal in zijne gedichten gebruikt. De Jagers Proeve, bl. 147.

Luffen. Ww.; heffen, verheffen, opheffen. — Men verg. het Hoogd. *luft*, lucht; Eng. *lift*, en Deensch *lofte*, verheven, en het Noordsche *lofta*, heffen. Dat de Nederd. woorden *ligten*, *licht*, *lucht*, enz. door letterverwisseling van *f* in *ch* of *g*, met de voorgaanden éénen zelfden wortel hebben, loopt in het oog.

Lusen. Ww.; ontvangen door verkoop, altijd in den kleinen handel gezegd. *Ich héb van daog nog niks geluust*, ik heb heden nog niets ontvangen (verkocht); *in dee winkel luusen ze alle daog get en geld*, in dien winkel ontvangt men alle dagen wat een geld (veel geld). — Kiliaan heeft *losen*, vendere, divendere, naast vacuare, evacuare, emittere, mittere.

Maog. Z. nw.; meid, dienstmeid. Het meervoud is meeg. Het zal eigenlijk *maagd* zijn, wordende meestal de *d* en de *t*, waar zij als tweede slotkonsonant staan, niet uitgesproken. Oudtijds bezigde men in het Nederd. ook *maagd* voor dienstmeid.

Métwörm. Z. nw.; worm (?) die zich in het vleesch van den mensch, voornamelijk in het aangezigt, vormt, en door een klein zwart plekje op het vel verraden wordt. Men noemt het ook metvreter. — *Met* is tegenwoordig in het Nederd. fijn gehakt of gesneden vleesch, bijzonder varkensvleesch, waarvan nog *met-*

worst; oulings echter moet het (*met*, *mat*) vleesch, spijs, beteekend hebben, (hoewel, zoo ik meen, in geen' middeleeuwschen schrijver weêr te vinden), dewijl het in verschillende verwante talen aangetroffen wordt: Goth. *mats*, Ang. s. *maete*, *mete*, oud Friesch *met*, *mete*, o. Hoogd. *maz*, en o. Nederd. *mata*, allen bebeduidende: spijs, voedsel; het Goth. buitendien heeft nog *matjan*, eten. In de Maastrichtsche woorden *métwörm* en *métvreter*, zal door *mét* dus vleesch moeten verstaan worden.

Miit. Z. nw.; korenhoop, zoo als de boeren bij gebrek aan schuren om hun graan te bergen, op het veld zelf opslaan. Kil. »*mijte*, meta, strues in altum, strues in conum subducta;" waarvan men in het Nederd. nog zegt *houtmijt.*

Miiten. Mv.; beteekent geld. Dit zal het meervoud zijn van *miit*, Nederd. *mijt*, hetwelk oudtijds eene geringe muntspecie was, doch uit de hedendaagsche taal verdwenen is, Fr. *maille.* Volgens Halma was een mijt zoo veel als één penning, terwijl Bartjens er de waarde van anderhalven penning aan geeft. Z. Clarisse, Heim. der Heim. bl. 127. Vroegere schrijvers gebruikten *niet een mijt* voor *niets.* Z. Clarisse, t. a. p. en Weiland.

Mik. Z. nw.; een uit fijn tarwemeel met melk en eijeren gebakken brood, voor kermis- en andere feestdagen. — Kil. noemt *micke* een klein broodje; de mikken van Maastricht zijn integendeel groot en zwaar. Van Hasselt op Kil. v. *micke*, stelt de volgende noot: »Dit woord (ut habet F. Burmannus, bl. 126) is in Holland niet bekend. In 't overquartier van Gelderland, Kleefschland en andere landen daeromtrent wordt brood van fijne uitgezifte bloem van roggenmeel met eijeren, *mik* genoemd."

Mompelen. Ww.; 1°) binnensmonds spreken, pruttelen, gelijk in het Nederd.; 2°) in het geheim iets eten; 3°) verbergen, waarvoor men meer zegt: *wegmompelen.* — Kil. heeft naast *mompelen* ook *mondpelen.*

Monken. Ww.; een kwaad, vertoornd gezigt hebben, sturig uitzien, kwaden zin hebben, doch zonder in woorden los te breken. — Kil. »*moncken, monckelen*, obducere vultum, induere vultum severum, nubilum fieri."

Moor. Z. nw.; waterketel, ketel waarin het water in de keukens gekookt wordt. — Wordt die ketel zoo genoemd, omdat het kokend water *gemoerd*, d. i. troebel gemaakt, vermengd, bewogen, wordt; of wel, omdat de potten, die oudtijds dienden om het water te laten zieden, uit aarde of *moer* gebakken waren? *Moer*, moerassige grond. Kil. coenum palustre, limus, lutum. In vroegere eeuwen zeide men voor *moer, moeren*, ook *moor, mooren.*

Moorzielig. Als bijw. gebruikt, in de spreekwijzen: *moorzielig allein, moorzielig gaauw, moorzielig klein*, enz voor geheel alleen, zeer gaauw, zeer, uitermate klein, enz. Het woord is, dunkt mij, zamengetrokken uit *moederzielig.* Vroegere Nederlandsche schrijvers zeiden *moerlijk alleen*, zie den heer De Vries, op Hoofts Warenar, bl. 199; en de allervroegste: *moeder een*, zie den Ferguut.

Mörg. B. nw.; rijp, doch dikwijlder voor rijp in hoogen graad. — Men verg. het Nederd. *murw.*

Mörgen vreug. (morgen vroeg) Gez.; wordt gebezigd, *ironice*, als men een gevraagde wil weigeren of afwijzen. Zoo: *Zég ins, Pie, de moos mich den hoes verkoupen? — Mörgen vreug.* Zeg eens, Pieter, gij moest mij uw huis verkoopen? — Morgen vroeg, d. i. neen, ik verkoop het u niet. In plaats

van *mörgen vreug* gebruikt men ook wel *mörgen múts.*

Moutheuvel. Z. nw.; is zoowel het heuveltje dat de mol door zijne onderaardsche beweging op de oppervlakte van den grond maakt, als het dier zelve. — *Mout* is een oud Nederduitsch woord, hetwelk heden niet meer in gebruik is, en zelfs door Kil. niet meer gekend was. Claus. v. der Bible, 8, v. 8:

Want ghi zonder mannes scoude
Droucht dat vleisch dat van der moude
In Paeschdaghe es verresen.

In Limb., Lekensp., Mel. St., enz. wordt het ook aangetroffen. Men zie Clignett, Bijdr. bl. 38, waar uitvoerig over dit woord gehandeld is.

Naölen. Ww.; langzaam zijn, dralen, talmen, wachten. — Gevormd met *umlaut* van het voorzetsel *nao*, na.

Naoliessig. B. nw.; nalatig. Hd.

Nêisel. Z. nw.; van *nêijen*, naaijen, naaiwerk, of ook de plaats waar twee of meer stukken aan elkander zijn vastgenaaid.

Neuteleer. Z. nw.; notenboom. Oudtijds zeide men in het Nederd. *notelaar*, *appelaar*, *perelaar*, *pruimelaar*, enz.

Neuzelen. Ww.; drukt hetzelfde uit als het voorgaande *naölen.* Die beteekenis is afgeleid uit het Nederd. *neuzelen*, zijn' neus overal insteken, naauw besnuffelen, alles willen nazien, opzoeken, Kil. naso sive rostro tacite scrutari; want die dat wil doen, is wel verpligt van langzaam te zijn en te dralen.

Nonk. Z. nw.; oom. — Het woord is eigenlijk *onk*, van het Fransche *oncle*, Lat. *avunculus;* in sommige familiën wordt zelfs *mononk* (*mon oncle*) gezegd. De prothesis van de *n* is ontstaan uit de sluitletter *n*, welke

de bez. voornw. en de bijv. nw. altijd voor een mannelijk woord met eenen klinker beginnende, en dus ook voor *onk*, aannemen: *miene-n-onk*, *ziene-n-onk*, enz.

Onderhalf. Telw.; anderhalf. Kil. — *Onderhalf* is niet eene klankwisseling van het Nederd. *anderhalf:* maar eene zamenstelling van *onder* en *half*. Men zie over *onderhalf*, dat bij de ouden ook voorkomt, de aanteekening van Dr. de Vries in zijne Woordenl. op den Lekensp.

Onnút. Z. nw.; vuilaard, morspot; ook iemand die vuile en onzedige zaken bedrijft. — Van dezelfde kracht is het van *onnút* door achtervoeging van *rik* gevormde z. nw. onnútterik (z. §. 15, nº. 1). — Het b. nw. onnúttig beteekent altijd vuil, smerig, morsig. — Bij Kil. en de hedendaagsche schrijvers heeft *onnut* enkel de beteekenis van nutteloos, vergeefsch, ijdel; bij de ouden echter werd het, gelijk nog te Maastricht, in een kwaderen zin gebruikt. Zoo Minnenloep, IV. 286:

Hierop hadden si frisschen moet
Ende deden malcanderen lief ende vrede
Na hoirre vulre onnutter *zede.*

Waar de heer Leendertz het verklaart door ondeugend, schandelijk, en ten bewijze nog aanvoert een plaats uit den Hildegaersberch, HS. fol. 38 7. a:

Overaet ende overdranck,
Luxurie sonder goet bedwanck,
Vele te waken boven reden,
Haesticheit, onnutte *zeden,*
Dit zijn al punten ende zaken
Die selden totter oude raken.

Ontdoon. Deelw. van *ontdoen;* ontsteld, innerlijk be-

wogen, in het algemeen van elke gemoedsaandoening gezegd, schrik, droefheid, blijdschap enz. — In het Nederd. wordt *ontdaan* gebezigd voor de uiterlijke kenteekens, dus voor: vervallen, vermagerd, ter neêrgeslagen, enz.; bij Kil. noch bij Weiland is *ontdaan* in die beteekenis te vinden. Bij de ouden echter wordt het wel eens gevonden voor: ontsteld, bewogen van harte. Zoo staat het voor: ontsteld door schrik, verschrikt, in Lek. Sp. II. c. 36, v. 909:

Omdat wi alse dode laghen,
Doe wie Gods ynghel zaghen:
So zere waren wi ontdaen.

Ougekier. Z. nw.; van *oug*, oog, en *kieren*, keeren; dus hetzelfde als oogenblik, aanduiding van een zeer kort tijdsbestek. — Kiliaan kent het woord niet; doch men treft het aan in den Lek. Sp. I. c. 3, v. 44:

Nochtan varent dingle eer
Dan men dade een oghekeer
Ende die goede sielen met,
Alsoot Got heeft geset.

Paat. Z. nw.; petemoei. — *Peet* of *peter* is in het Maastrichtsch petere. — In het Hoogd. zegt men *Pathe* zoo voor eene vrouwelijke als voor eenen mannelijken doopgetuige.

Pees. Z. nw.; perzik. Het zal staan voor *peers*, verlenging van *perse*, Kil.

Pitsen. Ww.; nijpen, knijpen, tusschen de vingers iets drukken. Van daar:

Pitstang. Z. nw.; tang, waarmede men zaken vasthoudt, nijptang; doch meer bijzonder tang, waarmede men nagelen uittrekt, trektang. — Kil. kent wel het ww. *pitsen*, maar niet *pitstang*.

Plenken. Ww.; uit de school heimelijk wegblijven, de school verzuimen, *faire l école buissonnière.* Men verg. de verschillende uitdrukkingen, die in Nederland gebruikelijk zijn voor het schoolverzuim, en uitvoerig behandeld zijn geworden door den heer De Jager, in zijn opstel over de »Benamingen van het heimelijk schoolverzuim." (Archief, I. bl. 103.)

Plump. Z. nw.; een der kleine haren, welke zich aan de deksels der oogen bevinden. Mv. *plumpen.* — Van daar heeft ook het geheele oogdeksel den naam van *plump* gekregen, en zegt men de *underste* (onderste) en de *beuvenste* (bovenste) *plump.* — Dit woord zal zoo niet eenerlei met *pluim* zijn, ten minste denzelfden wortel hebben.

Postelen. Ww.; vragen, aanhoudend vragen. Fr. *postuler*, Lat. *postulare.*

Puunen. Ww.; kussen, omhelzen. Men zegt ook wel *poenen*, Kil. *poesen.*

Reken. Ww.; harken, met de hark werken. Kil. *reecken*, *reken*, *raecken.* — In het Nederd. bestaat slechts het z. nw. *reek.*

Reur. Z. nw. (roer); beweging. *In de reur ziin*, in beweging zijn, b. v. *heer is den hielen daag in de reur. Aon de reur bringen*, in beweging brengen, op de been stellen. Dit woord is in de geschrevene taal overgebleven in de zegswijze: *in rep en roer.*

Riimelen. Ww.; een duchtig pak slagen geven. Het schijnt mij hetzelfde woord te zijn met eene gewijzigde beteekenis als het oude *reimeren*, eigenlijk loskoopen, los doen koopen; Lat. *redimere*, doch bij uitbreiding brandschatten, berooven, afzetten, met geweld iets afnemen. Een pak slagen toch is een zeer geschikt

dwangmiddel. Men zie over *reimeren*, Clarisse, Heim. der Heim. bl. 475.

Rijf. b. nw.; mild. Zoo zegt men: *rijf weggeven*, *rijf mét eets ziin. Rijf mét eets umgoon* is eigenlijk mild, en van daar los, zonder nadenken, onbezonnen, ligtzinnig iets behandelen. Bij Kiliaan en schrijvers van de 16de en 17de eeuw, heeft *rijf* den zin van: ruim, menigvuldig 1). In oudere gedenkstukken van onze taal, als: van Heelu's, van Velthems gedichten, Limborch, Minnenloep, Lek. Spiegel, enz. komt *rijf*, *rive*, ook voor, maar wordt door de Commentators op verschillende wijzen uitgelegd, 't beste nogtans door Dr. de Vries, in de Woordenlijst op den Lek. Sp.

Rokkeliin. Z. nw.; oud diminutief van *rok;* beduidt het witte kleed, dat de Roomsch-Katholijke priesters onder het miskleed dragen.

Rúkstrang. Z. nw.; ruggebeen, ruggegraat, ook voor de geheele oppervlakte van den rug gebezigd. Van *rúk*, mv. *rúggen*, en *strank* of *strang*, Nederd. streng, streen.

Ruzelen. Ww.; wordt eigenlijk gezegd van het verwisselen der veders van de vogels, ruijen; doch wordt ook toegepast op menschen en dieren voor het uitvallen der haren; en men gebruikt het zelfs voor het ver-

---

1) [Toch ook reeds dien van *mild*, b. v. Cats, I. fol. 284:

Niet al te rijp, niet al te geck,
Niet al te rijf, *niet al te vreck.*

en in het tooneelstuk van Meulewels, get. *Timon Misanthropos* (Antw. 1636), bl. 4:

Terwijl hy te beleeft, te rijf *en onbedachtich,*
Sijn gelt en goed — gedeylt heeft sonder keur.

en bl. 20:

— — Spaert, niet rijf *of niet te gierich.*

A. D. J.]

wisselen der tanden bij de kinderen. — Het hangt etymologisch met *ruijen* en *ruilen* zamen.

Schaap. Z. nw.; spinde, etenskas, spijskas; gewoonlijk de kas waar het brood in bewaard wordt. De boeren van de omstreken der stad bezigen ook broedschaap, broodschap, broodkas. — In den zelfden zin als *schaap* zegt men ook schaproai, dat ook nog op andere plaatsen in Nederland gebruikelijk is. Meijers Woordenschat, III^de^ Deel, vermeldt *schap* als spijskamer. Kiliaan heeft *schap* en *schapraede*, *schapreede*, promptuarium, armarium, repositorium.

Ten opzigte van *schapraoi* of *schaprade*, zij nog aangemerkt dat er te Maastricht een eigenaardig spreekwoord in omloop is: *ze is*, of, *ze blijft veur Sint-Anna schapraoi*, wordende dit gezegd van jonge doehters, die reeds dertig jaren of meer ouderdoms tellen en dus bedreigd zijn, ongehuwd te moeten blijven zitten. Ik zoude wel graag den oorsprong van dat gezegde: *schaprade van Sint-Anna* willen weten.

Schamp. Z. nw.; en

Schampen. Ww.; buiten de beteekenis, die deze woorden in het Nederd. hebben, bezit het eerste ook die van beschimping, schimpwoord, spotternij, en het laatste die van beschimpen, bespotten. Zooveel als *schamp*, *schampen* aan iemands eer. Kil. »*schamp*, contumelia, propudium." Bij de ouden was het ook in dien zin gebruikelijk. Men zie de aanteek. van den heer Jonckbloet op Kar. de Gr. en zijne XII Pairs, in voce.

Schandeleeren. Ww.; schenden, bederven, ontsieren. Spreekwijze: *dee zen neus aofsnijdt*, *schandeleert zen gezigt*. Men zegt ook wel *schendeleeren*.

Schavuurlik, en met tusschenvoeging eener *t*, schaftuurlik, b. nw.; haveloos, slecht, wordt ook als bijw.

gebezigd. *Dee boel zuut er schavuurlik oet*, die boel ziet er slecht uit. *Er is schaftuurlik gekleid, heer zuut er schaftuurlik oet*, hij is haveloos, slecht gekleed. — Het woord is gevormd van *schavuut*, schavuit, deugniet, schelm. Op andere plaatsen in Nederland zegt men daarvoor *schabouelik*, Archief, II. 183.

Schechten. Ww. Dit werkw. dat Kiliaan onbekend is, en in het Nederd. ook niet bestaat, is gevormd van *schacht*, en beteekent ontmannen, *castrare*, en dooden, slagten. (Kiliaan kent aan *schacht* den zin van *caulis*, en ook dien van *hastile*, *sagitta*, toe.) — Het z. nw. schechter is dus een slagter in het algemeen, doch wordt te Maastricht in het bijzonder gezegd van den slagter der Israëlieten die, gelijk men weet, eene andere wijze van vee slagten hebben dan de Christenen.

Scheigel. Z. nw.; de lijn van verdeeling die mannen en vrouwen gewoonlijk tusschen hunne haren, in het midden of aan eene zijde van het hoofd maken. — Het is het bij Kiliaan aangeteekende *scheidel*, *schedel*, hetzelfde als *scheel*, scheiding, verschil, geschil, door Kil. reeds als verouderd opgeteekend en door Bilderdijk weêr in het leven geroepen, Zedel. Gisp. bl. 43:

Daar vergt men u de kans van 't Lottospel te gissen,
*Daar is 't een boedel*scheel; *verwarde reekningsstof.*

In het Nederduitsch bestaat nog het ww. *scheelen*, scheiden, afzonderen, en zegt men *de haren scheelen*, in den zin van de haren verdeelen, scheiden, om er vlechten van te maken. Voor *vlecht* zeggen de Hollanders ook *scheel*.

Schoeveren. Ww.; huiveren, rillen. *'t Schoevert mich euver men liif*, 't rilt mij over mijn lijf. Kil. — Van daar het z. nw. schoeveraoi, huivering, rilling; hetwelk bij Kil. niet gevonden wordt. *Schoeveraoi* zoude

in het Nederd. *schoeverade*, *huiverade*, luiden, gelijk *schapraoi*, schaprade. — Dat *schoeveren* met prothesis en klankverwisseling hetzelfde is als *huiveren*, loopt in het oog.

Scholk. Z. nw.; voorschoot. — Verbastering van *schort*.

Schoor. Z. nw.; slagregen, stortregen. *Schoor* is *scheur*; Kil. kent *scheure* als synonimum van reghenscheure, imber, nyphus. Eng. *schower*. Z. *donderschoor*.

Schouw. B. nw.; buiten de beteekenis van schoorsteen, bezit dit woord, als afstammende van *schouwen*, Nederd. schuwen, ook nog die van het Nederd. *schuw*, bevreesd, schroomachtig, ligt verschrikt, en die van leelijk, afgrijselijk, vervaarlijk, staande dus in dien laatsten zin voor: *die geschuwd moet worden. Dat is ene schouwe vent*, dat is een leelijke, afgrijselijke kerel. — *Schouwen* in den zin van zien, nazien, is te Maastricht geheel onbekend.

Schraom. Z. nw.; lijn, streep getrokken op den grond of op steenen, of op hout, of op papier met krijt of potlood. Wanneer men een lijn trekt met een puntig of snijdend werktuig op hout of andere harde stof, dan noemt men ze schriem. — Het is hetzelfde woord als het Nederd. *schram*, krabbe, ligte kwetsing van een ding.

Seffens. Bw.; dadelijk, aanstonds, terstond. Bij Kil. heeft het de beteekenis van te gelijk, te zamen, *una*, *simul*, *pariter*, waarvoor men in het Nederd. nu zegt: teffens, tevens.

Ontleed in *zoe effen* drukt het in het verledene uit, wat *seffens* in het toekomende bepaalt, derhalve *op het oogenblik*, *zoo even*.

Sinter, sintert en sint. Vz.; sedert. *Sinter* is het meest in gebruik. Kil. Bij de oude dichters komen deze vormen, als ook *sindert*, *sinder*, niet weinig voor, doch

minder dan de eenvoudigere *sider*, *zider*, *seder*, *zeder*. Prof. Bormans, Lev. v. St. Kerst. p. 92., meent in *sint*, *sinter*, *sinder* enz. eene zamentrekking te zien van het oude *sident*, dat hij bij Melis Stoke vindt I. v. 1245: *sident* XXII *jaer*. (*Sident* vind ik echter ook nog in Fragm. van den Maerl. Rijmbijbel v. 3. N. Werk. der Maatsch. van Ned. Letterk. V. deel). Zoude er niet, meer onmiddelijk, het Goth. *sinth*, OHd. *sind*, Ang. S. *sidh*, tijd, keer, weg, in opgesloten liggen?

Smik. Z. nw.; zweep, waarvan smikken, ww. zweepen, met de zweep slaan. Prof. Bormans, Lev. v. St. Kerst. bl. 326, haalt het woord *smet* als Limburgsch voor *zweep* bij, en legt er eene Maerlandsche uitdrukking, *besmitten*, door uit, als: door middel van een met krijt of houtkool bestreken koord of zweep eene regte schreef afteekenen, b. v. gelijk de houtzagers doen. Indien deze uitlegging de ware is, en er dus een oud *smit* of *smet* voor koord of zweep bestaan heeft, dan zal het Maastrichtsche *smik*, door verwisseling van *t* in *k*, (eene verwisseling, die nog in andere woorden plaats heeft. Dr. W. G. Brill, Holl. Spraakl. 1849, bl. 32) uit *smit* of *smet* gevormd zijn.

Smókken. Ww.; snuiten, doch alleen bij toepassing op kaarsen gebezigd: *de keers smókken*, waarvoor men ook en zeer dikwijls *smókken* alleen gebruikt. *Smókken* is of, door verdubbeling van de slotkonsonant des stams, van *smoken*, of van het Fransche *moucher* met prothesis van *s* gevormd. Het drukt eigenlijk het tegenovergestelde van *smoken* uit; dit beteekent rook of walm van zich geven of verwekken. Als de kaarspit te lang wordt, dan *smookt* zij; door het *smókken* belet men de kaars te smoken, en wordt het licht helderder.

Oetsmókken is uitsnuiten, het licht der kaars uitdoen.

Smókschier is eene snuitschaar, werktuig, in den vorm eener schaar, dienende om de kaarsen te snuiten. — Kiliaan kent dit woord niet, noch het voorgaande *smókken*.

Spang. Z. nw.; speld. Het Hd. *spange*, is eene gesp, een spijker met breeden kop, kunnende dienen tot versiering; bij Kiliaan staat buitendien nog de beteekenis van: ijzeren nagel met kop, groote nagel. In denzelfden zin van nagel met kop komt het voor in den St. Bijbel, Hoogl. I. v. 11: *wij sullen u goudene* spengen *maken met silveren stipkens;* als ook in den ouden roman van Walewein, v. 56, alwaar, van een schaakbord sprekende, de dichter zegt:

Die stapple waren root goudijn
Entie spanghen *selverijn.*

Plantijn heeft *boeck-spanghen* voor de koperen knopjes op ingebonden boeken. — Cats gebruikt voor halssieraad het woord *gespang*, dat door Bilderdijk, Cycloop, bl. 14, insgelijks in dien zin genomen is geworden. Zie De Jagers Proeve, bl. 157.

Speebak. Z. nw.; speenvarken, gespeend varken. Z. *bak.*

Speijen. Ww.; spuwen, Kil. *speeuwen, speijen, spijen.* — Het z. nw. spei, speeksel, dat Kil. *niet* kent, bestaat ook nog.

Spier. Z. nw.; eigenlijk de vliem van het koren, van daar ook een klein stuk stroo, waarvoor men ook zegt *en struuspier.* — Het woord wordt, wegens de niets beduidende waarde van het voorwerp dat het uitdrukt, ook gebezigd voor de kleinst mogelijke zaak of hoeveelheid. Zoo geldt *gein spier*, geen spier, voor: niets, zooveel als niets. — Het is onbekend bij Kiliaan.

Spruit. Z. nw.; spuit. Spruiten, ww. met de spuit werken, spuiten. Kil. *spruiten*, surgere in altum. Het Nederd. spruit luidt te Maastricht *sproet;* spruitjes, *spruutjes;* en spruiten, *sproeten*, *sprutschen.*

Staarblind. Bijv. nw.; stekeblind. — Bij de ouden vindt men dit woord ook. Kil. *sterblind*, suffusione caecus, blind door de star of staar, zekere oogkwaal. De heer De Vries, integendeel, Lekensp. Woordenl., leidt het af van het starre, strakke, onbewegelijke in de oogen van een' blinde.

Steivig. Z. nw.; opene plaats achter de huizen. Het is verbasterd uit *steenweg.* — Voor straatweg gebruikt men te Maastricht hetzelfde woord, doch zuiverder uitgesproken: steinweeg.

Stiepen. Ww.; ondersteunen, onderstutten, onderschragen. — Stiip, z. nw. steunsel, stut. — Beide woorden staan voor *stijpen* en *stijp*, en zijn door verwisseling der lipletters *f*, *v* en *p*, gevormd van *stijven* en *stijf.*

Stierkop. Z. nw.; stijfhoofd, stijfkop. — Zoude er het Nederd. *stier*, dat te Maastricht geheel onbekend is en waarvoor men deur zegt, of het oude *stuer*, hevig, driftig, stuursch, in opgesloten zijn? Mij dunkt dat het enkel te beschouwen is als eene dialektverbastering van *stiifkop*, stijfkop, en dus *stiirkop* in plaats van *stierkop* had moeten geschreven worden.

Stievelen. Ww.; in het Nederd. *stevelen*, van *stievel*, stevel, Hd. *stiefel;* doch beteekent niet alleen: van stevels voorzien zijn, maar ook: gaauw gaan, doorstappen. *Wie biste zoe gestieveld*, hoe zijt gij zoo gesteveld? *dee stievelde good door*, die ging gaauw voort, die stapte goed door.

Stókken. Ww.; schokken, stooten, bonsen. Stók, z. nw. stoot, schok, bons. — *Stókken* en *stók* hangen met

stooten zamen, gelijk *schokken* en *schok* met *schudden.*

Strang. B. nw.; etymologisch hetzelfde als *streng*, heeft, zoo als bij Kiliaan en de ouden, den zin van hard, sterk, zwaar. *Die touw is strang gespannen*, dat touw is sterk, hard gespannen; maar wordt buitendien voor: scherp, wringend, gebruikt, *deen aziin is strang*, die azijn is scherp, wringend; *dat is strang in de keel*, dat wringt in de keel.

Strikken. Ww.; breiden, Hd. *stricken.* Kiliaan: »*stricken*, contexere rete, vittam etc. hinc *hosen-stricker, mutsen-stricker, huyven-stricker.*" — Strikiizer (strikijzer), z. nw. breinaald; dit wordt bij Kil. niet gevonden.

Struis. B. nw.; groot, sterk, welgespierd. *Dat is ene struise kerel*, dat is een groote, sterke kerel 1).

Taggen. Ww.; twisten, kijven, geschil hebben. Kil. *tagghen.* Dit woord wordt meer aan de omstreken dan in de stad zelve gehoord.

Taolen. Ww.; spreken. — Het is slechts in weinige gevallen meer gebruikelijk, als b. v. *ich taolde dao neet mie van*, ik sprak er niet meer van, enz. Heden wordt

---

1) [Zie van dit woord Hoeufft's Bredaasch Taaleigen, bl. 586. Het komt bij vlaamsche schrijvers meermalen voor, b. v. Moons, Sedelycken Vermaeckspiegel (Antw. 1689), bl. 196:

Ick wel gehouden heb, als ick was ionck en struys,
De wolven uyt de kudd', de dieven uyt het huys.

en bl. 337:

Ick hiel by nacht de wacht, ick was heel cloeck en strays.

Van Ryswyck, Eppenstein (Antw. 1840), bl. 28:

Een wezen, klein van was, doch dik en struis.

A. D. J.]

talen in het Nederd. nog somtijds gebezigd in den zin van vragen, begeeren, sterk naar eenig ding haken. Men zie Weiland.

Tekken. Ww.; slaan. Men hoort er ook soms tikken voor. Het is het bij Kiliaan aangeteekende *tacken*, percutere, laedere.

Tingelen. Ww.; klingelen, luiden. Frequent. van *tinghen*, *tanghen*, Kil. — Klanknabootsend woord. Tinktink zegt men te Maastricht, om het geluid eener schel aan te duiden.

Toeken. Ww.; kwellen, tergen, niet door woorden, maar door handelingen, als nijpen, slaan, enz. — Kil. *tocken*, tangere, icere; *token*, trudere arietari; *docken*, dare pugnos, ingerere verbera; *token* = *iocken*, iocari, nugas agere.

Tramp. Z. nw.; stamp, en trampen, ww. stampen, onder de voeten trappen. — Kiliaan kent die woorden niet, maar wel Ten Kate, II. bl. 710. Zij zijn van *trap*, *trappen*, met epenthesis der *m* gevormd.

Treef. Z. nw.; (mv. *treeven*), kleine houten balk, zoo als men er onder de huisvloeren in de zolderingen van den eenen tot den anderen grooten balk legt; voorts, alle afgekapte en van hunne zijtakken beroofde boomen. — Van het Lat. *trabs*, of van *tree*, *tere*, boom, hout?

Tudderen. Ww.; zich met kleinigheden, nietsbeduidende werkzaamheden bezig houden.

Tuijer. Z. nw.; wijze van handelen, manier van leven, gewone levenswijze. *Ich kin zenen tuijer*, ik ken zijne handelwijze; *laot heúm mer zenen tuijer goon*, laat hem maar op zijne wijze werken, voortgaan, handelen. Kil. heeft *tuijer* en *tuijeren* in eene geheel andere beteekenis.

Tuurling. Z. nw.; deurhengsel, deurduim. — Het zal

eene verbastering zijn van *deurling*. Kiliaan kent dit woord niet.

Ummertau. Bijw. (immer toe); altoos, nog altoos. Hier geldt de aanmerking, die Prof. Bormans, Lev. v. St. Kerst. bl. 139, voor het St. Truiersch maakt, dat namelijk *ummer* en *ummertau* dagelijksche woorden zijn, die zoowel van het verledene als van het toekomende gebezigd worden.

Un. Z. nw.; ajuin, Lat. *unio*.

Valling. Z. nw.; gevatte koude.

Veemen. Ww.; wordt gezegd van het indraden eener naalde. *En naolje veemen* of *inveemen*. — Het z. nw. veem beteekent hetzelfde als de bij Kil. opgegevene *vese*, *veese*, *vesel*, welk laatste in onze hedendaagsche taal nog gebruikt wordt. Oulings zal ook wel voor *vese*, *vesel*, een vorm *vesem* of *vessem* bestaan hebben, waarvan het Maastrichtsche *veem* eene zamentrekking schijnt te zijn; trouwens *veemen* kan ik mij niet anders verklaren dan een zamengetrokken *vesemen*, *vessemen*, Kil. »*vessemen een naelde*, acum filo trajicere"; in den Lekensp. komt *vessemen* ook voor, *ommevessemen*, omvademen. *Vesem*, *vessem*, *vasem* staat tot *vadem*, als *asem* tot *adem; vadem*, dat tegenwoordig eene zekere lengtemaat uitdrukt, werd door de ouden voor *draad* gebezigd, en Kiliaan heeft *vademen een naelde*, acum filo trajicere.

Verduuzelen. Ww.; bedwelmen, doen duizelen. (Men zie *dul*.) Dit woord is niet te vinden bij Kiliaan, die een' anderen vorm *verduysemen*, attonitum reddere, opgeeft. Dat het echter een oud Nederd. woord is, kan men zien in De Jagers Proeve, enz. bl. 178,

waar hij deze plaats uit Bredero's Rodderick en Alphonsus aanteekent:

Mijn verduysselde *Vriendt en hallef doode Vrouwe.*

Bilderdijk heeft dit woord, dat niet meer gebruikt werd, weder in de taal willen invoeren, Naklank, bl. 25:

ô God, die, boven 't licht, op zonnengolving treedt,
De wachters om Uw throon verduizlend *door heur luister.*

Zoo ook Voet in 't Graf, bl. 9, en Krekelz. I. bl. 154, welke plaatsen aangehaald zijn in De Jagers Proeve, bl. 178.

Verneumt. Deelwoord van het ongebruikte *verneumen*, vernoemen. Geroemd, geprezen, beroemd, vermaard, bekend; zoo: *er is verneumt veur enen goojen werkmaan*, hij is bekend, vermaard als een goed werkman. Kil. *vernaemt*, bij Hooft, Slichtenhorst en oudere schrijvers veelvuldig in gebruik.

Versloeijeren. Ww.; verslensen; gevormd, met *ver*, van *slodderen.*

Vets. Z. nw.; komt in beteekenis nagenoeg overeen met het voorgaande *veem;* een dun en harig deeltje, dat zich van eenen draad, hetzij linnen, katoenen, hetzij wollen draad, afscheidt; in het algemeen, pluisjes. Wegens de geringheid van een *vets*, zegt men ook *gein vets* voor *niets*, zoo als *gein spier*, *geen zier*, *geen mijt*, enz.

Vis. Z. nw.; bunsing. Kil. en Plantijn: *visse*, *fisse*, *vitsche.*

Vlaoi. Z. nw. Bij Weiland heeft *vla*, *vlade*, de beteekenis van: zekere schotelspijs van melk en eijeren. Kil. heeft *vlaede*, pannenkoeck, toerte, panis testaceus, testuaceum. Te Maastricht is een *vlaoi* een groot, rond, dun en vlak brood, met een dikken rand voorzien, en waarop men eene laag rijstpap met saffraan

doet. Dat is de gewoonlijke *vlaoi*, de *riistevlaoi*. In plaats van rijst kan men de *vlaoi* ook met ooft, kersen, pruimen, enz. voorzien: *euftevlaoi*, *keersevlaoi*, *proemevlaoi*, enz.

Vleisselik. B. nw. Dit woord wordt nooit gebruikt dan in *vleisselik neef* of *nicht*, voor regte neef of nicht. Kil. meldt *vleeschelick broeder*, voor volle broeder.

Wachelteer. Z. nw.; jeneverboom, van *wachel*, jeneverbes, en *teer*, boom. Hd. *wachholz*. Kil. *wachalder*, *wachalderboom*. Men zie over *teer*, *heulenteer*.

Wal. Z. nw.; ligte koking. Wallen, ww. eene ligte koking ondergaan. *Laot het enen wal koken*, *laot het ins wallen*. Kil. *walle*, ebullitio, *wallen*, ebullire.

Wél. Z. nw.; het Nederd. *wil*. Buiten de gewone beteekenis heeft dit woord nog eene andere, welke nagenoeg door vermaak, behagen, kan worden weêrgegeven. Zoo zegt men van stoffen, kleederen, werktuigen en andere zaken, wier sterkte, deugdelijkheid men ondervonden heeft: *dao héb ich langen tiid wél van gehad*, waarvoor men ook hoort: *dao héb ich langen tiid plezeer* (*plaisir*, vermaak) *van gehad*. *Wél* wordt in dien zin ook toegepast op ondergeschikte personen, wier deugd, trouw of handigheid men prijzen wil. — In Overijssel heeft *wil* ook nog den zin van vermaak, behagen. Bij oude schrijvers (doch niet bij Kiliaan) staat het insgelijks voor behagen, vermaak, gebezigd; zoo in den Roman van Parthen. en Mel. v. 168, waar van het genot eener vrouw en der jagt gesproken wordt:

D'mede haddi sinen wille *so wel*,
Dat hi begeerde geen dinc el.

Windel. Z. nw.; doek, zwachtel, Kil. — Van daar windelen, met doeken, zwachtelen omgeven (Kil.), ook

gebruikt voor binden en voor het eenvoudige winden.

Winning. Z. nw.; hoeve, pachthoeve. — Kiliaan heeft *winne*, villa, *winner* en *win*, agricola, agricultor. Bij oude dichters had het ww. *winnen* de beteekenis van telen, bouwen, en vindt men *lantwinninghe* voor landbouw. Z. de Diets. Doctrin. Gloss. op *landwinninghe*. — Men verg. *halfing*.

Zaak. Z. nw. Ik stel dit woord hier voor de zegwijze *is het zake dat*, *waor het zake dat*, voor indien, zoo. Kil. — Oudtijds had *zake* insgelijks de beteekenis van voorwaarde, bedinging. Z. Lev. v. St. Kerst. bl. 496. *Is het zake dat*, zal dus zijn, is het de voorwaarde, de bedinging, de oorzaak, dat, en derhalve: indien, zoo. Die spreekwijze treft men bij de ouden somwijlen aan. Lev. v. St. Kerst. v. 1896:

Dat wi gerne souden aengaen
Meerre penitencie te doene, dan si
Dede, waer dat sake *dat wi*
Vercrighen mochten van Gode dat, enz.

Lek. Sp. I. C. 8, v. 34:

Daer dat firmament keert,
Also als ons een meester leert,
Is dat gheruusch ende dat ghecrake
So groot, ware dat sake
Dat een man also groot ware
Als al aertrike, ende ware hi dare,
Hi soude te hant bliven doot
Van den gheruussche, het is so groot.

Zerk. Z. nw. doodkist. — De Nederduitsche beteekenis van grafstede, grafsteen, is te Maastricht onbekend. Oudtijds werd het in het Nederd. ook gebezigd voor doodkist. Kil. *sarcke*, sarcophagus. Zoo staat in de Chron. van J. van der Beèck, in Matth. *Analecta medii aevi*,

III. p. 30.: *Vant een man een scoen* sarck *of kiste.*

Zeúijen. Ww.; langzaam en langen tijd spreken. Iemand die zulks doet, noemt men zeúijer en zeúibroor (*zeúi*-broeder). — Verwant met *sagen*, zeggen, (waarvan nog het Nederd. *sage*)? of met *zeuren*, bij Weiland?

Zoegeliik. Bijw.; aanstonds, dadelijk, terstond. Hd. *sogleich.*

Zoeken en zuken. Ww.; zuigen. — Oudtijds had in het Nederd. zuigen ook den vorm van *zuken.* Geestel. Ged. (N.W. v. de Maatsch. v. Ned. Lk. V. 2 St.) *Dies est laetitiae,* str. 4:

Die borsten oec wel heylich waren
Die God in sine jonghe jaren
Te zuken *hadde vercoren.*

Zwentsen. Ww.; slaan. Door verandering van *k* of *g* in *ts.* Die verwisseling was bij onze oude dichters niet ongewoon, als *Tsarel* voor *Karel*, *Tsartroysen* voor *Karthroysen*, *Karthuizers*, *Roken* voor *Rotsen*, enz. 't Woord hangt zamen met *zwanken*, *zwenken* en *zwingen*, dat in de Bijbelvert. nog den zin van slaan heeft: *hem aan alle zijden* zwingende *ghelijk het riet van den wint.*

Zwiimelen. Ww.; bewegen, gedurig bewegen. Het Nederd. *zwijmelen* is duizelig worden, in zwijm vallen.

NOG IETS

OVER DE UITDRUKKINGEN

ZIJN ACHTSTER, ENZ.

Wanneer wij, na hetgeen reeds over deze uitdrukkingen gezegd is, het wagen nogmaals daarop terug te komen, geschiedt dit alleen met het doel, om de beteekenis derzelve, zoo mogelijk, nog beter te doen uitkomen; alsmede om aan te wijzen, zoo dit na het gezegde nog noodig ware, dat deze uitdrukkingen vroeger algemeen gebezigd en zeer goed begrepen werden. Speet het den geachten Schrijver van de »Opmerkingen, enz." dat van een dergelijk gebruik van het *achttal* geen tweede voorbeeld geleverd was, 't doet ons daarom zoo veel te meer genoegen, daarvan een tweede voorbeeld te kunnen aanwijzen. De voorbeelden, welke wij van een dergelijk gebruik van het telwoord wenschen bij te brengen, zijn ontleend aan de rekeningen der stad Sluis, 1) terwijl wij

1) Deze stadsrekeningen, van 1580 tot 1587, zijn opgesteld door Hendrik van den Coutere, pensionaris der steden Sluis en Mude, griffier van Sluis, klerk der Bekommerdheden, enz., een' voor zijn' tijd knap man. Minder bekend is het, dat hij de medegevangene geweest is van Jan Missuens, *de jonge*, die, predikant geweest zijnde in het eiland van Kadzand, den 10 December 1583, op zijne reis van Sluis naar Brugge, door de Malcontenten liggende op de kasteelen van Middelburg en Leestkens, gevangen werd genomen. Van den Coutere kocht zich los voor *f* 2300; doch Missuens werd, na eerst met Van den Coutere naar Eecloo te zijn gevoerd en weder naar Middelburg in Vlaanderen terug te zijn gebragt, omstreeks het midden van December, in een' zak gebonden en verdronken.

ons verzekerd houden, dat niemand ze daarom te minder achten zal. Wij willen met het telwoord *twee* beginnen, en, aldus voortgaande, slechts van elk één voorbeeld bijbrengen:

»Robert Trotin over dat hij *zijn tweedere* met schaillen gedect heeft het waechuus buuten de Westpoort." (Rek. A. 1580, fol. 47 a)

»Steven Michiels over *zijn derder* gevrocht thebben op 't casteel te Coseyde." (Rek. A. 1584, fol 46 a)

»Pieter Michiels van dat hij *zijn vierdere* gedolven en verdiept heift de buutenveste." (Rek. A. 1580, fol. 11 a)

Eene dergelijke opgave met het telwoord *vijf* is mij nog niet voorgekomen.

Christoffel Cromheecke hebbende *zijn zestere* eenen geheelen dag gevrocht." (Rek. A. 1580, fol. 45 a)

»Adriaen de Muer omdat hij *zijn zevenster* gevrocht heeft in diversche stedewerken." (Rek. A. 1580, fol. 21 a)

»Aernout de Brabandere metten zijnen van dat zij *haerl. achtstere* gedolven hebben van den 1sten ougst totten 6den der zelver maendt." (Rek. A. 1580, fol. 9 b)

»Franchois Oulters voor dat hij *zijn neghenster* gevrocht heeft 3 dagen, enz." (Rek. A. 1584, fol. 28 b)

»Franchois de Weir en Moyses Bral voor dat zij

haerl. thienster verdiept hebben, enz." (Rek. A. 1584, fol. 22 a)

»Adriaen de Muer, stedethimmerman metten zijnen van dat hij *zijn elfstere* ghetimmert heeft, enz." (Rek. A. 1580, fol. 10 a)

»Jan de Brune metten zijnen voor dat hij *zijn twaelfstere* gevrocht heeft in den avent enz." (Rek. A. 1580, fol. 13 b)

»Capitain Maertens voor de dachueren dat hij *zijn derthienstere* ghedient heeft met zijn oorlochschip." (Rek. A. 1584, fol. 63 b)

»Henrick Lenaerts voor dachueren dat hij oock *zijn zeventhienster* met zijn oorlochschip ghedient heeft, enz." (Rek. A. 1584, fol. 63 b).

Wanneer men de hier gegeven voorbeelden nagaat, bemerkt men aldra, dat het vroegere *zijn tweedere*, *zijn derdere*, enz. in beteekenis gelijk staat aan — bedriegen wij ons niet — het hedendaagsche *met zijn tweeën, drieën*, enz., even als *haerl. achtstere*, *thienstere*, met ons *met hun achten*, *met hun tienen*, enz. overeenkomen zal.

Beschouwen wij den tekst 2 Petr. II. 5:

> »En de oude wereld niet heeft gespaard, maar Noach, een prediker der geregtigheid, *zijn achtster* bewaard heeft, enz."

dan ligt daarin opgesloten, dat niet meer en ook niet minder dan *acht* personen zijn bewaard gebleven; en dat tusschen die bewaarde personen eene zekere betrekking bestond, 't zij die van bloedverwantschap, 't zij die van ondergeschiktheid, in allen gevalle die, van *in vereeni-*

ging of *gemeenschappelijk* bewaard te zijn, De bedoeling des schrijvers wordt dus volkomen door de gebezigde woorden uitgedrukt, en wel op zulk eene wijze, dat men den zin der woorden zeer goed vatten kan. Wij gelooven, dat men bezwaarlijk eene tweede uitdrukking vinden zal, welke in kracht en juistheid van beteekenis, die, welke in onzen tekst gebruikt is, nabij zal komen. Wanneer wij de op bl. 307, 3e Stuk, voorgeslagene schrijfwijze van den tekst oplettend beschouwen, blijkt aldra, dat wij daarin het denkbeeld van de betrekking, welke er tusschen de behoudenen bestond, door weglating van het woordje *zijn*, missen. Ten andere blijft het twijfelachtig, of niet meer dan *acht* personen, en of die *gezamentlijk*, zijn bewaard gebleven. »*Als achtsten persoon*" sluit, wel is waar, een voorgaand zevental in, maar daarom nog niet een volgenden negenden, tienden, enz. persoon uit. Daarenboven zal men bij »*als achtsten persoon*" in de gedachte nog moeten voegen »*dergenen die behouden zijn*" of iets dergelijks, zijnde het anders niet duidelijk, of dit *achtsten* betrekking heeft op de bewaarde personen, dan wel op het voorgaande »*de oude wereld.*" De bedoeling in den tekst is ongetwijfeld, dat Noach, *met zijn achten*, is bewaard gebleven. Wij gelooven dus, dat men, daar de uitdrukking *zijn achtster* verouderd is en door velen niet verstaan of verkeerd begrepen wordt, het best zoude doen, door zoo veel mogelijk bij de hedendaagsche spreek- en schrijfwijze te blijven. 't Moge waar zijn, dat men dan niet zoo getrouw blijft aan den oorspronkelijken tekst — verre toch zij het van ons, dit te ontkennen, — niet minder waar is het, dat deze mindere naauwkeurigheid ruimschoots opwegen kan tegen eene verkeerde opvatting of eene kwalijk uitgedrukte bedoeling. Schreve men dus b. v. »maar Noach, een prediker der geregtigheid, (*met*) *zijn achten* bewaard heeft,"

welk lezer zoude daaruit iets anders opmaken, dan 'tgeen de schrijver in den besproken tekst heeft willen uitdrukken? 1) — Wij bevelen daarom, in nederigheid, deze weinige woorden der aandacht van den zeer geleerden Steller der Opmerkingen, enz., en die van andere bekwame mannen aan.

J. H. VAN DALE.

---

1) [Geheel overeenkomstig met dezen voorslag, lees ik toevallig, in 't laatst uitgekomen nommer van het maandschrift *de Vereeniging*, (Sept. 1852, bl. 138) de uitdrukking »Noach *met zijn achten*," gebezigd door den heer J. A. Wormser. A. D. J.]

GEMENGDE OPMERKINGEN, BERIGTEN, MEDEDEELINGEN, ENZ.

«GEDAAGDESSE.» — Toen ik vroeger (Archief, I. 83.) mijne afkeuring over dit woord uitsprak, meende ik, dat het eene taalverrijkingsproef van lateren tijd was, tegen welker invoering behoorde te worden gewaakt. Ik ben sedert van het tegendeel ingelicht. Dr. W. Bisschop heeft de goedheid gehad, mij te berigten, dat dezelfde uitdrukking reeds voorkomt in een werkje van het jaar 1672, getiteld: *Waerachtigh Verhael, van 't gepasseerde in ende omtrent der saecken, tusschen Willem Tichelaer — en Mr. Cornelis de Witt — nopende de Conspiratie tegens sijn Hoogheit*, enz., waar men bl. 25 leest: »Verbael nopende Cornelia Pleunen, *gedaechdesse*.» Indien derhalve langdurig gebruik voldoende is, om het burgerregt in de taal te verleenen, mag dit woord op zulk regt aanspraak maken. Wordt echter daarbij gevorderd, dat de vorming naar den aard onzer taal zij, dan blijf ik met wijlen het Instituut (Archief, II. 81) zeggen: »Neêrduitsch is *gedaagdesse* niet.»

«VAN AF.» — Meermalen hebben zich in de laatste jaren stemmen verheven tegen het gebruik dezer uitdrukking; ook de mijne. (Zie Taalkundig Magazijn, III. 408; Archief, I. 84 en 282, en de Lijst van Prof. Siegenbeek, bl. 5). De billijkheid eischt, dat, ook door mij, bekendheid gegeven worde aan eene stem — ik meen, de eer-

ste — die zich ter harer verdediging heeft doen hooren. Het is die van den heer W. van den Hull, die in den Recensent ook der Recensenten van 1850, nº. 11, bl. 456, aldus schrijft:

«Ik acht het woord *van af* dáárom aannemenswaardig, wijl het vaak de dubbelzinnigheid voorkomt, die het enkele *van* aankleeft. Bij voorbeeld: wat onderscheid is er tusschen den straatweg van den heer H. en dien van *Velzen?* Geen ander, dan dat de eerste aan den heer H., de ander aan gemeld dorp toebehoort. Schrijf ik daarentegen: de straatweg *van af Velzen*, dan weet een ieder, dat ik niet den eigenaar bedoel. Zegt men: Hij spant een touw *van* de lijnbaan tot de poort, zoo kan zulks op tweederlei wijze verstaan worden: namelijk, dat het touw behoort aan de lijnbaan; maar ook, dat het, zonder daaraan te behooren, van daar tot de poort gespannen wordt: terwijl het woord *van af de lijnbaan* duidelijk de meening des sprekers of schrijvers te kennen geeft. Zoo ook wanneer ik zeg: Hij sprong van den stoel tot de deur, kan men zulks verstaan, dat de springer, op den stoel staande, van daar tot de deur sprong; maar gebruik ik hier *van af*, dan beteekent het, dat hij, op den platten grond staande, zoo ver sprong, als de afstand tusschen den stoel en de deur bedraagt. Ik verkies derhalve *van af* boven *van*, wanneer dit laatste niet duidelijk genoeg mijne meening uitdrukt. Overigens ben ik niet de uitvinder van deze schrijfwijze, maar wel de vinder: ik meen, anderen zijn mij daarin voorgegaan.»

Ik zou alleen den heer Van den Hull in bedenking geven, of de door hem gevreesde dubbelzinnigheid niet op eene andere wijze ware te verhelpen; door bij voorb. te zeggen: *de straatweg van Velzen af, van de lijnbaan af, hij sprong van den stoel af.* Zoo ja, dan zou deze wijze van uitdrukken mijns inziens de voorkeur verdienen

boven de wanspraak *van af*, die, als meermalen werd aangetoond, tegen alle gezonde taalkunde aandruischt.

Ik berigt te dezer gelegenheid tevens, dat de taalverknoeijing *van af* reeds voor 25 jaar bij een' onzer dichters zeer gezocht was, welligt door hem is uitgevonden of in zwang gebragt. In de *Nieuwe Gedichten van H. van Loghem* (Deventer 1828), vind ik bl. 10: *van af der duinen rand*, bl. 56: *van af de rots*, bl. 57: *reeds van af de wieg*, bl. 88: *van af der veezlen net*, enz.

«NAAR IESJEKEEP GAAN.» — Deze spreekwijze komt, Archief, II. 164, voor in de beteekenis van *sterven;* zij is echter aldaar onverklaard gebleven, en ook onjuist uitgedrukt. Aan den heer J. H. van Dale heb ik de volgende opheldering er van te danken.

In het vierde district der provincie Zeeland zegt men van iets, dat verloren is: *het is naar Iesjekeep*, of ook wel: *het is naar de Berbiesjes*, welke spreekwijzen, als gelijkbeteekenend, worden verwisseld. Gelijk de laatste slaat op onze voormalige volkplanting *Berbice*, slaat de eerste op *Essequebo*, in Van Wijks Aardrijkskundig Woordenboek ook *Isequebo* gespeld. Wat daarheen gezonden werd, beschouwde men als verloren, en zoo kunnen de spreekwijzen ook voor het *sterven* in gebruik geraakt zijn. Dat overigens Essequebo inderdaad *Iesekeepe* werd uitgesproken, blijkt nader uit de *Zeeuwsche Buize*, waar, in de «Naamrol voor predikanten voor het buitenland» voorkomt: «*Isekeepe* JOHANNES URSELIUS.»

«SCHOOLVERZUIM.» — Bl. 377 hiervoor doet zien, dat de rij onzer benamingen voor het schoolverzuim, in het Archief bijeengebragt (D. I. 185—204, II. 103 en 368), nog niet is gesloten. Het woord plenken, door Mr. Franquinet uit het maastrichtsch dialekt vermeld, komt bij Kiliaan

voor in eene beteekenis, welke met die van *scherlooke-ren* vrij wel overeenkomt, of liever de laatste voldoende opheldert. Hij heeft »Plencken, *vagari, divagari, palari, errare.* Plencker, *erro, qui vagando tempus consumit.*" In denzelfden zin als te Maastricht, is het werkwoord *plenken* ook te Aken gangbaar, volgens het Idioticon van dat dialekt, door Müller en Weitz, bl. 182; in 't welk ik bl. 216 zie, dat nog een ander mij vroeger onbekend woord er voor gangbaar is, namelijk *schmiddele.*

Sedert mijne vroegere opgaven zijn mij, volgens vriendelijk toegezonden berigt, nog als in Nederland gebruikelijke benamingen van het schoolverzuim bekend geworden: hooikes ketsen en kuiteren, het eerste te Gorinchem, het tweede te Zoutelande t'huis behoorende. Eene voldoende opheldering dezer spreekwijzen blijft nog te wenschen over.

«SCHABOUELIK.» — Dit hiervoor bl. 380 vermelde woord kwam mij voor bij Van der Venne, Sinnemal, bl. 45:

So schabaauwlijck *souwje tieren,*
Buyten re'en, en goê manieren.

d. i. ruw, wild, wanordelijk. De uitdrukking is blijkbaar verwant aan *schabben, schobben,* bij Kiliaan scabere, scalpere, radere, et convitiari; *schabbe*, mulier maledica, cavillatrix; *schabbig*, scabiosus; *schabaf*, quisquiliae, purgamenta, sordes, ramenta; *schabbeeuwen*, proscindere famam alicujus, conviciari, convicia dicere, detrahere alicui, rodere alicujus famam; voorts aan *schabbig*, *schäbbig*, *schäbig*, in verschillende duitsche dialekten gangbaar voor schurftig, onaanzienlijk, met lompen bedekt; en aan het engelsche *shabby*, in gemeenzamen stijl voor gering, gemeen, laag, slecht. Mij is echter door den heer J. H. van Dale nog eene beteekenis van *schabouw* medegedeeld, die ik niet

weet ergens te hebben aangetroffen. In het vierde district van Zeeland zegt men: *de molen staat schabouw*, wanneer de wieken niet als gewoonlijk, maar zóó geplaatst zijn, dat één der naar beneden gekeerde wieken lager hangt dan de andere, om het aanwezig zijn van een' doode in 't huis des molenaars aan te duiden, of om andere reden. Het woord kan in deze spreekwijze te kennen geven: *niet zoo als 't behoort, buiten den haak, wanordelijk.*

«ERKENTENIS.» — Aan de *Godgeleerde Bijdragen* van 1852 (n°. 1, bl. 114) ontleen ik de volgende, mijns inziens welgegronde, bedenking:

«De Schrijver gebruikt hier overal het woord *erkentenis*, en hij volgt daarin het veelvuldig bezigen van dit woord in den zin van *erkennen*. Wij gelooven evenwel, dat dit niet juist is, meenende dat *erkentenis dankbetuiging* beteekent. Het is zoo: men spreekt van *dank-erkentenis*, maar indien men hier geen *Hendiades* wil aannemen, dan is erkentenis toch altijd de *betuiging* van dank, nooit erkennen, dat men dank schuldig is. Zal men zeggen *schuld-erkentenis? Bekentenis* is daar het woord. Zoo behoort *erkentenis* tot de dankbaarheid, gelijk *bekentenis* tot de boetvaardigheid: maar *erkentenis* is ongepast als men spreekt van het belijden eener leer of het gelooven van eene waarheid. Het is zoo: wij zeggen: *ik erken* u voor mijn broeder, maar daarom zal men niet zeggen: *de erkentenis* van een broeder, of men bedoelt er mede zijne dankbetuiging."

«KERK.» — In de *Jaarboeken voor Wetensch. Theologie* (D. X. St. I. bl. 48) maakt Ds. M. A. Jentink, nopens de afleiding van het woord *kerk*, de volgende opmerkingen:

«Meer dan zeven eeuwen zijn over de kerk voorbij-

gegaan, alvorens het woord dat haar tot op den huidigen dag kenmerken en tevens verdeelen zou, werd vernomen. Zij, aan wie wij dit in de gevolgen noodlottig geschenk hebben dank te weten, zijn hoogstwaarschijnlijk monniken der achtste eeuw. Deze zouden derhalve als scheidsregters over de beteekenis van hun *church* of *kyrik* zijn te hooren. Jammer intusschen, dat niets wat omtrent dezen of aangaande hetgeen zij hiermede wilden te kennen geven, eenig licht zou kunnen verspreiden, is te ontwaren. Aan geene moeite van oudheidkenners en taalvorschers, om althans tot eenige resultaten te geraken, heeft het ontbroken; zoo zelfs, dat hun ijver beteren uitslag verdiend had. Het misverstand, om welks opheffing het te doen was, is door hunne tusschenkomst verergerd. De meest tegenstrijdige meeningen zijn, op hunne wijze, door hen gewettigd. De voorstander van kerkgezag verneemt met welgevallen, dat *kerk* is afgeleid van *keren*, in den zin van *omsluiten*, *kerkeren* 1). Die de praedestinatie op dit leerstuk toepassen, juichen de ontdekking toe, dat het grondwoord *keren* eigentlijk *keuren* is, *kiezen*, *uitkiezen* 2). Anderen, die met dezen eene kerk gelooven, uit welke de nog niet bekeerden zijn buitengesloten, hechten er aan, dat *kerk* verwant is aan het oud saxisch *keeren*, *bekeeren* 3). De drijvers van eene kerk des vredes steunen op de vermeende ontdekking, dat juist het woord *kerk* oudtijds gebezigd werd, om iets dat *stil en rustig is*, te beduiden 4). Meer onpartijdig

---

1) Bilderdijk, volgens J. L. Terwen, *Etymologisch Woordenboek der Nederl. Taal*, bl. 352.

2) W. D. Fuhrmann, Handworterb. der christl. Religions- und Kirchengeschichte, S. 548.

3) Fuhrmann, t. a. p.

4) Dr. J. P. Lange, *Positive Dogm.* S. 1083, en de daar aangehaalde schrijvers.

en vrij algemeen is het vermoeden, dat *kyrik* eene verkorting en verbastering is van het grieksche τὸ κυριάκον, *kyriakon, iets wat des Heeren is* 1).»

Bij de verschillende gevoelens over den oorsprong van *kerk*, hier op geestige wijze opgeteld, zou nog te voegen zijn de meening van Wackernagel, die, in het *Wörterbuch* op zijn *Altd. Lesebuch*, *Kirche* afleidt van het lat. *circus*, *circulus*, ronde en halfronde vorm der doopkapellen en koren; alsmede die van onzen landgenoot, den heer J. Weeling, die in den Overijss. Almanak voor Oudheid en Letteren (1840, bl. 1—14) een opstel geleverd heeft, getiteld: *De afleiding van het woord* kerk, aan welks slot de uitkomst van zijn onderzoek dus luidt:

«Van de boorden van den Pontus Euxinus bragten de Kelten hun *Ar* of *Are* (d. i. *hoogte* en voorts *gewijde offerplaats*) naar de noordelijke gewesten van Europa over; de Kimbren, hen volgende, bragten het uit het bovengenoemde reeds gewijzigde *harah* aan; de Franken, afstammelingen der laatstgenoemde volkeren, vormden uit het voorgaande hun *characha*, van waar het Oud-Twentsche *karke* ontsproot; al verder voerden de Saksen hun *kearke* en de Friezen hun *cherke* en *tsjerke* aan, en uit laatstgemelde ontving ons Nederlandsche *kerk* zijne hedendaagsche gestalte. Niet uit het grieksche κυριακὴ, door vreemde zendelingen aangebragt, ontstond derhalve dit ons woord, maar groeide uit de Noordsche stamwoorden op, en is dus een erfgoed onzer voorvaderen, door ons, hunne nakomelingen, in den loop der tijden gewijzigd en beschaafd.»

Den grooten Graff scheen de ware afleiding des woords

---

1) K. G. Bretschneider, *Handb. der Dogm.* u. s. w. B. II. S. 742, heeft weder eene andere derivatie, met behulp van Russisch en Hebreeuwsch. Hij verstaat door *kerk* iets dat afgerond is.

nog zoo weinig zeker, dat hij bij het oud-duitsche *kiricha*, in zijnen Sprachschatz aanteekende: «Aus dem griech. κυριακή? Oder ist es deutschen Ursprungs? Es konnte mit sanskr. *kri*, facere, zusammenhangen, oder auch mit *grih*, domus.»

TWEE NIEUWE WOORDEN. — Ter vertaling van *communisme* kwam mij onlangs het woord gemeenzucht voor (zie Recensent 1852, n°. 4, bl. 209); en voor het hoogd. *turnen* toernooijen. De heer R. J. Lambrechts, die het laatste bezigt in zijn werkje: *Artikelen van Wet en Reglement op het lager onderwijs* (Amersfoort, 1852), geeft bl. 42 deswege deze opheldering:

«Hoe weinig nog de gymnastiek in ons land het burgerregt heeft verkregen, blijkt daaruit dat er (zoover ons bekend is) geene uitdrukking bestaat om het uitoefenen derzelve aan te toonen. Op het voorbeeld der Duitschers, die daarvoor hun *turnen* (*Turnplatz*, *Turnlehrer*) gebruiken, hebben wij niet geaarzeld het woord *toernooijen* te bezigen; of wil men liever *gymnasticeren*, *gegymnasticeerd?*»

De spelling *toernooijen* zal vermoedelijk aangenomen zijn, ter onderscheiding van ons gewone *tornooijen*, *tornooispel*, enz.

OVERIJSSELSCHE TONGVAL. — Aangaande het *Woordenboekje van het Overijsselsch*, vroeger in het Archief (I. 176—8) vermeld, verneemt men nu nader uit *de Wekker*, n°. 27 dezes jaars, het volgende:

«In eene vergadering van de Gewestelijke Vereeniging *Overijssel*, den 2 Junij 1852 te Zwolle gehouden, deelde een der Leden van de Commissie tot het verzamelen van bouwstoffen voor een *Woordenboekje van het Overijsselsch* mede, dat er in het afgeloopene jaar nog belang-

rijke bijdragen waren ingekomen. Volgens het oordeel dier Commissie was het van veel belang te achten, de technische uitdrukkingen, benamingen en spreekwijzen, door schippers en visschers, in fabrijken en trafijken, bij handwerken, ambachten en den landbouw gebezigd wordende, onder de bedoelde bouwstoffen op te nemen. Om de aanzienlijke menigte van woorden, reeds ingekomen zijnde, des te beter te kunnen overzien, werd besloten, daarvan een alphabetischen ligger te vervaardigen, en de Commissie te magtigen, het getal harer leden te vermeerderen met één lid, dat inzonderheid met de zamenstelling van den bedoelden ligger zoude belast worden. »

TRAPPEN DER BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN. — Mr. H. J. Koenen wees in zijne hoogst belangrijke verhandeling, op het letterkundig Congres te Brussel gehouden, reeds in 't voorbijgaan op de meer en meer veldwinnende mode, om de trappen onzer bijvoegelijke naamwoorden, niet door de daartoe bestemde uitgangen, maar door *meer* en *meest*, uit te drukken. De geachte Spreker deelde mij later zijne afkeuring uitvoeriger schriftelijk mede, onder anderen in de volgende bewoordingen:

« In plaats van de organische vorming van den comparativus en superlativus, die onzer taal met het schoone Grieksch en Latijn en het vormenrijke Hoogduitsch eigen is, gaat men het voorbeeld van het in vormen en organische ontwikkeling zoo arme Fransch navolgen, hetwelk zich genoodzaakt ziet, de genoemde graden door *plus* en *le plus* te maken. Men spreekt tegenwoordig meer en meer van « de *meer juiste* denkbeelden, » « de *meest strenge* eerlijkheid, » « de *meest verdienstelijhe* schrijver, » « de *meest verachtelijke* kunstgrepen, » « de *meest noodige* bepalingen; » ja zelfs las ik dezer dagen in de Amsterdamsche Courant van « de *meest goede* bedoelin-

gen:» dat is nog erger dan de Franschen, die nog altoos *les meilleures intentions* zouden schrijven, of de Engelschen, die zeggen zouden *the best intentions*. Hoe kan men toch zoo moedwillig de eigenaardige vormingen onzer taal wegwerpen, om zich met omschrijvingen en gebrekkige hulpwoorden te gaan behelpen?»

WERKWOORDEN MET SCHEIDBARE VOORZETSELS. — Een ander misbruik, wel niet nieuw ingevoerd, maar toch nog altijd bij dezen en genen schrijver waar te nemen, is het aaneenschrijven der werkwoorden met scheidbare voorzetsels, in de onbepaalde wijs met *te*. Er liggen vóór mij de Handelingen eener aanzienlijke letterkundige Maatschappij, waarin ik b. v. lees: *uittenoodigen*, *aantenemen*, *optedragen*, *aantesporen*, *bijtevoegen*. Zoowel Siegenbeek als Bilderdijk hebben in krachtige bewoordingen, tot hiertoe door niemand wedersproken, veel min wederlegd, hunne stem tegen deze schrijfwijze verheven, zie des eersten Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenh. II. 18, en des anderen Taalkundige Bedenkingen, bl. 30. Wat mag de reden zijn, dat zij nog altijd onder ons hare voorstanders telt?

BOEKVERKOOPERS BLUF. — Dat heeren Boekverkoopers de Catalogen hunner boekveilingen plegen te stofferen met al zulke aan- en opmerkingen, welke dienstig zijn, om de waarde hunner artikels kenbaar te maken of te doen uitkomen, zal wel niemand kunnen wraken, al ware het ook, dat hij hier of daar iets als «zeldzaam» zag aangekondigd, wat inderdaad «niet zeldzaam» was. Die handelwijze intusschen houdt op verschoonbaar te zijn, ja verdient stellige afkeuring, wanneer zij omtrent den aard of den inhoud van eenig ten verkoop aangeboden werk op misleiding uitloopt.

Op den Catalogus eener aanzienlijke boekveiling, ten verleden jare in de hoofdstad des Rijks gehouden, leest men het volgende:

« Bijdragen en nieuwe Bijdragen tot opbouw der Vaderl. Letterkunde. Leijd. 1760—66. 4 dln. 8vo. bis 2 dln. *Hierin bevinden zich eene menigte belangrijke taalkundige Verhandelingen van* L. ten Kate, Huydecoper *en and.* »

Voor zoo verre mij bekend is, blijkt het nergens, dat in de *vier deelen Bijdragen, ééne enkele taalkundige verhandeling van* L. ten Kate *of* van Huydecoper voorkomt.

T. Olivier Schilperoort. — In de maand October l.l. behelsden sommige onzer dagbladen het volgende berigt:

« Dezer dagen overleed te Brussel, in den ouderdom van 71 jaren, de heer T. Olivier Schilperoort, door menigvuldigen letterkundigen arbeid, in tijdschriften en dagbladen, in voortreffelijke vertalingen en verdienstelijke eigene geschriften, algemeen onder ons bekend. Hij behoorde tot de hevige bestrijders der Belgische omwenteling van 1830, maar was desniettemin een groot voorstander van eene zich op degelijke gronden ontwikkelende openbare denkwijze. De laatste jaren zijns levens bragt hij te Brussel in zeer kommerlijke omstandigheden door, gedurende eene langdurige ziekte door twee dochters liefderijk bijgestaan, terwijl hij van onderscheidene zijden blijken van waardering zijner bekwaamheden ondervond. »

In de jaren 1825 en 26, toen Olivier Schilperoort te Rotterdam metter woon was gevestigd, omgang met hem gehad hebbende, was ik in de gelegenheid hem persoonlijk te leeren kennen. De lange tijdruimte, sedert verloopen, is niet in staat geweest den indruk uit te wisschen, dien 's mans veelzins ongemeene begaafdheden toen op mij

maakten; en het is mij een genoegen, door de overneming van het bovenstaande berigt in mijn Archief, zijne nagedachtenis te huldigen.

Bilderdijk heeft meermalen getuigd, « zelden iemand te hebben aangetroffen, met zooveel taaltakt begaafd als Olivier Schilperoort 1); » en ook mij is het voorgekomen, dat hij eene kennis van talen, inzonderheid van eenige der nieuwere, bezat, die scherpzinnigheid aan vlugheid op ongewone wijze vereenigde.

De door hem vervaardigde taalkundige geschriften zijn de volgende:

Proeve van Nieuwere Taalkunde, op de Nederduitsche Spraakkunst toegepast. Gron. 1806.

Premier Cours de Grammaire Anglaise à l'usage des écoles. Gron. et Amst. 1806.

Proeve over de Uitgangen der (fransche) Naamwoorden. 's Gravenhage, 1818.

Algemeene Taalregelen, ten gebruike der Nederl. Scholen. Deventer, 1818.

Kort Begrip van het zamenstel onzer taal, na inzage van Mr. W. Bilderdijks Spraakleer, enz. Amst. 1827.

Het *eerste* werk is eigenlijk eene kritiek van Weilands Spraakkunst, waarvan het menige leemte aanwijst. Ook de spellingleer van prof. Siegenbeek kwam hem niet in allen deele onberispelijk voor, hoewel hij ze dadelijk om der eenparigheid wille aannam. Het *laatste* bevat eene proeve van bewerking van een nieuw « de beteekenissen onderscheidend Taalkundig Woordenboek, » waaraan hij, toen ik met hem omging, ijverig arbeidde, en nopens 't welk hij reeds eene verbintenis met een' onzer Boekhandelaars had aangegaan. Er is van dit Woordenboek

1) Schull en Van der Hoop, Bijdragen tot Boek- en Menschenkennis, 1833, bl. 383.

echter, gelijk van menig ander, waarvan het plan werd opgezet, niets gekomen. Ik twijfel ook, of zoodanige arbeid, althans in zijn geheel, bijzonder geschikt zou geweest zijn voor Olivier Schilperoort, die meer uitmuntte door oorspronkelijkheid en scherpzinnigheid, dan door naauwgezetheid en grondigheid van studie in 't geen tot den ganschen omvang der taal behoort.

Voorts zijn mij van zijne hand nog bekend een paar opstellen van taalkundigen inhoud in het Mengelwerk van den *Recensent ook der Recensenten*, van 1817 en 18, en alzoo dagteekenende van den tijd, toen hij, blijkens den titel van het *tweede* en *derde* der bovengemelde geschriften, « Regent van het Athenaeum te Luxemburg » was.

Van 's mans overige werken is zeker voor de geschiedenis onzer letterkunde het merkwaardigst, de *Proeve van beoordeelende Tooneel-Dichtkunde, op het treurspel Montigni toegepast* (Amst. 1822), opgedragen aan de Tweede Klasse van het Kon. Ned. Instituut. Deze kritiek (een boekdeel van 216 bladzz.) van een in der tijd zeer gevierd tooneelspel, berokkende hem veel onaangenaamheden. Men verspreidde zelfs het gerucht, dat het werk eigenlijk van Bilderdijk, Wiselius of anderen, afkomstig was, en dat Olivier Schilperoort er slechts zijn' naam aan geleend had. Dit gaf den Schrijver eene verantwoording in de pen, in den vorm van een' Brief aan den Algemeenen Secretaris des Instituuts, gedagteekend « 's Gravenh. 22 Aug. 1822, » die aan de leden werd toegezonden, doch nimmer in den handel is gebragt. Van zijne werkzaamheden van letterkundigen aard herinner ik mij nog de nieuwe uitgave van *Bellamijs Proeven voor het Verstand en Hart*, 2 dln. (Rotterd. bij Smit, 1825). De inleidende Verhandeling tot dat werk is van zijne hand.

UITGEKOMEN WERKEN. — Er zijn drie jaren verloopen,

sedert ik (Archief, II. 104—108) een overzigt gaf van bij ons verschenen werken, op het gebied der nederlandsche taalkunde. Wat, ten aanzien van het genoemde vak, gedurende dien tijd in het licht kwam, bepaalt zich, immers zoo ver mijne kennisneming reikte, tot het volgende:

(J. de Liefde), *Christelijke Denkleer, op Woordafleiding gegrond.* 1e. *Stukje.* (Amst. 1849; 115 blzz. 8°.)

Dr. M. de Vries, *de Heerschappij over de taal, het beginsel der Welsprekendheid. Redevoering ter aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Hoogeschool te Groningen.* (Gron. 1850; 40 blzz. 8°.)

G. Th. Mohrman, *de Taal en Stijl van het Eerste en Tweede Hoofdstuk der Grondwet van het Kon. der Ned. gekorrigeerd en gekritizeerd.* (Deventer, 1850; 86 blzz. 8°.)

Proeve van Bouwkundige Terminologie. Uitgeg. door de Maatsch. Tot Bevordering der Bouwkunst, I. Middeleeuwsche Bouwkunst. (Amst. 1850; 72 blzz. fol.)

Brief van de letter G. aan de CH. Nagalm van het Tweede Letterkundig Kongres. In dichtmaat. (Amst. 1850; 7 blzz. 8°.)

P. van Genabeth. *Eenige Woorden aan alle voorstanders onzer Moedertaal, bijzonder aan de Leden van het in Sept.* 1850 *te Amst. geh. Ned. Lett. Congres* enz. (Haarlem, 1851; 26 blzz. 8°.)

Kramers *Woordentolk verkort. Bevattende de vertaling en verklaring van vele duizende vreemde woorden, enz.* 5e *druk* (Gouda, 1851; 268 blzz.)

G. C. Mulder, *Nederlandsche Spraakkunst voor Schoolgebruik.* 3e. *druk* (Nijmegen, 1851; 160 blzz. 8°.)

Ontwerp van een Nederlandsch Woordenboek. Verslag der Commissie in de Vergadering van het derde Ned. Lett. Congres voorgedragen door Dr. M. de Vries. (Gron. 1852; 90 blzz. 8°.)

Dr. W. Hecker, *verklarende Lijst van verouderde Woorden, Uitdrukkingen, Vormen enz. uit de Staten-vertaling des Bijbels.* (Gron. 1852; 56 blzz. 8°.)

M. A. Modderman, *Bijdragen tot de Huishoudkunde, in*

Voorlezingen, meerendeels zamengesteld uit Spreuken, Spreekwijzen en Spreekwoorden. (Gron. 1852; 155 blzz. 8°.)

D. Bomhoff, Hzn. *Nieuw Groot Woordenboek der Nederl. Taal, volgens de laatste en beste bronnen bewerkt*, 1°. *en* 2°. *Aflevering* (Voorburg, 1852; elk 48 blzz. 8°.)

G. C. Mulder, *Nederlandsche Spraakleer. Vervolg op de Nederlandsche Spraakkunst voor Schoolgebruik.* (Nijmegen, 1852; 375 blzz. 8°.)

H. Frijlink, *Woordenboek voor de uitspraak van vreemde eigennamen.* (A. Möllers Allgemeines Wörterbuch *voor het Nederlandsch publiek bewerkt.*) *Voorafgegaan van eene Uitspraakleer der voornaamste Europesche talen.* (Amst. 1852; 548 blzz. 8°.)

(D. Bomhoff, Hzn.) *Magazijn van Nederlandsche Taalkunde. Tijdschrift ter praktische beoefening der Nederlandsche Taal. Jaargang* 1—5. ('s Gravenhage, 1847—51.)

Verspreide stukken, tot de taalkunde betrekkelijk en in bundels van letterkundigen inhoud voorkomende, zijn de volgende.

In de *Nieuwe Reeks van Verhandelingen der Tweede Klasse van het Kon. Ned. Instituut.* 2 dn. (Amst. 1850 en 51):

Berigt omtrent de Titulatuur in Brieven, en omtrent de Taalverbastering (D. I. bl. 3—24) [Mede opgenomen in dit Archief].

Mr. H. J. Koenen, *Rede over het tegenwoordige standpunt van Geschiedenis, Taal- en Letterkunde des Vaderlands*, enz. (D. I. 53—85).

Mr. H. J. Koenen, *Verhandeling over de Bestanddeelen van het Neder-duitsch Alphabet, en meer bepaald over de daartoe behoorende letters C, Q, X, Y.* (D. II. 75—99).

In de *Handelingen van het Nederlandsch Congres te Gent* (Gent, 1850):

A. de Jager, *Over het belang dat er in de zamenwerking van Belgische en Noordnederlandsche letterkundigen gelegen is voor den bloei der Nederlandsche Taal.* (bl. 23—30).

Prof. J. David, *over Stijlverbetering en het nut, dat uit de grondige kennis der levende of gesprokene Tael te trekken is* (bl. 30—34).

J. Jottrand, *hoe zal men in het toekomende de Nederlanders, zoo van de waelsche en nederduitsche als van de hoogduitsche stammen,*

bijeenhouden, zonder hun natuerlijk regt wegens het gebruik hunner wederzijdsche talen te krenken? (bl. 62—75).

J. de Jonghe, *over de noodzakelijkheid om de tael te doen dienen als middel van volksbeschaving en onderwijs.* (bl. 81—84).

Gerth van Wijk, *over den stand en de eischen onzer gemeenschappelijke Moedertael.* (bl. 85—88).

P. Ecrevisse, *over de ontwikkeling der nederduitsche Tael- en Letterkunde in de zuid-oostelyke belgische provinciën onder het rijk der Nederlanden.* (bl. 119—127).

In de *Handelingen van het Tweede Nederl. Letterk. Kongres* (Amst. 1851) voornamelijk:

Rapporten over het Algemeen Nederlandsch Woordenboek, door Prof. Bormans, Prof. David, Mr. P. van Duyse *en* Dr. A. de Jager. (bl. 95—130).

J. A. Alberdingk Thijm, *over hetzelfde onderwerp* (bl. 142—150).

Dr. A. de Jager, *Over het belang van de kennis der Idiotismen onzer taal, en over hetgeen aan die kennis nog ontbreekt.* (bl. 151—156.)

En in de *Handelingen van het Derde Ned. Letterk. Congres* (Brussel, 1852) Eerste Aflevering:

Dr. A. de Jager, *over het tegenwoordige standpunt der nederlandsche Spelling* (bl. 31—37).

P. Lanssens, *Bydrage tot de kennis van den oorsprong en de beduidenis der geslacht- of familienamen* (bl. 38—49).

J. F. J. Heremans, *over de Geslachten der Zelfst. Naamwoorden in Zuid- en Noord-Nederland* (bl. 49—60).

Mr. V. Delecourt [van den Hove] *Opmerkingen over de in te voerene eenparigheid van spelling in Noord- en Zuid-Nederland* (bl. 61—65).

Mr. H. J. Koenen, *over de bestaande behoefte aan eene nieuwe geschiedenis der Nederlandsche Taal* (bl. 65—73).

J. M. Dautzenberg, *over Nederduitsche Taal- en Dichtvormen* (bl. 73 tot 76).

M. van der Voort, *over de noodzakelijkheid om de tael den vreemdelingen nuttig te maken, met aanwyzing der middelen, welke daertoe aen te wenden zijn* (bl. 76—85).

K. Stallaert, *over Volkstael in spraek en schrift, met betrekking tot het ontworpen algemeen nederlandsch Woordenboek* (bl. 85—90).

L. Vleeschouwer, *over het bezigen van gallicismen en het verwerpen van eigenaardigheden der volksspraak* (bl. 96—104).

Verslag der Commissie, benoemd door het Tweede Nederlandsch Letterk. Congres, tot het beramen van maatregelen ter zamenstelling van een Woordenboek der Nederlandsche Taal (bl. 109—156).

Er blijft nog te vermelden de lofwaardige arbeid van hen, die de taal onzer oudste schrijvers hebben getracht op te helderen, en ter juistere kennis der tegenwoordige sprake aan te wenden. De eerste plaats komt hier toe aan de *Vereeniging ter bevordering der oude Nederlandsche Letterkunde.* In 1844 aangevangen, sloot zij met den vijfden jaargang de reeks harer werken, en gaf daarvan dit jaar de laatste Aflevering in 't licht. Gedurende den tijd van haar — al te kortstondig — aanwezen bezorgde zij de naauwkeurige uitgave van zes oude gedenkstukken onzer letterkunde, van meerdere of mindere uitgebreidheid, maar allen van wezenlijk belang. Daardoor alleen heeft de Vereeniging reeds aan onze taalkunde eene onschatbare dienst bewezen; eene dienst, tot welker regte waardering het voldoende is te doen opmerken, dat de uitgave van oudnederlandsche schrijvers hier te land aan groot finantieel bezwaar onderhevig is; en dat, zelfs buiten dit bezwaar, eene Commissie bij de Tweede Klasse van het voormalig Koninklijk Nederlandsch Instituut eene geheele reeks van jaren heeft noodig gehad, om één enkel deel van Maerlants Spiegel, en dan nog op gebrekkige wijze, aan het licht te brengen. Doch de Vereeniging heeft meer gedaan dan bloot een' naauwkeurigen tekst te leveren: zij heeft dien tekst ook verstaanbaar gemaakt en toegelicht. Omtrent de *inrigting* der Woordenlijsten, door de Vereeniging geleverd, kan verschillend worden geoordeeld — ik zelf heb vroeger elders mijne bedenkingen deswege in het midden gebragt 1) — aangaande de *waarde* van dien arbeid, ter bevordering eener grondige kennis onzer oude taal, kan maar ééne stem zijn. Al had de Vereeniging niets anders geleverd dan het Glossarium op *der Leken Spieghel* alléén, dan zou men van haar moeten getuigen,

1) In eene breedvoerige aankondiging van den eersten Jaargang van de Werken der Vereeniging, in het *Alg. Letterlievend Maandschrift,* 1845, no. 5.

dat zij de historische studie onzer taal heeft bevorderd, op eene wijze als men sedert Huydecoper en Clignett niet kende; en dan zou men reeds geregtigd zijn tot het besluit, dat het zekeren beoordeelaar, die in de Werken der Vereeniging te vergeefs naar grondige wetenschap zocht, aan een edel zintuig moet hebben gehaperd 1). Hulde en dank alzoo aan de Hoogleeraren W. J. A. Jonckbloet en M. de Vries, benevens de Heeren J. Tideman, J. G. de Hoop Scheffer, Dr. P. J. Vermeulen en P. Leendertz, Wzn, die gezamenlijk de hoofdredactie der Vereeniging uitmaakten! Belangrijke gedenkstukken, tot hiertoe alleen in handschrift aanwezig, zijn door hunne zorg voor ieder toegankelijk geworden; voor onze taalwetenschap hebben zij nieuwe bronnen geopend, die reeds nu menige vrucht hebben geleverd, en die vruchten zullen blijven leveren, zoo lang onze oude letterkunde beoefenaars en onze historische taalstudie voorstanders tellen zal.

Een zoodanige, niet minder rijke, bron is ons geopend door Dr. J. H. Halbertsma, in zijne *Aanteekeningen op het vierde Deel van den Spiegel Historiael van Jacop van Maerlant. Uitgeg. door de Tweede Klasse van het Kon. Ned. Instituut* (Deventer, 1851; 566 blzz. 8vo.) Dit werk, waarmede de Klasse op uitstekende wijze, de juist niet breede rij harer werken, ten nutte der vaderlandsche taalkunde, besluit, is een ware schatkamer van geleerdheid en vernuft, en vloeit over van belangrijke nieuwe opmerkingen. De geleerde Schrijver heeft aan het publiek uitvoerige en beredeneerde registers op zijne Aanteekeningen toegezegd: het is zeer te wenschen, dat die belofte door hem spoedig worde vervuld. Eerst dan zal volledig blijken, wat rijkdom van zaken zijn arbeid omvat. De Schrijver legt, bl. 301, de zedige verklaring af, « dat de jaren en rampen het vindingsvermogen in hem hebben

1) Konst- en Letterbode, 1849, no. 39, bl. 203.

gedoofd. » Deze verklaring kan moeijelijk worden beaamd, daar zij in weêrspraak schijnt met den geheelen inhoud des boeks. Hoe dit zijn moge, hem zij van de Voorzienigheid kracht en lust toegewenscht, om zijne belangrijke taak te voltooijen, en het vaderland nog menige andere proeve van zijne bekwaamheid te schenken.

Het is de verwachten, dat de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden hare roeping zal beseffen, om de taak van de uitgave onzer oude gedenkstukken, die nu door de opheffing, zoowel van de Vereeniging voor de oude Letterkunde, als van de Tweede Klasse des Instituuts werd, afgebroken, met verdubbelden ijver te behartigen. Het laatst uitgekomen Stuk harer Nieuwe Reeks van Werken geeft reeds grond voor die verwachting. De heer A. C. Oudemans gaf daarin eene zorgvuldig bewerkte uitgave van *die Bediedenisse der Missen*, van gepaste aanteekeningen en een register voorzien. Mij dunkt, aan de Maatschappij behoort bovenal de zorg, dat Maerlants hoofdwerk, *de Spieghel historiael*, welks eerste Deel reeds in 1784 het licht zag, spoedig worde voltooid. Anders zal de eer daarvan waarlijk nog weggedragen worden door de Koninklijke Academie te Brussel 1).

Ik had gemeend, bij dit Overzigt eene opgave te voegen van geschriften van taalkundigen aard, in België gedurende de laatste jaren uitgekomen. Mijne lijst daarvan is echter tot heden nog niet zoo naauwkeurig als ik wenschte. Ik heb het uitzigt, haar in een volgend Stuk van het Archief volledíger te kunnen mededeelen. In plaats daarvan geschiede hier, ten slotte, de vermelding van een werk, dat niet in Nederland en ook niet in België het licht ziet, en zelfs niet regtstreeks het Nederlandsch betreft; maar dat toch ook over onze taal genoegzaam licht zal

1) Zie het *Rapport du 5 Janvier 1852, (à l'Académie) par le* Dr. Snellaert.

verspreiden, om onze belangstelling te wettigen: *het Woordenboek der Gebroeders* Grimm. Reeds drie Afleveringen, ieder van 250 digt gedrukte kolommen, zien van dit lang te gemoet geziene reuzenwerk in dit jaar het licht. Had de Uitgever (Weidmann te Leipzig) van de *eerste* Aflevering 5000 exemplaren getrokken: voor de *tweede* waren er niet minder dan 10000 benoodigd. Na omstreeks twintigjarige voorbereiding, schijnt nu met de uitgave alle spoed te worden gemaakt. Mij is door een ooggetuige verzekerd, dat de grijze Jacob Grimm alle dagen acht uren aan het Woordenboek arbeidt. De verschijning er van mag eene belangrijke aanwinst heeten voor de Commissie, die zich bij ons en in België aangordt, om een Nederlandsch Woordenboek te vervaardigen. Eene fakkel, als die van het geleerde Broederpaar voor het Hoogduitsch ontstoken, moet noodwendig menige lichtstraal op eene zustertaal als de onze doen vallen. De verschenen Afleveringen zouden dit door menige proeve kunnen staven. Zoo valt mijn oog bij het doorbladeren op het artikel ADELICH, waarvan ik een gedeelte hier overneem, om de lijnregte tegenspraak, waarin de daar gegevene afleiding staat met die, welke Bilderdijk er van gaf 1).

Bilderdijk:

« Adelijk is saamgesteld uit *adel* en *-ig*; niet uit *adel* en *lijk*. 't Is de domheid onzer Malloten, die gemeend heeft, dat deze terminatie gemeenschap had met het werkwoord *gelijken*. Louter onverstand. De sylbe *-ig* maakt den uitgang, en deze is het thema van 't oude werkwoord *eigen*, dat is *hebben*. Zoo de Siegenbekianen wisten wat zy deden, zy zouden *adellijk* schrijven 2)."

Grimm:

« ADELICH, *nobilis*, *ahd.* adallih, *mhd.* adellich, *nnl.* adellijk. *Zu schreiben* adelig *ist so falsch wie* billig *für* billich; *denn das adj. ist nicht von* adel *durch* ig *abgeleitet, sondern zusammensetzung von* adel *und* lich (*gleich*), *also* adellich, *mit auswurf eines l.*"

September 1852. A. D. J.

1) Brieven, III. 106. 2) Siegenbeek, zoowel als Weiland, schrijven, *nota bene! adellijk*, zoo als de Gebroeders Grimm toonen te weten.

BLADWIJZER.

a, 256.
Aalst, 51.
aandoenlijk, 17.
aangenaam, 141.
aanzigtskunde, 127.
aanzigtzijde, 18.
aap in de mouw hebben, 328.
-aard, 266.
-aartde, 108.
aau, 258.
abketzeren, 123.
achterein, 345.
achterwaresse, 84.
achtster (zijn), 199, 304, 394.
achtstere (haerl.), 393.
Adegem, 63.
adelich, 416.
adellijk, 416.
advokatenkneep, 122.
Aertselaer, 59.
afkeeren, 151.
afleider, 123.
aiws, 300.
alan, 294.
ald, 293.
aljan, 294.
alleenhandel, 19.
alleenheersching, 15.
alwijl, 345.
amper, 84, 345.
amperig, 346.
amuseren, 12.
Anna (Sint) schaprade, 379.
Ansloe, 40.
Antwerp, 64.
Anvers, 64.
aoi, 258.
aonzeenelik, 346.
appelekouw, 346.
ara, 155.
arendin, 116.
argkozen, 125.
aristocraten, 14.
armzalig, 70.
Aspelare, 58.
Austruweel, 51.
Auwegem, 63.
avond, 91.

baar, 160.
-baar, 138.
baarlijk, 163.
babbelguigjes, 346.
babbelguitjes, 346.
Badevoort, 55.
bairan, 145.
bak, 346.
baker, 193.
bal, 9.
bankbreuk, 120.
banken, 8.
bankroet, 120.
baor, 347.
bar, 161.
baren, 161.
Basele, 51.
bats, 347.
bazelen, 347.
bear (to), 143.
bedeloften, 133.
bediende, 133.
bedriegbaar, 167.

Beersel, 52.
begaafd, 15.
begaden, 347.
begaoijen, 347.
behebbelik, 347.
bekwaam, 140.
belhamel, 15.
belhamels, 124.
bemaken, 348.
benkelik, 348.
berceau, 18.
Berchem, 65.
beren, 138.
Berendrecht, 64.
berie, 348.
Berlaer, 59.
berrie, 155.
beschuit, 120.
beslispunt, 19.
beuren, 160.
beurt, 152.
Bevere, 63.
Beverveurde, 55.
bezei, 348.
bibo naar babo, 207.
biembombeijere, 207.
bijs, 348.
bijsen, 348.
bis, 284.
biscuit, 120.
blank, 140.
bleek, 140.
blijfbaar, 166.
blijven, 295.
bloemsnoer, 19.
blooheid, 17.
boekgerigt, 19.
boenen, 349.
boezemvijand, 125.
Bommenee, 40.
Borculo, 43.
borddoek, 18.
bore, 160.
Borhem, 65.
borrekikken, 124.
borrelen, 160.
Botterlaere, 58.
Bouwel, 52.
braak, 141.
Brakel, 51.
bredsig, 349.
breed (het is daar zoo) niet, enz. 182.
breem, 84.
breken, 142.
breui, 349.
breuling, 349.
Briel, 45.
brimbram, 207.
broedschaap, 379.
broos, 140.
Brugman zocht zielen, enz. 182.
budding, 46.
Buddingerwold, 45.
Bude, 45.
bundel, 84.
bunsel, 84.
bussel, 84.

Calloo, 51.
Campertje, 124.
canape, 18.
Casterle, 53.
cch, 108.
centaurin, 116.
ch, 95.
changeant, 19.
chch, 108.
chemise, 122.
chg, 107.
Chimelofara, 44.
coquettes, 15.
cordon, 7.

d, 265.
d-, 43.
dabbelen, 349.
dabben, 349.
dak, 9.
dansfeest, 9.
danspartij, 9.

daonig, 349.
deesem, 74.
dek, 9, 84, 350.
dekkes, 84.
deks, 350.
delter, 85,
demagoog, 15.
democraat, 15.
denter, 85.
despotismus, 15.
Dessel, 53.
destag, 87.
derder (hem), 202.
derder (zijn), 393.
dertienster (hem), 203.
derthienstere (zijn), 394.
derren, 85.
deur, 350.
dienst, 184.
diep, 138.
diep (het zit er zoo) niet, enz. 182.
dierbaàr, 159.
dierhok, 122.
dietsch, 85.
digitus, 75.
dik, 34, 138.
dikgeloovig, 131.
dingsdag, 62.
disdelle (de), 87.
Disveld, 87.
dixième (lui), 206.
dol, 140.
donderschoor, 350.
dood (in den) ontslapen, 200, 307.
dooden (laat de) rusten, enz. 177.
doon, 350.
dop, 350.
doppen, 351.
Dornloh, 48.
dorren, 85.
dorst, 189.
Doyinwirth, 55.
draad (op een), 172, 312.
dragen, 148.
-drecht, 64.
-drig, 126.
drillen, 119.
duerbaar, 159.
Duffel, 52.
duit (op een), 171, 311.
dul, 351.
dullen, 351.
dutsch, 85.
duutsc, 86.
dwanggebied, 15.
dystag, 87.
Dytwirth, 55.

e, 258.
earebarre, 155.
echel, 105.
Edam, 40.
Edelaere, 59.
Eecloo, 50.
een — een, 156.
eenling, 129.
eerebeis, 352.
eereloon, 19.
eeu, 259.
effenbaar, 154.
egchel, 102.
ei, 259.
ei (een) in het riet leggen, 179.
eigen, 274.
eigenliefde, 128.
eigens, 274.
eiland, 40.
eivel, 88.
eiver, 88.
eivers, 88.
eld, 293.
elende, 102.
elfstere (zijn), 394.
empfindsam, 17.
en, 283.
enweghe, 353.
ere, 352.
-eren, 8.
erg, 352.
erkentenis, 401.

eu, 259.
euverduuvelen, 352.
evels, 353.
eweeg, 283, 353.

f, 266.
façade, 18.
fairhwus, 300.
fel, 144.
fiimelen, 353.
flauskens, 88.
flets, 353.
fletsen, 354.
foemelen, 354.
fokken (heen), 328.
fom, 355.
fommelen, 355.

g, 95.
gaaf, 141.
gaaijen, 355.
gaar, 355.
gaarde, 89.
gaeden, 355.
gaggle (to), 208.
gaore, 88.
gas, 355.
gatass, 72.
gats, 355.
gaven, 89.
gebaar, 154.
geberen, 144, 153, 160.
gebeuren, 151.
gebieren, 356.
gebrikkekik, 124.
gedaagdesse, 397.
Gheel, 53.
geloofswoede, 123.
geloofwillig, 22.
gemeenzucht, 404.
gemorgend, 91.
gemutst, 356.
genan, 356.
-genoot, 267.
Gent, 60.
gerikkekik, 124.
gesad, 356.
gesat, 357.
geschieden, 152.
gheseet, 356.
gespang, 333.
Gestel, 52.
gestoon, 357.
get, 357.
ghetes, 72.
gevallen, 358.
gewant, 76.
gewgaws, 134.
gier, 358.
gigagen, 208.
gigauw, 134.
giggle (to), 208.
gijgelen, 208.
gijgen, 208.
godendrank, 121.
godmensch, 132.
Godverdaghem, 62.
Goes, 60.
Gotthem, 62.
grap, 208.
grappin, 208.
grensketen, 7.
gribbel-grabbel, 208.
grijzen, 130.
groffiaot, 358.
groot, 138.
guig, 346.

hairmuts, 11.
halfing, 358.
Halle, 51.
halstarrig, 102.
handschoen, 132.
hangen, 142.
Hansbeke, 62.
harpen, 117.
hartelokster, 16.
heerschwillekeur, 15.
heerschwoede, 15.
heileuver, 155.

heiligmaking, 132.
heilzaam, 133.
heirschouw, 7.
hel, 358.
hemdkleed, 122.
Hemelumervaart, 44.
Hemelverdighem, 63.
hen (een wijze) legt wel een ei, enz. 179.
hengelaarster, 16.
hengstebron, 121.
Heringen, 123.
Herscherling, 15.
heulenteer, 358.
hies, 358.
Hillinghem, 63.
historie (natuurlijke), 129.
Hoboken, 65.
hoddebek, 359.
hoddel, 358.
hoddelen, 359.
hoedelen, 359.
hoefbron, 121.
Hoegaarde, 38.
hoet, 359.
hofdwang, 19.
hoflijkheid, 20.
Hohenlohe, 48.
hol, 140.
hoofdzijde, 18.
hooikes ketsen, 400.
horizon (boven mijn), 134.
huif, 359.
huit, 359.
huitième (lui), 206.
hulpbronnen, 124.
hulpgelden, 19.
Hundelgem, 63.
huwen, 119.

i, 260.
idioot, 14.
idiotismus, 14.
ie, 260.
Iesjekeep (naar) gaan, 399.
ieverans, 359.
-ig, 267.
ij, 264.
IJssel, 40.
ingénieur, 7.
insekt, 133.

jakkeren, 360.
-je, 267.
jochelen, 360.
jufferslet, 116.

kanen, 282.
kanjel, 361.
kaolen, 360.
kaozelen, 361.
kapoen, 124.
kasbreuk, 121.
katoen (dat klinkt als), 180
kazelen, 361.
-ke, 267.
kekelen (zich), 361.
keken, 361.
kemelshaar, 120.
kerfdier, 133.
kerk, 401.
Kessel, 52.
ketsch, 361.
ketschen, 361.
ketsen, 361.
keuren, 362.
keuzelen, 125.
Kieldrecht, 64.
kies, 362.
kigchelen, 362.
kil, 138.
kinkkank, 208.
kip kap, 208.
kis-kis, 362.
kitsch, 362.
kivie, 362.
klakkebus, 209.
klakkeren, 209.
klandere, 209.
klanjoer, 362.

kledden, 363.
kledderen, 363.
kletten, 363.
kletteren, 363.
klie, 363.
klikken, 209.
klikklakken, 209.
klitsklets, 209.
kloester, 363.
knik knak, 209.
Knisselaere, 58.
koe (de) inwachten, 174.
koebrug, 174.
koekeloeren, 363.
koeken, 363.
koel, 138.
koerezel, 363.
koestal (de) is beter, enz. 173.
koken, 143.
kokerel, 363.
koning, 193.
kool, 8.
kortswijl, 364.
kossem, 15.
koud, 138.
kousches, 364.
kouw, 363.
krab, 208.
krammersvogel, 364.
krank, 138.
krap, 364.
kribbel-krabbel, 209.
krijgsbouwmeester, 7.
krissie, 365.
krof, 365.
kroft, 365.
kroostkunde, 126.
kruidkunde, 129.
kruisemunt, 133.
kuiteren, 400.
-kunde, 127.
-kunst, 127.
kunstvlijt, 19.
kunstzweer, 123.
kussen, 74.
kwaal, 365.
kwaggelen, 365.
kwellen, 365.
kwetschen, 362.

l, 266.
l-, 42.
-la, 49.
Labeki, 43.
laer, 56.
lag, 39.
lagchen, 102.
langen, 366.
lappen (door de billen), 328.
lar, 56.
laten, 150.
Laurens (Sint), 67.
lauweit, 366.
lavei, 367.
laveidagen, 367.
laveijen, 367.
lavuyt, 366.
laweijen, 367.
laweit, 366.
leef, 367.
-leer, 128.
Leerne, 58.
leeste, 368.
legerschouw, 7.
Lei, 40.
Lembeke, 64.
lenigen, 13.
letterkunde, 127.
leven, 295.
levenwekker, 121.
leye, 42.
-lf, 266.
Lierde, 59.
Lievin (Sint), 67.
ligchaam, 110.
lijden, 166.
lijk, 330.
lijtse, 369.
Lillo, 51.
Lippelo, 52.

listweefsel, 19.
lits, 368.
-lm, 266.
Loenhout, 51.
loeren, 363.
loes, 369.
logenaar, 124.
Lokeren, 50.
lommering, 370.
lompen, 370.
loo, 38.
Loo-Christi, 50.
Loo-ten-halle, 50.
loochenen, 105.
loofwelfsel, 18.
loopwacht, 19.
Loosdrecht, 40.
Loosduinen, 40.
los, 138.
louteren, 371.
Loven, 40.
Lovendegem, 50.
luchter, 371.
luchtweger, 19.
luffen, 371.
lusen, 371.

magtbrief, 122.
Magusanus, 31.
maken, 348.
-malle, 52.
manaseths, 300.
manbaar, 159.
mannenvrees, 17.
maog, 371.
Martin (St.), 67.
maskerade, 19.
maskerdans, 19.
med, 89.
meer-, 405.
Meerbeke, 63.
Meerle, 53.
meest-, 405.
meideken, 91.
Mespelaere, 59.
met, 89.
met, 372.
metvreter, 371.
metworm, 371.
middelbaar, 157.
miit, 372.
miiten, 372.
mijl (van) op zeven, 181.
mijterdrig, 126.
mik, 372.
misbaar, 163.
missen, 150.
mode, 12.
Mol, 53.
momber, 158.
momboor, 89.
momdans, 19.
mompelen, 373.
mond, 158.
mondbehoeften, 7.
mondig worden, 159.
monken, 373.
monstering, 7.
moor, 373.
Moorsel, 50.
moorzielig, 373.
morg, 373.
morgen vreug, 373.
morgend, 91.
Mortsel, 51.
moude, 374.
-mout, 61.
moutheuvel, 374.
muier, 326.
mul, 139.
mund, 158.
muurholte (uitgeronde), 18
muurrond, 18.
muurvak, 18.

-n, 266.
naïviteit, 13.
nao tou, 283.
naolen, 374.
naoliesig, 374

natuurbeschrijving, 129.
Nederboelare, 58.
nedmond, 158.
negenster (zijn), 393.
Nehalennia, 31.
neisel, 374.
neus, 8.
neuteleer, 374.
neuzelen, 374.
Nevele, 50.
Neyghem 63.
Niel, 51.
nieverans, 359.
nissen, 18.
noch, 93.
noen, 91.
noesch, 92.
nonk, 374.
nues, 92.
nutbaar, 165.
nyg, 92.

o, 261.
och, 92.
ochte, 92.
oe, 262.
oefenen, 103.
oei, 263.
oetsmokken, 383.
Oevel, 53.
of, 93.
ofte, 94.
oghekeer, 376.
Ohrenschmaus, 4.
ondergoan, 147.
onderhalf, 375.
onderhoofdman, 17.
ongetes, 73.
onmondige, 158.
onnut, 375.
ont-, 200.
ontberen, 149.
ontdoon, 375.
ontslapen, 200.
ooi, 263.
ooijevaar, 154.
oor, 8.
oorbaar, 163.
oorenwijn, 4.
oort (niet een), 312.
op, 144.
op ende uit, 171.
openbaar, 163.
opzegkunst, 129.
orberen, 163.
ou, 262.
oud, 296.
oude, 297.
Oudenhove, 62.
oudleerig, 131.
ougekier, 376.
overduivelen, 352.

paat, 376.
paren, 120.
pees, 376.
Peteghem, 62, 63.
petitmaître, 12.
piefpaf, 210.
piempampoentje, 210.
piengpoengpang, 210.
pietjepatjepoe, 210.
pitsen, 376.
pitstang, 376.
plantkunde, 129.
plenken, 377, 399.
pliesje plasje, 210.
pligtpleging, 19.
plump, 377.
Poederle, 53.
poelepetaat, 133.
Poesele, 50.
Pollaere, 59.
Poppel, 53.
porcelein, 120.
postelen, 377.
Pulle, 52, 65.
prat, 17.
preuts, 17.
preux, 17.

profaneren, 12.
proviand, 7.
pruderie, 16.
prudes, 17.
pruik, 11.
puunen, 377.

r, 266.
rad, 140.
rampzalig, 70.
rapje, 210.
ras, 141.
Rasqwerth, 55.
Ravels, 53.
redenen, 8.
regtzinnig, 131.
reimeren, 377.
reisbaar, 166.
reken, 377.
reur, 377.
revue, 7.
-rf, 266.
riepje rapje, 210.
riimelen, 377.
rijk, 141.
rijf, 378.
-rik, 266.
ripje repje, 211.
-rk, 266.
-rm, 266.
roerspits, 19.
rokkeliin, 378.
rollen, 143.
Ronsel, 50.
rood, 139.
Rosbach, 122.
-rp, 266.
rukstrang, 378.
Rumpst, 65.
rustbank, 18.
rustbed, 18.
ruzelen, 378.

-s, 267, 270, 277.
Saffelare, 58.
saki, 360.
Salardinge, 63.
sch, 102, 265.
schaap, 379.
schabaauwlijk, 400.
schabouw, 380, 400.
schaftuurlik, 379.
schamp, 379.
schampen, 379.
schandeleeren, 379.
schapraoi, 379.
schavuurlik, 379.
schechten, 380.
schechter, 380.
schedelboor, 19.
scheef, 139.
scheel, 380.
scheigel, 380.
Schelle, 52.
schichteniers, 126.
Schlözeren, 123.
schmiddele, 400.
schoeveren, 380.
scholk, 381.
schoolvossen, 124.
schoon, 141.
schoor, 381.
schouw, 381.
schraom, 381.
schriem, 381.
schuw, 139.
-se, 267.
seculum, 300.
seffens, 381.
selb, 206.
sentimenteel, 17.
servet, 18.
sester(hem), 203.
sestiender (uwer), 203.
sevender (hem), 203.
Seven-eecken, 62.
Severgem, 62.
sident, 382.
sinter, 381.
slank, 139.

smelten, 143.
smik, 382.
smikken, 382.
smokken, 382.
smokschier, 383.
Snel (doktor), 124.
snelbode, 130.
snelpost, 130.
snelwoord, 129.
sofa, 18.
soldatenburg, 7.
spang, 383.
speebak, 346, 383.
speijen, 383.
spier, 383.
spitszuil, 19.
sprik, sprak, sproe, 211.
spruit, 384.
-st, 189.
staarblind, 384.
steivig, 384.
stiepen, 384.
stierkop, 384.
stievelen, 384.
stijf, 139.
stokken, 384.
stom, 139.
strafbaar, 165.
strang, 385.
strijdbaar, 165.
strikken, 385.
struis, 385.
struuspier, 383.
sye, 173.

t, 265.
t-, 43.
taai, 141.
tafeldoek, 18.
taggen, 385.
taolen, 385.
tass, 74.
-te-,
teekenrekening, 19.
teer, 358.
teeren, 85.
teêrgevoel, 19.
tekken, 386.
tene, 75.
-teren, 277.
thiois, 86.
thraut, 147.
tiender (hem), 203.
tienster (haerl.), 394.
tiers (*moi*), 206.
-tig, 271.
tijdtrap, 19.
tiktak, 212.
tiktakken, 211.
tingelen, 386.
tingels, 212.
tingtangen, 212.
titś, 73.
titsigheid, 73.
tixhe, 86.
toeken, 386.
toernooijen, 404.
toetelantatel, 212.
Tongerloo, 53.
toonen, 75.
tramp, 386.
trampen, 386.
-trecht, 64.
treef, 386.
trekken, 142.
Trielo, 45.
tudderen, 386.
Tugendstolz, 17.
tuijer, 386.
Turnhout, 64.
tuurling, 386.
twaelfstere (zijn), 394.
tweebak, 120.
tweedere (zijn), 393.
tweester, 201.
Twello, 43.
Twickeloo, 43.
twintichster (hem), 203.
tyrannus, 15.

u, 263.
ui, 263.
uitgemergd, 134.
uitgemergeld, 133.
ummertau, 387.
un, 387.
ungatassaba, 72.
Utrecht, 40.

vallende ziekte, 134.
valling, 387.
valziekte, 134.
van af, 397.
vangster, 16.
veelmannerij, 130.
veelwijverij, 130.
veem, 387.
veemen, 387.
Veerle, 53.
Venlo, 40.
venster, 9.
verbaren, 162.
verbeuren, 153.
verdorbaar, 166.
verduelt, 351.
verduizelen, 387.
verdullen, 351.
verduuzelen, 352, 387.
verfletschen, 354.
verfoemelen, 355.
verkust, 118.
verkwikbaar, 167.
vermaard, 116.
vermind, 118.
verneumt, 388.
vernufteling, 7.
versloeijeren, 388.
verwaand, 116.
verwaresse, 84.
verwaten, 328.
verwbord, 19.
verwelkbaar, 166.
verwenschlijking, 130.
verwoed, 116.
vessemen, 387.
vets, 388.
vets (gein), 388.
vierder (hem), 202.
vierdere (zijn), 393.
Viersel, 52.
vifter (hem), 202.
vijf jaar, 19.
vijg (iemand de) geven, 175.
vijg (spaansche), 176.
vingerdoek, 18.
vingerhoed, 132.
vis, 388.
Vlaardinge, 63.
vlaoi, 388.
vleisselik, 389.
vloeibaar, 159.
vlot, 141.
vlug, 141
voetklawier, 19.
volkmatig, 19.
volksaanvoerder, 15.
volksvriend, 15.
voorbaar, 157.
Voorde, 63.
voorgevoel, 18.
voormoeders, 130.
voorzijde, 18.
Vorselaer, 60.
vorst, 189.
Vosselare, 58.
vroed, 141.
vrouw (een zotte) kent men enz. 179.
vrouwen (dat) weten blijft gesloten, enz. 172.

wachelteer, 389.
waereld, 287.
waerloos, 52.
wal, 389.
wan-, 267.
wandelwijze, 19.
wantsnijder, 78.
Wanzele, 50.
wareld, 287.
Waterloo, 44.

weer, 298.
weêrschijnend, 19.
wel, 389.
Welt, 303.
wereld, 287.
weren, 292.
werlt, 290.
uuerold, 299.
Wesel, 52.
Westerloo, 54.
wil, 389.
windel, 389.
windelen, 389.
winning, 390.
wirig, 292.
Wiskunst, 128.
Witla, 45.
woerd, 54.
wondwater, 19.
Wortegem, 56.
Wortel, 54, 56.
wrad, 303.
wrald, 301.
wrang, 140.
wreed, 141.

zaak, 390.
-zalig, 70.
Zeele, 51.
zeem, 71.
zefyrus, 121.
zegeldrig, 126.
zelf-ander, 123.
zelfliefde, 128.
zelfzucht, 19.
zerk, 390.
zestere (zijn), 393.
zeuijen, 391.
zevenster (zijn), 393.
zeventhienster (zijn), 394.
zever, 71.
ziel, 69.
zijbaar, 347.
zilverstem, 131.
zinwoord, 130.
zoegeliik, 391.
zoeken, 391.
Zoerselo, 52.
zonderbaar, 156.
zucht, 69.
zuken, 391.
zwaar, 141, 147.
zwak, 141.
zwakken, 212.
zwentsen, 391.
zwiimelen, 391.
zwikzwak. 212.
zwoel, 139.

DRUKFEILEN.

Bl. 121, reg. 6 van ond. leze men: ons door.
» 173, » 5: *sye*.
» 183, » 2: evenmin, in plaats van: evenwel.
» 379, » 7: schapraoi.

INHOUD.

Blz.

Proeve over het verrijken der Nederduitsche Taal, door (wijlen) JOANNES LUBLINK, *den Jongen.* I. . . . 1.

Bedenkingen en Aanteekeningen op de Woordverklaringen der Plaatsnamen, door de Heeren J. F. WILLEMS *en* A. KREGLINGER, *door* D. BUDDINGH. . . . . 25.

De afleiding der woorden ziel *en* ghetes, *door* Dr. W. G. BRILL . . . . . 69.

Gewant, *door* A. C. OUDEMANS . . . . . 76.

Proeve van een Brabandsch Idioticon, door V. H. VANDENHOVE *en* K. STALLAERT. . . . . 82.

G- *en* CH- *geschiedenis, door* A. D. J. . . . . 95.

Proeve over het verrijken der Nederduitsche Taal, door (wijlen) JOANNES LUBLINK, *den Jongen.* II. . . . . 113.

Over het werkwoord beren *en zijne voornaamste afstammelingen, door* L. A. TE WINKEL. . . . . 135.

Derde Twaalftal Nederlandsche Spreekwoorden, door P. J. HARREBOMÉE. . . . . 169.

Stukken van de Tweede Klasse van het Kon. Ned. Instituut, over het geslacht van het woord dienst. . . 184.

Over de uitdrukking zijn achtster, *door* Dr. A. D. J. 199.

Zamenstellingen van gelijke, alleen van klank verwisselende, woorden, door J. H. VAN DALE. . . . . 207.

Blz.

Verslag van het bij de Maatsch. der Nederl. Letterkunde, te Leiden, weleer verigtte, ter vervaardiging van een Algemeen Omschrijvend Woordenboek der Nederlandsche Taal; door Dr. J. T. BERGMAN. . . . . 215.

Proeve over het Taal-eigen der stad Maastricht, door Mr. G. D. FRANQUINET. I. . . . . 251.

Iets over het woord wereld, *door* L. A. TE WINKEL. . 285.

Opmerkingen over de Uitdrukkingen zijn achtster, *enz., door* Dr. J. J. VAN OOSTERZEE. . . . . 304.

Bedenking over de Spreekwijze op een duit, *door* Dr. N. BEETS. . . . . 311.

Stukken van de Redactie van het Ontworpen Woordenboek der Nederlandsche Taal . . . . . 313.

Verslag, betrekkelijk de Inrigting en Vervaardiging van een Algemeen Hollandsch Woordenboek, bij de Tweede Klasse van het Koninklijk Instituut uitgebragt. . . . . . 321.

Proeve over het Taal-eigen der stad Maastricht, door Mr. G. D. FRANQUINET, II. . . . . 343.

Nog iets over de Uitdrukking zijn achtster, enz., *door* J. H. VAN DALE . . . . . 392.

Gemengde Opmerkingen, Berigten, Mededeelingen, enz. (» Gedaagdesse." — » Van af." — » Naar Iesjekeep gaan." — » Schoolverzuim." — » Schabouelik." — » Erkentenis." — » Kerk." — Twee nieuwe Woorden. — Overijsselsche Tongval. — Trappen der Bijv. Naamwoorden. — Werkwoorden met Voorzetsels. — Boekverkoopers Bluf. — T. Olivier Schilperoort. — Uitgekomen Werken.), *door* Dr. A. D. J. . . . . 397.

Bladwijzer . . . . . 417.